

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI VÁZLATOK

ESSAYS IN CHURCH HISTORY IN HUNGARY

2013/1–2

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI ENCIKLOPÉDIA MUNKAKÖZÖSSÉG
BUDAPEST, 2014

Kiadó – Publisher

**MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI ENCIKLOPÉDIA MUNKAKÖZÖSSÉG
(METEM)**

Pannonhalma–Budapest

**METEM INTERNATIONAL SOCIETY FOR ENCYCLOPEDIA
OF CHURCH HISTORY IN HUNGARY**

Toronto, Canada

HISTORIA ECCLESIASTICA HUNGARICA ALAPÍTVÁNY

Szeged
www.heh.hu

Alapító

† Horváth Tibor SJ

Főszerkesztő – General Editor

CSÓKA GÁSPÁR

Szerkesztőbizottság – Board of Editors

*HUNGARY: Balogh Margit, Barna Gábor, Beke Margit, Csóka Gáspár,
Érszegi Géza, Kiss Ulrich, Lakatos Andor, Mészáros István, Mózes György,
Rosdy Pál, Sill Ferenc, Solymosi László, Szabó Ferenc,
Török József, Várszegi Asztrik, Zombori István;*

AUSTRIA: Szabó Csaba; GERMANY: Adriányi Gábor, Tempfli Imre

ITALY: Molnár Antal, Németh László Imre, Somorjai Ádám, Tóth Tamás;

USA: Steven Béla Várdy

Felelős szerkesztő – Editor

ZOMBORI ISTVÁN

Felelős kiadó – Publisher

VÁRSZEGI ASZTRIK

Az angol nyelvű összefoglalókat fordította:

PUSZTAI-VARGA ILDIKÓ

ISSN 0865–5227

Nyomdai előkészítés:

SIGILLUM 2000 Bt. Szeged

Nyomás és kötés:

EFO Nyomda

www.efonyomda.hu

TARTALOM

TANULMÁNYOK – ESSAYS

TAMÁSI Zsolt	Püspöki székek betöltése 1848-ban: állami beavatkozás vagy katolikus egyházi autonómia. Értelmezési szempontok a magyar nemzeti zsinati készülétek tükrében <i>The filling of Episcopal chairs in 1848: state intervention or Catholic Church autonomia. Possibilities of interpretational in the mirror of national Hungarian synodical preparations.</i>	5
SARNYAI Csaba Máté	Szerb–magyar konfliktusok a papság szemével a Kalocsa–Bácsi egyházmegyében 1848–49-ben <i>Serbian-Hungarian Conflicts from the Perspective of the Clergy in 1848-49, in kalocsa-Bács Diocese</i>	21
TÓTH Krisztina	Miért érdemes az esperesi koronák jegyzőkönyveivel foglalkozni? Válasz a szombathelyi egyházmegye 1936–1944-es koronáin keresztül <i>Why Is It Worth It Dealing with the Minutes of the Deanery Conferences? Answer Through the 1936–1944 Deanery Conferences of the Diocese of Szombathely</i>	29
SZECSKÓ Károly	A keresztényszocializmus hazai képviselője: Csepela Lajos (1873–1944) <i>A Hungarian Christian Socialist, Lajos Csepela (1893-1944)</i>	61
BALOGH Margit	Két utazás – két korszak. Mindszenty József bíboros érsek 1947-es és 1973-as évi kanadai útja <i>Two tours – two eras. Cardinal Archbishop József Mindszenty's visits to Canada in 1947 and in 1973</i>	71
SZÉKELY Tibor	Az esztergomi küsszeminárium története 1948-tól 1951-ig. A Cursus Praeliminaris alapítása, működése és felszámolása <i>History of the Seminarium Minus in Esztergom from 1948 to 1951</i>	85

FORRÁSOK – SOURCES

SOMORJAI Ádám OSB	Mindszenty-levelek Texasban, a Johnson-Könyvtárban <i>Mindszenty-letters conserved in the Johnson Library in Austin (Texas)</i>	125
----------------------	--	-----

BÁLINT László	„Antony Huxley” fedőnevű akció. Lakos Endre emigráns pap hazacsábításának megkísérlése <i>Operation under the Code-name 'Antony Huxley' Attempt on calling home Endre Lakos, émigré priest</i>	131
---------------	---	-----

MÓDSZERTAN, ADATTÁR, SZEMLE
METHODOLOGY, DATA STORE, SURVEYS

MIKLÓSHÁZY Attila, SJ.	Római katolikus magyar emigráns lelkipásztorkodás Ausztriában. <i>Brief history of the pastoral care of emigrant Hungarians in Austria after the 2nd World War</i>	143
---------------------------	---	-----

FÖLDVÁRI Sándor	Petrasevics Nikefor József eperjesi görög katolikus kanonok és tudományos kutató (1915–2013) <i>József Petrasevics Nikefor. Researcher and Greek Catholic Prebend of Prešov (1915-2013)</i>	177
-----------------	--	-----

ZVARA Edina	Egyháztörténeti könyvek, 2007	183
	Egyháztörténeti könyvek, 2008	183
	Egyháztörténeti könyvek, 2009	192

EGYHÁZTÖRTÉNETI KÖNYVEK ÉS KIADVÁNYOK

Kovács József: <i>Visitatio canonica a gyulai plébánián. 1715–1993</i> (Ism.: Miklós Péter)	195
TENGELY Adrienn: <i>A magyar egyházak a forradalmak korában.</i> (Ism.: Szecskó Károly)	198
KORHECZ PAPP Zsuzsanna: <i>Mathias Hanisch késő barokk vándorfestő.</i> <i>Matijas Haniš kasnobarokni putujući slikar.</i> (Ism: Fábíán Borbála)	199

TAMÁSI ZSOLT

PÜSPÖKI SZÉKEK BETÖLTÉSE 1848-BAN: ÁLLAMI BEAVATKOZÁS VAGY
KATOLIKUS EGYHÁZI AUTONÓMIA. ÉRTELMEZÉSI SZEMPONTOK A MAGYAR
NEMZETI ZSINATI KÉSZÜLETEK TÜKRÉBEN¹

Az 1848-as magyar katolikus nemzeti zsinat terve és előkészítése több szempontból is elemezhető. A lehetőségek közt találjuk a szervezés és a megtartott előkészítő tanácskozások történetének vázolója mellett magának a tematikának a rögzülését. A forradalmi változásokkal kialakuló helyzetben a katolikus egyházon belül úgy a felsőpapság, mint az alsópapság, de a világi hívek esetében is tetten érhető, hogy a körülmények változásait lereagálva a reformok nagyon sokszínű lehetőségeit fogalmazták meg. A fokozatosan egységesülő szempontok mentén jogosan feltételezhető, hogy a javaslatok kidolgozásakor a háttérben ható, meghatározó személyek és csoportok véleménye került általános elfogadásra. Az 1848 nyarán megtartott egyházmegyei tanácskozások jegyzőkönyveiben, illetve a tanácskozásokat előkészítő választmányi munkálatokban és espereskerületi beadványokban több alkalommal, azonos szófordulattal, vagy legalább azonos tartalommal előforduló megfogalmazások jelzik, hogy a készülést behatárolták az országosan elérhetővé váló szövegek. Ezek a szövegek esetében a csak a egyes egyházmegyéék készületét befolyásolható körlevelek mellett nagyobb jelentősége volt azoknak, amelyeket az egyházmegyéék egymásnak is megküldtek, illetve sokkal inkább azoknak, amelyek vagy nyomtatásban jelentek meg, vagy az egyházi lap, a Religio és Nevelés teljes terjedelemben, vagy legalább kivonatban közölt. Az egyházi sajtó mellett elsősorban a radikálisabb alsópapsági készülődésre gyakorolt hatást a világi sajtóban megjelenő közlemények sora, illetve azok az espereskerületi körlevelek, amelyek a hivatali út megkerülésével közvetlenül jutottak el az egyházmegye, vagy más egyházmegyéék esperesi kerületeihez. Jelen tanulmányban a fentiekből kiindulva próbáljuk vázolni a nemzeti zsinatra előkészített hangsúlyosabb kérések közül a püspöki székek betöltésére vonatkozó javaslatok történetét, az általánossá váló értelmezési szempontokat.

Az üresen álló püspöki székek betöltése 1848-ban elsődleges volt a katolikus egyházon belül, minden szempontból. A felsőpapság, akár a zsinati lehetőség kihagyásával is a legcélszerűbbnek a felső politikai egyeztetés lehetőségét látta, ezért is szorgalmazta a püspöki kar kiegészítését, az új püspökök kinevezését, miközben burkoltan az állami

¹ A kutatás az Európai Unió és Magyarország támogatásával a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú „Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program” keretében a Magyar Zoltán Posztdoktori Ösztöndíj a konvergencia régióban (A2-MZPD-12-0172) támogatásával készült.

befolyás mellőzésével a konkrét egyházi autonómia kiépítésén dolgozott. Az alsópapság a maga részéről az önállóan is értelmezhető egyházmegyei zsinatot szorgalmazva, a zsinat egyik fő feladatának tekintette az üresen álló püspöki székek betöltése mellett annak megszervezését is, hogy a jövőben egyházmegyei zsinati szinten történjenek a püspökök megválasztása, a papság bevonásával. A törekvésekből folyamatosan kiolvasható az is, hogy a zsinatokban szerepet kívántak biztosítani a világi híveknek is.

A magyar nemzeti zsinat első, többnyire hivatalosnak tekinthető meghirdetését az esztergomi főkáptalan tette meg, 1848. május 2-án kelt körlevelében. Itt rámutattak, hogy az érdekérvényesítés legjobb formájának a nemzeti zsinatot tartanák, de amíg az üresen álló esztergomi hercegprímási szék betöltésére sor kerülne, addig is jó lenne már elkezdni a készülleteket: *„míg ez megtörténnék, az annak idejében, szükség esetére más egyházmegyei főnök elnöksége alatt is megtartandó nemzeti zsinathoz szükséges előkészületül, megvívásban zsinatot összehívni méltóztassék”* - javasolták.² Az indoklásban megemlítették, hogy a *„közérzelem kifejezésére szükséges megyei és nemzeti zsinatok, s egyházi gyülekezetek tartása, már csak ennél fogva is korunk elutasíthatatlan igénye lőn, melynek kielégítése közvetlenül az egyház főnökeit, még pedig haladéktalanul illeti: arról, e főkáptalan legalább, oly tökéletesen meg van győződve, hogy minden, a dolog természetében fekvő, s a győzhetetlen indokok elősorolásától fölmentettnek véli magát, azon föltevésben, miszerint az idő körülményei s ezekhez mért teendőink felől másképpen ítélni nem is lehetséges.”*

Az esztergomi káptalan nemzeti zsinatot előrevetítő körleveléből látható, hogy a nemzeti zsinat céljának a katolikus érdekérvényesítés mellett a közös álláspont megfogalmazását tekintették. A közös álláspont igényét magyarázza, hogy még a májusi körlevelük előtt a zsinati készülődés lehetősége konkrétan felmerült, de azonnal nagyon eltérő szempontok kezdtek erőteljesen jelentkezni. Nem állíthatjuk, hogy 1848 tavaszán a katolikus papság minden előzmény nélkül kezdte el kidolgozni javaslatait. Többször is találunk utalást arra, hogy az 1822-es magyar nemzeti zsinat gyakorlatba át nem ment rendeleteinek életbe léptetésére láttak ekkor lehetőséget. A két nemzeti zsinat szoros kapcsolódását jelzi, hogy 1848-ban, a magyar püspöki kar által összeállított tárgyalási pontoknál megjelent az utasítás, hogy *„a régi Nemzeti iratokból használtassanak a haszonvehető”*.³ Az 1822-ben készült dokumentáció hivatkozási alap maradt 1848-ban. Az üres püspöki székek betöltésének problémája esetében ennek sürgősségét indokolva a győri egyházmegye mosonyi kerülete június 15-én tartott kerületi gyűlése is az utolsó nemzeti zsinatra hivatkozva jelezte, hogy *„ezt annyival is inkább óhajtjuk, minthogy a püspöki székek ürültsége az 821. évben⁴ tartott nemzeti zsinat alkalmával az erkölcstelenség egyik forrásának mondatott.”*⁵

Az 1822-ben is tárgyalt reformok újra megfogalmazására, s azok zsinati szintű rendezésére indítást adott a Religió és Nevelés szerkesztőjének, Danielik Jánosnak a lap

2 Gyulafehérvári Érseki és Főkáptalani Levéltár (GYÉFKL), Püspöki Iratok (PI) 687/1848. – *Az esztergomi káptalani gyűlés határozata, Esztergom, 1848. május 2.*

3 GYÉFKL PI. 994/1848. – Pest, 1848. július 20.: *Hám János levele Kovács Miklós erdélyi püspökhöz a zsinati pontokról.*; GYÉFKL, Egyházmegyei Zsinatok (EZs), d. I. 1/e. 1085/1848. *Az erdélyi egyházmegyei zsinat jegyzőkönyve.*; GYÉFKL EZs. d. I. 1/e. iktatószám nélkül. *Vélemény azon zsinati tárgyakról, melyekről készitendő megyezsinati munkalat kassai nagyméltóságú püspök Úrnak leszen beküldendő,* E. a.

4 Az évszámot a jegyzőkönyv írója elvétette, helyesen 1822.

5 Győri Püspöki Levéltár, Currentales 1847–1851. *Előkészítő espereskerületi jegyzőkönyvek. 11. Mosonyi kerület.* 1848. június 15.

április 6-ai számában megjelent vezércikke, amelyben azt javasolta, hogy mielőbb hívjanak össze megyei és *tartományi* zsinatokat.⁶ Megfogalmazása szerint „*a pillanatok drágák*”, „*gyülekezzünk össze kerületek szerint; és egyesült szív- és lélekkel kérjük meg főpásztorainkat, tegyék meg nekünk, s a gondjainkra bízott egyházaknak az örömet, és hívjanak mielőbb megyei, s tartományi zsinatokba össze.*” Egy hét múlva Danielik János arra is rámutatott, hogy mivel Magyarországnak nem csak érsekei, hanem primása is van,⁷ jogos nem csak a *tartományi*, hanem a *nemzeti* zsinatnak a tervezése is.⁸ Az alsópapság nagyon gyorsan lereagálta az egyházi sajtóban megjelenő felhívást. Azonnal kérte az egyházmegye vezetőjét (püspököt vagy helynököt), hogy mielőbb sor kerüljön az egyházmegyei zsinatra. A püspökök és a helynökök a kezdeti lelkesedésben, s a megváltozott körülmények sürgette állásfoglalások rögzítése miatt nem is idegenkedtek ettől, sorra jelentve be a tervezett egyházmegyei zsinat megtartásának lehetőségét, időpontját.⁹

A Religió és Nevelésben megjelenő zsinatot sürgető vezércikkkel párhuzamosan a pozsonyi országgyűlésen a magyar püspöki kar szembesült azzal, hogy az új törvények szorító körülményei közt sürgősen ki kell dolgozni az egyházi érdekérvényesítés lehetőségeit. Amikor az 1848:20 törvénycikk a vallásfelekezetek közötti egyenlőség kimondásával megszüntette a katolikus vallás addigi államvallás jellegét, a vallási egyenlőség és *viszonosság* kapcsán Sczitovszky János pécsi püspök kérte a „*saját hitelvei és egyházi szerkezete sértetlensége mellett*” záradék betoldását, hogy megelőzhető legyen a katolikus egyház belső szerkezetébe (püspöki, lelkészi kinevezések, dogmatikus elveken alapuló egyházi jogok) megszorításokkal vagy csonkításokkal történő külső beavatkozás.¹⁰ Ez a szövegtervezet biztosított lehetőséget arra, hogy a püspökök, kanonokok, esperesek és más egyházi tisztségviselők kinevezésénél az egyházi autonómia alkalmazását, állami beavatkozástól függetlenül megfogalmazza a katolikus papság. A szövegváltozatokban az eltérés elsősorban arra vonatkozott, hogy a radikálisabb vélemények szabad, parlamentáris választásokat helyeztek kilátásba, miközben a püspökök szigorúan ragaszkodtak az egyházi törvényekben rögzített formákhoz. A belső autonómia lehetőségét a magyar püspöki kar még a törvénycikk szentesítése előtt április 7-kén egy „*elkéslet*” petícióval próbálta meg biztosítani.¹¹ A törekvés az elnapolással nem szűnt meg, a kérés támogatottságát a püspöki

6 *Az egyházi zsinatokról, különösen honunkat illetőleg* II. In. *Religió és Nevelés*, V. évf. 28. sz. 1848. április 6.

7 Még ha a primási székek ekkor éppen üresen is állt.

8 *Az egyházi zsinatokról, különösen honunkat illetőleg* III. In. *Religió és Nevelés*, V. évf. 29. sz. 1848. április 13.

9 Például már május 5-én a kalocsai érsek, május 6-án az egri helynök, május 14-án a szombathelyi püspök s a székesfehérvári helynök is bejelentette, a rozsnyói püspök május 11-én pedig már meg is tartotta az előkészítő tanácskozásokat. – *Religió és Nevelés*, V. évf. 38. és 39. szám, 1848. május 14. és 18., Egri Főegyházmegyei Levéltár (EFL), Synodus 1820–1848. 719/1848. 1848. június 16., Szombathelyi Püspöki Levéltár (SZPL). Protokollum. 74/1848.

10 SALACZ GÁBOR: *Egyház és Állam Magyarországon a dualizmus korában*, München, 1974. 28.

11 A katolikus autonómia biztosításának módját április 7-én Rónay János Csanád megyei követ ismertette az országgyűlésen, de a kérés tárgyalását az időhiányra hivatkozva (hogy április 10-ig – amikor is a király Pozsonyba érkezik – újabb kérdést vegyenek fel a tárgyalásokba) elnapolták. Az idő rövidsége valóban nem adhatott lehetőséget arra, hogy egy új kérés tárgyalását napirendre tűzzék, de a helyzet dilemmája az, hogy a 20. törvénycikk megszavazása előtt a katolikus egyház államvallási helyzetből nem igényelhetett autonómiát, a szavazás után viszont hiába igényelt, mert erre „*nem volt idő*”. – ELMER István: *A haza, az egyház és a trón érdekében. A magyar katolikus egyház 1848–1849-ben*, Bp., 1999. 14.

kar azzal próbálta bizonyítani, hogy a hívekkel is aláírják a petíciót.¹² A hívekkel aláírandó szöveg szerves részévé vált a nemzeti zsinatra javasolt tematikának, kiegészítve a „a katolikus egyház függetlensége, az Anyaszentegyház fejével való szabad közlekedés” megfogalmazással. A kéréssel minden egyházmegye messzemenően egyetértett, annak ellenére, hogy nem mindenhol került sor maradéktalanul a petíciós ívek aláírására.

A petíció ugyan az 1848:20 törvénycikk miatt került megfogalmazásra, viszont közvetve szorosan kapcsolódott az 1848:3 törvénycikkhez is. Azzal ugyanis, hogy a pozsonyi országgyűlés az új miniszteri közigazgatás alá rendelte az egyházzal kapcsolatos ügyintézését s a felelős minisztériális rendszer átvette a király jogkörét,¹³ a katolikus egyház jogosan fogalmazhatta meg félelmét a törvény alkalmazásával szembe. Ha ugyanis a királyi főkegyúri jogokat a minisztérium gyakorolja, számolni kellett azzal, hogy nehezen elképzelhető egy ilyen törvény alkalmazása, ha egy vallásellenes, protestáns, vagy csak akár egy közömbös kormányzat gyakorolná a királyi főkegyúri jogot. Amennyiben a teljes vallási egyenlőség elve alkalmazásra kerül, akkor jogos volt, hogy az államvallási státussal járó előnyök eltörlésével párhuzamosan a katolikus klérus reménykedett abban, hogy az államvallási státussal járó állami beavatkozás lehetőségei is megszűnnek. Ezzel is magyarázható, hogy a későbbiekben megfogalmazott észrevételek kitértek arra, hogy a püspökök kinevezése az apostoli uralkodó főkegyúri joga volt, de ha azt az uralkodó tovább nem gyakorolná, akkor visszaszáll az egyháza. Itt már a belső egyházi autonómia lehetősége a radikális alsópapsági elképzeléseknek is szélesebb teret nyitott az értelmezésre, s olyan javaslatok sorát kezdték megfogalmazni, amely szerint parlamentáris, demokratikus választással kívánták előljáróikat megválasztani.

Még mielőtt a legradikálisabb, s világi sajtóban is megjelenő alsópapsági reformtervek megfogalmazódtak volna, az alsópapság körében általánosan elfogadásra került, hogy a püspökök választásába az egyházmegye papsága szerepet kapjon. Néhány példát kiemelve a megfogalmazott jegyzőkönyvekből, jól látható, hogy ez általános értelmezésként jelentkezett. Az egri helynök, Lévy Sándor május 6-án kelt körlevelében kihangsúlyozva a klerikális egység fontosságát, szoros összefüggésbe helyezte a vallási szabadság és függetlenség fölötti örködést és a főpásztor kiválasztását az illető egyház *közkívánatának* megfelelően. Lévy körlevele az egyházi közkívánatra való utalással lehetővé tette azokat az értelmezéseket, amelyek szerint a viszonyosság elve alapján, ha az állam nem szólhat bele a püspökök választásába, akkor a katolikus püspökök kinevezése az egyházi joggyakorlat szerint történjen, amelyben esetleg az egyházmegyes papság részvétele is lehetővé válik.¹⁴ A helynök körlevelére reagálva az egyházmegye polgári esperesi kerülete május 24-én ennek szellemében konkrét javaslattal jelentkezett. Megfogalmazták, hogy az apostoli uralkodó a megyei zsinaton kiválasztott három jelölt közül kellene, hogy egyet kinevezzen, s ezt a szabályt kérték nemzeti zsinatilag körülírni. Beadványuk

12 Szcitovszky János pécsi püspök az egyházmegyék számára aláírási mintát is küldött, a következő tartalommal: „Alulírottak a bevett minden vallásra nézve törvényszerűleg kimondott viszonyosság elve szerint óhajtjuk és követeljük, hogy mi katolikusok a vallás- és iskolaalapítványi javadalmakat magunk, minden más vallásnak befolyása nélkül kezelhessük és azokról szent Egyházunk és iskoláink szükségéire rendelkezessünk.” – Szcitovszky János pécsi püspök körlevele az esperesekhez. 1848. Május 20. Átküldve Csíktusnádi Kovács Miklós erdélyi püspöknek. – GYFKL. PI. 703/1848.

13 TÖRÖK Jenő: *A katolikus autonómia-mozgalom 1848–1871. Adalékok a magyar liberális katolicizmus történetéhez*, Bp., 1941. 17.

14 Lévy Sándor helynök körlevele az egyházmegyes papsághoz, Eger, 1848. május 6. In. *Religió és Nevelés*, V. évf. 40. sz. 1848. május 21.

szerint a püspöki székiüresedét követő egy hónapon belül a káptalani helynök a püspök-választó zsinat összehívására lenne köteles.¹⁵ Az egri egyházmegye többi kerülete is a papság aktív részvételét olvasta ki a helynök körleveléből, többnyire kiterjesztve a papság jelölését a többi egyházi méltóság kinevezési formájára is. A felső-patai kerülete például azt képviselte, hogy a püspököknek uralkodó általi kinevezése a papság részvétele mellett történjen, a kanonokok esetében a püspök a papság által javasolt három személy közül választhatna, s ennek a logikai sornak megfelelően az esperesek esetében a kerületi papságra bízták volna a javasolás jogát.¹⁶

Az egri egyházmegyében látható példák nem elszigetelt véleményt képviseltek. A *Religió és Nevelés*ben június elején folyamatosan jelentek meg azok a tudósítások, amelyek a püspökök szabad választásának ezt a demokratikus formáját képviselték. A turai gyűlés, amelyen fontos szerepe volt a későbbi Vallás és Közoktatási miniszternek, kinevezett csanádi püspöknek, Horváth Mihálynak, három csoportra bontva a szükséges reformokat, a nemzeti zsinatra tartozó pontoknál szerepeltette az egyház, és állam közti viszony meghatározása mellett a főpapoknak a megyei papság általi választását.¹⁷ A katolikus sajtóból kiolvasható, demokratikus püspökválasztást előírányzó javaslatok közül fontos szerepe volt a székesfehérvári egyházmegyei papi tanácskozásnak. A székesfehérváriak májusi gyűlése alapelveként rögzítette ugyan, hogy a székiüresedés pillanatában nem szabad újítani,¹⁸ így javaslataik csak alapvető problémákra vonatkozhatnak, mégis, a püspökök demokratikus jelölésére és kinevezésére alapos módszert dolgoztak ki. Elfogadva az uralkodó kinevezési jogát, kérték, hogy a kijelölést a megyei papságnak engedje át. A megürit püspöki székeket három hónap alatt szerették volna, ha az általuk javasolt forgatókönyv szerint az uralkodó betöltené. A püspökjelölésre részletes tervet dolgoztak ki, amelyben még azt is pontosították, hogy titkos szavazással, borítékba helyezett szavazócédulával történjen a vélemények összegzése. A szavazó pap neve így csak a borítékra kerülne fel, s miután egy háromtagú szavazóbizottság megvizsgálta, hogy nincs-e köztük, akinek nem volt szavazati joga, s a borítékok megsemmisítése után történne a szavazó cédulák összegzése. A jelöltek neveit hangosan javasolták felolvasni, hogy az egész szavazóbizottság tudja számolni a szavazatokat. Csak az lenne szerintük püspöki kinevezésre jelölhető, aki a szavazatok több mint felét kapta. Ha ilyen nincs, újabb fordulóra kerülne sor, de már csak a viszonylag sok szavazatot kapottak kerülnének be a második körbe. A püspökjelölt választásának módszerét a székesfehérváriak is kiterjeszthetőnek tartották a többi egyházi méltóság kinevezésére. Kritériumként szerepeltették, hogy a káptalani helyettesnek bírmia kell az illető egyházmegye papságának a bizalmát. A kanonokok kijelölését is a papság bevonásával a püspöki megyegyűlésen tervezték, a jelöltek közül egynek helyben történő kinevezésére kötelezték volna a püspököt. Ez

15 *Religió és Nevelés*, V. évf. 46. sz. 1848. június 11. A püspökválasztó egyházmegyei zsinat összehívásának egyházi jogi lehetőségét ugyancsak a *Religió és Nevelés*ből olvashatta ki a papság. Danielik János főszerkesztő a zsinatokról szóló cikksorozatának harmadik részében megerősítette – idézve XIV. Benedek pápa munkájából az I. könyv 4. Fejezetét –, hogy egyházmegyei zsinatot összehívhat a püspök mellett a káptalani általános helyettes is, mert a zsinattartási jog nem a püspöki rendi (szentségi), hanem a törvényhatósági hatalomból ered. – *Religió és Nevelés*, V. évf. 30. sz. 1848. április 13.

16 EFL, Synodus 1820–1848. 821/1848.

17 Váci Püspöki és Káptalani Levéltár (VPKL). Protocollum consistorialia. 1847–1849. 1848. június 14.

18 OSZK, Kinyomtatványtár. Kny.1848.2 /130. *Munkálata a 'székesfehérvári megyebeli papság által 1848-diki május 25-kén és 26-án tartott tanácskozmányi ülésből kiküldött egyházi középponti választmány-nak*

utóbbi esetében az indoklásban szerepeltették, hogy mivel az 1848:3 törvénycikk nem érintette a kanonokok kinevezési módját, még csak elvi akadályát sem látják a módszer alkalmazásának. A gondolatsornak megfelelően az esperest ők is a kerülettel választatnák meg, a püspököknek csak a megerősítés jogát tartva fenn. A székesfehérvári tanácskozás háttérében kimutatható, hogy az egyházmegyei tanácskozás előtt a székesfehérvári alsópapság külön, az esperesi kerületekhez eljuttatott körlevelében már vázolta a püspökök és a kanonokok szabad választásának módjait. A bicskei kerületi gyűlés jegyzőkönyve egyértelműen utal arra, hogy az egyházmegyei tanácskozásra készülve a székesfehérvári alsópapság beadványát is tárgyalva fogadták el a püspökök és kanonokok szabad választását. A bicskei gyűlésről szóló tudósítás ugyanúgy június 8-án került közlésre a *Religió és Nevelésben*,¹⁹ ahogyan a kinyomtatott székesfehérvári papi tanácskozás jegyzőkönyve is. Az egyházi sajtóban is folyamatosan közvetített, s a demokratikus választás lehetőségét tartalmazó megfogalmazásokra utólag csak ráerősítettek a más, világi sajtó útján is terjedő álláspontok. Ezek között említhető Szerencspataki János írása,²⁰ amelyben június 24-én azt kérte, hogy az egyházi főnököket az illető megyei papság jelölje ki, s a kijelöltek közül nevezzen ki egyet az uralkodó. Sajátosnak tekinthető, hogy a radikális alsópapsági követelések tárházát nyújtó budapesti papság beadványa ezt a témát nem erőltette.²¹ Amint a beadványukat követően a *Religió és Nevelésben* megjelenő kritikákra reagálva megjegyezték, ezt a témát, mint egyházi közügyre tartozót a nemzeti zsinatra hagyták.²²

A püspökök demokratikus kijelölése mellett fontos szempontként került az is megfogalmazásra az egyházmegyes papság részéről, hogy a főkegyúri jog gyakorlása megmaradhat-e, ha ezt az 1848:3 törvénycikk a minisztériumra ruházta? A fenti példák arra utalnak, hogy alapvetően a demokratikus jelölés után a kinevezési jog gyakorlásában az uralkodó főkegyúri jogát nem kérdőjelezték meg. A minisztériális rendszert viszont eléggé egyértelműen kezdettől visszautasították. Az egri egyházmegyes példánknál maradv a nyíregyházi kerület a helynökhöz intézett beadványában rámutatott, hogy nem jó, ha a politikától függ az egyházi vezetők kinevezése. Ezért a miniszteri ellenjegyzés ellen tiltakozva csak az uralkodó apostoli jogát fogadták el a kinevezésre.²³ Az uralkodói kinevezés körüli dilemmát jól érzékelteti az esztergomi egyházmegyéhez tartozó nagyszombati érseki helynökség szomolányi kerületének beadványa, amelyben – miközben az egyenlőség és viszonyosság elvén az egyház teljes szabadságát és függetlenségét kérve elvárták, hogy az uralkodó a főpásztorok szabad választását adja vissza az egyháznak –, megfogalmazták azt is, hogy az uralkodó mielőbb töltsen be az üres püspöki székeket.²⁴ A legradikálisabb javaslatok már minden világi megerősítést megkérdőjeleztek. Így ennek eltörlését javasolta például az erdélyi egyházmegyében az alcsiki és kászonszéki kerületi beadvány.²⁵ A belső autonómia biztosítására kidolgozott javaslatok fokozatosan elvezettek az 1848:3 törvénycikk teljes megkérdőjelezéséhez. Az augusztus 1–3 közt tartott váci

19 Leéb Mátyás kerületi jegyző tudósítása. 1848. május 15. In. *Religió és Nevelés*, V. évf. 45. sz. 1848. június 8.

20 OSZK, Kisnyomtatványtár. [Kny.1848.8/32](#). SZERENCSPATAKI János: *Szózat az egyházi reform ügyében*, Pest, 1848. [június 24.]

21 A 12 pontos beadvány tizedik pontjában is csak az esperesek választására tettek demokratizáló javaslatot. – *Nemzeti Újság*, 1848. április 28. 686. sz. 1251.

22 *Religió és Nevelés*, V. évf. 44. sz. 1848. június 4.

23 Keltetve: Szabolcs, 1848. május 26. – *Religió és Nevelés*, V. évf. 45. sz. 1848. június 8.

24 *Religió és Nevelés*, V. évf. 49. sz. 1848. június 22.

25 GYÉFKL PI. 1010/1848: Csíkszentmárton, 1848. augusztus 1.: *Alcsiki és kászonszéki kerület beadványa*.

egyházmegyei tanácskozáson például a vallási egyenlőség szellemében már kérték teljesebben eltörölni az 1848:3 törvénycíkket.²⁶

A nemzeti zsinatot előkészítő egyházmegyei tanácskozások háttéranyagát biztosító espereskerületi javaslatokban általánosan jelentkező szabad püspökjelölési tervezetek másik sajátosságaként a legkorábban szerkesztett beadványoktól kezdődően megjelent a világiak bevonásának a lehetősége úgy a zsinati tárgyalásokba, mint a püspökök jelölésébe. A világi hívek ilyen jellegű szerepe egyházz jogilag eléggé kétesnek tűnik. Szeredy József egyházz jogi összefoglalója röviden összegezte, hogy „*az egyházi törvényhozás alanyai csak az egyházi elöljárók, nem pedig a világiak, mert ezek lelki hatalmat az egyházban nem gyakorolhatnak; azért a kánonok is (c. 1. Dist. XCVI; c. 23. 24. XVI. Q. 7. stb.) világosan kimondják, hogy a laikusok az egyházi ügyekben nem intézkedhetnek, törvényeket nem hozhatnak, hanem az egyház által hozottaknak engedelmeskedni tartoznak. Kimondják ezt a római pápák is, jelesen: VI. Pius 1791. Márt. 6-án Franciaország püspökeihez, és 1780. Nov. 14-én kelt és Németország érsekeihez intézett leveleiben*”.²⁷ Ez az előírás azonban nem zárta ki a klerikusok és a laikusok tanácskozási és véleményformálási jogát. Elviekben tehát akár a zsinatokon is részt vehettek a világiak. Az 1848-as törvények miatt a hatékony érdekérvényesítési felsőpapsági diskurzusban megfogalmazódott, hogy szükséges a világiak bevonása a katolikus autonómia biztosítására. Erre utalt a Sczitovszky János által megszövegezett petíció szövege is, amelyet a hívekkel aláírva igyekezett a püspöki kar a soron következő országgyűlésen bizonyítani, hogy az általa szorgalmazott katolikus autonómia nem csak a felsőházban felszólaló püspökök, hanem a teljes katolikus közösség jogos igénye. Párhuzamosan az országgyűlésen résztvevő magyar katolikus püspökök elképzelésével a nagy nyilvánosság előtt is az egyházi sajtó egyre jobban szorgalmazta a világi hívek bevonását az egyházi ügyek tárgyalásába. A Religió és Nevelésben már április 2-án Danielik János kihangsúlyozta, hogy a hívek és a papság egyé forrva érhetnek csak célt.²⁸ Rövidesen a Religió és Nevelés hosszasan vázolta, hogy milyen formában lehetne a világi híveket az egyház érdekeinek védelmébe bevonni, mintának hozva fel az angol katolikus „*Institutum*”-ot.²⁹ A világiakat ebben a formában tömörítő intézet létrehozását Danielik az egyházmegyei zsinattól remélte. Egy héttel korábban³⁰ már részletesen kitért arra is, hogy a világiak már magukon a zsinatokon is részt kellene, hogy vegyenek. Különböző korszakok elemzésével rámutatott, hogy még egyetemes zsinatokon is ott voltak a világiak, az uralkodók követői, vagy akár az egyetemek jogtudósai. Példákat hozott fel, hogy a zsinaton a világiak nem csak jelen voltak, hanem a zsinati aktákat is aláírták, mint például a toledói 653-as zsinat esetében. Még olyan rendelkezést is idézett, amely előírta, hogy a tartományi zsinatokon a templomba hova ülnek a világiak. Ennek a gondolatsornak a végén XIV. Benedek pápának a zsinatokról írt munkájára utalva, idézte, hogy jelen lehetnek a világiak a zsinatokon, tanácskozási szavazattal.

26 EFL, Synodus 1820–1848. 1190/1848: *Munkálata a váczmegyei papság által 1848-dik évi augusztus 1-én, 2-án és 3-án tartott tanácskozmányból kiküldött középponti választmányynak*

27 SZEREDY József: *Egyházz jog. Különös tekintettel a Magyar Szent Korona Tartományaira, a keleti és protestáns egyházakra*, II. Pécs, 1874. 294. §. 626.

28 *Religió és Nevelés*, V. évf. 27. sz. 1848. április 2.

29 DANIELIK János: „*Egy magyar kath. Institutum mintája – s föllállítási módjáról*” In. *Religió és Nevelés*, V. évf. 32. sz. 1848. április 20.

30 *Religió és Nevelés*, V. évf. 30. sz. 1848. április 13.

A világiak szerepének jelentőségét felismerve sorra fogalmazódtak meg azok az elképzelések, amelyek eleinte alapvetően csak az anyagi és oktatási területeken igényelték a világiak aktív szereplését, a gyakorlatban az egyháztanácsok létrehozását célozva meg. Liszkay Károly a szepességi beadványban konkrétan fel is sorolta, hogy milyen együttműködést lát megvalósíthatónak: „engedjünk neki beleszólhatást azon tárgyakba, melyek nem tisztán az egyház tanát, vagy az ezzel lényegesen összecsatolt kérdéseket illetik; nevezetesen a papválasztásokat, az iskolákat, az iskolamestereket, az alapítványok kezelését, a papok fizetését, stb. illetőleg: mely tárgyak, hogy a sajtó útján is megvitattassanak, kívánatos.”³¹ A rozsnyói egyházmegyében a püspök által összehívott május 11-ei egyházmegyei gyűlésen a világiak szerepét tárgyalták meg, s azzal, hogy erről a Religió és Nevelés is tudósított, komoly hatást váltottak ki. A rozsnyói gyűlésen megfogalmazódott, hogy „1-ször: Választassanak minden plébániában a világi férfiak közül bizonyos számmal képviselők, kik a plébános befolyása mellett intézkedjenek a templom, paplak, iskola, alapítványok ügyei körül. 2-szor: Választassék ezek közül egy képviselő, aki az egész plébánia catholicus híveinek nevében, a kerületi gyűlésben folyjon be mindazon ügyek tárgyalásába, melyek az egész kerület plébániainak templomait, iskoláit, paplakait, alapítványait illetik. 3-szor: A kerületi gyűlésben titkos szavazás útján válasszassék ismét egy képviselő, ki az egész kerület összes catholicusainak nevében cselekvő részt vegyen az egyházmegyei közgyűlésben; megválasztatván egyúttal annak helyettese is: hogy a képviselő akadályoztatásának esetére, a kerület ez által képviselthessék. 4-szer: Miután a törvény, a hongyűlési követek megválasztásában szavazati jogot ad mindenkinek, ki az arra megkívántató képességgel bír, célszerűnek tartatik, nem csak az illető szavazókat e jogról kellően fölvilágosítani; de egyszersmind oda munkálni, hogy e jog gyakorlatában a vallásosság, és erkölcsiség a népben fönntartatván, ez által a haza közjava előmozdittassék.” A rozsnyói határozatokat nem csak a sajtó közölte, hanem a többi egyházmegyének is elküldték, a tanácskozás záró határozatának megfelelően.³² Rövidesen a szepességi késmárki kerület már meg is fogalmazta, hogy a zsinat előtt a kerület újabb gyűlést fog tartani, amelyre minden plébánossal együtt egy világit is meghívnak, s azt is kimondták, hogy a megyei zsinatra a püspök által meghívandókon kívül kerületenként egy plébánost és egy világit is küldeni fognak, szavazati joggal.³³

A világiak szavazati jogát a legtöbb egyházmegye fenntartással kezelte. Eltekintve az esperesi kerületi vélemények részletezésétől, az egyházmegyei tanácskozások esetében azt látjuk, hogy például a váci megyei tanácskozás augusztus elején csak azt kérte, hogy a zsinatokon a világiak hallgatóként megjelenhessenek.³⁴ A kérdés megítélése viszont folyamatosan változott, amit jól érzékeltet például a veszprémi határozatok sora. A júniusi tanácskozáson résztvevők úgy látták, hogy ha a világiak a katolikus egyletbe beléphetnek, főlöseges a zsinaton is részt venniük.³⁵ A gyűlésen Zichy Domokos megyéspüspök bejelentve a nemzeti zsinatot, a résztvevők megegyeztek, hogy a hatékonyság növelése miatt egy bizottság fogja előkészíteni az egyházmegye javaslatait, s ezt a szöveget véleményezik a kerületek a nemzeti zsinatot megelőző újabb megyei tanácskozás előtt.

31 *Religió és Nevelés*, V. évf. 39. sz. 1848. május 18.

32 *Religió és Nevelés*, V. évf. 41. sz. 1848. május 25.

33 *Liszkay Károly nyílt levele*. In: *Religió és Nevelés*, V. évf. 48. sz. 1848. június 18.

34 EFL, Synodus 1820–1848. 1190/1848: *Munkálata a váczmegyei papság által 1848-dik évi augustus 1-én, 2-án és 3-án tartott tanácskozmányból kiküldött középponti választmányoknak*

35 Veszprémi Püspöki Levéltár (VPL), Protocollum exhibitorum. 535/1848. *Megyei köztanácskozmány jegyzőkönyve*. 1848. június 17.

A választmányi munka, amelyet július 26-án küldtek ki a kerületeknek,³⁶ a világiak szerepével kapcsolatosan megfogalmazta, hogy minden plébánián válasszanak a plébánia, iskola és egyház bizonyos ügyeivel megbízható világiakat, kiemelve, hogy az egyházi ügyekben a műveltebb világiakkal közösen tanácskozzon a papság. A választmányi szöveget a szeptemberi egyházmegyei gyűlés elfogadva a püspökjelölésbe is mérsékelt befolyást engedélyezett már a világiaknak.³⁷

Tekintve, hogy a demokratizáló törekvések a püspökjelölést a zsinatok hatáskörébe akarták utalni, a világiak részvételi lehetősége – akár szavazati joggal, akár anélkül – az egyházmegyei zsinatokon feltételezte, hogy a püspökjelölésben is szerepet biztosítottak volna nekik. Erre utal például a szombathelyi egyházmegye sárvári kerületének június 8-án megfogalmazott jegyzőkönyve, amelyben rámutattak, hogy a papság és hívek közötti jó viszony feltételezi, hogy még a püspökválasztásban is szerepet kapjanak a hívek is.³⁸ A világiak részvételének lehetősége annyira bent volt a köztudatban, hogy miután a Religió és Nevelésből Kovács Miklós erdélyi püspök értesült arról, hogy a magyar püspöki kar június elején a nemzeti zsinat tartásáról egyeztetett, levélben keresve meg Fogarassy Mihály választott skodári püspököt, rákérdezett: „*mikorra fog a nemzeti zsinat kihirdettetni? [...] Fognak-e világiak is megjelenni, és mily arányban?*”³⁹ Az erdélyi egyházmegye szempontjából ugyanis természetesnek tűnhetett a világiak szerepe a zsinaton. A fejedelmi korban kialakuló Erdélyi Római Katolikus Státus, egyháziakat és világiakat tömörítve, évszázados hagyománnyal rendelkezett. Ennek jogkörében ott találjuk, hogy minden iskolai, alapítványi s más egyházi ügyekben, melyek különösen püspöki joghatósághoz nem tartoztak, jogerősen tárgyalhattak a vegyes-státus tagjai.⁴⁰ Amikor Kovács Miklós erdélyi püspök a nemzeti zsinatot előkészítő erdélyi egyházmegyei zsinatot a július 18-án kelt körlevelében meghirdette,⁴¹ jelezte, hogy egyes kérdésekre már a vegyes státusgyűlésen sor fog kerülni. Amint fogalmazott, „*az értelmesebb egyházi és világi Katolikusokat, nem különben a kerületek képviselőit jövő Augustus hónap 27-ik napján Szabad Királyi Kolo[z]svár városában tartandó Katolikus Státus gyűlésre*” hívja, amit követően „*külön papi gyűlésben a zsinati pontok fognak tanácskozás alá vétetni.*” Körlevele előtt a kolozs-dobokai kerületi papság már megfogalmazta, hogy a püspököt a papok és a tekintélyesebb világiak kellene, hogy megválasszák.⁴² A kolozs-dobokai kivonatolt javaslatokat véleményezésre a nemzeti zsinati hivatalos pontokkal együtt küldték meg az erdélyi egyházmegye esperesi kerületeinek.⁴³ Nem véletlen te-

36 VPL, Protocollum exhibitorum. 645/1848.

37 VPL, Egyházmegyei Hatóság Iratai. 771/1848 – szeptember 12: *Jegyzőkönyve a Veszprémi Megyebeli Papság folyó évi September hó 12-én tartott tanácskozmányi ülésének.* Egyházkerületi és fegyelem tárgysorozat. A.1.

38 SZPL, Acta cancellariae episcopalis. *Espereskerületi jegyzőkönyvek: Sárvári kerület.* 1848. június 8.

39 GYÉFKL PI. 745/1848. – Gyulafehérvár, 1848. június 4: *Kovács Miklós erdélyi püspök levele Fogarassy Mihály választott skodári püspökhöz.*

40 „*Admissum ut catholici etiam negotia sua scholastica, fundationala et ecclesiastica exceptis iis, quae directe episcopo reservata sunt, tractent.*” A döntés jogi alapját képezte az Approbatae Constitutiones 1. pars. 1. tit. 3. art., illetve az ennek megerősítésére 1792. május 26-án kiadott uralkodói rendelet 45-ik pontja is. – GYÉFKL EZs, d. I. 1/e. *Az erdélyi katolikus vegyes Status gyűlésnek Kolozsvárott 1848-ik év Kisasszony hava 31-kén tartott ülésének Jegyzőkönyve.*

41 GYÉFKL PI. 945/1848. – Kolozsvár, 1848. július 18.: *Kovács Miklós püspök körlevele.*

42 GYÉFKL PI. 893/1848: Kolozsvár, 1848. július 2.: *Kolozs–Doboka kerület beadványja*

43 SÁVAI János: *A székelylevelű katolikus plébániák levéltára*, II. Documenta Missionaria I/III. Szeged, 1997, 273.

hát, hogy hasonló megfogalmazással élt az egyházmegyei zsinatra készülve több erdélyi egyházmegyes kerület is.⁴⁴ Magán az erdélyi egyházmegyei zsinaton a püspöki szék megüresedése esetére a káptalani helyettes által összehívandó vegyes Státus-gyűlésnek jogává tették a püspökjelölést.⁴⁵ Nem hagyhatjuk viszont figyelmen kívül, hogy amikor a Státusgyűlés hatáskörét részletező pontokat olvassuk, nem találkozzunk a püspökjelölés feladatával, még a rendkívüli esetek részben sem.⁴⁶ Ezért is kérdéses, hogy a püspökjelölésben akár Erdélyben, akár a többi egyházmegyében a világiak szerepe a véleményformáláson túl jogi érvényességgel elfogadásra került volna.

Az egyházmegyes papság demokratizáló, akár világiakat is a püspökjelölésbe bevonni törekvő elképzelései, még ha tételesen is kerültek megfogalmazásra az egyházi és világi sajtóban, vagy akár a nemzeti zsinatot előkészítő tárgyalásokon, még nem jelenthették azt, hogy az álláspontjukat a nemzeti zsinatot szervező püspöki kar támogatta volna. Ahogyan Nádasdy Ferenc kalocsai érsek május 16-án kelt körlevelében tömören megfogalmazta: a „*megyei és zsinati főkormányt felelőssége egész terhével, az isteni gondviselés, ingyen kegyelméből ugyan, de egyedül csekélységünkre méltóztatott ruházni.*”⁴⁷ A nagy lelkesedéssel gyűlésező egyházmegyes papság véleménye miközben több szempontból is visszhangra talált a püspöki karnál, a püspöki kar fenntartotta magának annak eldöntését, hogy milyen lépéseket tart sürgetőbbnek és megvalósíthatónak a megváltozott körülmények között. A nemzeti zsinat szervezésének első pillanatától kezdve szembevetendő, hogy az alsópapság messzemenően az egyházmegyei zsinatra koncentrált, miközben a felsópapság országos érdekvédelemre törekedve másodlagosnak tekintve a mielőbbi egyházmegyei zsinatot, inkább a nemzeti zsinat előkészítésén fáradozott, illetve püspökkari egyeztetésektől, a Vallás és Közoktatási Minisztériummal való tárgyalásoktól és az országgyűlési munkálalatoktól várta a megoldásokat. Így érthető, hogy számukra sokkal inkább elsődleges volt, hogy az üres püspöki székek betöltésével kiteljesedjen a magyar püspöki kar, s így hatékonyabb érdekvédelmet tudjanak felső szinten képviselni. Tulajdonképpen egy alapvető értelmezési eltéréssel találkozunk ezen a téren: a püspöki székek betöltését a felsópapság az egyházmegyei zsinatok előfeltételének tekintette, miközben az alsópapság a remélt, mielőbbi egyházmegyei zsinatokon az ekkor üres püspöki székek betöltésénél már alkalmazni is akarta a parlamentáris választások lehetőségét. Ugyanakkor a kérdés összetettségét jelzi, hogy miközben az új törvényi keretek közt sor került az üres püspöki székek betöltésére, az egyházi megerősítéssel is tevékenykedő püspökök megfogalmazták fenntartásaikat az egyházi jóváhagyás nélkül kinevezett püspökök joghatóságával szemben. A püspökjelölés és a kinevezés problematikája mellett kulcsfontosságú volt ugyanis, hogy a kinevezett püspökök egyházi, pápai megerősítésben is részesüljenek. Erre a szempont-ra inkább a forradalom előtt már kinevezett megyéspüspökök figyeltek oda, de azért még a radikális alsópapsági javaslatok közt is felbukkant. Például az erdélyi egyházmegyében a belső-szolnoki kerület javaslatában azon túl, hogy demokratikus püspökjelölést irányo-

44 Például az alcsiki és kászonszéki, illetve a kézdi-orbai kerület. – GYÉFKL PI. 893/1848: Csíkszentmárton, 1848. augusztus 1.: *Alcsiki és kászonszéki kerület beadványa*; Kanta, 1848. augusztus 9.: *Kézdi-orbai kerület beadványa*.

45 GYÉFKL EZs. d. I. 1/e. 1085/1848. *Az erdélyi egyházmegyei zsinat jegyzőkönyve*.

46 GYÉFKL EZs, d. I. 1/e. *Az erdélyi katolikus vegyes Status gyűlésnek Kolozsvárott 1848-k év Kisasszony hava 29-kén tartott hatodik üléséből, a Kath. Status teendőinek előleges megvitatására kiküldött bizottságnak Jegyzőkönyve*.

47 Keltezés: Bécs, 1848. május 16. In. *Religió és Nevelés*, V. évf. 42. sz. 1848. május 28.

zott elő,⁴⁸ megfogalmazódott, hogy az uralkodó által kinevezett püspököt a pápa is meg kell, hogy erősítse.⁴⁹ Hasonlóan fogalmazott az erdélyi egyházmegye legradikálisabb kerülete, a gyergyói⁵⁰ is.⁵¹

Az egyház és állam szétválasztása, az egyházi autonómia biztosítása a vallási egyenlőség és viszonyosság elve miatt elviekben feltételezte, hogy a katolikus egyházban a püspökök kinevezésében a legfontosabb egyházi tényező, a pápai megerősítés a meghatározó, miközben akár a miniszteriális hatáskör, akár az uralkodó főkegyúri joga az állami beavatkozás konkrét lehetőségét tartotta fent. A pápai megerősítés nélkül, csak az uralkodó által kinevezett püspökök egyházi joghatóságát ezért is fogadhatta fenntartással a magyar püspöki kar, miközben beadványaikban folyamatosan éppen az uralkodót kérték, hogy mielőbb töltsse be a püspöki székeket.⁵² Ez a nehezen feloldható dilemma derül ki a nemzeti zsinat előkészítésekor nem túl látványosan, de mégis jelen lévő joghatósági értelmezésekből. Ezek közül az elnökség kérdésénél Nádasdy Ferenc kalocsai érsek az egyházi jóváhagyás nélkül kinevezett primással, Hám Jánossal szembe saját magát, mint rangidős főpásztort tartotta kompetensnek a zsinat szervezésére.⁵³ Az Eötvös Józsefhez írt felterjesztésében arra hivatkozott, hogy „nem lévén még az esztergomi primási szék egyházilag betöltve”,⁵⁴ ő maga veszi kézbe a szervezést.⁵⁵ Az állam részéről Eötvös József Vallás és Közoktatási miniszter kitarott az 1848:3 törvénycikk szellemében amellelt, hogy az államilag kinevezett primás jogköre a nemzeti zsinat szervezése, a primás egyházi megerősítés nélküli kinevezését érvényesnek tekintve. Augusztus 22-én keltezett átiratában Eötvös József miniszter kihangsúlyozta, hogy ugyan a kalocsai érsekre lett volna bízva az elnöklés a nemzeti zsinaton, de mivel már *van primás*, ezt a tisztelet Hám Jánosnak kellene ellátnia.⁵⁶ Nádasdy értelmezése, amellyel az állami kinevezéseket nem tekintette egyházilag jogerősnek, nem tekinthető magánakciónak. Lonovics József a nemzeti zsinati előkészületek során, mint csak államilag kinevezett egri érsek nem avatkozott bele az egri előkészítő tárgyalásokba, hagyva, hogy a helynök a kidolgozott forgatókönyvnek megfelelően szervezze az előkészületeket,⁵⁷ mi-

48 Az esperesi kerületek válasszanak három jelöltet, még pedig olyan formán, hogy az összehívandó egyházmegyei gyűlésen a kerületek jelöltjeiből hármat választanak ki, akikből egyet kinevez az apostoli uralkodó.

49 GYÉFKL PI. 1010/1848: Szamosújvár, 1848. augusztus 2.: *Belső-szolnoki kerületi beadvány*.

50 A gyergyói kerület radikalizmusát a Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 2012/1–2 számában részleteztük.

51 GYÉFKL PI. 1010/1848: Gyergyócsomafalva, 1848. augusztus 1.: *Gyergyói kerület beadványa*.

52 Már március 20-án a püspökök emlékiratban fordultak V. Ferdinánd királyhoz ezzel a kéréssel. – ADRIÁNYI Gábor: *Püspökök kinevezése és elmozdítása 1848–1849-ben*, In: *Új Ember Kalendárium*, Bp., 1999. 49.

53 Hám János emlékirata is megerősíti, hogy mivel nem érkezett meg Rómából a püspöki megerősítése az 1848-ban kinevezett püspököknek, a nemzeti zsinaton Nádasdy Ferenc kalocsai érsek elnökölt volna. – SCHEFFLER János: *Hám János szatmári püspök emlékirata 1848–49-ből*, Bp., 1928, 11.

54 LAKATOS Andor – SARNYAI Csaba Máté (szerk.): *1848/49 és ami utána következett. Válogatott dokumentumok a Kalocsai Érseki Levéltár 1848–1851 közötti anyagából* (Forráskiadvány), Kalocsa, 2001, 69.: Pest, 1848. augusztus 3. – *A nemzeti zsinat bejelentése Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszternek*

55 Az augusztus 1-én kelt, nemzeti zsinatot meghirdető körlevelében Nádasdy Ferenc kihangsúlyozta: „*metropolitai jogunknál fogva, és mind az esztergomi primási- s egri érseki székek üres voltában egyedüli érsek*” hirdeti meg a nemzeti zsinatot. – *A kalocsai érsek nemzeti zsinatot hirdető körlevele*. In: ELMER 1999, 120–122.

56 Esztergomi Primási Levéltár, 1309. Hám János primás 1848–1849. *Eötvös József Vallás és Közoktatási Miniszter levele Hám János esztergomi primáshoz*. Pest, 1848. augusztus 22. Minisztériumi iktató: 3911/843, Primási iktató: 166.

57 Az egri egyházmegyei tanácskozást így augusztus 2-án Lévay Sándor helynök vezette le. EFL, Protocoll 1032/1848.

közben a csanádi egyházmegye előkészítő tárgyalásait, annak ellenére, hogy helyét közben átvette Horváth Mihály, továbbra is Lonovics József, illetve az általa kinevezett helynőkök irányították.⁵⁸

Az is sokatmondó, hogy amikor a magyar püspöki kar véglegesítette a nemzeti zsinati tematikát, a tárgyalásra javasolt pontokat öt csoportba bontva, kérve az egyházmegyétől, hogy javaslataikat összegzésre az öt bizottság elnökletét ellátó megyéspüspökhöz küldjék be, az öt püspök közül egy sem volt az újonnan kinevezettek közül. A bizottságok elnökletét ellátó püspökök közt találjuk Lonovics József egri érseket, Zichy Domokos veszprémi püspököt, Szcitovszky János pécsi püspököt, Rudnyánszki József besztecerbányai püspököt és Ocskay Antal kassai püspököt. Lonovics ugyan, mint egri érsek jelenik meg a körlevélben, viszont az ő szerepeltetését magyarázza, hogy korábban csanádi püspökként már egyházi megerősítésben részesült. Így a szervezés oroszlánrésze a fent nevesített püspökökre hárult, ami első látásra jelentős aránytalanságot mutat a három egyháztartomány (esztergomi, egri, kalocsai) püspökeinek szerepeltetése szempontjából is. Az öt bizottsági elnök közül egyik sem tartozott a kalocsai főegyházmegyéhez. Hárman az esztergomi, s ketten az egri egyháztartományból kerültek ki. Pedig az üres püspöki székek betöltése előtt egyedül éppen a kalocsai egyházmegye volt az, amelyben nem volt üresen álló püspöki szék. Viszont nem tekinthetünk el attól, hogy Lonovics József a kalocsai egyháztartományhoz tartozó csanádi püspökként kapcsolódott bele a szervezésbe, Nádasdy Ferencet június elején a püspöki kar már felkérte őt a nemzeti zsinat védnökségére,⁵⁹ viszont egészségi gondjai miatt is a pesti püspöki tanácskozásokon nem vett részt, s így érthető, hogy távollétében a beteg főpásztor ilyen feladattal püspöktársai nem terhelhették. Nádasdy esetében ugyanakkor számolni kellett azzal a lehetőséggel is, hogy az egyházi jóváhagyás hiányában Hám János, ha nem elnökölhet, akkor ezt a feladatot végül csak Nádasdy kellett volna, hogy ellássa. A kalocsai egyháztartományból mellőzésre került ugyanakkor az erdélyi, egyházilag is megerősített megyéspüspök, Kovács Miklós is. Ezt magyarázhatja, hogy ő maga a magyar püspökkari tanácskozásokon nem vett részt, de Erdély Uniója előtt erre nem is volt jogi lehetősége. Amikor ez a jogi akadály elhárult, Hám János primási kinevezése előtt tervbe volt véve, hogy mint a legidősebb püspök, magának a nemzeti zsinatnak az elnökletét is elláthassa,⁶⁰ ami ugyancsak magyarázhatja, hogy miért nem szánhattak neki Erdély Uniója után sem

58 Lonovics József június 27-ére tervezte a nemzeti zsinat előkészítő tanácskozást, de ez későbbi időpontra tolódott ki. Még ha közben Horváth Mihály hatvani prépostot közben csanádi püspökké nevezték is ki, továbbra is Lonovics József volt az, aki a tanácskozás új időpontját augusztus 8-án bejelentve, helynökét felkérte egy rövid véleményezést előkészítő bizottság kinevezésére. Miután augusztus 27-én a helynöki teendőket Róka József éneklő kanonokot nevezte ki, a Pestről kelt rendeletében a püspök szeptember 4-én, tekintettel az elhúzódo országgyűlési munkálatokra, a temesvári papi tanácskozás elnökévé *maga helyébe* ki is nevezte új helynökét. Csanádi Püspöki Levéltár, Protocol. Expediit ex Exhibit OFF.Dioc. Csanad. 1848. a 1. Jan usque ut Dec. 1403/1848, 1526/1848.

59 *Kalocsai Érseki Levéltár; személyes iratok* – KÉL.I.1.c – Budai Károly eredeti tisztázata. Jelzet 1013/1848. Keltezés: Buda, 1848. június 1. In. LAKATOS – SARNYAI 2001, 28.

60 A felkérést a püspökkari tanácskozásokon résztvevő Bémer László nagyváradai püspök közvetítette. – GYÉFKL Pl. 871/1848. *Bémer László váradi püspök levele Kovács Miklós erdélyi püspökhöz*, Nagyvárad, 1848. június 22. Kovács Miklós erdélyi püspök ugyan rangban a kalocsai érsek után következett, viszont korban ő volt a legidősebb magyar püspök. Kovács Miklós 1769. január 16-án született. Korban őt követte a magyar püspöki karban Hám János szatmári püspök (született: 1781. január 5), Balassa Gábor szombathelyi püspök (született: 1783. március 22), illetve Nádasdy Ferenc kalocsai érsek (született: 1785. március 3.). Így júniusban, amikor Nádasdy Ferenc Bécsben szemműtétnek vetette magát alá, érthető, hogy a püspöki kar biztonságából Kovács Miklós püspök elnökletét is számításba vette.

bizottsági elnöki feladatot. Rajta kívül a kalocsai egyháztartományból csak Bémer László nagyváradai, egyházilag is megerősített megyéspüspök volt, aki nem kapott bizottsági elnöki szerepet, viszont ez is érthető, ha figyelembe vesszük, hogy ő maga eléggé elzárkózott a zsinati munkálatoktól, fontosabbnak tartva az egyház érdekeit Pesten védeni.⁶¹ Az esztergomi és egri egyháztartományokból ugyanakkor találunk még olyan püspököket, akik rendelkeztek pápai megerősítéssel, s a nemzeti zsinat előkészítésében a pesti püspöki tanácskozásokon részt is vettek, mégse kaptak bizottsági elnöki feladatokat. Ez inkább Bartakovics Albert rozsnyói és Balassa Gábor szombathelyi püspök esetében szembetűnő, hiszen ők voltak azok, akik a nemzeti zsinatra készülve az elsők közt kezdtek el egyházmegyéjükben a készülődést. Balassa Gábor esetében feltételezhető, hogy betegségére⁶² való tekintettel nem vállalhatott bizottsági elnöki teendőket. A püspökkari tanácskozásokon folyamatosan részt vevő Hám János, egyházilag csak szatmári püspökként megerősített, ekkor már államilag kinevezett prímás, mint a nemzeti zsinat elnöke⁶³ természetesen nem lehetett egyben bizottsági elnök is. S a teljes kép kedvéért érdemes azt is megjegyezni, hogy ha elfogadjuk, hogy a bizottsági elnöklettel a Pesten egymással egyeztető megyéspüspökök maguk közül választottak, akkor számításba jöhetett volna még Erdélyi Vazul nagyváradai görög-katolikus püspök is, aki nem csak a tanácskozások aktív résztvevője volt, hanem egyházmegyéjében a nemzeti zsinatra készülve egyházmegyei zsinatot is hirdetett. Szerepének mellőzését könnyen magyarázhatjuk azzal, hogy más rítust képviselt, viszont ha figyelembe vesszük, hogy a görög-katolikus egyházmegyéék feletti joghatóságot az esztergomi prímási szék gyakorolta, illetve, hogy az 1848-ban megváltozott jogi és anyagi viszonyok ugyanúgy érintették a görög-katolikus egyházmegyéket is, akkor csak az magyarázhatja a mellőzését, hogy a nemzeti zsinati tematika csoportosításakor minden csoportba kerültek olyan kérdések, amelyek kifejezetten a latin rítust érintették.⁶⁴

A nemzeti zsinat szervezésekor a püspöki kar ügyelt tehát arra, hogy az előkészítő bizottságok élére kizárólag csak pápai megerősítéssel is rendelkező püspökök kerüljenek, ami értelmezhető úgy is, mint a püspöki székeknek csak állami kinevezéssel történő betöltésével szembeni fenntartás. Az egyházi érdekérvényesítés lehetőségei közül nem zárhatták ki a hagyományos egyeztetést az uralkodóval, vagy akár a Vallás és Közoktatási Minisztériummal, viszont ezzel is jelezheték, hogy az egyházi autonómia gyakorlati alkalmazásakor komolyan veszik az állami beavatkozás bármilyen formájának kiiktatását. A katolikus autonómia ilyen értelmezése, amely az állami beavatkozás minden formáját igyekezett kiküszöbölni alapvetően közösnek mondható a teljes katolikus klérus részéről. Igaz ugyan, hogy a püspökök kinevezése terén a szigorúan vett egyházi jogi szabályosságtól eltérően demokratikus, sőt világiaknak is szerepet biztosító javaslatokkal

61 A váci szentszékek erre hivatkozva jelentette be már május 31-én, hogy nem fog egyházmegyéjében zsinatot tartani. – VPKL Protocollum consistorialia 1847–1849. 1848. május 31.

62 Badenbe járt ki kezelésre. – GÉFIN Gyula: *A 150 éves szombathelyi egyházmegye püspökei*, Szombathely, 1928. 36.

63 Emlékiratában Hám János rámutat, hogy a pápai megerősítés hiányában az elnökletet nem vállalhatta volna, de a bécsi nunciaturán keresztül beszerzett pápai brevét őt, mint szatmári püspököt (s nem mint prímást) felhatalmazta, hogy a nemzeti zsinaton elnököljön. Nádasdy Ferencnek viszont megírta, hogy a kapott felhatalmazással nem kíván élni. – *Hám János emlékirata*. In ELMER 1999, 146.

64 Az A. csoportból a püspöki székek és az alesperesek kinevezése, a B. csoport a liturgikus témáival teljes egészében, a C. csoportból például a javadalmak elnyerése és a kegyúri jogok gyakorlása, a D. és E. csoport minden témája.

találkozunk, de ezzel párhuzamosan megállapítható, hogy 1848-ban a különböző kommunikációs csatornákon keresztül a magyar katolikus papságban sikerült megerősíteni a katolikus örendelkezés igényét. Ezáltal egységesen elfogadásra került, hogy az állami utasításoknak egyházi jogi hatása nem lehet, s ez azért is fontos, mert a püspökjelölés és kinevezés körüli értelmezéseken keresztül ennek az alapelvnek a kihangsúlyozása a többi, egyház és állam viszonyát érintő kérdésben is tetten érhetővé vált.⁶⁵

A katolikus autonómiának ez az értelmezése egy komoly dilemma feloldását is szükségessé tette. Amint láttuk, miközben folyamatosan kérte a papság az uralkodót a püspökök kinevezésére, a püspökök kinevezésének jogát ugyanakkor jobbnak látták, ha visszaszállna az Egyházra. E dilemmát végső soron feloldhatja az, hogy az aktuális helyzetben az egyházi érdekérvényesítés miatt fontos volt a felsőpapságnak, hogy az üres püspöki székek államilag elfogadott püspökökkel legyenek betölve, s így hatékonyabban tudják politikai síkon képviselni az egyház érdekeit, miközben a kánonjogi joghatóságot már teljesen el kívánták választani az uralkodói kinevezéstől. Ezért a zsinati szervező munkában mellőzték a pápai megerősítés nélkül kinevezett egyházfőket. Az alsópapság részéről hasonlóan oldható fel ez az értelmezési probléma. Az egyházmegyei zsinatok mielőbbi megtartására koncentrálva eleinte abban reménykedtek, hogy az üres püspöki székeket az uralkodói főkegyúri jogánál fogva, ha betölti, elhárul az akadály a zsinattartás előtt. Látva, hogy a püspöki székek betöltése késik, arra törekedtek, hogy az egyházmegyei zsinatokon a demokratikusan jelölt püspökök kinevezésére sor kerüljön, s ezzel a precedenssel biztosítsák be, hogy az egyházra visszaszálló püspöki kinevezésekben nem fogják mellőzni az egyházmegyei papság szerepét. A hívek esetében a zsinaton, vagy a püspökjelölésben is szerepet biztosítani akaró javaslattevők célja alapvetően az volt, hogy a katolikus egyház belügyeibe kizárólag csak katolikusok szólhassanak bele, s mivel tudatában voltak, hogy a politikai jogvédelemben szükség van a világiak segítségére is, az állami beavatkozás helyett a katolikus hívek tanácsadói szerepét látták szívesebben. Mindhárom szempontban közös vonásként felismerhető, hogy a tökéletes vallásszabadság elvén az állami hatalommal csak olyan kapcsolatot akartak, amely lehetővé téve az egyházi érdekérvényesítést, teljesen kizárta volna az egyház belügyeibe, ezen belül a püspökök kinevezésében az állami beavatkozás bármilyen formáját. A különféle módszerekkel terjedő javaslat-típusok közül a püspökök kinevezése terén végső soron átütő erővel érvényesült az 1847/48-as pozsonyi országgyűlés felső házában tanácskozó magyar felsőpapságnak Szcitovszky János pécsi püspök által közvetített véleménye: a „*saját hitelvei és egyházi szerkezete sértetlensége mellett*” tartották elfogadhatónak az 1848:20 törvénycikkből a tökéletes egyenlőséget és viszonyosságot. A magyar katolikus papság messzemenően egyetértett azzal, hogy a katolikus egyház belső szerkezetébe, így a püspökök kinevezésébe megszorításokkal vagy csonkításokkal sem történhet külső, állami beavatkozás.

65 Gondolhatunk itt az egyházi javak kezelésére, az oktatásügyre, a királyi tetsvényjog (placetum) eltörlésére, stb., ahol az állami beavatkozással szembe az egyházi tiltakozás alsó- és felsőpapsági szinten is egységesnek mondható.

ZSOLT TAMÁSI

THE FILLING OF EPISCOPAL CHAIRS IN 1848: STATE INTERVENTION OR CATHOLIC CHURCH AUTONOMIA. POSSIBILITIES OF INTERPRETATIONAL IN THE MIRROR OF NATIONAL HUNGARIAN SYNODICAL PREPARATIONS.

The 1848 national synod's plan very variegated, and it gives opportunity for reforms with different content. In the opinions forming beside the official circulars of the churches one, but the secular press withdrew his part. It is demonstrable inside the priesthood from below happening organization. Limiting the topic to the manner of the bishop's appointment only, we see that the full Catholic priesthood agreed in it extensively, that the church is needed without all constraints exercise this power. It 1848: with 13 acts of the ministry said that the system was fundamentally rejected. The ruler's earlier right of appointment was acknowledged alone, but considering this secondary one beside the churches. On the other hand, two totally different interpretations came forward on the top priesthood's and the minor orders' level in the case of the church appointment. The minor orders his prevailing jurisdiction tightened for the bishop's person democratic, it would have made diocesan priesthood do his vote selection even, putting into words that the secular faithful ones are drawn into this here and there. The top priesthood spotlighting the papal affirmation according to the ecclesiastical law rules, at the time of the national synod's organization they tried not to take attention to the bishops appointed by the ruler, and this was one of the debates part, who will have the right to chair the synod. Beside the differences which can be observed in the interpretations is important to observe: the state intervention wanted to be cut out anyway. This agreement turned the Hungarian Catholic Church's determining endeavor on a long distance in the interpretation of the Catholic autonomy.

SARNYAI CSABA MÁTÉ¹

SZERB–MAGYAR KONFLIKTUSOK A PAPSÁG SZEMÉVEL
A KALOCSA–BÁCSI EGYHÁZMEGYÉBEN 1848–49-BEN

A Kalocsa-bácsi érsekség vezetőinek és az egyházmegye klerikusainak nagyobb része támogatta a szabadságharcot, mint ahányan ellene foglaltak állást. Ebben – személyes meggyőződésükön kívül – közrejátszott az is, hogy az egyházmegye sokat szenvedett a magyar forradalom ellen, az osztrák udvar bujtogatására és annak hathatós támogatásával, fellázadt szerb felkelőktől. Ennek a támogatásnak a motivációit foglalja össze meglehetősen sarkos, bár az adott helyzetben érthető szavakkal Sörös Imre érseki könyvtáros² sokat idézett, 1849. június 21-ei székesegyházbéli szentbeszédében.³ Szavai szerint a Habsburgok régtől fogva

- 1 Sarnyai Csaba Máté PhD. egyetemi docens, Károli Gáspár Református Egyetem Szabadsbölcészeti Tan-
szék. A kutatásokat az Országos Tudományos Kutatási Alapprogramok Posztdoktori Ösztöndíja (Pályá-
zatszám: PD 76004 2008.) támogatta. A közölt térkép: A Kalocsai Érseki Egyháztartomány a 18. század
végén Forrás: LAKATOS Andor: *Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár* (A Kalocsai Főegyházmegyei Levél-
tár Gyűjteményi ismertető füzet) Kalocsa 2012. 6. p.
- 2 Sörös Imre 1817. október 13-án született Dunaföldváron. Középiskolai tanulmányai után előbb jogot tanult,
majd 1838-ban kezdte meg teológiai tanulmányait Kalocsán. 1842-ben szentelték pappá, majd Gádoron káp-
lán. 1844-től a *Religió és Nevelés* című katolikus lap állandó munkatársa Pesten. 1846-tól érseki könyvtáros
Kalocsán, ugyanebben az évben letette a teológiai doktorátust. 1848-ban a változások lelkes támogatója. A
nemzetőri megmozdulásokban részt vett, beszédeivel buzdított. Kalocsán az Olvasókör, illetve megváltozott
névén 1848-tól Szabadság-Kör (vagy másképpen Szabadság Társaság) elnöke volt. Rendszeres beszédeiben
kiállt a magyar szabadság ügye mellett, élesen bírálta a Habsburg dinasztiát és általában a királyságot mint
államformát. A császári katonaság már 1849 márciusában felszólította az érseket Sörös Imre (és Bende Jó-
zsef) elfogatására és kiadására. A szónoki hév Söröst időnként a szószéken is elragadta, így történt például
1849. június 21-én is, amikor az orosz invázió alkalmával elrendelt könyörgésekkel kapcsolatban mondott
beszédet. Ez a híressé vált beszéd lett később az ellene felhozott vádak legfőbb bizonyítéka. A szabadságharc
végeztével menekülnie kellett, több mint egy éven át Dunaföldváron, illetve felső-bácskai területeken bujdo-
sott. 1850. szeptember 21-én Sörös megjelent Kalocsán a szemináriumban. A rendőri hatóságok hamarosan
tudomást szereztek hollétéről, másnap este elfogták és Pestre kísérték. 1852. május 5-én 10 évi várfogságra
ítélték, Josephstadtban raboskodott, majd 1856. július 12-én kegyelmet kapott. Büntetése idején az egyház-
megye pénzsegélyekkel támogatta. 1856-tól folytathatta papi működését, jankováci káplán, 1867-től admi-
nisztrátor Dunapatajon, 1876-ban nyugalmazták. 1887. május 17-én halt meg Dunapatajon, temetésén rég
nem látott tömeg tisztelegget emléke előtt. Két cikke jelent meg a *Munkálatokban* (Pest, 1840.) Az egyház
egységéről szent Ciprián után, és A pap kötelessége társalkodását illetőleg címmel.
SZINNYEI József (1890–1909): *Magyar írók élete és munkái* I.–XIII. Hornyánszky. Budapest. XII. köt.
1319. p. (a továbbiakban: SZINNYEI); Schematismus 1887. Kalocsai Érseki Levéltár (a továbbiakban:
KÉL) I.1.c. 126. p. (a továbbiakban: Schem.); ÚDVARDY József (1948): *A Kalocsai Főegyházmegye tör-
ténete 1848–49-ben*. In. *Tanulmányok a Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye történetéből*. 2. szám. Főszékes-
egyházi Könyvtár. Kalocsa. Kézirat, 98. p. (a továbbiakban: ÚDVARDY 1948)
- 3 Az Érseki Hivatal iratai (fond) (a továbbiakban: I.1./ Perszonális iratok (állag) /a továbbiakban c./ (ikta-
tózszám nélkül). KÉL. Eredeti tisztázata. – A beszédet egészében közli: LAKATOS Andor – SARNYAI Csaba

hitzegésben és gonoszágban mesterei és tanítói voltak a többi királyi háznak „miképp hajdanába ezen ház volt az, ami most a muszka.⁴ Ki fölhívását abban találta, hogy más szabad nemzeteket majd csellel, majd erőszakkal vas járma alá hódítson.”⁵ Amióta a Habsburg-ház Magyarországot is uralma alá vonta, legfőbb célja az volt, hogy azt törvényekben garantált szabadságától megfosztva, birodalmi tartományáá degradálja. Ennek érdekében az országot idegen katonasággal szállta meg, a magyarok rovására jelentős birtokokat adott más nemzetekből származó híveinek és igyekezett katonai kormányzást bevezetni. Sörös szerint ez a szándék vezérelte az udvart akkor is, amikor különféle népesoportokat telepített le az országban. Különösen így volt ez a szerbek esetében „kiknek a magyarok iránti gyűlölségét folyvást táplálta. Őket határtalan királyi kegyelmekkel, s törvénytelenül adott szabadságokkal magához édesgette, több-kevésbé múlt hogy önálló független nemzetté nem tette, azért az országnak egy nagy részét, a határór vidéket, az országtól tetteg elszakította, ezt idegen törvények, idegen tisztviselők által kormányoztatván.”⁶

A szerb megmozdulások már 1848 nyarától megindultak, majd újra és újra fellángoltak. Az érseki szentszék 1848. augusztus 1-jén körlevelet intéz az egyházmegyes pap-sághoz, amelynek értelmében „Édes hazánk és különösen főmegyénk a polgári háború viszontagságainak kitéve lévén a seregek Urának megengesztelésére, és a lázadók elleni sikeres győzedelemért – érseki Ő Nagy Méltósága nevében, az ő külön parancsára – nyilvános buzgó könyörgések tartatni rendeltetnek”⁷ Az ünnepi mise rendje a következőképpen foglalható össze. A hívekkel minden vasárnap olyan könyörgéseket mondassanak, amelyekben átérzik, hogy az „Istennel egyesülve édes hazánk Nagyasszonya a szentséges Szűz Mária szószólásáért is esdve a győzedelem dicső sikerél nem kételkedhetik.” Emellett minden vasárnap és ünnepnapon délelőtt, a Szentmise után, az Oltáriszentséget kitéve, az öt Miatyánk és öt Üdvözlégy elmondását kövesse a nép nyelvére fordított Deus qui centum bella („Az Isten, aki száz háborút...”) kezdetű ima és a Szentséggel adott áldás. Délután, az ájtatosság utáni litániában, a cibórium előtt térden állva mondják vagy énekeljék el a háború idejére rendelt Treces Dicenda in litanis tempore belli litániát,⁸ befejezésül pedig énekeljék el az „Uram szemed előtt” kezdetű imádságot.⁹ Minden misében külön adománygyűjtést is elrendel a körlevél, kimondtan a harc támogatására.

Máté (szerk.) (2001): *1848/49 és ami utána következett...Válogatott dokumentumok a Kalocsai Érseki Levéltár 1848–1851 közötti anyagából* [Forráskiadvány]. A Kalocsai Főegyházmegyei Gyűjtemények kiadványai I. Kalocsa. (a továbbiakban LAKATOS – SARNYAI 2001) 92–101. p.

4 Muszka: orosz.

5 LAKATOS – SARNYAI 2001, 99. p.

6 Uo.

7 KÉL I.1. Egyházkormányzati iratok (állag) /a továbbiakban: a./ Politika 1848/49. (doboz) (1263/1848) fogalmazvány. Közli: LAKATOS – SARNYAI 2001, 105. p.

8 „Preces Dicenda in litanis tempore belli”: a litániában háború idején mondandó ima.

9 A mellékelt imádság szövege:

1. Uram! Szemed előtt/ Mint nagylátó előtt/ Hordozzuk vétkeinket./ Melyekkel akarva/ Vagy jól nem vigyázva/ Bántottuk Felségedet./ Miért érdemlettük/ Olly sokszor érzettük/ Méltó büntetésedet. 2. De ha csapásidat/ S gyenge ostoridat/ Bűneinkel összevetjük/ Kissebb a büntetés/ Avagy a szenvedés/ Hogy sem mint érdemeljük./ Súlyosban vétkeztünk/ Hogy sem verettünk/ Noha sirva viseljük. 3. Látogatásodban/ S ostorozásodban/ Megvalljuk bűneinket/ De mihelyt elvonod/ S vessződdel elrontod/ Felemeljük fejünket./ S mindjárt elfelejtjük/ Amin siránkoztunk/ S megvetjük félelmedet. 4. Vízont ha kinyújtod/ Fejünk felett tartod/ Fenyegető kezedet./ Jobbulást igérünk/ S ismét reménykedünk/ Hogy le tedd fegyveredet./ De ha leereszted/ S hüvelyedbe tészed/ Megelhagynak tégedet. 5. Azért édes Atyánk/ Szerelmes hív Dajkánk/ Siralmas kérésünknek/ Adj helyt szerelmedből/ Nem mi érdemünköl/ Hídeg könyörgésünknek./ Ne nézd sok roszaságit/ S káros nyakasságit/ Romlandó életünknek. 6. Lám semmiből szerzél/ Minket

A dokumentum záró részében kifejezetten felhívja az érintett egyháziak figyelmét arra, hogy a háborús viszontagságok, az idegen betörések közepette a híveket hazaszeretetre buzdítsák. Ugyanezen okból ajánlják a híveknek, hogy „e közinség napjaihoz nem illő tánc és más lármás vigalmaktól magát tartóztassa”¹⁰.

Visszautalva a körlevélben említett adománygyűjtésre, itt kell jelezni, hogy Nádasdy Ferenc érsek többször is támogatta pénzzel a szerbek ellen fellépő nemzetőröket. Például 1849 februárjában Csicsáky Józsefet, korábbi kalocsai szemináriumi tanárt, ekkori tábori lelkész¹¹ az egyháznagy személyesen kérte, hogy kísérje el a szerbek ellen induló kalocsai nemzetőröket, és adja át az általa küldött 300 forintot. Csicsáky ezen felül buzdító beszédet is mondott.¹²

A későbbiek során, a szerb betörések miatt, egyre több magyar plébánosnak kellett elmenekülnie állomáshelyéről. Az érseki hatósághoz sorozatban érkeztek a menekült papok segélykérelmei és részletes beszámolóik a délvidéki szerb vérengzésekről. Példaként említhetjük sok áldozattal járó fellépésüket Zentán, 1849. február 1-jén, amit Szabadkától délre a legtöbb magyarul beszélő helység feldúlása követett. Ezekről az eseményekről számol be Czorda Béla szabadkai plébános¹³ Girk György püspöknek és érseki helyettesnek¹⁴ 1849. február 10-én írott levelében.¹⁵

emberré tél/ Csak mi üdvességünkért/ A szerint kívánod/ És tőlünk megvárod/ Kérésünket éltünkért./ Légy azért irgalmas/ S illy kérést meghalgass/ Urunk Jézus Krisztusért./ Amen

10 Ajánlva-tartóztassa: utólagos betoldás.

11 Csicsáky József 1816. augusztus 26-án született Kalocsán. 1841-ben szentelték pappá, további tanulmányokat folytatott, 1845-től teológiai doktor és tanár. 1848-ban a kalocsai nagyszemináriumban tanított egyháztörténetet és egyházjogot, majd vitába bonyolódott bizonyos teológiai, egyházfegyelmi kérdésekben egyházi előjáróival. 1848. október 31-én, hiteles tanúk vallomásra hivatkozva, de személyes meghallgatását mellőzve, eltiltották hivatalától. Reformnézetei miatt az egyházmegyei zsinat eseményeiből is kizárták. A szabadságharcban tábori lelkészként, kapitányként szolgált. 1849 szeptemberében az érsek felfüggesztette, papi működését eltiltotta és tisztázó eljárásra hazarendelte (Csicsáky ugyanis ekkor a csanádi egyházmegye területén tartózkodott). A szentszék a kánoni vizsgálat után egyik legkorábbi ítéletét az ő esetében, 1850. január 22-én hozta. A deficienciát azonban Csicsáky méltánytalannak, üldöztetésnek érezte, az erkölcsi elmarasztalást nehezen viselte. 1850 májusában elbocsájtását kérte a papi rendből. Többszöri levélváltás, személyes meghallgatás után végül 1850 augusztusában fejeződött be tisztázó eljárása. Utána almási káplán, 1854-től adminisztrátor Sükösdön, 1855-től Kunbaján. 1859-től almási plébános, espereskerületi jegyző, 1869-től esperes. 1881-től szepes-landeki Szent Miklósról nevezett prépost. 1889. szeptember 4-én halt meg Almáson. – Schem. 1888. 115. p.; KÉL.I.1.c. Csicsáky József

12 LAKATOS – SARNYAI 2001, 226. p.

13 Czorda Béla 1793. február 7-én született, 1815-ben szentelték pappá. 1848-ban a szabadkai espereskerület esperese, Szabadka Szent Teréz plébániájának plébánosa, hájszentlőrinci prépost, Bács-Bodrog vármegye táblabírája Tabulae Judicariae Assessor. 1854. január 10-én halt meg Szabadkán. – Schem. 1848. index, 146. p.; KÉL.I.1.c. Czorda Béla

14 Girk György 1793. április 22-én született Baján, 1815-ben szentelték pappá, még ugyanebben az évben teológiai doktornak avatták. Káplán Bikityen, Ókanizsán, 1816-tól teológiai tanár Kalocsán, történelmet és egyházjogot is tanít. 1828-tól kanonok, 1838-tól adyasi felszentelt püspök, 1839-től érseki helynök, 1848-tól nagyprépost. 1848–49-ben érseki helynökként jelentős szerepe volt a hivatal mindennapos ügyintézésében, a döntéshozatalban. Szerepének fontosságát csak tovább növelték Nádasdy Ferenc távollétei. Gyakori címzetje az egyházmegyei papság leveleinek. 1852-től pécsi püspök, Ferenc József belső titkos tanácsosa, majd a vaskoronarend I. osztályú lovagjává nevezte ki, IX. Piustól pedig római grófi címet kapott. 1868. november 24-én halt meg Budán. – SZINNYEI III. 1219. p.; LAKATOS Andor (1998): *A Kalocsai Főzékeskáptalan Levéltára*. In: Romsics Imre (szerk.): Kalocsai Múzeumi Értekezések 4. Kalocsa, (a továbbiakban: LAKATOS 1998) 124–125. p.

15 KÉL.I.1. a. Politika (204/1849) eredeti tisztázat. Közli: LAKATOS – SARNYAI 2001, 108–109. p.

„Ezen környékben rettenetes lázadások vannak, a szerb nemzet mindenfelől pusztít és gyilkol.” Zenta elfoglalását követően hiteles tanúkra hivatkozva ezt írja: „kétezeren halál martalékává lettek, a többiek kifutamodtak... Martonyos, Kanizsa, Ó Becse üres, a szegény magyarok utolsó inségre jutván tulajdon lakásaikat elhagyni kényszerítettek. Bajsa, Kula és többi alsó vidéki faluk a szerbeknek átadták magukat.” Ezen felül „Csantavér és Szabadka jelenleg a katonák őrizésök mellett még háborúságban vagynak”. A szerb betörések egyik papi áldozatának, Vlainics János topolyai káplánnak¹⁶ 1849. január 30-án bekövetkezett haláláról azt írja: „Báró Kray kastélyában kegyetlenül megölték.” A következőkben kitér a Takács János topolyai plébánost¹⁷ ért atrocitásra is. Ő „több szúrásokat kapván orvosi bizonyítvány után ez életben nehezen marad meg, s így Topolya városa lelkész hiányával vagyon. Minek következtében alázatosan esedezem Méltóságod színe előtt, méltóztassék kegyes rendelést tenni.” Emiatt a hívek Topolyán pásztor nélkül maradtak, és bár megkérték Gombárovics Antalt, Szabadka Szent Rókus plébániájának káplánját¹⁸ a szolgálatra, ő szentszéki utasítás nélkül vonakodik odamenni.

Czorda megjegyzi továbbá, hogy – részben az említett események hatására – Barakovics Béla bajmoki káplán¹⁹ és Horváth Ignác, a szabadkai Szent Rókus plébánia káplánja²⁰ honvédek lettek. Barakovics kapcsán meg kell említenünk, hogy több csatában is részt vett, 1849. augusztus 13-ig szolgált, de már június 6-án megsebesült. A szabadságharc idején szerzett fejsérüléséből nem épült fel, 1851. április 28-án Mateovicson meghalt. Horváth Ignác pedig tábori lelkései állásért folyamodott a hadügyminisztériumhoz, majd honvéd őrmester lett a 3. Ferdinánd huszárezredben. Görgei tábornok 1849. május 15-én nevezte ki a Kmety-hadosztály tábori lelkészének. Az 1850 áprilisában lezajlott tisztázó eljárása során hadi szolgálatának okaként a haza veszedelmét és a szerb dűlást említette.

Czorda levelének záró sorai egyébként jól tükrözik a szerb betörés hatására kialakult borús közhangulatot: „Mi lesz a vége az Úr Isten tudja! Annyi bizonyos, hogy sem éj[j] elünk, sem nap[p]alunk, minden felől az inség-bű és szomorúság uralkodik.”

16 Vlainics János topolyai káplán meghalt Topolyán, 1849. január 30-án, 29 éves korában. – Schem. 1848. 151. p., ill. 1851. 104.o.) Ehhez kapcsolódóan: <http://archivum.asztrik.hu/?q=oldal/vlainics-wlainich-janos> (Olvasva: 2011. november 20.)

17 Takács János, topolyai plébános (Schem. 1848. 150. p.)

18 Gombárovics Antal, Szabadka Szent Rókus plébániájának káplánja (Schem. 1848. 151. p.)

19 Barakovics Béla 1822-ben született, 1845-ben szentelték pappá. 1848-ban bajmoki káplán, 1849. január 22-én Szegeden honvédnak állt. 1850 októberében oldozták fel kánonilag, szántovai káplán lett. Közben már elbocsájtását kérte, Amerikába szeretett volna menni missziós céllal. Erre már nem kerülhetett sor, a szabadságharc idején szerzett fejsérülése súlyos volt, betegségéből már nem épült fel, 1851. április 28-án Mateovicson meghalt. – Schem. 1848. (index), ill. 1852. 102. p.; KÉL.I.I.c. Barakovics Béla

20 Horváth Ignác 1820. július 31-én született Szabadkán, 1844-ben szentelték pappá. 1848 tavaszán helyezték át Szontárról a szabadkai Szent Rókus plébániához káplánnak, áthelyezését fegyelmi problémák (személye ellen szóló panaszok, ezzel kapcsolatos vizsgálatok) előzték meg. A penitencia hónapjait a bácsi ferenceseknél töltötte, 1850 decemberében mentették föl az irregulatio alól. Ezután Garán, Bajmokon káplán, később 1856-tól Bácsborsódón adminisztrátor, 1864-től Dusnokon plébános, ahol újabb fegyelmi ügyek merültek föl vele kapcsolatban, indulatos ember lévén káplánjaival és más személyekkel is állandó viszályai voltak. A kiegyezés után a Kalocsa városi honvédegylet tagja volt. 1893-ban nyugalomba vonult, 1894-ben aranymiséis, 1897. április 24-én halt meg Dusnokon. – ZAKAR Péter (1999): *A magyar hadsereg tábori lelkései 1848–49-ben*. METEM Könyvek 23. Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség. Budapest. (a továbbiakban ZAKAR 1999), 135. p.; Schem. 1897. 131. p.; KÉL.I.I.c. Horváth Ignác

Az, hogy 1848. február 5-én Krajacsics Benedek dernyei plébános²¹ saját plébániáján lett a szerb betörés másik papi áldozata, csak közvetve derül ki Kuluncsics Antal tudósításából.²² Itt kell megjegyeznünk, hogy a bunyevác papok különösen nagy veszélyben voltak a szerb megtorlások idején, mivel ők értették, beszéltek a szerb nyelvet, ezért a felkelők még dühösebbek voltak, hogy az említettek a magyar oldalon álltak.²³

A nemzetőrség próbált beavatkozni az eseményekbe, de a túlerővel szemben nem sok eredménnyel. 1849. január 25-én Verbásznál, 27-én Kulánál csaptak össze a nemzetőrök a szerbekkel. Ennek a harcnak szomorú következményeiről is beszámol az érseki szentszéknél 1849. március 4-én kelt levelében Mihálovics Antal ósziváci plébános helyettes.²⁴ Az események elől elmenekülő, és többnyire mások elbeszélésére támaszkodó Czordától eltérően, Mihálovics sorai a harcot közvetlenül átélő klerikus szavai. Ugyanakkor azt is látnunk kell, hogy konkrét anyagi segélykérés is motiválta, ami a saját, némiképpen eltúlzottnak tűnő, szenvedéstörténetének olvasásakor nem hagyható figyelmen kívül.

A fentebb említett személyes érintettség fejeződik ki a dokumentum romantikus képszerűséget sem nélkülöző kezdő soraiban: „Az átkos polgárháború, mely édes hazánkban szerte dulongván folytonosan vérrel borítja érseki megyénket, különösen reám is kiterjeszté vészteljes szárnyait, és hogy jelenleg életben vagyok, egyedül a mi[nd]nyájunk fölött örökös isteni gondviselésnek köszönhetem.” Az egyéni csapások azzal kezdődtek, hogy harmincfős, szerb lázadókból és szerviánusokból²⁵ álló csapat „vad dühvel” támadta meg, és éppen azt a 250 ezüst forintot rabolta el tőle, „melyet kalocsai tartozásom lerovására készítettem”. Mindemellett – írja – „forró esdekléseimre hajszálon függő életemnek kegyelem nyújtott, és ez egy esetre az iszonyatos halál keserű pohara tőlem eltávolított”.

Nem ez volt az utolsó életveszélyes pillanat az egyházi életében. Az események során előbb „nem tudom bizonyosan azért-e hogy ne menekülhessek vagy pedig megmentésem végett mellém servián őrség rendeltetett. Ily állapotban hat egész napokat legnagyobb kínok között, hármat pedig – minthogy a rögtönítélet Kuláról kihirdtetett, és a rablás s gyilkolás halálos büntetés alatt tiltott – mondhatom meglehetősen nyugalommal töltvén.” Majd e pár nyugalmasabb nap után: „Fájdalom! ...a magyar csapatok Szivacra törvén, és 10-12 szerbet leölvén miután az egész rác közönség a néhány ott levő serviánusokkal Kula felé iramlott, és ugyanez mieink által egészen fél dűlátot volna.” Ezzel a harc nem ért véget, hiszen a magyar csapatokat még aznap éjjel kiűzték az újra támadó szerbek. „El lőn az iszonyatos ingerültség magva vetve, melynek keserű gyümölcse nem az ellennek, hanem fájdalom! nékem és szegény híveimnek jutott – minthogy –... a nép pedig védtelenül maradván szerte gyilkoltattott.” Levele hátralévő részében a

21 Krajacsics Benedek (1791. március 18. – Dernye, 1849. február 5.). A szerbek ölték meg dernyei plébániáján 1849-ben. /Massa (Personalalia-2002). Vaskúton 1817–1818, káplán Csávolyon 1819, Dunokon 1820, Katymáron 1821–1822, Csantavéren 1823, Garán 1824, Szilbereken 1825–1826, Kúlán 1827–1829, Palánkán 1830–1831, Titelen 1832–1837, Dernyén 1838–1848. (Történeti Sematizmus)

22 Prothocollum Adioec. 1849. 291-es bejegyzés.

23 <http://archivum.asztrik.hu/?q=oldal/krajacsics-benedek> (Olvasva: 2011. november 21.)

24 KÉL.I.1.a. Politika 1848. (iktarószám nélkül) másolat az eredetiről. Közli: Lakatos – Sarnyai (2001). 109–110. p.

25 A Szerb Fejedelemségből érkező önkéntesek, akik a magyarellenes szerb megmozdulásokban vettek részt.

fenti csapásokra hivatkozva segílyt kér az érseki szentszéktől, 100 forintot ki is utalnak neki.²⁶

A katonai eseményeket tekintve előbb a szerb haderő, 1849. február 2-án, Kucoráról a magyar kézen lévő Péterváradra szorítja vissza Bezerédy Miklós csapatait. Február 13-án Hrabovszky István, Péterváradról kicsapva, Palánkánál ütött rajta a szerb táboron, majd ugyanő, február 19-én, Kiszácsnál legyőzi a szerb felkelőket.²⁷

Témánk szempontjából érdemes végül megemlíteni Nádasdy Ferenc kalocsai érseknek²⁸ röviddel a szabadságharc bukása után, 1849. szeptember 10-én Bécsben, Ferenc József császárhoz írott latin nyelvű levelének²⁹ vonatkozó gondolatait. A dokumentum számunkra fontos részében, az egyházmegyét ért háborús károkról beszámolva, külön kiemeli a szerb támadások súlyosságát. Felsorolja az életüket veszített vagy sérülést szenvedett egyháziakat és külön kitér arra, hogy csak Zentán kétezer katolikus esett áldozatul a szerb felkelőknek. Ugyanakkor az egyházmegyében az egész 1848–49-es harc alatt emberéletben és anyagiakban elszenvedett károk legfőbb okaként nem a magyarokat, hanem a szerb felkelést nevezte meg. E mögött nehéz nem észrevenni a magyarokat menteni akaró célzatosságot.

A bécsi udvar által felbujtott szerb lázadók betörései főleg a Kalocsa-Bácsi Egyházmegye bácskai részét érintették. Ennek alapvető hatása volt arra, hogy az egyházmegye és annak papsága a magyar kormányt támogatta, hiszen a honvédség és a nemzetőrség harcolt a támadók ellen. A példaként bemutatott lelkészi levelek tudósításaiból kiviláglik a pusztítás nagysága, és az a lelki hatás is, amit a Habsburgok által erősített etnikai konfliktus kiváltott. Láttuk, hogy egyházi személyek is elszenvedői voltak a történeteknek – gondolunk itt a két említett áldozatra és a súlyos sebesülte. Emellett azt is részben a szerb betörés hatásának tekinthetjük, hogy – mint a fenti példákban is kitértünk – több káplán honvédnek és nemzetőrnek állt,³⁰ vagy azt, hogy négy közülük táborig lett.³¹ Az említett egyháziak szolgálati helyeiket áttekintve ugyanis feltűnő, hogy nagyrészt a szerb betörés által érintett bácskai területekről (Ada, Bajmok, Bezdán, Szabadka, Szond, Topolya, Újvidék, Zombor) van szó.

26 KÉL. I.1. a. Politika 1848. 257/1849. fogalmazvány. Közli: LAKATOS – SARNYAI 2001, 111. p.

27 HERMANN Róbert (szerk.): *Az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc története*. Videpont Kiadó. Budapest. 1996. 267. p., 272. p., 274. p.

28 Nádasdy Paulai Ferenc gróf, kalocsa-bácsi érsek 1785. március 3-án született Bécsben, 1807. március 7-én szentelték pappá. Előbb drégelypalánki plébános, majd kerületi alesperes lett. 1816. október 4-től esztergomi kanonok, 1817-től szekszárdi címzetes apát. 1819-től a pesti központi szeminárium kormányzója. 1823. február 28-tól váci püspök, 1845 májusától pedig kalocsai érsek lett. 1848/49-ben az ország rangidős püspöke, mivel Kopácsy József prímás halála után a primási szék előbb üresen állt, majd ugyan V. Ferdinánd kinevezte Hám János szatmári püspököt esztergomi érsekké, de a római szentszék jóváhagyását nem kapta meg. 1851. július 22-én halt meg Kalocsán. Életében mintegy 300 ezer forint értékű kegyes alapítványt tett. – SZINNYEI IX. 492–493. p.

29 KÉL I.1. a. Politika 1848/49. (iktatószám nélkül) fogalmazvány. Közli: LAKATOS – SARNYAI (2001). 117–118. p.

30 Lásd.: LAKATOS-SARNYAI 2001, 154. p. (A vonatkozó rész Lakatos Andor munkája.)

31 Az említetteken kívül Buday Károly: ZAKAR 1999, 123–124. p.; KÉL.I.1.c. Buday Károly; és Sándor József: ZAKAR 1999, 152. p.; Schem. 1873. 106. p.; KÉL.I.1.c. Sándor József

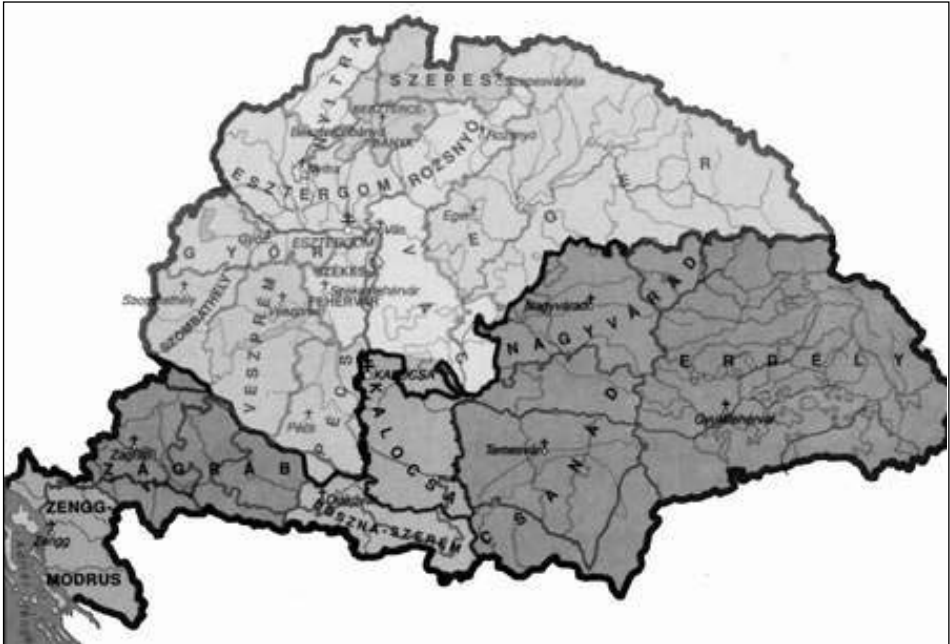
FELHASZNÁLT IRODALOM

- HERMANN Róbert (szerk.) (1996): *Az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc története*. Videpont Kiadó. Budapest.
- LAKATOS Andor (szerk.) (2002): *A Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye történeti sematizmusa 1777–1923*. A Kalocsai Főegyházmegyei Gyűjtemények kiadványai 3.
- LAKATOS Andor (1998): *A Kalocsai Főszékeskáptalan Levéltára*. Kalocsai Múzeumi Értekezések 4. Kalocsa. 174 p.
- LAKATOS Andor – SARNYAI Csaba Máté (szerk.) (2001): *1848/49 és ami utána következett... Válogatott dokumentumok a Kalocsai Érseki Levéltár 1848–1851 közötti anyagából* [Forráskiadvány]. A Kalocsai Főegyházmegyei Gyűjtemények kiadványai 1. Kalocsa.
- SZINNYEI József (1890–1909): *Magyar írók élete és munkái*. I.-XIII. Hornyánszky. Budapest.
- UDVARDY József (1948): *A Kalocsai Főegyházmegye története 1848–49-ben*. Tanulmányok a Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye történetéből. 2. szám. Kézirat. 98 p. (Lelőhely: Főszékesegyházi Könyvtár, Kalocsa)
- ZAKAR Péter (1999): *A magyar hadsereg tábori lelkészei 1848–49-ben*. METEM Könyvek 23. Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség. Budapest.

CSABA MÁTÉ SARNYAI

SERBIAN-HUNGARIAN CONFLICTS FROM THE PERSPECTIVE OF THE CLERGY IN 1848-49,
IN KALOCSA-BÁCS DIOCESE

The Serbian insurgent raids (instigated by the Habsburg court) affected primarily the Bácska-ian areas of the Kalocsa-Bács diocese. This was a fundamental cause for the diocese and its clergy to support the Hungarian government, since the (local) military and national guards fought the attackers. The clerical letters that are presented here as examples, depict the scale of destruction and the psychological effects of the ethnic conflict zázasdprompted by the Habsburgs. As we have seen, clerical individuals, too, were victims of the incidents. In addition, the Serbian attacks may have been the main cause of the fact that many chaplains joined the army or the national guards, or that four of them became military chaplains. Indeed, considering the service sites of the mentioned clergymen shows that the zone in question is primarily the Bácska area affected by the Serbian incursion.

*A kalocsai érseki tartomány kiterjedése a 18. század végén
 (A tartományt alkotó egyházmegyék nyugatról kelet felé: Zengg-Modrus, Zágráb,
 Boszna-Szerém, Kalocsa-Bács, Csanád, Nagyvárad és Erdély.)*

TÓTH KRISZTINA

MIÉRT ÉRDEMES AZ ESPERESI KORONÁK JEGYZŐKÖNYVEIVEL
FOGLALKOZNI?

Válasz a szombathelyi egyházmegye 1936–1944-es koronáin keresztül¹

Ha a kutató egy egyházmegye történetét szeretné megírni, óhatatlanul kezébe kerülnek az esperesi koronák jegyzőkönyvei is – amennyiben fennmaradtak –, amelyek egyrészt az egyházmegye területi hierarchiája működésének lenyomatai, másrészt az egyházmegye központi igazgatásának hű tükrői. Természetesen nem helyettesítik az egyházkormányzati iratok, püspöki körlevelek, fennmaradt plébániai iratok, hagyatékok, egyéb vonatkozó fondok alapos átböngészését, de irányt mutatnak, hogy melyek azok a nagyobb témakörök, problémák, amelyek a főpásztort, illetve a papságot leginkább foglalkoztatták az adott korszakban. Megtartásukat a helyi zsinati törvénykönyv szabályozta, így annak részletei, a rajtuk tárgyalt témák egyházmegyénként eltérőek lehetnek.

Talán ezzel egyszerűen meg is válaszolhattuk volna a címben feltett kérdést, de a válasz a fentieknél összetettebb, mint látni fogjuk, egy kicsit a katolikus hierarchia működési mechanizmusának, az alsópapság szerepének átgondolására is készítet, különösen, hogy egy olyan forráscsoportról van szó, amelyet eddig az egyháztörténet-írás kevéssé vizsgált és hasznosított.² Mindennek alátámasztására tanulmányomban a szombathelyi egyházmegye egy viszonylag rövid, mégis eseménydús periódusát választottam ki elemzésre, az 1936–1944-es időszakot, egy adott főpásztorhoz, Grósz Józsefhez³ kötődően. A korábbi főpásztor, Mikes János⁴ alatt tartott utolsó koronák és a későbbi főpásztor,

1 Készült a MTA–PPKE 'Lendület' Egyháztörténeti Kutatócsoportjában az OTKA NN–82307. sz. projekt támogatásával. Kutatási céloom egyházmegye-történetírás volt vatikáni források bevonásával, eközben adódtak módszertani meglátásaim, amelyeket e tanulmány rögzít.

2 Eddig egy tanulmány foglalkozott kifejezetten az esperesi koronákkal: DÉNESI Tamás: *Esperesi koronák a 18. századi veszprémi egyházmegyében*, in: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* 19. (2007) 3–4. sz. 5–17. Ugyanő a disszertációjában is tárgyalta a témát: DÉNESI Tamás: *Alsópapság, pasztoráció és egyházi irányítás a 18. századi veszprémi egyházmegyében*. Budapest, 2006, 154–163. Szintén egy fejezet erejéig: BINDES FERENC–NÉMETH LÁSZLÓ: „*Ha engem üldöztek...*” *Válogatott dokumentumok a Győri Egyházmegye életéből 1945–1966*. Budapest, 1991, 299–321.

3 Grósz József 1936–1939-ig a szombathelyi egyházmegye apostoli adminisztrátora, 1939–1943-ig szombathelyi megyéspüspök, 1943–1944-ben ismét a szombathelyi egyházmegye apostoli adminisztrátora volt. Ezzel párhuzamosan 1941–1944-ig muravidéki apostoli adminisztrátor és 1943-tól kalocsai érsek. Vö.: Szombathelyi Egyházmegyei Levéltár (a továbbiakban: SzEL) Acta Cancellariae (a továbbiakban: AC) 419/1936; Archivio Segreto Vaticano, Arch. Nunz. Ungheria, busta 1, fasc. 1/7; SzEL AC 1190/1941; SzEL Káptalani Iratok (a továbbiakban: KI) 52/1939; SzEL AC 1568/1943.

4 Mikes János 1911-től 1935-ig volt a szombathelyi egyházmegye püspöke.

Kovács Sándor⁵ alatt tartott első koronák jegyzőkönyveit is átolvastam, hogy választ találjak arra a kérdésre, hogy az ordinárius változása befolyásolta-e és ha igen, mennyiben a koronák témáit, illetve menetét. Munkám során a Szombathelyi Egyházmegyei Levéltárban az *Acta Cancellariae* iratsorozatban fennmaradt 314 darab,⁶ egyenként 2–25 oldalas jegyzőkönyvet néztem át,⁷ a hozzájuk tartozó plébániai jelentésekkel, esperesi öszszegzésekkel és a főpásztornak általában a palliumon olvasható válaszevlél tervezeteivel, illetve néhol gépelt tisztázataival, a felkért szakértők, az egyházmegyei főtanfolyelöl, kanonok pár soros írásával.⁸

Ahhoz, hogy rálássunk a vizsgált forrás csoport jelentőségére, célszerű a témát először partikuláris egyházi jogi kontextusba helyezni, szemügyre véve a szombathelyi esperesi koronák formai sajátosságait, majd az általános áttekintést követően szemrevételezni a jegyzőkönyvek főbb tartalmi elemeit, ezek helyi, illetve helyenként országos jelentőségét. Ezután kerülhet sor a következtetések levonására, a címben feltett kérdés megválaszolására.

I. A JEGYZŐKÖNYVEK FORMAI SAJÁTOSÁGAI

Arról, hogy az esperes köteles a püspök által meghatározott időben koronát összehívni, illetve azon elnökölni, az 1917-ben kiadott Egyházi Törvénykönyv rendelkezett.⁹ Ez az általános szabályozás az 1927-es szombathelyi zsinati törvénykönyvben is megjelent, annyi eltéréssel, hogy e szerint – az egyházmegye területi felosztásából következően – a főesperesnek kellett vezetni az értekezletet, s csak annak akadályoztatása esetén elnökölt az esperes.¹⁰ Itt fontosnak tartom megjegyezni, hogy az egyházmegyében a főesperesek a székesegyház kanonokjai voltak, akik az egyházmegye központi igazgatásában is

5 Kovács Sándor 1944-től 1972-ig állt a szombathelyi egyházmegye élén.

6 Ebben a két muravidéki esperesi kerület koronájának jegyzőkönyvei (összesen 7 darab: 1942 tavaszán az alsólendvai esperesi kerület, 1943 tavaszán és ősszel, valamint 1944 tavaszán az alsólendvai és a mura-szombati esperesi kerületek koronáinak jegyzőkönyvei) is benne vannak, amelyek 1941-ben, Muravidék visszafoglalását követően kerültek Grósz József apostoli adminisztrátori *jurisdictionja* alá. Mivel kiváló összevetési alapot kínálnak, hogy személyében azonos főpásztor mellett mennyiben térnek el a szombathelyi egyházmegye koronáitól, így ezeket is feltétlenül szükségesnek tartottam átolvasni. Vö.: SzEL AC 1564/1942; SzEL AC 2006/1943; SzEL AC 2015/1943; SzEL AC 3057/1943; SzEL AC 3058/1943; SzEL AC 2424/1944; SzEL AC 2425/1944.

7 Átlagban 4–8 oldalasak, de egy-két esetben előfordul, hogy csak 2–3 oldalasak vagy akár 10–25 oldalasak – ez nagyban függ a jegyzőkönyv írójának személyiségétől, esetleg az esperes, főesperes elvárásaitól, illetve a témák súlyától is.

8 Mivel a koronagyűlések anyagai rendszerint egymást követő iktatószámokat kaptak, így most csoportokban, összevonva hivatkozok rájuk, de természetesen a megadott intervallumon belül valamennyi szám külön jegyzőkönyvet és hozzá tartozó dokumentumokat takar: SzEL AC 94–110/1936; SzEL AC 1361–1362; SzEL AC 1364–1373 (itt két-két korona dokumentumai szerepelnek az 1366, 1367 és az 1368-as iktatószámok alatt); SzEL AC 1373a; SzEL AC 2507–2515; SzEL AC 2517–2522 (itt két korona dokumentumai szerepelnek a 2517-es iktatószám alatt); SzEL AC 2071–2086/1937; SzEL AC 2564–2580/1937; SzEL AC 1863–1880/1938; SzEL AC 770–787/1939; SzEL AC 1128–1130/1939; SzEL AC 1132–1146/1939; SzEL AC 2258–2275/1939; SzEL AC 1977–1994/1940; SzEL AC 710–726/1941; SzEL AC 1936–1953/1941; SzEL AC 1021–1037/1942; SzEL AC 1548–1565/1942; SzEL AC 1012–1028/1943; SzEL AC 2000–2018/1943; SzEL AC 3050–3068/1943; SzEL AC 2407–2411/1944; SzEL AC 2413–2425/1944.

9 Codex Iuris Canonici, Pii X pontificis maximi iussu digestus Benedicti papae XV auctoritate promulgatus. Roma, 1918. 448. §. (A továbbiakban: CIC)

10 A szombathelyi egyházmegye zsinati törvénykönyve (Statuta Diocesana). Kihirdetve az 1927. évi október 4–8. napján tartott zsinaton. Szombathely, 1927. 33. §. (A továbbiakban: SD)

kulcspozíciókat töltötték be.¹¹ A káptalan a püspök támogatója, tanácsadója volt az egyházkormányzásban, mindemellett egyfajta ellensúlyát is képezte a püspöki hatalomnak. Különösen az utóbbi miatt viszonyuk a vizsgált időszakban korántsem volt felhőtlen, ami közrejátszhatott abban, hogy Mikes püspök 1934-ben arra hivatkozva, hogy a káptalan két tagja is komoly betegséggel küszködött, megkérkezésük nélkül felmentette a főespereseket a koronakon részvétel alól.¹² A rendelkezés következtében előfordult, hogy az egyes esperesek még a koronagyűlés idejéről sem értesítették az illetékes főesperest. A kanonokok – ragaszkodva a zsinati törvénykönyv előírásához és a lelkeskedő papsággal közvetlen kapcsolat fenntartásához – 1936-ban az új főpásztorhoz fordultak, kérve annak körlevéli közlését, hogy felkérte őket a koronák további vezetésére, ahogy az korábban szokás volt. Grósz József kérésüket készséggel teljesítette.¹³ A kanonokok ezt követően a koronakon rendszeresen részt vettek, s gyakran életek az elnöklés jogával is. Máskor átadták ezt a lehetőséget az esperesnek, vagy ha nem volt, akkor az esperes helyettesnek és csak útmutatásokat fűztek hozzá, esetleg a korona előtt az imádságot vezették.¹⁴

A koronák időpontját is az egyházmegye zsinati törvénykönyve szabályozta: tavasszal, lehetőleg május első felében, ősszel pedig szeptemberben kellett őket megtartani. A gyakorlat azt mutatja, hogy általában ennek megfelelően jártak el, kevés kivétellel, amikor tavasszal már április utolsó napjaiban megtartották, vagy június első felére tolódt, ősszel pedig októberre csúszott át.¹⁵ A pontos dátumot az esperes a főesperessel egyeztetve, annak jóváhagyásával tűzte ki és arról a tárgysorozat megjelölésével értesítette a kerület papjait és a Püspöki Hivatalt.¹⁶

A korona helyszínét általában az előző korona végén jelölték ki, s többnyire a kerület valamelyik plébániája vagy kuráciaja volt. Többször a *Schematismus* szerinti sorrendben mentek, de előfordult, hogy a könnyebb megközelíthetőség érdekében nagyobb városban gyűltek össze az évi két korona közül legalább az egyiket. A körmendi kerület minden őszi koronáját Körmenden,¹⁷ a szombathelyi felső kerület 1939-től a tavaszi koronákat Szombathelyen,¹⁸ a

11 A szombathelyi egyházmegyében a kanonoki stallumok mindegyikéhez (*praepositus maior*; *lector*; *cantor*; *custos*; *archidiaconus Zalaegerszeg* és *archidiaconus Alsólendva*) egy-egy főesperesség tartozott. A stallumok sorrendjében: a székesegyházi, a németújvári, a sárvári, az őrségi, a zalaegerszegi és az alsólendvai főesperesség. Vö.: a korabeli szombathelyi *Schematismus*okkal. Az egyházmegye központi igazgatásában betöltött tisztségeiket lásd uo.

12 Vö.: TÓTH Krisztina: *Egy apostoli adminisztrátori kinevezés háttere. Gróf Mikes János lemondása a szombathelyi püspökségről*. In: *Magyarország és a római Szentszék (Források és távlatok). Tanulmányok Erdő biboros tiszteletére* (Collectanea Vaticana Hungariae I/8). Szerk.: TUSOR Péter. Budapest–Róma, 2012. 281–327.

13 SzEL AC 2555/1936. Illetve az indokláshoz: SzEL Székeskáptalani ügyiratok iktatója és a fontosabb határozatok jegyzőkönyve 1919–1989, 1936. június 8-ai jegyzőkönyv, 6. pont, 43. sz.

14 Vö.: SzEL AC az esperesi koronák jegyzőkönyveivel 1936–1944.

15 Mindössze egy esetben találtam nagyon eltérő időpontot, a sárvári alsó esperesi kerület 1937-es őszi koronája november 22-én volt. Erre az apostoli adminisztrátor szóbeli engedélyével kerülhetett ilyenkor sor. A miéltre sem a koronagyűlés jegyzőkönyve, sem a tavaszi korona jegyzőkönyve, sem az esperes levele nem ad választ. SzEL AC 2579/1937.

16 SD. 33.§.

17 SzEL AC 102/1936; SzEL AC 1368/1936; SzEL AC 2511/1936; SzEL AC 2080/1937; SzEL AC 2565/1937; SzEL AC 1863/1938; SzEL AC 772/1939; SzEL AC 1128/1939; SzEL AC 2259/1939; SzEL AC 1992/1940; SzEL AC 724/1941; SzEL AC 1938/1941; SzEL AC 1031/1942; SzEL AC 1550/1942; SzEL AC 1021/1943; SzEL AC 2008/1943; SzEL 3066/1943; SzEL AC 2411/1944.

18 SzEL AC 1865/1938. A vonatkozó kérdés a kerület felső részéből az alsó részébe kedvezőtlen volt, fuvarost pedig azért nem tudtak fogadni, mivel a vendéglátó plébános vagy kurátor nem tudott az állatoknak sem takarmányt sem helyet biztosítani.

pinkavölgyi esperesi kerület 1940-től valamennyi koronát Szombathelyen tartotta.¹⁹ Majd amikor 1941-ben a pinkavölgyi kerület plébániáinak érintkezése határzár miatt megszűnt, így Grósz püspök a kerület plébániáinak nagy részét ideiglenes jelleggel szombathelyi felső kerülethez csatolta, a „szombathely-felső és pinkavölgyi egyesített esperesi kerület” papsága is Szombathelyen gyűlt össze tanácskozni.²⁰ A kemenesaljai kerületben 1937-ben merült fel, hogy az egyik gyűlés mindig Celldömölkön legyen,²¹ a sárvári felső kerületben pedig 1941-ben merült fel a lehetőség, hogy a könnyebb megközelíthetőség végett a koronákat Sárváron tartsák, de végül a kerület a javaslatot mindkét esetben leszavazta.²² A sárvári alsó kerületben ellenben 1942-től a tavaszi koronákat Sárváron tartották.²³ A zalaegerszegi kerület szinte minden alkalommal, a novai kerület pedig általában ősszel Zalaegerszegen tartotta a koronáját.²⁴ A pinkavölgyi esperesi kerületben korábban az volt a szokás, hogy ha valamelyik kurácia plébánia rangra emelkedett, akkor kétszer ugyanazon a helyen tartották, de a körülmények – mint azt fent vázoltam – ezt a vizsgált időszakban megakadályozták.²⁵ Ezek mellett olyan esetek is előfordultak, amikor a helyszínt nem a fentiek alapján jelölték ki, hanem egyéb hagyomány, esetleg az esperes szava volt a meghatározó.

A koronagyűléseken az esperesi kerülethez tartozó valamennyi papnak meg kellett jelenni, valamint azoknak a szerzeteseknek is, akik a kerületben lelkipásztorkodással foglalkoztak, vagy gyóntató jogahtósággal rendelkeztek, kivéve ha az utóbbiak elöljárója igazolta, hogy a szerzetházban megtartották az elrendelt konferenciákat. Ha a körülmények nem tették lehetővé a megjelenést, akkor az esperesnek írásban benyújtva meg kellett indokolni a távolmaradást, amely ennek hiányában fegyelmi vétségnek számított.²⁶ Az érdekeltek, hacsak betegség, közlekedési akadály vagy egyéb halaszthatatlan teendő nem akadályozta, megjelentek. Egy olyan esetet találtam, ahol a kerületi papság nagy része viharra hivatkozva nem jelent meg. 1943 tavaszán ugyanis az alsólendvai alsó és felső kerületek együttes ülésén a felső kerület papságának fele hiányzott. A háttérben talán az állhatott, hogy a kerület papsága a közös koronában az éppen akkor kibontakozó önállósága megszűnését vizionálta, különösen, hogy az 1937-ben felállított kerületben²⁷ egy plébános sem volt. Felmerülhet továbbá, hogy az új megbízott kerületi esperes személye nem volt szimpatikus számukra, vagy egyszerűen nem rendelkezett kellő tekintéllyel,

19 SzEL AC 2261/1939.

20 A pinkavölgyi esperesi kerület plébániáit a hozzájuk legközelebbi esperesi kerülethez csatolta, Pinkamindszentet a körmendi esperesi kerülethez, Nagynardát, Pornóapátit, Szentpéterfát és Vaskeresztet a szombathelyi felső esperesi kerülethez, amely így ideiglenes jelleggel új esperesi kerületet alkotott, „szombathely-felső és pinkavölgyi egyesített esperesi kerület” néven. SzEL KI 33/1941; SzEL Püspöki Körlevelek (a továbbiakban: PK) 1941. V. nr. 1003. A püspök eredetileg az esperesi kerületek végleges új beosztását tervezte, viszont a káptalan és az esperesek ellenjavaslata hatására a kerületek ideiglenes egyesítése mellett döntött.

21 SzEL AC 2573/1937.

22 SzEL AC 722/1941.

23 SzEL AC 1022/1942.

24 SzEL AC 98/1936; SzEL AC 2507/1936; SzEL AC 2569/1937; SzEL AC 787/1939; SzEL AC 2258/1939; SzEL AC 712/1941; SzEL AC 1026/1942; SzEL AC 1027/1943; SzEL AC 3054/1943.

25 SzEL AC 2261/1939.

26 Vö.: SD. 33.§. Illetve: CIC. 2377.§.

27 A kerület szétválasztásának, illetve a szomszédos kerületek újrendezésének terve több alkalommal is felmerült a koronákon: SzEL AC 104/1936 (a letenyei kerület koronája); SzEL AC 109/1936 (az alsólendvai kerület koronája); SzEL AC 2079/1937 (az alsólendvai kerület koronája). Grósz Józsefnek a székeskáptalan véleményét kikérő levele: SzEL AC 2374/1937. A két kerület szétválasztásának közlése: SzEL PK 1937. VII. nr. 2455.

mivel maga is csak kurátor volt.²⁸ Az első feltételezést látszik alátámasztani, hogy a következő, az alsólendvai alsótól külön tartott koronagyűlésen már valamennyi érdekelt megjelent.²⁹

A tanácskozás előtt rendszerint csendes szentmise volt, majd kezdetét vette az értekezlet, amelyről jegyzőkönyvet vezettek. Ezt a kerületi jegyző írta meg, akit néha a koronán jelöltek ki, de legtöbb esetben e tisztség állandó volt. A hitelesítésére két, a koronán résztvevő kerületi papot kértek fel, akik átolvasták, és az esperes, valamint a jegyző mellett ők is aláírásukkal látták el a dokumentumot.³⁰ Néhol a koronagyűlést közvetlenül az *Actio Catholica* gyűlés után kezdték és egy jegyzőkönyvben rögzítették a kettőt, így az utóbbiról is maradt írásos feljegyzés, amely másképpen nagyon ritkán található meg az egyházmegyei levéltár dokumentumai között, fennmaradása esetleges a plébániai iratanyagokban, hagyatékokban.³¹

Minden jegyzőkönyv elején az ülés dátuma és helyszíne mellett szerepel a résztvevők névsora beosztásuk feltüntetésével. Köztük néha vendégek, meghívott előadók is feltűnnek. Erre most csak egypár jelentősebb példát szeretnék hozni, amely rámutat, hogy a koronák nem pusztán a helyi egyházkormányzás lenyomatai, hanem ezen túlmutatnak. A pinkavölgyi kerület koronáin – amíg a határzár miatt ez nem vált lehetetlenné – rendszeresen részt vettek a kerület Burgenlandba szakadt részéből vendégek, amellyel a kerület lelki összetartását sugallták, ha a fizikai határok el is választották őket.³² Gyakori vendég előadó volt a koronákon, különösen a mozgalom szervezésének, kialakulásának idején az egyházmegyei, valamint az országos *Actio Catholica* titkár.³³ A koronák a lelkipász-

28 SzEL AC 2016/1943. Hozzáteendő, hogy a kerületben, amely két plébániát és négy kuráciát foglalt magába, nem volt egy plébános sem, mivel a két plébánián adminisztrátorok kormányoztak.

29 SzEL AC 3050/1943.

30 Ez alól akadt egy-két kivétel is. Vö.: SzEL AC 710/1941: a községi esperesi kerület 1940-es őszi koronájának jegyzőkönyvét a kerületi jegyző csak felolvasta az esperesnek, aki azonban túl beteg volt az aláírásához. Vagy: SzEL AC 1983/1940: a zalaegerszegi esperesi kerület 1940-es tavaszi koronájának jegyzőkönyvét az egyik hitelesítő azért nem írta alá, mert katonalelkész lett.

31 Több kerületben tartották az *Actio Catholica* gyűlést a koronával egy napon, de csak a jánosházai, illetve az őrségi kerületben rögzítették a két gyűlést egy jegyzőkönyvben. Az előbbi kerületben bő leírásban: SzEL AC 1987/1940; SzEL AC 1033/1942; SzEL AC 1013/1943; SzEL AC 3064/1943. Az őszi koronagyűléseken korábban is jelentős terjedelemben szerepelt az *Actio Catholica* munkaterve, működésének ismertetése. Vö. különösen: SzEL AC 2572/1937; SzEL AC 770/1939. Az őrségi esperesi kerület 1936-ban külön engedélyt kért arra, hogy az őszi koronát az esperesi Kerületi Actio Catholica gyűléssel együtt tarthassa: SzEL AC 1371/1936. Az őszi jegyzőkönyvekben az *Actio Catholicával* kapcsolatos pontok is helyet kaptak, de a jánosházai kerületnél lényegesen kisebb terjedelemben. Vö. különösen: SzEL AC 2580/1937; SzEL AC 779/1939; SzEL AC 2270/1939; SzEL AC 713/1941; SzEL AC 1024/1942; SzEL AC 1028/1943; SzEL AC 3055/1943.

32 SzEL AC 99/1936; SzEL AC 1370/1936; SzEL AC 2508/1936; SzEL AC 2082/1937; SzEL AC 2571/1937; SzEL AC 774/1939; SzEL AC 1132/1939 (az 1938-as tavaszra nem érkeztek: SzEL AC 1867/1938, illetve 1939 őszétől már egyikre sem)

33 Az országos *Actio Catholica* titkár ekkor Kovács Sándor volt (1932–1938), az egyházmegyei *Actio Catholica* titkár 1936. áprilisi kinevezésétől 1937. szeptemberéig Szombath József, majd pedig Toronyi Németh István. Vö.: SzEL AC 1366/1936; SzEL AC 2515/1936; SzEL AC 2518/1936; SzEL AC 2078/1937; SzEL AC 2085/1937; 2565/1937; SzEL AC 2259/1939; SzEL AC 1988/1940; SzEL AC 1990/1940; SzEL AC 1944/1941; SzEL AC 1029/1942; SzEL AC 1022/1943; SzEL AC 3066/1943. Vendég-előadói jelenlétük Grösz József szándékával egyezett a mozgalom minél szélesebb elterjesztésére, aki már Győrben úttörő szerepet végzett a Katolikus Akció kiépítésében, Szombathelyen pedig külön *Actio Catholica* titkárt nevezett ki az egyházmegyei igazgató mellé, s megindította a Szombathelyi Katolikus Tudósítót, amelyet egyházközségi és egyházmegyei *Actio Catholica* értesítőnek szánt.

torkodással foglalkozó, illetve az egyházmegye területén tartózkodó szerzetes papsággal is találkozási lehetőséget jelentettek. Például a kemenesaljai kerület állandó vendége volt Jándi Bernardin celldömölki apát, aki 1938-ban ünnepelte aranymiséjét.³⁴ Egyedülálló a szombathelyi felső kerület példája, ahol az 1938-as őszi koronán az új szombathelyi főbíró, dr. Tulok Józsefet a kerület tiszteletbeli tagjának és világi esperesének választották, illetve minden koronára és búcsúra meghívták. A jegyzőkönyv szerint az erről szóló okmányt a kerület valamennyi tagja aláírta és egy lila óralánc kíséretében adták át neki. Úgy tűnik, hogy a kerület többek között ezzel a gesztussal is szerette volna biztosítani a világi hatóságok jóindulatát az ügyeik intézésénél, illetve a jó kapcsolatokat ápolni.³⁵ Az alsópapság és a világi hatóságok viszonyáról számos más adalékot is találunk a jegyzőkönyvekben, most csak a legszembetűnőbb példát említettem.

Grösz püspök személyesen ritkán jelent meg a koronákon, utódja, Kovács Sándor azonban rendszeresen, így ezek a gyűlések egyben a papság és a püspök találkozásának helyszíneivé, a felmerülő kérdések közvetlen megbeszélésének helyeivé is váltak.³⁶

A résztvevők felsorolása és a hitelesítők kijelölése után a megjelentek üdvözlése következett, kiemelve a főesperest, a vendégeket és esetlegesen a jubilánsokat. Ezt követően egyes koronák elején az esperes allokúciót intézett a papsághoz a kor problémáiról és a legsürgetőbb teendőkről, beszámolót tartott az előző korona óta eltelt idő jelentősebb eseményeiről, történéseiről,³⁷ vagy felhívta a figyelmet az éppen aktuális teendőkre. Olyan is előfordult, hogy a kölcsönös üdvözlést követően egyből a tárgyra tértek. Előtte azonban a zsinati törvénykönyv rendelkezése szerint fel kellett olvasni az előző értekezlet jegyzőkönyvét és az arra érkezett főpásztori leiratot. Az előbbiből a gyakorlatban általában eltekintettek, mivel feltételezték, hogy tartalmát a papság ismeri. Az utóbbit viszont minden alkalommal felolvasták. A leirat a különböző koronák esetében sokszor azonos elemeket is tartalmazott, amely rámutat, hogy melyek voltak az egyházmegyében az aktuális időszakban azok a súlyponti kérdések, melyeket a főpásztor fontosnak tartott, így valamennyi kerület figyelmét felhívta rájuk. Emellett a koronák egyéni felvetéseire reflektált, iránymutatásokat adott.³⁸

E dokumentum ismertetése után került sor a kitűzött tételek megtárgyalására, különféle liturgikus, lelkipásztori, társadalmi kérdések megvitatására. A tavaszi koronára a püspök, az őszi koronagyűlés tűzött ki tételt, bár ettől eltérést is tapasztaltam, ugyanis az 1936-os őszi, 1937-es őszi és az 1940-es és 1943-as őszi koronára is a püspök jelölte ki a megtárgyalandó tételt, ami természetesen nem zárta ki, hogy a kerület a szabadon választható tételt is tárgyalja. A püspök a kijelölt témákat a püspöki körlevelek útján tette közzé, míg a korona a saját tételét az adott korona végén jelölte ki vagy az esperes küldte el később az érintetteknek.

34 SzEL AC 1361/1936; SzEL AC 2076/1937; SzEL AC 2573/1937; SzEL AC 1871/1938; SzEL AC 1143/1939; SzEL AC 2273/1939; SzEL AC 715/1941; SzEL AC 1947/1941; SzEL AC 1561/1942; SzEL AC 1026/1943; SzEL AC 2018/1943.

35 SzEL AC 773/1939.

36 Grösz József a vizsgált nyolc évben mindössze egyszer volt jelen, a kőszegi esperesi kerület koronagyűlésén: SzEL AC 2577/1937. Kovács Sándor már 1944 tavaszán több esperesi koronán is részt vett: SzEL AC 2407/1944; SzEL AC 2410/1944; SzEL AC 2413/1944, SzEL AC 2414/1944; SzEL AC 2416/1944, SzEL AC 2417/1944; SzEL AC 2418/1944; SzEL AC 2424/1944.

37 Például kerületi eucharisztikus gyűlésekről, leány- és legénynapokról, ünnepi misékről, templomfelújításokról, a kerületben bekövetkezett diszpozíciókról.

38 Vö.: SD. 33.§., valamint: SzEL AC az esperesi koronák jegyzőkönyveivel, az esperesi jelentésekkel és a főpásztori leiratokkal, 1936–1944.

A tárgysorozat tárgyalására alapvetően két módszert lehet elkülöníteni a jegyzőkönyvek tanulmányozásával. Az egyik, amely általában jellemző volt, a következő: a koronát vezető esperes vagy főesperes felkért egy jelenlevő papot a téma előadására, előzetes egyeztetés nélkül, tekintve, hogy elméletben mindenki készült és otthonról magával hozott kidolgozott tétellel érkezett. A zsinati törvénykönyv rendelkezése szerint ugyanis a kijelölt témát minden papnak írásban ki kellett dolgoznia a koronára. Néhol ettől eltérő gyakorlatra enged következtetni a vasvári esperesi kerület 1937-es tavaszi koronáján a főesperes figyelmeztetése, hogy az előadó előre kijelölése nem helyes és mindenkinek ki kellene dolgoznia a tételt.³⁹ Emellett többször az is megfigyelhető, hogy az esperes maga vette a kezébe a dolgokat, a kijelölt témát ő ismertette, s előadásában egyben irányelveket adott a kerület papságának. A témák előadása után nyílt lehetőség a kerületi papság hozzászólásaira. A másik módszer a tárgysorozat megtárgyalása minden jelenlevő aktív részvételével. Ennek lényege, hogy minden pap röviden hozzászólt a témához, kifejtette véleményét, amelyet eszmecsere követett. A pinkavölgyi – illetve 1941-től szombathelyi felső és pinkavölgyi egyesített – és a szentgotthárdi kerület rendszeresen így beszélt át a kijelölt tételeket, míg a novai és a székesegyházi kerületek alkalmanként éltek vele. Szintén a megbeszélés módszerét preferálták a muravidéki apostoli adminisztrátúra esperesi kerületei. A beszélgetést, illetve az előadásokat követő megbeszéléseket az elnöklő főesperes vagy az esperes koordinálta.⁴⁰

A témák előadása, illetve megtárgyalása után került sor az értekezlet előtt benyújtott indítványok tárgyalására. Csak olyan javaslat volt tárgyalható, amelyet az adott kerületi tag legalább három nappal a gyűlés előtt írásban benyújtott az espereshez. A koronán felmerült indítványokat a következő koronán vitatták meg.⁴¹ Általában a korona végén került sor a kötelező jelentések beszolgáltatására: a tavasszal a szentáldozások és a hívek számáról az egyes plébániákon, a rendezetlen házasságokról és a papok által olvasott könyvek jegyzékéről, ősszel a hívek által járatott sajtótermékekről és a majorok pasztorációjáról. Az olvasott könyvek jegyzékének beszolgáltatásától 1937-től Grósz püspök eltekintett,⁴² ahogy a majorok pasztorációjáról és a sajtóviszonyokról szóló jelentésektől is, az utóbbiaktól mivel az *Actio Catholica* kerületi gyűlésein a lelkipásztorok ezekről beszámoltak.⁴³ E jelentéseken kívül, melyek állandó tartozékai voltak a koronának, 1943-ban alkalmi jelentést kellett készíteni az *Opus Vocationis* kiépítéséről az adott plébánián vagy lelkészségen, amelyek kiváló betekintést nyújtanak a szombathelyi egyházmegyében a mozgalom kezdeteiről. A központilag elrendelt jelentéseken kívül egy-egy korona hivatalos kidolgozásai, illetve az esperes által kért jelentések is megmaradtak. Például 1937 őszén a szombathelyi felső kerületben arról, hogy hogyan foglalkoztatják a *Credót* illetve az Oltáregyleteket, valamint a Katolikus Népszövetség munkájáról az egyes plébániákon és lelkészségeken.⁴⁴

A jelentésekből értékes információkat lehet leszűrni a majorok pasztorálásáról, a papság olvasási szokásairól, a katolikus sajtó helyzetéről, részben a hívek pártállásáról, a

39 SzEL AC 2084/1937. Egy másik példát hozva: a székesegyházi esperesi kerület 1936-os őszi koronáján a következő koronagyűlés helyszínén kívül azt is elhatározták, hogy a szalézi plébánia plébánosa fogja kidolgozni a püspöki körlevélben megjelölt tételt. Vö.: SzEL AC 2513/1936.

40 Vö. a 8. lábjegyzetben említett iktatószámok alatti jegyzőkönyvekkel.

41 SD. 33. §.

42 SzEL PK 1937. VII. nr. 2465.

43 SzEL PK 1937. X. nr. 3157.

44 SzEL AC 2567/1937.

papnevelésről, a rendezetlen katolikus házasságokról, hívek és szentáldozások számáról az egyházmegyében. Úgy vélem, hogy mindezek nem csak az egyháztörténészek és helytörténészek számára hasznosítható információk, hanem azoknak is hasznos segítséget jelentenek, akik az általános köztörténet keretében foglalkoznak ezekkel a kérdésekkel.

A jelentések beszolgáltatását követően került sor a következő korona helyszínének kijelölésére, az előadásokért köszönetnyilvánításra, esetleg az esperes vagy főesperes összegzésére. A koronákat imával zárták. A gyűlésről két jegyzőkönyv készült, az egyiket a kerületi jegyző őrizte, a másikat viszont az esperes, a jegyző és a két hitelesítő aláírásával a tanácskozás után egy hónapon belül be kellett küldeni a Püspöki Hivatalba. Többnyire ezek a dokumentumok maradtak fenn, míg azok, melyeket a kerületi jegyző őrzött vélhetően hagyatékokban, plébániákon lappanganak. A jegyzőkönyvek formai követelményeiről a zsinati törvénykönyv csak annyit jegyez meg, hogy a gyűlés lefolyásának világos és hű képét nyújtsák. Arról, hogy írógéppel vagy kézzel írják, címszavakban vagy elbeszélés-szerűen jegyezzék le az egyes pontokat, nem rendelkezik. Így e dokumentumok az általam vázolt kereteken belül változatos képet mutatnak mind formailag, mind tartalmilag.⁴⁵

II. A JEGYZŐKÖNYVEK TARTALMI ELEMZÉSE

A koronagyűléseken tárgyalt témák rendkívül szerteágazóak, vannak köztük olyanok, amelyek a magyar katolikus egyház éppen aktuális törekvéseit tükrözik, olyanok, amelyek az egyházmegye kormányzása szempontjából meghatározóak és olyanok is, amelyek az egyes kerületeket helyi aktualitásuk miatt leginkább foglalkoztatták a vizsgált korszakban. Ezek mellett egy-egy plébánia, kurácia sajátos pasztorációs igényére, lehetőségeire is szép számmal találunk példát.⁴⁶ Mivel ezeket a szálakat meglehetősen nehéz összefogni, így táblázatok segítségével szeretném bemutatni, melyek voltak a főbb témakörök, amelyeket a főpásztor utasítására, illetve amit szabadon választható tételként tárgyaltak, továbbá kiemelek egypár kulcsfontosságú, továbbgondolásra is érdemes kérdést, amelyek indítvány vagy hozzászólás formájában kerültek elő a koronákon. Különösen azt vizsgálom, hogy mi adta a témaválasztások háttérét, az ezekből nyert információk hogyan integrálhatók az egyházmegye kormányzásáról kialakított képhez, továbbá hogy megjelentek-e, és ha igen, hogyan a koronák észrevételei, javaslatai az országos egyházpolitikában.⁴⁷

1. A főpásztor által kitűzött tételek

A főpásztor az egyik kötelezően tárgyalandó tételként rendszerint az egyházmegyei zsinati törvénykönyv egy-egy szakaszának folytatólagos tárgyalását tűzte ki. Önmagában

45 SzEL AC az esperesi koronák jegyzőkönyvei 1936–1944; SD. 33. §.

46 Most csak egy szélsőséges példát szeretnék említeni: a szombathelyi felső kerület 1936-os őszi koronájának hivatalos tétele: „A liturgikus élet terjesztésének könnyebb módjai” voltak, mellyel kapcsolatban az előadó ecsetelte, hogy Oladban több mint 100 nagy *missale* forog közkezen, kis misekönyve pedig mindenkinek van. Az előző télen két kurzust is tartottak a nagymissale használatának gyakorlására, amiért az előadás szerint a hívek nagyon hálásak voltak. Vélhetően a misén való aktívabb részvétel miatt volt erre szükség, ugyanis a II. vatikáni zsinatig latin nyelven tartották és a korszakban már nem volt magától értetődő, hogy mindenki tud latinul. Vö.: SzEL AC 2515/1936.

47 A táblázatokat ld. a Mellékletben.

ez nem újszerű dolog, hiszen már Mikes püspök alatt is így volt, Grósz József csak folytatta ezt a hagyományt. Mindazonáltal az előadásokból rendkívül sokat megtudhatunk arra vonatkozóan, hogy hogyan ültette át a papság a partikuláris egyházi rendelkezéseket a gyakorlatba, melyek voltak a helyi szokások, pasztorációs keretek, mindezeket ötvözve az éppen aktuális problémák ismertetésével. Nézzük, hogy folytatólagosan mely szakaszokat tárgyaltak!

Az 1936-os tavaszi koronákon a missziókról és a más vallásúakkal érintkezésről, 1937-ben egyesületekről, egyházközségekről és a katolikus sajtóról, 1938-ban és 1940-ben az egyházi vagyonkezelés különböző aspektusairól, 1941-ben a plébánia betöltéséről, 1942-ben jövedelmeiről volt szó.⁴⁸ A jegyzőkönyveket tanulmányozva a paragrafusok átbeszélésekor több helyen az egyházmegyei zsinati törvénykönyvtől kisebb-nagyobb eltérést tapasztalunk. Ennek magyarázata egyrészt a kiadása óta eltelt időben született püspöki rendeletekben, másrészt bizonyos rendelkezések meg nem valósulásában, harmadrészt a helyi szokásokban, tradíciókban keresendő.

A papíron maradt szabályozásnak az egyházmegye kormányzásában megvalósítására két témakörben is találunk indítványt. Egyik ezek közül az 1936-os tavaszi koronákon felmerülő igény egy egyházmegyei világi papi missziós egyesület megalakítására, amely bár szerepelt a szombathelyi zsinati törvénykönyv 373.§-ában, de a gyakorlatban nem működött, a missziók nagy részét szerzetesek tartották.⁴⁹ Az apostoli adminisztrátor kevéssé tartotta megvalósíthatónak az indítványt, mivel véleménye szerint a papság a népmissziókra legalkalmasabb időkben volt a legjobban elfoglalva, de a rövidebb triduumok tartására buzdította őket.⁵⁰

Hasonló az 1936-os őszi koronákon többfelől elhangzott javaslat sorsa az egyházmegyei katolikus egyesületeket összefogó központi bizottság megalakítására, amely szintén csak papíron, a szombathelyi zsinati törvénykönyv 391. §-ában létezett.⁵¹ Különösen érdekes a körmendi kerület véleménye, illetve az erre adott főpásztori leirat. Az előbbi szerint az *Actio Catholica* egyházmegyei szervezete keretében kellene felállítani. Grósz József a kerületnek adott válaszában ezt az álláspontot erősítette: a katolikus egyesületek koordináló szerepét az *Actio Catholica* egyházmegyei tanácsa illetve igazgatója látta el.⁵² Ez a későbbiek során sem változott, az országos munkaterv helyi megvalósításának előkészítése, a feladatok kiosztása az egyházmegyei tanácsra várt. Tehát habár a több oldalról megfogalmazódott kérdés nem volt teljesíthető – mivel a zsinati törvénykönyv kibocsátása óta megalakult egy olyan szerv, amely mintegy kiváltotta a katolikus egyesületeket összefogó központi bizottság szerepkörét –, viszont rámutat az *Actio Catholica* helyi működésének egyik fontos aspektusára.

Azokkal a javaslatokkal szemben, amelyeket nem ültetett át a főpásztor az egyházmegye, a zsinati törvénykönyv tárgyalása olyan észrevételt is felszínre hozott, amelyet felkarolt. Az 1936-os tavaszi koronán ugyanis a körmendi kerület – tekintettel az egy-

48 SzEL PK 1936. III. nr. 656; SzEL PK 1936. VII. 1814; SzEL PK 1937. I. nr. 168; SzEL PK 1938. I. nr. 366; SzEL PK 1940. IV. nr. 820; SzEL PK 1940. VII. nr. 1912; SzEL PK 1941. II. nr. 463; SzEL PK 1942. II. nr. 415.

49 Vö.: SD. 373.§. A hiányosság észrevételezése: SzEL AC 1365/1936; SzEL AC 1367/1936; SzEL AC 1370/1936.

50 SzEL AC 1367/1936; SzEL AC 787/1939.

51 SzEL AC 2508/1936; SzEL AC 2511/1936; SzEL AC 2514/1936; SzEL AC 2515/1936; SzEL AC 2519/1936.

52 SzEL AC 2511/1936.

házmegyei katolikus sajtó hiányára –, az *Actio Catholicával* kapcsolatban javasolta egyházmegyei újság létrehozását. A főpásztor az ötletet győri, valamint pécsi mintára hamarosan meg is valósította, a következő év elsejével létrehozta a Szombathelyi Katolikus Tudósítót, amelyet egyházközségi és egyházmegyei *Actio Catholica* értesítőnek szánt.⁵³

A zsinati törvénykönyvben lefektetett azonos egyházmegyei szabályozás mellett espereskerületi és plébániai eltérő gyakorlatra kiváló példa az 1937-es tavaszi koronákon tárgyalt téma, a plébániahivatal vezetése. Bár alapvetően az egységes rendelkezések alapján folyt, a gyakorlatban mégis nagyon eltérő volt az egyes kerületekben az iratkezelés. Mintegy a két pólust jelzi, hogy míg a szentgotthárdi esperesi kerület koronáján Rogács Ferenc főesperes a nem fontos hivatalos iratok kiselejtezésére szólította fel a papságot, addig a kemenesaljai kerület koronáján Palkó János főesperes a másolatok, fogalmazványok megőrzését szorgalmazta.⁵⁴ Ugyanígy változott, hogy mely iratokat kezeltek külön és mi adta a rendezési elvet, amely ráadásul nem csak esperes kerületenként, hanem plébániánként is eltérő volt.

A zsinati törvénykönyv kitűzött szakaszai mellett a másik kötelezően tárgyalandó tétel a tavaszi koronákon, illetve egyes esetekben az őszi koronákon egy-egy a magyar katolikus egyház vagy az egyetemes egyház szempontjából aktuális tétel volt és egyben felhívás egy cselekvési terv kidolgozására, megbeszélésére. 1936 tavaszán a téma az ifjúság bevonása volt a Magyarországon alig négy évvel korábban megalakult *Actio Catholicába*.⁵⁵ Bár elméletben a mozgalom egyházmegyei és espereskerületi szerveit 1934-re már mindenütt felállították,⁵⁶ gyakorlatban az 1936-os évben is még kialakulásának, formálódásának lehetünk tanúi. A pinkavölgyi kerületi esperes szerint az egyházmegyei tanácsban nincs élet, onnét semmiféle irányítást nem kaptak.⁵⁷ Ezt húzzák alá a letenyei esperesi kerület őszi koronáján elhangzottak, e szerint ugyanis 1936 júniusáig egyszer sem ült össze az *Actio Catholica* egyházmegyei tanácsa, ekkor viszont annál nagyobb lendülettel láttak munkához.⁵⁸ 1937 őszére az apostoli adminisztrátor a püspöki kar által március 17-én elfogadott Új tanterv és utasítást tűzte ki megbeszélésre.⁵⁹

1938 tavaszán a Szent István év kapcsán szintén egy hangsúlyos kérdés került elő: Hogyan népszerűsíthetjük Szent István kultuszát?⁶⁰ A főpásztor erre már korábban körlevélben adott irányelveket, melyben a Szent Jobb tiszteletének elmélyítését, a szent királyról műalkotások létrehozását, harangok, kápolnák róla történő elnevezését, tiszteletére nagy méretű zászlók beszerzését, illetve róla szóló előadások tartását szorgalmazta.⁶¹ A koronákon az előadók e gondolatok jegyében tartották meg előadásukat, amiket az egyes kerületek változatos helyi kezdeményezésekkel egészítettek ki. Megemlíthető például a vasvári kerület indítványa, akik szerettek volna külön Szent István miseformulát

53 Uo. valamint: erről tanúskodik a lap alcíme is, amely: „Egyházközségi és egyházmegyei AC értesítő.”

54 SzEL AC 2073/1937; SzEL AC 2076/1937. A letenyei kerület előadója is az utóbbihoz hasonlóan foglalt állást: SzEL AC 2074/1937.

55 SzEL PK 1936. III. nr. 656.

56 GIANONE András: *Az Actio Catholica története Magyarországon 1932–1948*. Budapest, 2010, 35.

57 SzEL AC 1370/1936.

58 Gyeginszky Ferenc becsehelyi kurátor Szendy László egyházmegyei *Actio Catholica* igazgató bizalmas kijelentését idézte, amely szerint: „az egyházmegyei központi tanács csak parádé volt eddig”. Vö.: SzEL AC 2519/1936.

59 SzEL PK 1937. VI. nr. 1806.

60 SzEL PK 1938. I. nr. 366.

61 SzEL PK 1937. II. nr. 352. Az utóbbihoz az *Actio Catholica* által két példányban az egyházmegyének megküldött Szent István diapozitív sorozatot lehetett kölcsönkérni: SzEL PK 1937. VIII. nr. 2883.

és *officiumot* kérni a Szentszéktől.⁶² Grósz József a kérést Serédi Jusztinián hercegprímás felé továbbította, aki bár szép kezdeményezésnek tartotta, azon a véleményen volt, hogy ne történjenek sűrű változások a *missaléban* és a breviáriumban, így nem tolmácsolta Rómába.⁶³ Az illetékes kongregációhoz tehát nem jutott el a kérés, viszont jól megfigyelhető a hierarchia egyes szintjei között az információs csatorna működése.

Az 1939 és 1940-es években a püspök a lelkipásztor bizonyos kötelességeire tette a hangsúlyt: az 1939-es tavaszi koronákra a lelkipásztor kötelességei a „custodia” körül témát tűzte ki, vagy ahol erről már volt szó,⁶⁴ ott az új egyházközségi szabálykönyv gyakorlati jellegű változásait.⁶⁵ Az 1940-es tavaszi koronára pedig a hitoktatás fontosságát és a hitoktatást, mint lelkipásztori kötelességet.⁶⁶ Valamennyi téma mögött aktualitás húzódott meg, az Oltáriszentség őrzésével kapcsolatban ugyanis 1938-ban adott ki *Instructió*-t a *S. Congregatio de Disciplina Sacramentorum*, az új egyházközségi szabályzat szintén ebben az évben született meg, a hitoktatás kérdését pedig az hozta előtérbe, hogy egyre több pap kért a püspöktől a hitoktatás alól felmentést.⁶⁷

Az 1940-es őszi koronákra XII. Pius pápa egy évvel korábbi programadó enciklikáját, a *Summi pontificatus* választotta a megyéspüspök, ráirányítva a figyelmet az új egyházfőnek a téves eszmékkel szembeni felfogására, illetve a módszerekre, amellyel fel lehet velük venni a harcot a lelkekért.⁶⁸ Az 1941-es tavaszi koronákon a témaválasztást az új honvédelmi törvény és annak végrehajtási utasítása inspirálta: „A lelkipásztor és a leventemozgalom, különös tekintettel az új leventetörvényre”.⁶⁹ Több kerület már a főpásztori rendelkezés előtt tárgyalta a levente ügyet,⁷⁰ gyakran hangzott el hozzászólásokban a panasz, hogy vasárnaponként nem járnak szentmisére, s Hóman Bálint 1936-os rendelete a figyelmeztetésen vagy dorgáláson kívül más szankciót nem helyezett kilátásba.⁷¹ Ehhez képest változást jelentett az új szabályozás, ami a leventefoglalkozásokat hétköznapra rakta. Bár kimondta, hogy a leventék kötelesek vasár-és ünnepnap vallásfelekezetük istentiszteletén részt venni, és ha valamely egyház lelkésze a leventeparancsnokkal megállapodva külön istentiszteletet tart a leventék részére, akkor kötelesek erre az ifjúságot zárt sorokba vezetni, de a gyakorlatban jelentős fordulatot nem hozott. Hétköznap lévén a foglalkozások, még kevésbé vezették zárt sorokban a templomba vasárnaponként a le-

62 SzEL AC 1869/1938.

63 SzEL AC 780/1939.

64 Tekintve, hogy 1938. szeptember 28-án már kijelölte a következő koronákon megbeszélendő témakörnek a *S. Congregatio de Disciplina Sacramentorum* által kiadott *Instructio* tárgyalását (SzEL PK 1938. VI. nr. 2139), így előfordult, hogy egyes kerületek 1938 őszén már megbeszélték.

65 SzEL PK 1939. IV. nr. 398.

66 SzEL PK 1940. IV. nr. 820.

67 1938-ra egyre gyakoribbá vált, hogy az iskolai hitoktatás elvégzésére az illetékes plébánosok hitoktatási megbízást kértek az egyházmegye tanügyi főhatóságától. Grósz József apostoli adminisztrátor ezeket a megbízásokat felfüggesztette, és csak kellően indokolt esetben engedélyezte, akkor is olyan feltétellel, hogy a kérelmező pap havonta ellenőrizze, és az óralátogatásokról vezessen haladási naplót, amelybe írja be a hittananyagot, a szentségek felvételére pedig minden esetben maga készítse fel a tanulókat. SzEL PK 1938. V. nr. 1509.

68 SzEL PK 1940. VII. nr. 1912.

69 SzEL PK 1941. II. nr. 463.

70 Vö. például: SzEL AC 2508/1936; SzEL AC 2510/1936; SzEL AC 2514/1936; SzEL AC 2516/1936; SzEL AC 2074/1937; SzEL AC 2086/1937; SzEL AC 2507/1936; 2571/1937; SzEL AC 2569/1937.

71 A m. kir. vallás-és közoktatásügyi miniszter 1936. évi 93.800/1935. számú rendelete. In: Magyarországi Rendeletek Tára 70 (1936) 285–286.

ventéket, valamint ahol nem volt számukra külön helyiség, ott a helyi iskola épületét használták, így az órarendeket is ehhez kellett igazítani.⁷²

Az 1942 tavaszi, illetve 1943 tavaszi kötelező tételek egy része a házasság szentségéhez, illetve a családi élethez kötődött. Az előbbi a gyakorlatban előforduló házassági akadályok voltak, az utóbbi pedig a jegyesoktatás megbeszélése az egyöntetű eljárás érdekében, a család lelki életének elmélyítése és az egységes eljárási mód a házassági törvények revíziójára vonatkozó törekvéseinkben.⁷³ Az utóbbi az *Actio Catholica* 1942/43-as „Családmentés-nemzetmentés” programjához illeszkedett. Ennek megfelelően a koronán megtartandó előadások vázlatát az egyházmegyei *Actio Catholica* igazgatósága kiküldte az espereseknek. Mindez azt mutatja, hogy az egyházmegyei és közvetve az országos katolikus akciót érintő rendelkezések gyakorlatba átültetésére ekkor tudatosan választották a koronákat, mint az egyik – ha nem is egyedüli – közvetítő fórumot.

Az 1943-as tavaszi koronák tárgyalásra kitűzött tétele, az *Opus Vocationis* szervezete, kiépítése és jelentősége⁷⁴ különösen érdekes, mivel egy pápai kezdeményezés közvetlen helyi megvalósításának kezdeteire látunk rá belőle, egy olyan időszakban, amikor a mozgalom országos szinten még nem volt elterjedt. A szombathelyi egyházmegye ugyanis az elsők között volt, amely reflektált XII. Pius pápa *Cum nobis motu proprio*jában lefektetett kezdeményezésre, amely a papi hivatások számának gyarapításáért indult, a mozgalom kiépítésére országos szinten csak 1947-ben került sor.⁷⁵ Ráadásul, amint a kőszegpatyi kurátor jelentéséből kitetszik, elődje már a mozgalom egyházmegyei megindulása előtt helyi akciót indított a pápai *motu proprio* nyomán a hivatások támogatására. Augusztus 15-én a Jézus Szíve szobor szentelésével kapcsolatban családfelajánlás volt, s buzdítására a legtöbb családfő kötelezte magát négy évig havonta pár fillér fizetésére az *Opus Vocationis* céljára. Így körülbelül 40 P-t tudott összegyűjteni havonta.⁷⁶ Moglehet, hogy ez is hozzájárult, hogy Grósz József 1943-ban egyházmegyei szinten elindította a mozgalmat.⁷⁷

Szintén 1943-as egy másik jelentős, igaz „csak” országos horderejű kezdeményezés, a Katolikus Diákokthoz Mozgalom, amelyet 1943. május 25-én indított el a bíboros hercegprímás a fővárosi Vigadóban a kormány elnökének és a főváros polgármesterének jelenlétében.⁷⁸ A katolikus oktatás iránt elkötelezett főpásztor egyházmegyéjében nagy lendülettel látott hozzá a gyűjtés helyi szerveinek kiépítéséhez.⁷⁹ Ebben az esperes kerületek támogatására is számított, így elrendelte, hogy az 1943-as őszi koronákon tár-

72 70.000/1940. H.M. eln. sz., Magyarországi Rendeletek Tára 74 (1940) 3608–3780. Különösen: 3629.

73 SzEL PK 1942. II. nr. 415; SzEL PK 1942. IX. nr. 2890. A jegyesoktatásra vonatkozó rendelkezést két korona, a székesegyházi és a szentgotthárdi is tárgyalta 1941 őszén a szabadon választott tétel keretében. Vö.: SzEL AC 1029/1942; SzEL AC 1025/1942.

74 SzEL PK 1943. II. nr. 676.

75 Acta Apostolicae Sedis 13 (1941), 479; *A magyar katolikus püspökkari tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1945–1948 között*. Szerk.: BEKE Margit. Köln–Budapest, 1996, 280–281.

76 SzEL AC 2012/1943; Grósz József maga is utalt a kőszegpatyi plébános úttörő szerepére: SzEL PK 1943. II. nr. 676.

77 Az *Opus Vocationis* mozgalom kezdeteiről a szombathelyi egyházmegyében lásd: TÓTH Krisztina: *The echo of a pontifical initiative. The beginnings of the Opus Vocationis in the diocese of Szombathely*. In: Notes et documents 36. (2013) 25–26. sz. 68–79.

78 SzEL PK 1943. V. nr. 1771.

79 A Katolikus Diákokthoz Mozgalom helyi kiépítéséről röviden: TÓTH Krisztina: *Grósz József oktatáspolitikája a szombathelyi egyházmegyében*. In: *Politika – egyház – mindennapok. Tanulmányok* (Modern Minerva Könyvek 2). Szerk.: LÉNÁR Andor – LÖRINCZNÉ BENCZE Edit. Budapest, 2010, 107–108.

gyalják a témát.⁸⁰ Végül 1944 tavaszára az akkor már kalocsai érsek, de a szombathelyi egyházmegyét apostoli adminisztrátori minőségben tovább kormányzó Grósz részéről kitűzött tétel az új Rendszabályok által hozott tanügyi változtatások voltak.⁸¹

A sorból kissé kilóg két témakör, amelyeket külön kell érintenünk. Az egyik az 1941-es tavaszi koronákon a nyugdíjakat kezelő Szent Imre Egyesület közgyűlése kérésére a nyugdíjrevízió megbeszélése,⁸² a másik pedig 1942-ben a misestipendiumok és stóladíjak esetleges emelése, melyre a javaslatokat fakultatív módon vagy a koronán vagy azon kívül kellett az espereseknek egyeztetni a papsággal.⁸³

A nyugdíjra minden pap felszentelését követően köteles volt minden évben a jövedelme arányában befizetni, a kivetés alapját 1942-ig az 1896-ban megállapított és 1927-ben revideált jövedelem-összeírások jelentették. Viszont a nagy infláció és az igazságosabb teherviselés megvalósítása miatt szükségessé vált ennek ismételt revíziója. A gondolat valójában egy-egy esperesi koronán már 1937-ben, illetve 1938-ban is felmerült. A jánosházai esperesi kerület 1937-es őszi koronáján Giczy József karakói plébános fogalmazott meg indítványt a papi nyugdíjak egységes országos rendezésére, de ekkor a korona nem tartotta illetékesnek magát az ügyben,⁸⁴ így nem továbbította a kerület kéréséért Grósz József felé. Az alsólendvai alsó kerület 1938-as őszi koronáján pedig Brunner Ferenc szécsiszigeti plébános nyújtott be indítványt a nyugdíj összegének felemelésével kapcsolatban, azt is részletesen kifejtve, hogy milyen források bevonásával tartja kivitelezhetőnek. Javasolta, hogy 36 év után minden pap nyugdíjba mehessen, s kapjanak ingyen étkezést a szemináriumban.⁸⁵ A kérdés a Szent Imre Egyesület 1940. november 7-ei közgyűlésén került ismét szóba, amely egyben felhívta a papságot, hogy a koronákon vitassák meg az ügyet.⁸⁶ Mindössze három megfontolandó, érdemi javaslat érkezett be, a letenyei, a novai és a sárvári kerületé, vizsgált végül egy negyedik, kompromisszumos megoldás érvényesült.⁸⁷

A misestipendiumok és a stóladíj kérdése 1942-ben több tavaszi koronán felmerült,⁸⁸ ami arra készítette a püspököt, hogy körlevél útján hívja fel a papság figyelmét a problémára és megoldási lehetőségek keresésére.⁸⁹ Háttérben a pénz értékének devalválódása, valamint az állt, hogy csak a misestipendiumokra vonatkozóan volt egységes szabályozás, de ez alól is több kerület, illetve plébánia – korábbi jogszokás vagy püspöki engedély alapján – mentességet élvezett.⁹⁰ Így espereskerületenként jelentékeny eltérések voltak. Többek

80 SzEL PK 1943. V. nr. 1771.

81 SzEL PK 1944. IV. nr. 644.

82 Az egyházmegyei nyugdíjról az Egyházmegyei Nyugdíjintézet gondoskodott: SD. 550. §. 190, amely jövedelmét a Szent Imre Egyesület folyószámlájára utalta át. Amennyiben a Nyugdíjintézet vagyona és jövedelme nem volt elegendő a nyugalmazott pap tisztas megélhetésének garantálásához, akkor a hiányzó összeget az egyesület pótolta. A papi nyugdíjról az egyházmegyében bővebben ld.: SD. 544–552. §. Ld. még: SzEL KI 80/1939.

83 SzEL PK 1941. IV. nr. 981; SzEL PK 1942. VIII. nr. 2433.

84 SzEL AC 2572/1937.

85 SzEL AC 786/1939.

86 SzEL PK 1941. IV. nr. 981.

87 A Szent Imre Egyesület jegyzőkönyve nem nevesítette az esperesi kerületeket akiktől a javaslat beérkezett, de összevetve az esperesi koronák jegyzőkönyveivel a három fent említett kerület javaslatáról lehetett szó: SzEL AC 1943/1941; SzEL AC 1950/1941; SzEL AC 1946/1941. A megoldásról, amely az egyházmegye papságának kompromisszumos megoldása volt: SzEL PK 1941. X. nr. 2888.

88 SzEL AC 1548/1942; SzEL AC 1551/1942; SzEL AC 1552/1942; SzEL AC 1562/1942. A muravidéki apostoli adminisztratúra alsólendvai esperesi kerületének koronáján is: SzEL AC 1564/1942.

89 SzEL PK 1942. VIII. nr. 2433.

90 SD. 143.§. A díjak még esperesi kerületenként sem voltak mindig egységesek, vö.: SzEL AC 1552/1942.

között olyan javaslat is felvetődött, hogy nem csak egyházmegyei, hanem országos rendelkezés kellene, s kérték a főpásztort, hogy a püspöki konferencián tegye szóvá az ügyet. Grósz püspök saját bevallása szerint már korábban felvetette az egységes rendezés lehetőségét, de az országosan is tapasztalható nagyfokú eltérések miatt a püspöki kar nem foglalkozott a kérdéssel. Az összegek pedig azért így alakultak, mert a plébános megélhetésének egyéb forrásait is figyelembe vették. Így például ahol magas volt a párbér, ott rendszerint alacsony volt a stóla. Véleménye szerint a legoptimálisabb az lenne, ha az összes stóladíjat meg lehetne váltani az egyházközséggel.⁹¹ Az esperesi kerületek állásfoglalása nagyon eltérő volt a rendezést illetően: volt olyan korona, ahol az egyöntetű szabályozás ellen és százalékos emelés mellett foglaltak állást,⁹² másutt az egész egyházmegyére érvényes misestipendiumokat és stóladíjakat szerettek volna,⁹³ megint másutt a túlzott emelés ellen emelték fel a szavukat,⁹⁴ sőt előfordult olyan is, hogy a háborús körülmények között nem tartották időszerűnek a misestipendiumok és a stóladíjak felemelését.⁹⁵ Végül 1943-ban az egyházmegyében az általános drágulás miatt sor került mind a stóladíjak, mind a misestipendiumok emelésére. Ahol az egyházmegyei zsinati törvénykönyvben meghatározott stipendiumokat alkalmazták, ott 1943-ban új, magasabb tarifákat állapított meg a főpásztor, a stóladíjakat pedig egységesen 50%-al emelte. A külön püspöki engedéllyel a zsinati törvénykönyvi rendelkezéstől eltérően eljáró plébániák stipendiumaihoz nem nyúlt.⁹⁶

2. Szabadon választott tételek

A püspök, illetve apostoli adminisztrátor által kijelölt koronátételekkel ellentétben az őszi koronák szabadon választható témái nagyobb szóródást mutatnak, bár bizonyos jellegzetességeket, rendező elvet itt is lehet találni. Ezeket szeretném most felvonultatni. Előfordult például, hogy bár ez nem volt kifejezetten előírva, szinte valamennyi korona azonos témával foglalkozott, méghozzá az 1938-as Budapesten tartandó 34. nemzetközi Eucharisztikus kongresszusra előkészítő szentév teendőivel. A jegyzőkönyvekből jól kivehető hogyan valósultak meg az *Actio Catholica* országos elnökségének irányelvei az előkészületekben, amelyeket a főpásztor körlevélben kommunikált, illetve milyen helyi kezdeményezésekkel egészítették azt ki.⁹⁷ Szintén gyakori téma volt az őszi koronákon

91 A letenyei kerület koronának küldött leiratában: SzEL AC 1549/1942.

92 SzEL AC 1022/1943 (kőszegi kerület); SzEL AC 1024/1943 (alsólendvai alsó kerület). A szombathelyi alsó kerület koronáján csak a kerületre vonatkoztatva fogalmazott meg javaslatot: SzEL AC 1016/1943.

93 SzEL AC 1013/1943 (jánosházai kerület); SzEL AC 1018/1943 (szentgotthárdi kerület) – a misestipendiumokat rendezze a püspök egységesen az egyházmegyében Szombathelyt és vidékét kivéve. Ennek némileg ellentmondani látszik, hogy ezt követően a kerület a saját területén megállapítandó misestipendiumokra tett javaslatot.

94 Több helyen felmerült, hogy az emelés ártana a hívek misemondatási kedvének, illetve, hogy többségben a szegények mondatnak misét. Vö.: SzEL AC 1021/1943 (körmenyi kerület); SzEL AC 1026/1943 (kemenesaljai kerület); SzEL AC 1027/1943 (novai kerület).

95 SzEL AC 1028/1943 (őrségi kerület).

96 SzEL PK 1943. II. nr. 683.

97 Az országos elnökség irányelvei: SzEL PK 1937. V. körlevélhez csatoltan. Ld. még: GERGELY Jenő: *Eucharisztikus világgkongresszus Budapesten/1938*. Budapest, 1988, 90–106. A püspök vonatkozó körlevelei: SzEL PK 1937. II. nr. 352; SzEL PK 1937. V. nr. 1347; SzEL PK 1937. VII. nr. 2447. A helyi megvalósítást vö. az 1937–1938-as esperesi koronák jegyzőkönyveivel. A kettős szentév előkészületeit az 1938-as tavaszi és őszi koronákon tárgyalták.

az *Actio Catholica* éves munkaterve, ennek megvalósulása, illetve egy-egy részterületének kifejtése, valamint az akkor alapított agrárfűjségi egyesületek – KALOT, KALÁSZ – pasztorációja.⁹⁸ A falusi lelkipásztorkodás időszerű kérdései is meglehetősen gyakran kerültek szóba. Az erről szóló előadások nem egyszer tükröt tartanak a korabeli társadalom elé, kritikát fogalmazva meg és jól rátapintva a fő problémákra, melyek sorába illeszthető az elszegényedés, a földkérdés – melyek fogékonnyá teszik az embereket az új, anyagi megváltást igénylő eszmeáramlatok iránt –, a megélhetés érdekében végzett vásárnapi munka, az egykekérdés, a vegyes házasságok, valamint a falusiak megszokáson és kevésbé meggyőződésen alapuló vallásossága.⁹⁹ Az 1940–1944-es koronák állandóan vissza-visszatérő témája a világháború és következményei, s az ezekkel kapcsolatos lelkipásztori problémák. A háború nem csak az előadásokban, hanem az esperesi jelentésekben, buzdításokban, papi hozzászólásokban is érezte a hatását.¹⁰⁰

Több kerület az őszi koronára az egyetemes katolicizmust is meghatározó témát tűzött ki: pápai enciklikát vagy kúriai dikasztériumi rendelkezést. Többször felbukkanó téma a nemzetiszocializmus, illetve néhol a kommunizmus. Aktualitását nem pusztán XI. Pius pápa 1937-ben kiadott *Mit brennender Sorge* illetve *Divini Redemptoris* enciklikája adta, hanem az a tény is, hogy több határ menti plébánián jelentős német kisebbség élt és a nemzetiszocialista ideológia a nagynémet propagandával terjedt a hívek körében. A szentgotthárdi kerület, amely nemzetiségi összetétele révén az egyik leginkább érintett volt, 1938-as tavaszi koronáján fel is tette a kérdést, hogy milyen egységes álláspontra helyezkedjen a papság a nyilas mozgalommal szemben. Grósz József leiratában elkülönítette a nemzetiszocialista mozgalmat – amelyet egyszerűen „hitlerista mozgalom”-ként aposztrofált – a magyar nyilas mozgalomtól. Véleménye szerint az utóbbival szemben, amíg nem fordul az egyház ellen, nem kell támadólag fellépni, az előbbivel szemben inkább erkölcsi fegyverekkel, a hazához hűség ápolásával lehet harcolni.¹⁰¹ Az alsólendvai felső kerület koronájának küldött leiratában azt is hangsúlyozta, hogy ami benne helytelen, azzal szemben ki kell domborítani az egyház tanítását.¹⁰²

Végül teljesen egyedi témák is megbeszélésre kerültek, mint például „Az egyházi népének egyöntetűségének szépsége és fontossága a Szent vagy Uram alapján”, vagy: „A szentmise rubrikái az Offertoriumig a lépcsőimától kezdődőleg”.¹⁰³ A szabadon választott tételeket egy-egy előadás, beszámoló egészítette ki a koronákon, melyek tárgya általában valamely közérdeklődésre számot tartó kérdés, esemény volt. Például az agrár-

98 Számos koronagyűlésen szóba kerül a téma, most csak azokat emelem ki, ahol külön előadás is elhangzott az agrárfűjségi egyesületeiről a kerület egy tagjától vagy vendéglelőadótól: SzEL AC 2576/1937; SzEL AC 2577/1937; SzEL AC 778/1939; SzEL AC 779/1939; SzEL AC 780/1939; SzEL AC 2260/1939; SzEL AC 2263/1939; SzEL AC 2272/1939; SzEL AC 2275/1939; SzEL AC 1988/1940; SzEL 1027/1942; SzEL AC 1032/1942; SzEL AC 1034/1942.

99 Vö. különösen: SzEL AC 1866/1938; SzEL AC 781/1939; SzEL AC 785/1939; SzEL AC 1024/1942.

100 A szombathelyi felső esperesi kerület koronájának jegyzőkönyvében például a jegyző külön megjegyezte, hogy Wallner József főesperest a korona alatt a telefonhoz hívták, ahol a főispán közölte vele, hogy Belgium kapitulált. Arra, hogy miért pont telefonon, miért pont a főispán maga és miért pont a nagypréposttal közölte ezt a hírt, a jegyzőkönyv nem tér ki. SzEL AC 1977/1940.

101 SzEL AC 1864/1938.

102 SzEL AC 1866/1938. Az itt leírtak harmonizálnak a Szombathelyi Katolikus Tudósítóban is kifejtett álláspontjával, bár ott általánosabban fogalmazott, a benne publikáltak szerint sem a nyilasokkal, sem a nemzetiszocialistákkal nincs addig baja, míg nem fordulnak Krisztus és az Evangélium ellen. GRÓSZ József: *Kikkel áll szemben a mi frontunk?*, Szombathelyi Katolikus Tudósító 2 (1938) 4, 3.

103 SzEL AC 786/1939; SzEL AC 1018/1943.

ifjúsági mozgalom, a *Credo*, az egyházmegyei *Actio Catholica* gyűlés, az érdi KALOT papi tanfolyamok, az 1939-ben a szombathelyi szemináriumban tartott, a lelkipásztorokat továbbképző szociális tanfolyam és az 1943-as pannonhalmi Kalász tanfolyam.¹⁰⁴

Összegezve a kitűzött és szabadon választott tételek kiváló rálátást biztosítanak az egyházmegyei és országos rendelkezések, programok helyi megvalósítására, betekintést nyújtanak az egyházmegye területi igazgatásának mikéntjébe, a témaválasztás pedig a papságot leginkább foglalkoztató, sokszor a kor levegőjében lappangó problémákra mutat rá. A kommunikációs csatorna azonban nem csak egy irányba működött, az esperesi koronák szerepe nem pusztán a feladatok szétosztására és végrehajtására korlátozódott, hanem egypár olyan problémát is felvetettek, amelyek nem csak az egyházmegyei, hanem az országos egyházpolitikában is visszhangra találtak. Melyek ezek közül a jelentősebbek?

3. Indítványok, észrevételek

Mivel az egyházmegyei jelentőséggel bíró indítványokra, észrevételekre melyek az egyes tételek tárgyalása során merültek fel, már számos példát hoztam, így most azokra helyezem a hangsúlyt, amelyek országos jelentőséggel bírnak vagy a püspöki kar elé kerültek. Ezek mellett egy-egy olyan is akadt, amikor az illetékes dikasztériumnál kérték a főpásztor közbenjárását, de a felmerült ötlet végül nem kapott kellő támogatást a hercegprímás vagy a helyi ordinárius részéről, így nem tolmácsolták Rómába a kérést.¹⁰⁵ Viszont előfordult, hogy a koronára érkezett leirat révén a gyűlés a szentszéki instrukciók közvetítőjeként funkcionált.¹⁰⁶

Két 1939-es esperesi koronán terítékre került az együttes adókezelés kérdése, aminek érdekében a főpásztor interveniálását kérték az illetékes fórumokon.¹⁰⁷ Az állam ugyanis a világháborút és tanácsköztársaságot követő időkben, amikor az egyházi szolgáltatásoknak a behajtása nehézségekbe ütközött, lehetőséget adott arra, hogy ezeket (párbérváltság, iskolai és egyházközségi adó) a többi adókkal együtt kezeljék és így függetlenül a tényleges befizetésektől az egyház az együttesen kezelt közadó címén befolyó adóbevételekből arányosan részesedjen. Az 1930-as években viszont számos jelentős egyházi építkezés kezdődött, amelyre a pénzügyi fedezet nem állt rendelkezésre, így az egyházközségek kölcsönöket vettek fel, amelyek visszafizetését az egyházközségi adó megemelésével biztosították. A belügyminiszter kimutatása szerint így az egyházi adók együttes mértéke több helyen meghaladta az állami adók összegét. A túlzott adózatás elkerülésére utasították el több esetben az együttes kezelésbe vételre vonatkozó

104 Vö. például: SzEL AC 2519/1936; SzEL AC 2258/1939; SzEL AC 2263/1939; SzEL AC 2266/1939; SzEL AC 2272/1939; SzEL AC 2274/1939; SzEL AC 712/1941 SzEL AC 1558/1942; SzEL AC 3063/1943.

105 Vö.: SzEL AC 1869/1938; SzEL AC 780/1939; SzEL AC 2017/1943. A Szent István *officium* ügyét már korábban említettem a tanulmányomban, az utóbbi pedig a szombathelyi alsó esperesi kerület javaslata volt az *Opus Vocationis* kapcsán 1943-ban, hogy mivel Magyarországon Szent Mónikát Szent Flóriánnal egy napon ünnepelték, ezért célszerű lenne az utóbbi ünnepet május valamely szabad napjára áthelyezni. Kérték továbbá, hogy kérvényezze a breviárumba *Commune sacerdotum* készítését is. Bár a főpásztor előmozdítandónak tartotta Szent Mónika kultuszát, ehhez nem tartotta szükségesnek Szent Flórián ünnepének áthelyezését. A másik kérésre pedig alkalmasabb időben visszatérne.

106 Jelentős, hogy Grösz József ezen keresztül felhívta a papjai figyelmét az 1938-as *quinquennalis relatióra* adott szentszéki válasz főbb rendelkezéseire. Vö.: SzEL AC 1977–1994/1940.

107 SzEL AC 1134/1939 (zalaegerszegi kerület); SzEL AC 1139/1939 (alsólendvai alsó kerület).

kerést.¹⁰⁸ Az egyház működésének anyagi alapját érintő probléma megoldására Grósz püspök igyekezetét mutatja, hogy egy konkrét eset kapcsán a pénzügyminiszterhez, majd a vallás-és közoktatásügyi miniszterhez fordult, de mindkét helyről elutasító választ kapott. Ezzel párhuzamosan a koronák is kérték közbenjárását, így Serédi Jusztiniánhoz írt levelet, kérve, hogy a püspöki kar őszi ülésén tárgyalják az ügyet.¹⁰⁹ Erre október 3-án került sor, ahol rámutatott, hogy a pénzügyi hatóságok elzárkóznak az iskolai adók és az egyházi járandóságok együttes kezelésbe vételétől, ha az ezek biztosítására szolgáló adókulcs 30%-nál magasabb. Emellett a katolikus iskolafenntartási költség törlesztését a községi költségvetésből és a hitoktatási díjak törlesztését a községi iskolák költségvetéséből is felpanaszolta.¹¹⁰ A püspöki kar a hercegprímást kérte fel az interveniálásra az illetékes hatóságoknál, melyre a belügyminiszter diplomatikus válasza található meg az esztergomi Primási Levéltár vonatkozó helyén: amennyiben az adóztatás az adózók teherbírásával és fizetőképességével összhangban történik, akkor lehetséges az együttes adókezelés igénybevétele.¹¹¹ A válasz visszhangja az 1941. évi I. körlevélben olvasható, melyben a szombathelyi megyéspüspök az adóztatásban mérsékletre inti az egyházközségeket, kérve, hogy tartózkodjanak a jelentékenyebb beruházásoktól, építkezésektől, valamint hogy az adókat a teherbíró képességnek megfelelően vessék ki, mert csak így lehetséges az együttes kezelésbe vétel.¹¹²

Érdekes adalékot tartalmaz az egész országra érvényes egyházközségi szabályzat-hoz a szombathelyi alsó esperesi kerület 1939-es őszi koronagyűlésének jegyzőkönyve, melyben Wallner József nagyprépost, székesegyházi főesperes és egyben a szombathelyi római katolikus egyházközség egyházi elnöke azt állította, hogy az 1937–1938-ban kidolgozott, általánosan érvényes, az ország minden egyházközségére vonatkozó szabályzat a szombathelyi hitközség szabályzatát tette magáévá kevés módosítással.¹¹³ Tekintve, hogy az átdolgozással megbízott háromtagú püspöki bizottságnak a váci és a székesfehérvári püspök mellett a szombathelyi apostoli adminisztrátor is tagja volt, így nem meglepő, hogy a meglevő szombathelyi szabályzatot is felhasználta.¹¹⁴ Viszont az

108 A belügyminiszter 1940. augusztus 2-ai levele Serédi Jusztinián hercegprímáshoz: Primási levéltár (a továbbiakban: PL) Cat. D/C 5521/1940.

109 Grósz levelének 1939. szeptember 12-én kelt eredetije: uo., levelének fogalmazványa: SzEL AC 2038/1939.

110 *A magyar katolikus püspökkari tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1919–1944 között II*, (Dissertationes hungaricae ex historia Ecclesiae 12). Kiad.: BEKE Margit. München–Budapest, 1992, 226. Érdekes megjegyezni, hogy Grósz püspök az alsólendvai alsó kerületnek adott válaszában (SzEL AC 1139/1939) szeptember 7-én azt írta, hogy a püspöki kar ismételtén foglalkozott a kérdéssel és a püspökkari tanácskozásokon már maga is szóvá tette az ügyet. Ezzel szemben a püspökkari tanácskozások jegyzőkönyveiben nem találtam nyomát, hogy az október 3-ai püspökkari konferencia előtt felszólalt volna az ügyben, amelyet a letenyei esperesi kerület 1942 őszi koronájára adott válasza is alátámaszt, amelyben az szerepel, hogy addig egyszer foglalkozott vele kifejezetten az ő kérésére a püspöki kar. Vö.: SzEL AC 1023/1943.

111 PL Cat. D/C 5521/1940.

112 SzEL PK I. nr. 175. Visszhangja a sajtóban: *Az egyháziadó ne veszélyeztesse az adózók fizetőképességét – figyelmezteti a megyéspüspök az egyházközségeket*, Vasvármegye 74 (1941) 28, 4. 1943-ban a letenyei esperesi kerület is kérte a püspök közbenjárását az ügyben, amiből kitetszik, hogy az 1939-es interveniálás nem volt maradéktalanul eredményes. SzEL AC 1023/1943.

113 SzEL AC 2271/1939. A korszakban bevett gyakorlat volt a katolikus egyházközségekre is a hitközség terminus használata.

114 BEKE 1992, 156, 170, 190.

adaptáció mértékének megállapításával, a szombathelyi és az általánosan érvényes szabályzat összevetésével a történettudomány még adós.

Végül, de nem utolsósorban, az 1941-es koronákon ismét két olyan kérdés került elő, amelynek folytatása a püspöki kar jegyzőkönyveiből nyomon követhető. Az alsólendvai alsó és a sárvári alsó kerület gyűlésein ugyanis szóba került a káplánok rendkívül alacsony fizetése, s a főpásztor közbenjárását kérték. A letenyei kerület pedig azt szeretne volna elérni, hogy az ordinárius helyi rendelkezésével egyezően az egész országban a keresztelő plébános bejelentse a lakóhely plébánosának a keresztelés tényét.¹¹⁵ Grósz József miután megírta javaslatait Serédi Jusztiniánnak,¹¹⁶ a püspöki kar ülésén felszólalt mindkét ügyben. Az előbbivel kapcsolatban Bubnics Mihály püspökkel és Sándor Imre püspöki helynökkel együtt. A kérdés nem pusztán egyházi, hanem nemzeti szempontból is fontos volt, ugyanis ahogy kifejtette, Muravidéken az idegen uralom alatt a káplánok havi 180 P-t kaptak, míg Magyarországon ez az összeg csak 58 P volt, amelyből három havi összeget kellett félretenni, hogy egy reverendát meg lehessen venni. S ebből kulturális igényüket sem tudták kellően kielégíteni. A püspöki kar úgy döntött, hogy lépéseket tesz a terményjárandóságú lelkészek segélyének jelentős emelésére, ennek globális segélyként történő kiutalására, a korpótlék visszaállítására, az állami iskolákban a hitoktatói díjak felemelésére, valamint rendkívüli segély kieszközlésére.¹¹⁷ Erőfeszítéseik eredményét mutatja, hogy 1942-ben két alkalommal is sor került állami kongruasegély kiutalására a káplánok részére.¹¹⁸ A másik javaslat, amelyet a püspöki kar elé tárt már kevéssé talált ilyen kedvező fogadtatásra. A korona javaslatát kibővítve kommunikálta: azt javasolta, hogy a keresztelést, illetve halálozást anyakönyvelő plébániákat kötelezzék arra, hogy az adatokat a lakóhely, illetve a temetkezési hely plébániáján bejelentsék, s ott ezeket sorszám nélkül, kurzívval anyakönyvezzék. Valamint írják mellé, hogy ki milyen iktatószám alatt közölte a személyi adatokat. A püspöki kar bár elvben egyetértett az adatok elküldésével, de a bejegyzés módjának meghatározását már az egyes ordináriusokra bízta.¹¹⁹

Nyilvánvalóan nem minden esperesi korona észrevétele került a püspöki kar elé, csak azok, amelyek jelentőségüknél fogva az egész magyar katolikus egyház érdeklődésére is számot tarthattak. Meglehet az is, hogy a helyi egyházkormányzati tapasztalatokból kiindulva a főpásztor ezek nélkül is írt volna Serédi hercegprímásnak, hogy vegye fel a kérdéseket a püspöki kar következő ülésének napirendjére, de szándékát mindenképpen alátámaszthatta, megerősítette a koronák részéről érkező visszacsatolás. Tehát a koronák nem pusztán a hivatalos találkozás, információcsere, utasítások kiosztásának, az elvégzett munkáról beszámolás helyei, hanem a kor és az alsópapság problémáinak szócsövei is voltak.

115 SzEL AC 1943/1941. Grósz József vonatkozó rendelkezése: SzEL PK 1937. VII. nr. 2466.

116 PL Cat. D/a 6831a/ 1941; PL Cat. D/a 6831b/1941. A vonatkozó számok alatt csak a püspökkari konferencián elhangzottak találhatók, a szombathelyi püspök eredeti levelei nem. A javaslatok fogalmazványa: SzEL AC 2240/1941.

117 A pontos számadatokat Grósz József Serédi Jusztiniánnak írt fent említett levelében olvashatjuk, a püspöki kar tanácskozásán a három havi helyett már négy-öt havi kereset ellenértékéként szerepel a reverenda – talán az infláció mértéke volt meglehetősen magas. BEKE 1992, 295–296.

118 A kiutalásokat és elosztásokat ld.: SzEL AC 82/1942; SzEL AC 1329/1942.

119 BEKE 1992, 300.

ÖSSZEGZÉS, KÖVETKEZTETÉSEK

Mindezek után megállapítható, hogy az esperesi koronák jegyzőkönyvei az egyháztörténeti kutatás egy méltatlanul elhanyagolt forrás csoportja, amely számos hasznos adalékkal gazdagítja az adott egyházmegye történetéről alkotott képet, s a kellő kontextus ismeretében kiváló rálátást nyújt az egyházi hierarchián belüli kétirányú kommunikáció működésére.

Egyrészt a helyi jelentőségű ügyek lecsapódásának fórumai, kibontakoznak belőlük az espereskerület és az egyházmegye legfontosabb eseményei, történései, kirajzolódnak a legégetőbb problémák, az egyes plébániák, kuráciák sajátos pasztorációs igényei, lehetőségei. Mivel gyakran az egyházmegye központi igazgatásában is kulcsszerepet betöltő főesperesek elnököltek az üléseken, így az észrevételek közvetlenül is hozzájárulhattak az egyházmegye gördülékeny igazgatásához. Néhol a helyi világi hatóságok katolikus ügyszó hozzáállásáról is tájékozódhatunk belőlük. Másrészt az esperesek allokúcióján, jelentéseiben, utasításain, valamint a tételek kidolgozásán, megbeszélésén keresztül arra is rálátunk, hogy hogyan tervezték megvalósítani az egyházmegye főpásztorának rendelkezéseit, amelyeket viszont nagyon gyakran a püspöki kar elképzelései, az országos egyházpolitika szempontjai formáltak. A kötelezően tárgyalásra kijelölt tételek témája többségében a magyar katolicizmus időszerű kérdéseire reflektál: az *Actio Catholica* kiépítése, a Szent István év, a leventék valláserkölcsei nevelése, korunk tévedései, a szentségi házasság. Ezzel szemben persze előfordult, hogy az egyházmegyében időszerű, sajátos problémát helyezett a középpontba, például a hitoktatást, valamint a püspöki kartól függetlenül egy pápai kezdeményezést felkarolt. A főpásztor az *Opus Vocationis* helyi kiépítésének lehetőségeit tárgyalhatta a koronákon, mivel az ott elhangzott vélemények figyelembevételével tervezte kiépíteni egyházmegyéjében a mozgalmat. Mint a vonatkozó püspöki körlevélből kiderül, magát az impulzust erre vélhetően az alsópapság egyik tagja, a kőszegpatyi kurátor saját kuráciáján megvalósított kezdeményezése adhatta.

Már ez is mutatja, hogy a főpásztor nem pusztán passzív, végrehajtó szerepet szánt a koronáknak, hanem kíváncsi volt az alsópapság véleményére, s ezek az évente rendszeresen tavasszal és ősszel megtartott gyűlések kiváló lehetőséget nyújtottak ennek kinyilvánítására, kérések megfogalmazására. Ezek egy részét az egyházkormányzati gyakorlatba is beépítette. Előfordult olyan is, hogy egy észrevétel a hercegprímás, a püspöki kar elé is eljutott, s hozzájárult országos intézkedés megtételéhez. Bár néhol felmerült egy-egy kérdés az illetékes dikasztériumhoz továbbítása, Rómába a vizsgált időszakban a szombathelyi egyházmegye esperesi koronáiról nem került ki felterjesztés.

Óhatatlanul felmerülhet az olvasóban a kérdés, hogy az általam leírtak, a szombathelyi egyházmegye esperesi koronáiból levont következtetések mennyiben adaptálhatók más egyházmegyék esperesi koronáira? Pusztán a főpásztor sajátos megközelítéséből adódott, hogy egyfajta „párbeszéd” alakulhatott ki az alsópapsággal a koronákon keresztül, illetve csak a szombathelyi egyházmegye volt olyan szerencsés helyzetben, hogy időszerű, gyakran a magyar katolicizmust érintő kérdések kerülhettek napirendre? Tekintve a koronáknak az egyházmegye életében betöltött sajátos szerepét, meggyőződésem, hogy a szombathelyi egyházmegye koronáinak vizsgálatakor tett megfigyeléseim nem kizárólagosak, bár a jegyzőkönyvek tartalma, terjedelme egyházmegyénként, sőt, esperesi kerületenként más és más lehet. Mivel a témát érintő szakirodalom alapján pusztán információmorzsákkal rendelkezünk, így állításom alátámasztására egypár esetleges, véletlenszerűen kiragadott példát szeretnék hozni. A 18. századi veszprémi koronákon a szakirodalom szerint a koronagyűlések néha a püspök által kitűzött témákat tárgyalta, illetve úgy tűnik, hogy a püspök személye-

sen vagy vikáriusa útján foglalkozott a gyűléseken felmerült problémákkal.¹²⁰ Az erdélyi egyházmegye 1848-as, nemzeti zsinatot előkészítő koronái az alsópapság követeléseinek, elképzeléseinek közvetítői.¹²¹ A 20. század 2. felének győri koronái pedig kiválóan tükrözik az aktuálpolitikai helyzetet, a világháború után közvetlenül a hogyan tovább bizonytalanságát, a materializmus egyre erősödő fenyegetését, majd 1952-től az erőteljes állami kontrollt, aminek révén a tanácskozásokon szintén átszüremkedik az aktuálpolitika.¹²² A sort nyilvánvalóan folytatni lehetne, de ez meghaladná e tanulmány szűkre szabott kereteit.

MELLÉKLETEK
ÖSSZEGŐ TÁBLÁZATOK

I. A püspök által kitűzött tételek¹²³

Korona	Kitűzött tételek
1936-os tavaszi korona	SD. 373–386.§: belső misszió, külső misszió, más vallásúakkal való érintkezés Miként állíttassék be az ifjúság az A.C. munkájába?
1936-os őszi korona	SD. 387–407.§: egyesületek, egyházközség, katolikus sajtó
1937-es tavaszi korona	SD. 408–434. §: plébániahivatal, hivatalos ügykezelés
1937-es őszi korona	Új tanterv és utasítás
1938-as tavaszi korona	Hogyan népszerűsíthetjük Szent István kultuszát? SD 435–460.§: vagyonkezelési szabályok, kegyuraság
1938-as őszi vagy 1939-es tavaszi korona	A <i>S. Congregatio de Disciplina Sacramentorum</i> által 1938-ban kiadott <i>Instructio</i> megtárgyalása ¹²⁴
1939-es tavaszi korona	A lelkipásztor kötelezései a „custodia” körül (az 1938. évi VI. körlevélben közölt római <i>Instructio</i> alapján) Ahol ezt már letárgyalták: az új egyházközségi szabálykönyv
1940-es tavaszi korona	A hitoktatás fontossága és a hitoktatás, mint lelkipásztori kötelesség SD. 461–486.§: Templomvagyon, alapítványi vagyon
1940-es őszi korona	Korunk tévedései és azok orvossága XII. Pius pápának <i>Summi Pontificatus</i> kezdetű apostoli körlevele szerint SD. 487–509.§: A plébánia javadalom vagyona ¹²⁵

120 DÉNESI 2006, 157.; DÉNESI 2007, 12.

121 Vö.: TAMÁSI Zsolt: *A forradalmi változások és a magyarországi egyházmegyek álláspontjának hatása az erdélyi római katolikus egyházmegyére 1848-ban*, Egyháztörténeti Szemle 10 (2009) 4, 35–66; TAMÁSI Zsolt: *A marosi római katolikus esperesi kerület helyzete 1848/49-ben*, Egyháztörténeti Szemle 11 (2010) 3, 72–87.

122 BINDES–NÉMETH 1991, 299–321.

123 Készült a SzEL PK 1936. III. nr. 656; SzEL PK 1936. VII.1814; SzEL PK 1937. I. nr. 168; SzEL PK 1937. VI. nr. 1806; SzEL PK 1938. I. nr. 366; SzEL PK 1938. VI. nr. 2139; SzEL PK 1939. IV. nr. 398; SzEL PK 1940. IV. nr. 820; SzEL PK 1940. VII. nr. 1912; SzEL PK 1941. II. nr. 463; SzEL PK 1942. II. nr. 415; SzEL PK 1942. IX. nr. 2890; SzEL PK 1943. II. nr. 676; SzEL PK 1943. V. nr. 1771; SzEL PK 1944. IV. nr. 644. alapján.

124 Legtöbb helyen a téma tárgyalására 1939 tavaszán került sor, tekintve, hogy a főpásztori rendelkezés, hogy a következő koronán tárgyalják szeptember 28-án kelt.

125 A vonatkozó püspöki körlevélben található közlés szerint az 510.§-ig bezárólag, de mivel a zsinati törvénykönyv a plébánia javadalom vagyona témakört az 509.§-ig tartalmazza, így csak véletlen elírásról lehet szó.

1941-es tavaszi korona	A lelkipásztor és a leventemozgalom, különös tekintettel az új leventetörvényre SD. 510–525.§: A plébánia betöltése
1942-es tavaszi korona	Gyakorlatban előforduló házassági akadályok ¹²⁶ SD. 525–543.§: A plébánia betöltése (A Muravidéki Apostoli Adminisztratúra: a vallásváltoztatásra, valamint gyermekek vallására vonatkozó magyar állami rendelkezések – megtalálhatók: SD. 107–111. oldal; illetve: 143–147. oldal)
1943-as tavaszi korona	A jegyesoktatás megbeszélése az egyöntetű eljárás érdekében A család lelki életének elmélyítése Egységes eljárási mód a házassági törvények revíziójára vonatkozó törekvéseinkben. Opus Vocationis szervezete, kiépítése, jelentősége
1943-as őszi korona	Katolikus Diákotthon Mozgalom
1944-es tavaszi korona	Az új Rendszabályok által hozott tanügyi változtatások. (A Muravidéki Apostoli Adminisztratúra: az új Rendszabályok hitoktatási és kántori kérdései)

126 A püspök a *crimen* bontó akadályára külön felhívta a figyelmet.

II. Az esperesi kerületek által szabadon választott tételek¹²⁷
Az 1936–1939-es őszi esperesi koronák

Esperesi kerület	1936-os őszi korona	1937-es őszi korona	1938-as őszi korona	1939-es őszi korona
Alsólendvai alsó esperesi kerület			Az egyházi népének egyöntetűségének szépsége és fontossága a Szent vagy Uram alapján	A magyar falu Krisztus mellé állítása a Kal. szellemében Továbbá: Beszámoló a Szombathelyen tartott szociális kurzusról
Alsólendvai felső esperesi kerület				Kat. Agrárifjúsági Legényegyletek
Alsólendvai esperesi kerület ¹²⁸	A nők apostolkodása az apostolok idejében és most	Szabadon választott tételt nem tárgyaltak Továbbá: A hitoktatás és a vallásos gyakorlatok gyakorlati megvalósítása az Új Tanterv és Utasítás szellemében (a főpásztor által kitűzött tétel kapcsán ezt tárgyalták meg tüzetesebben)	A falusi lelki gondozás korszerű problémái A bűntény (crimen) házassági akadály körébe eső esetek megvitatása, különös tekintettel a felmentés szükségességére	

¹²⁷ A 8. lábjegyzetben felsorolt iktatószámok alatt levő jegyzőkönyvek alapján. A fenti táblázatok az adott koronákon tartott előadásokat, illetve beszámolókat is tartalmazták, rendszerint „továbbá” megjelöléssel. Ezeket azért tartottam fontosnak megemlíteni, mert bár nem voltak a kerületben minden pap által kidolgozandók, viszont mutatják az egyes esperesi kerületeket leginkább foglalkoztató témákat. A tételek, előadások, beszámolók címei az eredeti helyesírással szerepelnek.

¹²⁸ A kerület alsólendvai alsó és felső kerületre osztására 1937-ben került sor. Vö.: SZEL.PK 1937. VII. nr. 2455.

Esperesi kerület	1936-os őszi korona	1937-es őszi korona	1938-as őszi korona	1939-es őszi korona
<p>Jánosházai esperesi kerület</p>	<p>Az A.C. munkatervezete az 1936/1937-es évre</p> <p>Továbbá előadás: Hit és erkölcstan az ált. ismétlő illetve továbbképző iskolában</p>	<p>Szabaddon választott tételt nem tárgyaltak</p> <p>Továbbá előadások:</p> <p>Gyakorlati bemutatása a gyermekek szentgyónás-szentáldozásra való előkészítésének, különös tekintettel a szentévre</p> <p>Az A.C. folyó évi munkaterve</p> <p>A lelkipásztori konferencia idején anyagának ismertetése</p>	<p>Az A.C. múlt évi munkájának szakosztályok szerinti ismertetése, illetve az 1938/39-es munkaterv részletes ismertetése és megbeszélése</p> <p>Továbbá:</p> <p>Előadás a Szociális Hét előadásairól</p>	<p>Világiak Krisztus országáért</p> <p>Továbbá:</p> <p>Beszámoló a szociális kurzusról</p> <p>A Kalot és Kalász mozgalmáról (Toronyi Németh István A.C. titkár)</p>
<p>Kemencsajjai esperesi kerület</p>	<p>Szabaddon választott tételt nem tárgyaltak</p>	<p>Hogyan készülök a kettős szentév megtartására és hogyan készítsem elő hivatelt</p>	<p>A lelkipásztor a Kongresszus után illetve: lelkipásztori munkakör a kongresszus után</p> <p>Az A.C. 1938/39. évi tervszövege</p>	<p>Férfiak az Egyház szolgálatában</p> <p>Az évi munkaprogram és az A.C. szakosztályai</p> <p>Hogyan tehetjük eredményessé egyházi népünket</p>
<p>Körmendi esperesi kerület</p>	<p>Az A.C. kitűzött programja és a pasztoráció</p>	<p>Pasztorális teendők az eucharisztikus szentév folyamán</p>	<p>A budapesti nemzetközi eucharisztikus kongresszus a pasztoráció szolgálatában</p>	<p>Az idei A.C. program pasztorális szempontból</p>
<p>Közégyesi esperesi kerület</p>	<p>Miként tehetjük a falut az Egyház szolgálatában aktív tényezővé?</p> <p>Továbbá:</p> <p>Az A.C. országos elnöksége munkatervéről előadás</p>	<p>Az agrárfüvéségi legényegyesületek szervezése tekintettel az eucharisztikus szentévre</p> <p>Továbbá:</p> <p>Az új Tanterv és Utasítás valóságos vonatkozó részének ismertetése (a főpásztor által kitűzött hivatalos tételnek ezt a részét tárgyalták meg tüzete-szabban)</p>	<p>Szabaddon választott tételt nem tárgyaltak, helyette: Jelentések az egyes plébániák kettős szentévi hitéleti munkájáról</p>	<p>Hogyan valósítsuk meg az egyházközségi életben az A.C. ezévi vezérgondolatát: „világiak Krisztus országáért”?</p> <p>Továbbá két beszámoló:</p> <p>A szombathelyi szemináriumban megtartott, pasztoráló papokat továbbképző tanfolyam előadásainak ismertetése</p> <p>A falusi Katolikus Agrárfüvéségi Legényegyletek eddigi működéséről</p>

Esperesi kerület	1936-os őszi korona	1937-es őszi korona	1938-as őszi korona	1939-es őszi korona
Letenyei esperesi kerület	Elemi iskolai ifjúsági egyesületek helyes és eredményes irányításáról Továbbá: előadás a kőszegi A.C. gyűléséről illetve konferenciáról	Ifjúságunk és a kommunizmus Ifjúságunk és a nyilas veszély	A vegyes-házasságok rendezésének lehetősége	A gyakori szentialdozás különös fontossága napjainkban Oktassuk hiveinket a búcsúnyerésre
Novai esperesi kerület	A falusi intelligencia és a Kath. akció	Miben áll s miben nyilvánul meg a pap eucharisztikus szelleme?	Mik a kettős szentév helyi tapasztalatai és tanulságai?	A papság szociális kurzusának tanulságai
Órségi esperesi kerület	Szabodon választott tételt nem tárgyaltak	Szabodon választott tételt nem tárgyaltak Előadás „A papság tevékenysége az eucharisztikus szentéven”, címmel	Az agrárifjúsági legényegyletek ismertetése, megszervezésének módja és azoknak mikénti vezetése, továbbá: a leányklubok megszervezése és azok mikénti működése	Világiak Krisztus egyházáért, ¹²⁹ az A.C. 1939–1940-es munkatervéről A hitoktatás fontosságáról
Pinkavölgyi esperesi kerület	„Dominica (dies) cathecistica” solemnitásának megtárgyalása A papság testületi részvétele a Codex, az SD és a szokás szerint	Szabodon választott tételt nem tárgyaltak Viszont megbeszélték az eucharisztikus szentév helyi és kerületi ünnepeit beleértve a kerületi A.C. napot és gyűlést	A „Mit brennender Sorge” pápai enciklika feldolgozása pasztorális feladataink szempontjából	Szabodon választott tételt nem tárgyaltak
Sárvári alsó esperesi kerület	Krisztus és a falu	Szabodon választott tételt nem tárgyaltak Továbbá: Előadás „Az Eucharisztia” címmel	„Aktuális kérdések” címmel Huszár Mihály előadása	Szabodon választott tételt nem tárgyaltak Az egyházi birtokok földreformjáról az esperes tartott előadást

129 A jegyzőkönyv írója vélhetően elírta a korona által tárgyalt tétel címét, az *Actio Catholica* program helyesen: világiak Krisztus országáért.

Esperesi kerület	1936-os őszi korona	1937-es őszi korona	1938-as őszi korona	1939-es őszi korona
Sárvári felső esperesi kerület	Krisztus és a falu Továbbá: Beszámoló az A. C. országos értekezletén szerzett tapasztalatokról	A keftős szentév külső ünnepeinek mögött teremtünk lelket	„A kath. Egyház helyzete Németországban” XI. Pius pápa körlevele, „Mit brennender Sorge” alapján A magyar Actio Catholica 1938–1939. évi munkaterve, Szent István országa	Világjak Krisztus országáért Az egyházközségi választások szabályszerű lefolytatása
Székesegyházi esperesi kerület	Szabadon választott tételt nem tárgyaltak	Miképpen készítsem elő hivatemet az eucharisztikus kongresszusra?	Szabadon választott tételt nem tárgyaltak A kerületi esperes tartott előadást: „A kongresszusi és szentistváni év mérlege és gyümölcseinek biztosítása” címmel.	A városi pasztoráció főbb problémái a házasság körül
Szentgotthárdi esperesi kerület	Mire intenek bennünket a szponyol események?	Magunk Eucharisztikus meghódása a szentévben A házassággal való visszaélések A gyári munkások triduumja a szentévvvel kapcsolatban	Az 1938. V. körlevél 1504. sz. meghagyása alapján az eucharisztikus kongresszus gyümölcseinek biztosítása magunkban és hiveinkben Mindkét nembeli ifjúság egyesületbe szervezése és félig zárt lelkigyakorlat mikénti megvalósítása	A nemzeti szocializmus világnézete a pápai enciklika „Mibrennender Sorge” útmutatása alapján
Szombathegyi alsó esperesi kerület	Gyakori gyónók gyóntatása lett volna a kerület által kitűzött tétel, de nem jutott idő a megválasztására	A gyakori áldozók gyóntatása ¹³⁰ Továbbá: Toronyi Németh István az agráriifjúsági mozgalmat ismertette	Az agráriifjúsági mozgalom	Szabadon választott tételt nem tárgyaltak

¹³⁰ A korona jegyzőkönyvében az előző koronára kitűzött tétel címe némi módosítással szerepel.

Esperesi kerület	1936-os őszi korona	1937-es őszi korona	1938-as őszi korona	1939-es őszi korona
<p>Szombathelyi felső esperesi kerület</p>	<p>A liturgikus élet terjesztésének könnyebb módjai</p> <p>Továbbá: Az általános továbbképző népiskola hitoktatási tanmenetének elkészítési módjáról, a főbb irányelvekről, tárgyairól Beszámoló az 1936. júniusi budapesti lelkipásztori konferenciáról</p>	<p>A Kredo- és Oltáregyesület foglalkoztatása és működése a kerület plébániáiban</p> <p>Továbbá: Wenckheim Frigyes tapasztalatai amerikai missziós útja alkalmával a magyar papok és hívek anyagi és lelki életéről Az 1937. évi budapesti lelkipásztori konferencia ismertetése különös vonatkozással a szentévre XI. Pius pápa körlevelének: „A Katolikus Egyház helyzetéről Németországban” ismertetése társadalmi és történeti szemléletben Az espereskerületi A. C. gyűlés és az egyházmegyei A. C. gyűlés ismertetése</p>	<p>Az új Tánterv és Utasításnak „Számolás és mérésről” szóló részének ismertetése (a tételt a korona jegyzőkönyve hivatalos tételként jelöli meg)</p> <p>A budapesti eucharisztikus világkongresszus és a Szent István év isteni kegyelmeinek kihasználása a lelkipáztorkodásban (a korona kerületi tételként ezt tünteti fel)</p> <p>Továbbá: Megbeszélés: Nyilasok mily irányt mutatnak a Kat. Egyházban? Vallással szemben plébániánkban? Kikből rekludátódnak táborok?</p> <p>Előadás: XI. Pius pápa apostoli körlevelének ismertetése az istentelen kommunizmusról</p>	<p>A katolikus nőnevelés különböző feladatai és azoknak valóra váltása a „Kalász”-ban</p> <p>További előadások, megbeszélések: A KALOT célja, szervezése és működésének irányítása A Ijubjanai Krisztus Király Kongresszus története, különös vonatkozással a papi kötelességekre parhuzamban a volt budapesti Eucharisztikus Kongresszussal A papi nyugdíjkérdés mikénti rendezésének megvitatása</p>
<p>Vasvári esperesi kerület</p>	<p>A falusi lelkipásztor és az egyesületek</p>	<p>Az egyházellenes mozgalmak napjainkban</p> <p>Továbbá előadás keretében az esperes ismertette az Eucharisztikus Szentév lelkipásztori teendőit</p>	<p>Az agrárfűjűség megszervezéséről</p>	<p>Szabadon választott tételt nem tárgyaltak</p>

	1936-os őszi korona	1937-es őszi korona	1938-as őszi korona	1939-es őszi korona
Esperesi kerület Zalaegerszegi esperesi kerület	Hogyan állíttassék a falusi ifjúság az Actio Catholica munkájába?	Miben áll és hogyan jelenkezik a pap eucharisztikus felkülete Továbbá: A kerületi esperes előadása Szent Istvánról	A kettős szentév lelkipásztori helyi tapasztalatai és tanulságai	A szombathelyi szociális kurzus főbb gondolatai

Az 1940–1943-as őszi esperesi koronák

	1940-es őszi korona	1941-es őszi korona	1942-es őszi korona	1943-as őszi korona
Esperesi kerület Alsólendvai alsó esperesi kerület	Szabadon választott tételt nem tárgyaltak	Az esperes előadása: Mire terjedjen ki a jegyesoktatás?	A legégetőbb háborús lelkipásztori problémák	A kerületi esperes előadása: Hogyan hirdessük az evangéliumot? Továbbá egyik plébános az A. C. jövő évi programját ismertette
Alsólendvai felső esperesi kerület	Szabadon választott tételt nem tárgyaltak Továbbá: Beszámoló a Kalot érdi lelki- gyakorlatos vezetőképzőről	Miként állíttassék be évi lelkipásztori munkánk, hogy orvosolhassuk híveink vallási közömbösségét? Beszámoló: Nyári Szivhét lefolyása és tanulságai	Családmentés-nemzetmentés	Mit kell tudnunk Fatimáról? Fatimai Szent Szűz Szeplőtelen Szívének tisztelete

Esperesi kerület	1940-es őszi korona	1941-es őszi korona	1942-es őszi korona	1943-as őszi korona
Jánosházai esperesi kerület	Az A.C. 1940–1941. évi munkatervre	Szabadon választott tévelt nem tárgyaltak A korona előtti A.C. gyűlésen előadások: Az A.C. ezévi munkaprogramja A két szociális körlevél jubileumára Szent István országa és a mai Magyarország	Szabadon választott tévelt nem tárgyaltak A koragyűlést megelőző A.C. gyűlésen előadások: Családmegtartás-nemzetmentés Az ember az anyaszentegyház lelki közösségében	Szabadon választott tévelt nem tárgyaltak A koragyűlést megelőző kerületi A.C. gyűlés témái: Az A.C. idei munkaprogramja XII. Pius karácsonyi rádiósorozata
Kemenesaljai esperesi kerület	Szabadon választott tévelt nem tárgyaltak Továbbá: Ábszéltek az A.C. 1940–1941. évi munkáját	A kemenesaljai esperesi kerület plébániájának búcsújárása lelkipásztori szempontból Az A.C. 1941/42. évi munkatervének ismertetése	A katolikus egyesületek, azok alapítása és vezetése Az AC 1942/1943. évi munkaprogramjának ismertetése	Az 1943/44. évi A.C. munkaterv ismertetése Továbbá: Az Opus Vocationis elindításának szükségességéről
Körmendi esperesi kerület	Szabadon választott tévelt nem tárgyaltak	A fiatalság lelkipásztori gondozása. 1. templomi élet. 2. levente mozgalom. 3. az A.C. szervezkedés	Lelkipásztori feladataink a mostani világháborúban Továbbá: Az A.C. idei évadjának háborús programja	Szabadon választott tévelt nem tárgyaltak Viszont ekkor tárgyalták a tavasi koragyűlésen kimaradt Opus Vocationis témakört
Köszegi esperesi kerület	Szabadon választott tévelt nem tárgyaltak	Hogyan vigyünk életet egyesületeinkbe? Továbbá: Werner Alajos előadása „Az egyházi zene és ének reformja” címmel	Az egyházi ruhák gondozása Továbbá előadások: Kincs István emlékezete Az A.C. ezévi munkaprogramja (Toronyi Németh István ismertetve)	Szabadon választott tévelt nem tárgyaltak Továbbá: 1. Útbiztosítás a nehéz időkben (Szendy László előadása) 2. Beszámoló a pannonhalmi Kalász tanfolyamról

Esperesi kerület	1940-es őszi korona	1941-es őszi korona	1942-es őszi korona	1943-as őszi korona
<p>Letenyei esperesi kerület</p> <p>Továbbá: Érdi papi tábor ismertetése</p>	<p>Szabadon választott tételt nem tárgyaltak</p>	<p>A házi látogatás a lelkipásztorkodás szolgálatában</p>	<p>Az egyházközségek anyagi helyzete a jelen viszonyok között</p> <p>A népiskolai rendtartás 1–14.§-a</p>	<p>SD 190–212.§. A házasságkötési megelőző eljárás</p> <p>SD 239–256.§. A házasságkötés alakjáról és egyéb körülményeiről</p> <p>(A fentiekkel tulajdonképpen lefedik a főpásztor által tárgyalásra kitűzött témákat)</p> <p>Továbbá előadás: A Szentatya karácsonyi szózata</p> <p>Szabadon választott tételt nem tárgyaltak</p>
<p>Novai esperesi kerület</p> <p>Továbbá: Beszámoló a Kalot papi táborról</p>	<p>Szabadon választott tételt nem tárgyaltak</p>	<p>Van-e lelki eltávolodás hívekben a vallásosságtól és ha igen, miként állítható meg a pasztorációban?</p>	<p>A falusi lelkipásztor háborús feladatai</p>	<p>Szabadon választott tételt nem tárgyaltak</p>
<p>Őrségi esperesi kerület</p> <p>Továbbá: Az esperes ismertetette az A.C. 1940–1941. évi programját</p>	<p>Szabadon választott tételt nem tárgyaltak</p>	<p>Minő akadályai vannak általában, de különösen az őrségi esperesi kerületben a mai viszonyok között a sikeres lelkipásztorkodásnak, és mi módon volna lehetséges az akadályok elhárítása</p> <p>Az A.C. 1941–1942. évi munkaterve</p>	<p>A lelkipásztor működése a jelen háborús viszonyok között a templomban, iskolában, különféle Levente, Kalot, Kalász, Bajtársi szolgálat, népjóléti, családvédelmi, és egyéb szociális és karitatív intézményekben, az itthonlévők, hadbavonultak, harctéren küzdők erkölcsi és anyagi támogatásában, a hősi halottak iránti kegyelet ápolásában</p> <p>Az A.C. 1942–43. évi programja</p>	<p>Az A.C. 1943–1944-es programja</p>

Esperesi kerület	1940-es őszi korona	1941-es őszi korona	1942-es őszi korona	1943-as őszi korona
Pinkavölgyi esperesi kerület	Szabadon választott tételt nem tárgyaltak	A Rerum Novarum jubileuma Az A.C. 1941–42. évi munkaprogramja	Krisztus és a család SD. 544–552.§. Az SD papi nyugdíjra vonatkozó részei	Szabadon választott tételt nem tárgyaltak
Sárvári alsó esperesi kerület	Szabadon választott tételt nem tárgyaltak	Falusi ifjúsági egyesületeink fontossága és azok vezetése Az A.C. 1941–1942. évi munkaprogramja	Gyakorlati hitoktatás Az új A.C. program ismertetése	Az A.C. 1943/44. évi programjának ismertetése Hitoktatásunk és szentbeszédünk előadása
Sárvári felső esperesi kerület	Szabadon választott tételt nem tárgyaltak	Az A.C. 1941–1942. évi munkaprogramjának megbeszélése és kidolgozása (Toronyi Németh István az előadó) Házassági problémák a lelkipásztorok között	„A katolikus papságról” – XI. Pius pápa „ad catholici sacerdotii fastigium” körlevele alapján Továbbá: Toronyi Németh István: Az A.C. 1942–1943. évi munkaprogramja ismertetése	Szabadon választott tételt nem tárgyaltak Előadás: „Útbaigazítás a mai nehéz időkből” címmel (Szendy László)
Szentgotthárdi esperesi kerület	Szabadon választott tételt nem tárgyaltak	Az 1941. június 29-én kelt Acta Apostolicae Sedisnek a jegyesvizsgálatra adott utasítása Jelenségek az újonnan létesült és létesülő félben lévő kisebb-ségi nyelvű /német/ iskoláknál és hozzászólás	Hogyan készüljünk a szentmisére? A szentmise rubrikái az Offertoriumig a lépcsőimától kezdődőleg	SD. 544–571. §.-ai, a papi nyugdíjra és végrendeletre vonatkozó egyházmegyei rendeletek A házassági visszaélések egyöntetű kezelése a szószéken és a gyóntatószékben (mindkét tétel a tavaszi koronagyűlés programjában szerepelt, de akkor nem jutott idő a tárgyalásukra)

Esperesi kerület	1940-es őszi korona	1941-es őszi korona	1942-es őszi korona	1943-as őszi korona
Szombathelyi alsó esperesi kerület	Szabadon választott tételt nem tárgyaltak	Az A.C. legújabb munkaprogramjáról az 1941–42. évre A Szent Vagy Uram bevezetésével járó nehézségekről	A pap mint a szentségek kiszolgáltatója	Szabadon választott tételt nem tárgyaltak
Szombathelyi felső kerület	Szabadon választott tételt nem tárgyaltak			
Szombathelyi felső és pinkavölgyi egyesített esperesi kerület ¹³¹		Hogyan vezessük falusi ifjúsági /mindkét nembeli/ egyesületeinket?	Az 1815/1942.sz alatt elrendelt /1942. VII. sz. püsp. körl./ Népiskolai Rendtartás /N.R./ megtárgyalása az I. és II. fejezetekben: 1–33.§-okban foglaltak iskola-közigazgatási összhangba hozása Rendszabályainkkal	SD. 553–571.§. A papi végrendeletekről (tárgyalását a tavaszi gyűlésen elhalasztották)
Vasvári esperesi kerület	Szabadon választott tételt nem tárgyaltak	A statisztika a lelkipásztorkodás szolgálatában	A gyakori gyónókkal való bánásmód	A család lelkiélete
Zalaegerszegi esperesi kerület	A koronagyűlés jegyzőkönyve nem maradt fenn az <i>Acta Cancellariae</i> ben	A kat. öntudat és a nemzeti érzés felkeltése és fejlesztése a hittantantás keretében	Korunk tévedései és azok orvossága. XII. Pius pápa Summi Pontificatus kezdetű apostoli körlevele alapján Lelekipásztori gondok a háború idején	Az A.C. 1943/44. évi munkaprogramja és a lelkipásztor

¹³¹ Mivel a pinkavölgyi esperesi kerület plébániáinak érinkezése határozottan megszünt, így Grósz püspök ideiglenes jelleggel a hozzájuk legközelebb eső esperesi kerületekhez csatolta a kerület plébániáit. Nagy részük a szombathelyi felső kerülethez került, amellyel így „szombathelyi felső és pinkavölgyi egyesített esperesi kerület” néven alkottak egy kerületet. V.ö.: SzEL PK 1941. V. nr. 1003.

KRISZTINA TÓTH

WHY IS IT WORTH IT DEALING WITH THE MINUTES OF THE DEANERY CONFERENCES?

ANSWER THROUGH THE 1936–1944 DEANERY CONFERENCES OF THE DIOCESE
OF SZOMBATHELY

If a researcher writes the history of a diocese, he or she will read obviously the minutes of the deanery conferences as well – the examination of which naturally cannot replace the study of other relating sources –, that give a good picture about the working of the territorial hierarchy and the central governing of the diocese. But their function was not limited to this. As the study states, they were also the „speaking tube” of the problems of the lower clergy, so far that these could appear also in the national church policy with the mediation of the bishop and the meeting of the Bench of Bishops. And even if a question did not go further on national level, the deanery conferences still remained the place of „dialogue” between the bishop and the lower clergy.

The author bases her observations on the analysing of 314 minutes of the deanery conferences of the diocese of Szombathely between 1936 and 1944 – 2-25 pages each – and those documents that belonged to them: the relations of priests, summaries of deans, the fair copy of the answers of the bishop and the opinion of the asked experts. In the first part of the paper the formal characteristics of the minutes are delineated. Then their content is revealed that was determined partly by the bishop, who usually designed the subject of the spring deanery conferences, partly by the dean districts that usually chose a subject for the autumn deanery conferences. Finally the proposals and remarks of the dean districts are examined, some of which were treated also by the meeting of the Bench of Bishops. The study is ended by drawing the conclusions.

SZECSKÓ KÁROLY

A KERESZTÉNYSZOCIALIZMUS HAZAI KÉPVISELŐJE: CSEPELA LAJOS
(1873–1944)

A 19. század második felében Magyarországon is elterjednek a marxi-engelsi, majd a lenini tanítások, amelyek célja a tőkés társadalmi rend megdöntése, a „kizsákmányolás” felszámolása, s ennek révén a szocializmus, illetve a kommunizmus megeremé-
se. Marx, Engels és Lenin az új társadalom megeremtésének útján el akarták törölni a vallást, felszámolni az egyházakat, mint a tőkés társadalmi rend kiszolgálóit. Ez az irányzat elvetette az Isten, a túlvilág létezésének eszméjét és az ateizmus, álláspontjára helyezkedett. Ezen eszmék térhódítása ellen lépett fel a római katolikus egyház a 19. század végén, s meghirdette az úgynevezett keresztényszocializmus eszméjét, az említett nézetek visszaszorítására, s a magántulajdonon alapuló társadalom megmentése érdekében. A keresztényszocializmus politikai programját a 19. század végén XIII. Leo pápa dolgozta ki *Rerum novarum* kezdetű enciklikájában. Ezt fejlesztette tovább 1931-ben XI. Pius pápa, aki *Quadragesimo anno* kezdetű körlevelet bocsájtott ki a *Rerum Novarum* megjelenésének 40. évfordulóján.¹

Ennek az eszmének volt egyik jelentős hazai képviselője, úttörője Csepela Lajos. 1873. augusztus 24-én született a Bars megyei Aranyosmaróton (ma Szlovákia). Édesapja Csepela Márton, édesanyja Rakovszky Mária. A helybeli elemi iskola elvégzése után gimnáziumi tanulmányait Léván és Egerben végezte, ahol 1892-ben érettségizett. Ezt követően a helybeli Érseki Hittudományi Főiskolára, illetve az Egeri Érseki Papnevelő Intézetbe vették fel. A főiskola elvégzése után, 1896-ban szentelték áldozópappá. Gimnáziumi és főiskolai tanulmányai alatt kitűnően megtanult németül, franciául, valamint szlovákul, s később nyelvtudásának nagy hasznát vette szakirodalmi munkásságában.²

Felszentelése után főpásztorra Harsányba nevezte ki káplánnak, ahol 1896. július 1-jétől október 15-ig szolgált. Samassa érsek 1896. október 15-én Diósgyőrbe küldte segédlelkésznek 1899. június 30-ig.³ Ezután Ózdra került, ahol 1898. július 1-jétől 1912. június 30-ig hirdette az igét. Budapesten ebben az időszakban kánonjogból doktorált. Új szolgálati helyén *Munka* címmel „egy pozitív keresztény irányú, társadalmi havilapot ohajtott indítani.” – írta 1902. január 21-én, az Egeri Egyházmegyei Hivatalnak. Levél-

1 SZOKODI 1959, 275.

2 Egeri Érsek Levéltár (EÉL) Personalia Ludovicus Csepela (PLCS) Raktári szám: 382. Kérdőív. Mezőkövesd, 1943. jún. 20.

3 EÉL PLCS Az Egyházmegyei Hatóság levele Jekellfalussy Viktor harsányi plébánosnak. Eger, 1896. júl. 10. 3201/1896. – Csepela Lajos levele az Egyházmegyei Hivatalnak. Diósgyőr, 1896. okt. 26. 5067/1896. – Csepela Lajos levele az Érseknek, 1897. jún. 2. 2861/1897.

ben a lap indításához kért engedélyt, amelyet meg is kapott. Orgánuma fejlécén ez olvasható: *Munka, keresztény, bányász és kohó munkáslap*.⁴

1905. december 17-én *Ózd és Vidéke* címmel kéthetenként megjelenő társadalmi lapot indított. 1910. november 12-én főpásztora alesperesi teendők ellátásával bízta meg. Népszerűsége miatt, 1911 júniusában az Ózd és Vidéke Hitelszövetkezet megbízta az elnöki teendők ellátásával.⁵

Ózdon kapcsolódott be az akkor Magyarországon zászlót bontó keresztény szocialista mozgalomba. Egyik vezércikkírója lett a keresztényszocialista *Igaz Szó* című munkásújságnak, amely 1904. május 22-én indult. Csepela Lajos bekerült a Keresztényszocialista Népszövetség Igazgatótanácsába is. Az ipari városban bontakozott ki szakirodalmi munkássága, amely a keresztényszocializmus aktuális kérdéseivel foglalkozott. Ezeknek a munkáknak jelentős szerepe volt Magyarországon a keresztényszocializmus eszméinek propagálásában.⁶

Első jelentős műve a *Nagyipari keresztény szocializmus* (Miskolc, 1903) volt, amelyben először azt vizsgálta, hogy melyek voltak a szocializmus okai bölcséleti, lélektani, nemzetgazdasági és orvosi szempontból. Ezt követően részletesen szólt arról, hogy miért nem fogadhatók el a korabeli szociáldemokrácia elvi célkitűzései. Munkája végén röviden összefoglalta a nemzetközi és a hazai keresztényszocializmus rövid történetét (A tőke, A munkások, A társadalom, Egyház). Okkal jegyezte meg, hogy: „Az egyházra nagy feladat vár. – Ki kell lépnie a templomból. Szellemét be kell vinni az életbe, az erkölcsös élet kovászatát kell vetnie a jelen lisztjébe. A templom ma már kevés a szavának. Sokan nem hallják. Nem négy fal között, de a nagyvilág előtt nyíltan kell hirdetni tanait, irodalomban, sajtóban, népgyűléseken, egyletekben. Szóval pénzzel, tettel, áldozatokkal kell fellépnie. Ragyogni kell neki ékesen, előljárni az evangélium fátkyjájával, a praktikus kereszténységgel. Szeretetet, áldozatot, cselekedetet vár tőle a világ. Őutána fog idomulni, fog átalakulni a világszellem is.”

Agrár, kisipari és kereskedelmi keresztény szocializmus (Miskolc, 1906) című könyvében röviden összefoglalta a nemzetgazdasági elvek történetét, majd írását általános és különös részre bontotta. Az általános rész (A lét, Tulajdonjog, Termelés, A munka, Tőke, Forgalom, Jövedelem megosztás, Fogyasztás, Gazdaságtan és erkölcs, Gazdaságtani alapelvek). Különös rész (Agrárkérdés, Kisipar, Kiskereskedelem, Társadalmi teendők, Állam, Egyház). A *Keresztény szociológia* (Miskolc, 1907) című újabb kötete, hazai viszonylatban is újszerű. Munkáját öt nagy fejezetből áll. Először tisztázta a szociológia fogalmát, szólt a társadalmi berendezkedésről, a társadalmi erkölcsstanról, a társadalmi gazdaságtanról, a jövedelem elosztásáról, valamint a gyakorlati társadalom gazdaságtanról. A könyv *Társadalmi berendezkedés* című fejezete ma is tanulságos, hiszen a család jelentőségéről ír. A társadalmi erkölcsstan bemutatásánál máig aktuálisak a szociális kérdésekről írottak. A gyakorlati társadalmi gazdaságtan esetében az egyházi teendőkre vonatkozó tanácsai jórészt ma is időszerűek.

A *Szociális káté* (Eger, 1908) című újabb könyvének előszavát Giesswein Sándor, a hazai keresztényszocializmus egyik szószólója írta. A kötet célja az volt, hogy megis-

4 EÉL PLCS Csepela Lajos levele az Egyházi Főhatóságnak. Ózd, 1899. júl. 28. 3202/1899. – Csepela Lajos levele az Egyházmegyei Hivatalnak. Ózd, 1902. jan. 21. 6980/1902.

5 EÉL PLCS Csepela Lajos levele az Egyházmegyei Hivatalnak. Ózd, 1905. dec. 17. 1357/1906. – Az érsek levele Csepela Lajosnak. Eger, 1910. nov. 12. 5921/1910. – A Főegyházmegyei Hivatal levele Csepela Lajosnak. Eger, 1911. jún. 2.

6 GERGELY 1977, 31.

mertesse a keresztényszociológia főbb tételeit a középiskolák, az iparos és a kereskedelmi tanonciskolák növendékeivel. Tankönyv jellegű munkájának mondanivalóját három részre bontotta: Társadalmi berendezkedés, Társadalmi erkölcstan, Társadalmi gazdaságtan. Didaktikus módon Csepela a könyv anyagát huszonöt leckére osztotta.

A fentiekén kívül Csepela Lajos még három népszerű röpiratot is írt: *Lehet-e a magyar ember szociáldemokrata? Mit olvasunk? Alkoholizmus*. Ózdi káplánsága időszakában az *Egri Egyházmegyei Közlöny* hasábjain megjelent több, a témára vonatkozó írása: *Nemzetgazdaságtani elvek* (1907), *A munkaszerződés* (1908), *A munkaszerződés és az állami beavatkozás* (1908), *Keresztény állam* (1908), *A sztrájk* (1908), *A kereszténydemokrácia* (1909) stb.

Főpásztor 1912. július 1-jei hatállyal a Szabolcs megyei Vencsellőre nevezte ki plébánosnak. A faluban töltött közel hét év alatt megszervezte az iskolában az V. tanítói állást, kijavította a templom orgonáját, újrafestette a főoltár képkeretét, a mellékoltárt és a keresztlő kutat, helyrehozatta a templom tetőszerkezetét, újravakoltatta külsejét, újraépítette az elavult harangozói lakást, stb. Javaslatára az iskolaszék egy új terem létesítését határozta el. Az Istenházában Betlehemet és feszületet állíttatott fel, sőt elhelyezett ide egy Szent Vendel-szobrot is.⁷

1919. február 16-án ismét új szakasz kezdődött el életében. Ekkor Szmrecsányi Lajos érsek megbízta Kápolna község plébániájának vezetésével. A kántortanítói lakás elkorhadt zsindefedélyzetét cseréppel fedette be. 1924-ben három új harangot vásárolt, kijavította a templom meghibásodott orgonáját. Mivel a kompolti egyházközség is hozzá tartozott, 1921-ben a templom részére két új ércharangot szerzett be, 1926-ban pedig a templom külsejét újravakoltatta. Buzgó eredményes szolgálataért érseke 1926. október 23-án tiszteletbeli kanonokká nevezte ki.⁸

1928. október 30-án Szmrecsányi Lajos kinevezte a mezőkövesdi plébánia élére, ahol egészen 1944-ben bekövetkezett haláláig szolgált, a hívők nagy meglepedésére. Szmrecsányi érsek 1929-ben kinevezte a mezőkövesdi kerület esperesévé, valamint tanfelügyelőjévé. Ezen kívül a főpásztor november 20-án megbízta a Mezőkövesdi Római Katolikus Szent László Reálgimnázium érseki biztosságának ellátásával. Új szolgálati helyén is arra törekedett, hogy lapot indítson. Ennek érdekében 1929. január 1-jén levelet intézett az Egyházmegyei Hatóságnak. Ebben tudatta, hogy szolgálati helyén az addigi *Magyar Parlag* helyett *Borsod* címmel hetilapot akar indítani, s garantálja, hogy

7 EÉL PLCS Az érsek levele Csepela Lajosnak. 1912. szept. 17. 5091/1912. – Csepela Lajos levele az Egyházmegyei Főtanfelügyelőnek. Vencsellő, 1912. júl. 3. 3609/1912. – Csepela Lajos levele az érseknek. Vencsellő, 1912. szept. 17. 5091/1912. – Csepela Lajos levele az Egyházmegyei Hivatalnak. Vencsellő, 1913. febr. 22. 1193/1913. – Az Egyházmegyei Hivatal levele Csepela Lajosnak. Eger, 1913. márc. 17. 1544/1913. – Csepela Lajos levele a Főegyházmegyei Hivatalnak. Vencsellő, 1913. márc. 19. 1611/1913. – Csepela Lajos levele a Főegyházmegyei Hivatalnak. Vencsellő, 1914. márc. 6. 1803/1914. – A Főegyházmegyei Hivatal levele Csepela Lajosnak. Eger, 1917. márc. 10. 1220/1917.

8 EÉL PLCS Az érsek levele Csepela Lajosnak. Eger, 1919. jan. 7. 96/1919. – Csepela Lajos levele az érseknek. Kápolna, 1920. júl. 2. 2818/1920. – A Főegyházmegyei Hivatal levele Csepela Lajosnak. Eger, 1921. nov. 8. 5459/1921. – Csepela Lajos levele a Főegyházmegyei Hivatalnak. Eger, 1924. jan. 15. 232/1924. – A Főegyházmegyei Hivatal levele Csepela Lajosnak. Eger, 1925. nov. 11. 4696/1925. – A Főegyházmegyei Hivatal levele Csepela Lajosnak. Eger, 1926. jan. 16. 279/1926. – A Hatóság levele Csepela Lajosnak. Eger, 1926. máj. 15. 2154/1926. – Az érsek levele Csepela Lajosnak. Eger, 1926. okt. 23. 4776/1926.

annak szellemi iránya következetesen katolikus jellegű lesz. Csepela megszerezte a lap tulajdonjogát is az előző szerkesztőtől, Stefanics József ügyvédtől.⁹

Csepela Lajos mezőkövesdi állomáshelyén nagyszabású építkezésekbe kezdett. 1928 második felében a nagyközségben irányításával felépítették a Jézus szívéről elnevezett Népleányok Házát.¹⁰ Az említett ház, tető alá hozásával párhuzamosan hozzáfogtak egy nyolc tantermes új népiskola felépítéséhez.¹¹ 1929 nyarán a plébános elkezdte a templom és a plébániahivatal renoválását, illetve újjáépítését.¹² 1929. augusztus 31-én tudatta főpástorával, hogy Miskolcon elnöklete alatt megalakult az Actio Catholica Borsodiensis szervezet, amelynek szécsöve az általa szerkesztett Borsod című lap lesz.¹³

Csepela mezőkövesdi évei alatt is folytatja könyvkiadói tevékenységét. 1929. november 12-én azt közölte az Egyházmegyei Hatósággal, hogy római katolikus ima- és énekkönyvet szándékozik kiadni.¹⁴ Szmrecsányi Lajos érsek 1930. április 14-én, méltányolva addigi példamutató tevékenységét, kinevezte a Szent Péter és Pál apostolról nevezett kácsi apátság címzetes apátjává.¹⁵

A kitüntetés után tovább buzgólkodott és az év nyarán helyreállította a Szent László templom addigra megrongálódott orgonáját.¹⁶ Ősszel megjavította a templom fő- és mellékoltárait.¹⁷ 1932. április 9-én engedélyt kért az Egyházmegyei Hivaltaltól az *Égi Hangok* énekes- és imakönyvének új kiadására, mivel az első kiadás elfogyott, amely ötezer példányban jelent meg. A sikeren felbuzdulva ugyanennyi példányt akar kinyomtatni a jövőben.¹⁸ Április végén főpástora hozzájárult ahhoz, hogy a helybeli Industria Részvénytársaság igazgatósági tagságát elvállalja.¹⁹ Az év nyarán újjáöntette temploma Albert harangját.²⁰

Szmrecsányi Lajos 1933. szeptember 6-án hozzájárul ahhoz, hogy Bécsben részt vessen az Actio Catholica nagygyűlésen.²¹ 1934. december 29-én indul a *Borsod. Keresztény politikai, társadalmi és közgazdasági hetilap*, melynek főszerkesztője Csepela, a felelős szerkesztői tisztet Újlaky Dezső pedagógus látja el. Az orgánium kiadója: Abkarovits Jenő, helybeli tanító. A hetilapot ugyancsak Mezőkövesden állítja elő a Nemzeti Könyvnyomda, amelynek tulajdonosa Pócs Imre.

1935-ben Csepela plébános, az akkor már országos híró mezőkövesdi Takács István festőművésztől, megrendeli a helybeli Szent László nagytemplom XV. századi gótikus kápolnájának dekorálását, amelyet már korábban restauráltatott. Amit elődei a jobb gazdasági viszonyok között elmulasztottak, most ő azt rosszabb körülmények között pótolni igyekezett. Nemcsak a templomi énekkultúra fejlesztésére törekedett, hanem nagy

9 EÉL PLCS Az érsek levele Csepela Lajosnak. Eger, 1928. nov. 7. 5785/1928. – Az érsek levele Csepela Lajosnak. Eger, 1928. nov. 8. 5788/1928. – Az érsek levele Csepela Lajosnak. Eger, 1928. nov. 20. 6048/1928. – Csepela Lajos levele az Egyházmegyei Hatóságnak. Mezőkövesd, 1929. jan. 1.

10 EÉL PCSL A Főegyházmegyei Hivatal levele Csepela Lajosnak. Eger, 1929. febr. 16. 905/1929.

11 EÉL PCSL Az Egyházmegyei Főhatóság levele Csepela Lajosnak. Eger, 1928. márc. 11. 1284/1929.

12 EÉL PCSL Csepela Lajos levele a Főegyházmegyei Hivatalnak. Mezőkövesd, 1929. aug. 23. 4198/1929.

13 EÉL PCSL Csepela Lajos levele az érseknek. Mezőkövesd, 1929. aug. 31.

14 EÉL PCSL Csepela Lajos levele az Egyházmegyei Hatóságnak. Mezőkövesd, 1929. nov. 12. 6249/1929.

15 EÉL PCSL Az érsek levele Csepela Lajosnak. Eger, 1930. ápr. 14. 1961/1930.

16 EÉL PCSL Az Egyházmegyei Hivatal levele Csepela Lajosnak. Eger, 1930. júl. 30. 3819/1930.

17 EÉL PCSL A Főegyházmegyei Hatóság levele Csepela Lajosnak. Eger, 1930. nov. 6. 5844/1930.

18 EÉL PCSL Csepela Lajos levele az Egyházmegyei Hivatalnak. Mezőkövesd, 1932. ápr. 9. 1709/1932.

19 EÉL PCSL Az érsek levele Csepela Lajosnak. Eger, 1932. ápr. 26. 1946/1932.

20 EÉL PCSL Az Egyházmegyei Hivatal levele Csepela Lajosnak. Eger, 1932. jún. 7. 2762/1932.

21 EÉL PCSL Az érsek levele Csepela Lajosnak. Eger, 1933. szept. 6. 4179/1933.

hangsúlyt helyezett az Isten háza szépítésére. Így Takács István szülőhelyén egy képességehez méltó feladatot kapott. *„Munkájába belevitte szívének egész melegségét, vallásos áhitatát, fajtájának szeretetét, tehetsége teljét. Habár a barokk szárnyaló, nemes pátosza közelebb áll hozzánk, mégis igyekezett egész lelkét belevinni ezekbe a ragyogóan színes képekbe, hogy maradandót alkosson szülővárosának gyönyörűségére, hogy az áhitatos szívek seregének lelkét közelebb vigye a Boldogságos Szűzhöz, kinek hódol az egész kápolna, s egy tehetséges ember ecsetje.”*²²

Munkája nyomán a kápolna a főhajótól elválasztó boltív alól messziről kicsillan, mint egy ragyogó, arany hímes perzsaszőnyeg. A mester a baloldali oldalfalra három összefüggő, nagy, színes kompozíciót festett. Kis matyó fiúk és leányok vonulnak hódolni az Ég Királynőjének, kezükben a Lorettoi litánia szimbólumaival. Az oltárral szemben hatalmas kompozíció található, életnagyságúnál nagyobb alakokkal. A seccón a művész a matyó körmenet kiindulását ábrázolta a templomból. A hatalmas képen a régi, gyönyörű matyó viselet minden pompája előtárul. A matyó leányok színes, virágos kertje, virágos kötényük, százáncos, szalagos, hendergős szoknyája a hívők elé varázsolja Mezőkövesd múltját, egész letűnt, színes világát, lobogó-ingujjas fiatal legények, menyecskék csavarítás, sátoros, színes kendőkben szűrős, élettől meggyötört arcú öregek, színes formák, változatos kaleidoszkópja az egész hatalmas alkotás, melyet a hit áhitata fűz egybe. Az egész kápolna szingazdag freskóival az ősi viseletek megörökítésével Mezőkövesd idegenforgalmának máig egyik nevezetessége. A kápolna szárnyas oltára, a faragott, gótikus stílusú gyóntatószék, az egész dekoráció a legutolsó gyertyatartóig Takács István teremtő, utánozhatatlan fantáziájának megnyilatkozása.²³

Csepela plébános rendkívüli aktivitását bizonyítja, hogy 1935. július 19–26. között meglátogatta summás híveit is. Fehér megyében 1936-ra 230 fő mezőkövesdi nincstelennek biztosította szerződéseik kötését.²⁴ Az év őszén a Szent Imre elemi népiskola udvarán a névadó szobrárt állította fel.²⁵ Az év második felében, sokirányú elfoglaltsága miatt, három új kápláni állást szervezett.²⁶

1936 elején megindította a pénzügyűjtést a II. plébániatemplom felépítésére, mivel a Szent László Isten háza már nem volt elegendő a hívek befogadására.²⁷ Az év július elején arról értesítette az Egyházmegyei Főtanfelügyelőséget, hogy állomáshelyén egy új, hattantermes népiskolát akar tető alá hozni, s mellé háromlakásos új tanítói lakást.²⁸ Mivel a Szent László templom előtt lévő téren álló művészi szoborcsoportot már igen megviselte az idő, ezért az év szeptember 28-án tudatta a Főegyházmegyei Hivatallal, hogy azt hozzáértő restaurátorokkal helyre kívánja állíttatni.²⁹

Hihetetlen az a rendkívüli lendület, amit Csepela Lajos a mezőkövesdi egyházközség területén kifejtett. Ezt bizonyítja az 1938–39. évi jelentés is. Ezekben az években a kiváló plébános vezette az oltáregyletet, a Szent Ferenc harmadrendet, a Szociális Misziótársulatot, a Katolikus Népszövetséget, az Iparos Asszonyok Mária Kongregációját,

22 DALA 1936, 112

23 DALA 1936, 112–113.

24 EÉL PCSL Csepela Lajos levele az érseknek. Mezőkövesd, 1935. aug. 18. 4105/1935.

25 EÉL PCSL Az Egyházmegyei Hivatal levele Csepela Lajosnak. Eger, 1935. okt. 30. 5678/1935.

26 EÉL PCSL A Főegyházmegyei Hivatal levele Csepela Lajosnak. Eger, 1935. nov. 29. 6410/1935.

27 EÉL PCSL Csepela Lajos levele a Főegyházmegyei Hatóságnak. Mezőkövesd, 1936. jan. 16. 377/1936.

28 EÉL PCSL Csepela Lajos levele az Egyházmegyei Főtanfelügyelőségnek. Mezőkövesd, 1936. júl. 7. 1599/1936.

29 EÉL PCSL A Főegyházmegyei Hivatal levele Csepela Lajosnak. Eger, 1936. szept. 28. 5117/1936.

a Zita Egyletet. Ezen kívül elnöke volt a Katolikus Körnek, a Matyó Dalárdának. Plébánosként irányította és ellenőrizte az összes helybeli iskolában a hitoktatást és áldozópap társait, a hitbuzgalmi és társadalmi egyesületek vezetőit.³⁰

1938–39-es évben az Isteni Megváltó Leányai vezetése alatt működő zárdaiskolában és a Jézus Szíve Népkegyelme házában egy-egy óvoda létesült, s ezzel kapcsolatban két szerzetes óvónői állást szerveztek.³¹ A fenti év augusztus végén a plébános megbízta Takács Istvánt a templom szentélyének kifestésével, amely által újabb gyöngyszemmel gyarapodott az Isten házában a Takácsi életmű.³²

Az 1930-as évek végén Mezőkövesden is elkezdődött a KALOT (Katolikus Agrárifjúsági Legényegyesületek Országos Testülete) szervezése. December 18-án már meg is alakult a helybeli csoport. Az alakuló gyűlésen több mint száz vallásos parasztleány jelent meg. A szervezet egyházi elnökének Csepela Lajos választották. A KALOT munkáját nagymértékben segítette, hogy az egyesületnek már kezdettől saját helyiséget tudtak biztosítani, több száz kötetes könyvtárral, valamint vásároltak egy rádiót, és két darab tekeasztalt is.³³ 1940-től folyamatosan épült a Szent Alajos Iskola negyedik tanterme.³⁴ Még ebben az évben Csepela apátplébános elnökletével megalakult, a Szociális Misszió keretén belül a KALÁSZ (Katolikus Asszonyok és Lányok Szövetsége).³⁵

1940-ben Takács István a templom boltozatát díszítette.³⁶ 1942. február 27-én Szemcsényi érsek levelet intézett Hóman Bálint kultuszminiszternek, amelyben tudatta vele, hogy Mezőkövesden az utóbbi másfél évtizedben felépült egy tizenkét tantermes zárdaiskola és egy kilenc tantermes népiskola. Csepela plébános tervbe vette, hogy felépítet egy új, hattantermes népiskolát, két tanítói lakással. Sajnos a terv megvalósulását a második világháború megakadályozta.³⁷ Az év folyamán a gazdasági továbbképző iskola gyakorló kertje területén egy új tanítói lakás épült fel.³⁸

A mezőkövesdi világi papság 1943–44-es munkabeosztási tervéből kitűnik, hogy ekkor már szinte megszámlálhatatlan munkaterülete volt Csepela atyának: a mezőkövesdi esperesi került esperese és tanfelügyelője, a Tibolddaróci és a Kácsai Egyházközségek anyagi ügyeinek érseki biztosa, a Keresztény Szociális Földmunkások Egyesülete egyházi elnöke, a Katolikus Legényegylet, valamint a Katolikus és Földmunkás Iparos Olvasókör elnöke, az Iparos Asszonyok Kongregációjának prézeze, az Oltáregylet és Rózsafüzértársulat igazgatója, a Szent László Gimnázium internátusát vezető apácák gyóntatója, a Borsod című hetilap tulajdonosa és főszerkesztője, iskolai hitoktató.³⁹

1944 szeptemberében újabb elismerést kapott Csepela apát-plébános a kormánytól „... közhasznú érdemes tevékenysége elismeréséül a Magyar Királyi Kormányfőtanácsosi címet.”⁴⁰

30 EÉL PCSL Csepela Lajos kimutatása a mezőkövesdi egyházközség területén működés papság tevékenységéről. Én. 5504/1938.

31 EÉL PCSL Az Egyházi Hivatal levele Csepela Lajosnak. Eger, 1939. júl. 8. 3960/1939.

32 EÉL PCSL Az Egyházmegyei Hivatal levele Csepela Lajosnak. Eger, 1939. aug. 29. 4957/1939.

33 *Egri Egyházmegyei Közlöny*. 1940. jan. 15.

34 EÉL PCSL A Főegyházmegyei Hivatal levele Csepela Lajosnak. Eger, 1940. máj. 1. 2503/1940.

35 EÉL PCSL A mezőkövesdi világi és a szerzetes papság. 1940. szept. havi értekezletének jegyzőkönyve.

36 EÉL PCSL Az Egyházmegyei Hivatal levele Csepela Lajosnak. Eger, 1941. szept. 11. 5091/1941.

37 EÉL PCSL Az érsek levele Hóman Bálint kultuszminiszternek. 1942. febr. 27. 1262/1942.

38 EÉL PCSL Az érsek levele Csepela Lajosnak. Eger, 1942. jún. 30. 3593/1942.

39 EÉL PCSL A mezőkövesdi világi papság munkabeosztása az 1943–44. tanévre. Mezőkövesd, 1943. szept. 30. 5469/1943.

40 *Egri Egyházmegyei Közlöny*. 1944. 9. sz. 84.

Csepela Lajos apát-plébános 1944. november 11-én váratlanul elhunyt. Azon a napon délelőtt 9 óra 15 perckor a templom előtt német bombaszilánk találta el.⁴¹ A mezőkövesdi temetőben helyezték örök nyugalomra, ahol sírját az emléket ápoló idős emberek szeretettel gondozzák.⁴²

Dolgozatomban csak vázlatos képet nyújtottam a hazai viszonylatban is jelentős római katolikus pap munkásságáról. Megérdemelné, hogy a jövőben egy részletes és alapos monográfia készüljön róla.

IRODALOM

DALA József: *Takács István mezőkövesdi freskói*. Egri Egyházmegyei Közlöny, 1936, 8. sz. 112–113.

GERGELY Jenő: *A keresztényszocializmus Magyarországon. 1903–1923*. Bp. 1977.

SZOKODI József: *Néhány kritikai megjegyzés egy keresztény szocialista elméleti búvárokódáshoz*. Az Egri Pedagógiai Főiskola Évkönyve. V. Eger. 1959, 273–295.

RÖVIDÍTÉSEK

EÉL Egri Érsek Levéltár

PLCS Personalia Ludovicus Csepela

KÁROLY SZECSKÓ

A HUNGARIAN CHRISTIAN SOCIALIST, LAJOS CSEPELA (1893-1944)

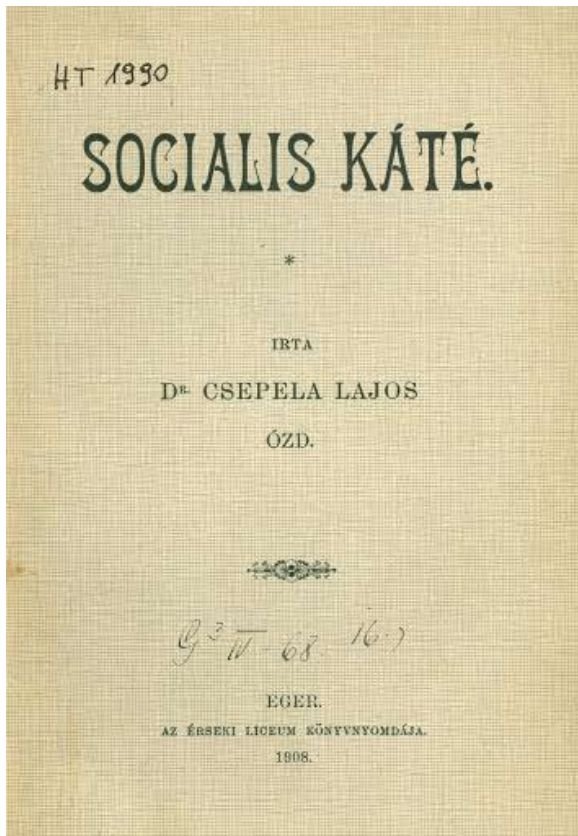
The political program of Christian socialism was presented in the encyclical *Rerum novarum* by Leo XIII at the end of the 19th century. This was further developed by Pius XI in his encyclical entitled *Quadragesimo Anno*, which was issued in 1931 on the fortieth anniversary of the publication of *Rerum Novarum*. Lajos Csepela, Roman Catholic priest and honorary canon, was a significant representative of this idea. Present study summarises his life history, activity and his role in the spread of Christian Socialism in Hungary. In 1928 he was appointed to the parish of Mezőkövesd by Lajos Szmrecsányi, archbishop of Eger, where he served until his death in 1944. His most important works: *Nagyipari keresztény szocializmus* [Christian Socialism in the mass industry] (Miskolc, 1903); *Keresztény szociológia* [Christian sociology] (Miskolc, 1907); *Szociális káté* [Social catechism] (Eger, 1908).

41 EÉL PCSL Tassy Ferenc hitoktató jelentése a Főegyházmegyei Hivatalnak. Mezőkövesd, 1944. dec. 1. 6422/1944.

42 Répánszky Zoltán szíves közlése. 2013. szept. 30.

Csepela Lajos (1873–1944)

EGRI NÉPKÖNYVTÁR.

SZERKESZTŐ

RÉTAY KÁLMÁN.

FELSOROLÁSI FÜZETEK

93 III. 98 (97)

KIADJA

AZ EGERI EGYHÁZMEGYEI
IRODALMI EGYESÜLET.

INGYEN HÁZI PATIKA.

ÍRTA:

CSEPELA LAJOS dr.

Ára: 10 fillér.

HT

407

BALOGH MARGIT

KÉT UTAZÁS – KÉT KORSZAK

Mindszenty József bíboros érsek 1947-es és 1973-as évi kanadai útja¹

Mindszenty József bíborost, esztergomi érsek életútja során kétszer is járt Kanadában és az Egyesült Államokban. Először ereje teljében lévő, középkorú főpapként 1947-ben, majd halála előtt másfél évvel, 1973-ban. Mindkét útnak említhető szerepe volt a bíboros életének további alakulásában. Az első politikai büntetőperéhez és életfogytiglanra szóló fegyházbüntetéséhez, a második érseki elmozdításához járult hozzá valamelyest.

AZ 1947-ES KANADAI ÚT CHICAGÓI ÉS NEW YORK-I MEGÁLLÁSSAL

Első utazásakor Magyarországon javában folyik az egyház és állam kommunista jellegű szétválasztása (szeparáció), az egyház társadalmi befolyásának megtörése, és bár még koalíciós kormányzás van, már kiépülőben az egypárti, diktatórikus politikai rendszer. Mondhatni állandósult az állam és a katolikus egyház közötti konfrontáció. Ennek gyökerei nemcsak a kommunista ideológiára, de arra a katolikus helyzetértékelésre is visszavezethetők, amely szerint a magyarországi (és általában a kelet-európai) kommunista hatalomátvétel ugyanazon forradalmi, radikálisan egyházellenes modell szerint fog megvalósulni, mint ahogy az 1917 után Oroszországban történt. Mivel a kommunizmus és a Szovjetunió túlélte a második világháborút, következőképp ellehetetlenül az európai nemzetek baráti és rendezett együttélése, és „a nem is túl távoli jövőben egy új, tragikus háborúval kell szembenézni” – ahogy ezt egy római kúriai, Tardini államtitkárhoz köthető elemzés már 1943-ban megállapította.² Sztálinnak pedig a háború után 1948-ig fontosabb volt a biztonság a kelet-európai térségben, mint a gyors bolsevizálás, fontosabb volt a szovjetbarát szomszédság, mint újabb szovjet-köztársaságok, és mivel létérdekében állt az antifasiszta koalíció fenntartása, ezért még hagyott mozgásteret a nemzeti útkereséseknek, és nem tette kötelezővé a szovjet állami modellt – a vallás és egyházpolitika vonatkozásában sem. Csak 1947 végére, 1948 elejére fordult meg a helyzet, és zárult le a gyáht hatalmak háború utáni együttműködése.

1 A tanulmány bővebb változata egy kanadai folyóiratban jelent meg: *Two Visits – Two Eras: The Canadian Tours of Cardinal Joseph Mindszenty, 1947 and 1973. Hungarian Studies Review*, Vol. XL. No. 3–4. (2013) 123–146.

2 Hansjakob STEHLE: *Die Ostpolitik des Vatikans 1917–1975*. R. Piper und Co. Verlag, München–Zürich, 1975, 279.; Hansjakob STEHLE: *Geheimdiplomatie im Vatikan. Die Päpste und die Kommunisten*. Benziger, Zürich, 1993. 236.

1947 tavaszán a fakultatív vallásoktatás kérdésében minden addiginál súlyosabb összeütközésre került sor az állam és az egyházak között.³ A koalíciós pártok ugyanis meg egyeztek abban, hogy az 1946. évi I. törvényben is biztosított lelkiismereti és vallásszabadsággal összefüggésben a hitoktatást fakultatívvá kell tenni. A viharos gyorsasággal kibontakozó óriási tiltakozási hullám viszont meglepte a politikusokat. Nyilvánvalóvá vált, hogy az iskolák fokozatos és demokratikus szekularizációjának programja megbukott az egyházak tömegbefolyásán és egységén. Mielőtt még döntés született volna a kérdésben, a fakultatív hitoktatás bevezetése – legalábbis egyelőre – lekerült a napirendről. Ám ezen a „banánhéjon” elcsúszott a szentszéki diplomáciai kapcsolat és a tervezett konkordátum ügye is. A kormánynak semmit nem sikerült elérnie a Szentszéknél, ehelyett Mindszenty politikája nyert megerősítést, lényegében teljesen szabad kezet kapott Rómából. A politikai vereséget a pártok, még a kommunista párt is „szerfelett nagy barátkozással” próbálta ellensúlyozni. Ennek leglátványosabb jele az augusztus 20-ai körmenet volt, amelyen az első magyar király Szent Jobbját a cappa magnába öltözött bíboros, a püspöki kar és a hívek, szerzetesek és apácák megszámlálhatatlan tömege kíséerte – több politikus társaságában. Később Mindszenty az 1947. április 15. és augusztus 31. közötti hónapokat a „béke olajága”, illetve a „megfőzés” időszakaként jellemezte,⁴ még újabb külföldi útjához is minden nehézség nélkül kapott útlevelet és vízumot. (Ami azért is nagy szó, mert 1946-ban, amikor bíborossá kreálták, csak az utolsó pillanatban engedélyezték római utazását. Ráadásul ekkoriban Magyarország érdekképviseletét Kanadában az ottawai lengyel követség látta el, míg Kanada érdekeit a budapesti angol követség képviselte.)

Ezzel a sikerrel felvértezve, de feszült politikai helyzetben utazott el Mindszenty József 1947. június 13-án primássága alatti harmadik külföldi útjára, ezúttal az amerikai kontinensre. Még januárban hívta meg Alexander Vachon kanadai érsek, hogy vegyen részt az ottawai székesegyház 100 éves jubileuma alkalmából június 18. és 22. között tartandó Mária-ünnepségeken. Mindszentyt egyedül titkára, Zakar András kísérte el, akire a hercegprimásnak tolmácsként is szüksége volt. Induláskor mondott búcsúszavai – „Isten áldja és vezérelje az én magyar népemet” – egyből találgatásra adtak okot: a primás talán nem is kíván visszatérni Magyarországra, mert néhány hetes külföldi út miatt indokolatlan ekkora pátosszal búcsúzni.⁵ Többen kifogásolták, hogy az augusztusi parlamenti választások előtt a legrosszabb időben hagyja itt a nyáját. „Úgy látszik, neki sokkal fontosabb egy ilyen kirándulás, mint a magyar katolikusok sorsa” – kritizálták egyesek.⁶ Mindszenty a magyar egyház tekintélyét kívánta erősíteni a személyes részvétellel, és nyilván informálódni is akart a világban várható eseményekről. Az ünnepségeken a világegyház hetven bíborosából nyolc vett részt, a nyolcból hárman európaiak (Mindszenty mellett Pierre-Marie Gerlier lyoni és Joseph Frings kölni bíboros érsekek), valamint további, mintegy kilencven érsek.

3 Ennek egy aspektusára lásd e folyóirat hasábjain megjelent tanulmányunkat: *Fakultatív hitoktatás és a konkordátum-fiasco. Hitoktatási küzdelem és körülményei, 1946–1947. Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* 2012/3–4. 109–119.

4 Az 1947. október 8-ára összehívott püspökkari értekezlet jegyzőkönyve, 1. napirendi pont. *A magyar katolikus püspökkari tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1945–1948 között*. Szerk.: BEKE Margit. Argumentum, Köln–Budapest, 1996, 251.

5 Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL) 3.1.8. Sz–222/4. 22. fol. Jelentés, Budapest, 1947. június 19.

6 ÁBTL 3.1.8. Sz–222/4. 28. fol. Jelentés, Budapest, 1947. június 24.

A szervezők hivatalos közlése szerint az esemény fő célja egy igazságos világ meg- szervezésének elősegítése. Hangsúlyozták, hogy a kongresszus nem törvényalkotó vagy tanácsadó gyülekezet, csupán arra hivatott, hogy imára egybegyűjtse a világ szinte összes országának képviselőit, és felhívja a katolikusokat az igazságos világ megteremtéséért folytatandó küzdelemre. A kanadai kormány teljes erkölcsi és anyagi támogatásáról biztosította a kongresszust. XII. Pius nem vett részt a rendezvényen (ő még nem volt „utazó pápa”), de személyes megbízottjává nevezte ki James Charles McGuigan bábort, Torontó érsekét. Ő elnökölt a kongresszus legfontosabb rendezvényein, és szolgált a pápai nagymisén, amelyet a kongresszus utolsó napján rendeztek. Rómából erre az alkalomra érkezett egy speciális misszió, hogy segítse McGuigant a szereplései idején. A kanadai kormány hivatalos képviselői is részt vettek kongresszuson, amiért a baptisták Brit Kolumbia tartományban egyidejűleg rendezett kongresszusa tiltakozott: „Az ilyen részvétel – írják – úgy állítja be a Mária Kongresszust a világ előtt, mintha az kizárólag Kanada ügye volna, megkapta a kormány jóváhagyását, amely nem vette tekintetbe az ország protestáns lakosságának vallásos meggyőződését.”⁷

E kongresszus alatt rendezték meg a Jeunesse Ouvrière Chrétienne (JOC, Katolikus Munkásifjúság), az 1920-as években Belgiumban alapított, nemzetközivé izmosodott szervezet értekezletét is, ennek nyitólését Mindszenty elnökölte június 24-én a montreali egyetemen. Öt földrész 48 országából érkeztek képviselők, akik Magyarország Mária-tiszteletének szóló, tízperces ovációval fogadták a tanácsterembe belépő magyar főpapot. Rajta kívül más bábort nem is jelent meg ezen a rendezvényen. Ám ezt a mellőzöttséget felülírta a delegátusok és helybeliek felől érkezett elismerések és köszöntések sorozata. Június 24. ugyanis Szent János, Kanada védőszentjének ünnepnapja is, ezért nagyszabású körmenetet tartottak, amelyen Mindszenty bábort tiszteletére a magyar nemzeti lobogó haladt a menet élén, és a tömeg Magyarországot és Szűz Máriát ünnepelte.⁸

A Mária-kongresszus alkalmat adott az atombomba elleni tiltakozásra, ugyanakkor szovjetellenes és antikommunista propagandára is, és a szándék ellenére több kimagasló katolikus személyiség egy sor kommunistaellenes kijelentést tett. A záróünnepségén Joseph Spellman New York-i kardinális több tízezer hívő előtt többek között a körvonala- zódó harmadik világháborúról szólt.⁹ Tekintélye nagy súlyt adott szavainak – csöppet sem csodálkozhatunk azon, hogy Mindszenty fenntartás nélkül osztotta véleményét.

A hivatalos programok közé természetesen befértek a privát kötelezettségek is. Zsámboky Pál New York-i lelkes, IV. Károly király volt gyóntatója közreműködésével került sor június végén Ottawában egy női zárdában Mindszenty és az özvegy Zita királyné találkozására. (A vaskezü híreben álló Zsámboky ellen még csillaghegyi plébános korában több gyermek szülője és felnőtt sértett tett panaszt az illetékes egyházi hatóságnál. A botrány elkerülése miatt küldték ki lelkipásztori szolgálatra az Egyesült Államokba.)¹⁰

7 *Vancouver Sun*, 1947. június 21. Goszudarsztvennij Arhiv Rosszijszkoj Federacii (GARF) f. 6991. op. 3. gy. 50.

8 Mindszenty bábort a kanadai jocista értekezleten. *L'Osservatore Romano* (87. évf.) 155. szám, 1947. július 6. 2. old.

9 GARF f. 6991. op. 1. gy. 78. 1. 129–136:129. A Szovjet Szövetségi Távirati Iroda (TASZSZ) bizalmas jelentése az ottawai Mária-világkongresszus befejezéséről. 1947. június 25.

10 Primási Levéltár, Esztergom (EPL) Processus V–700/44. 129–131. fol. Mészáros János budapesti érseki általános helytartó jelentése Serédi Jusztinián hercegprimásnak, Budapest, 1937. április 10.; uo. 160–164/b. fol. Jegyzőkönyv Zsámboki Pál kegyetlenkedéséről, valamint egy db orvosi igazolvány. 1937. augusztus. Aide memoire. Utitt számos panaszlevél.) Másolatban: ÁBTL 3.1.9. V–700/44.

A kanadai Mária-kongresszus után Mindszenty New Yorkba utazott, és közben megállt Chicagóban, ahol június 28-án Habsburg Ottóval találkozott.¹¹ Hogy miről beszélgettek, azt Zakar András elbeszéléséből tudjuk: egy közép-európai katolikus Habsburg-államszövetségről, amit 1943 végéig, 1944 elejéig még az Egyesült Államok is pártolt, de akkor kikerült az amerikai politikai elképzelésekből. Mindszenty későbbi letartóztatása során csupán annyit ismert el, hogy Ottó a legitimistáknak óvatosságot ajánlott. Nem tartotta célszerűnek a külön szervezkedést, helyette a *jelenléte*t ajánlotta a pártokban, a közéletben és a fontosabb pozíciókban.¹² Tartalmilag ugyanerről szóltak a politikai rendőrség még 1948 májusában összegzett forrásai is: a hercegprímás báró Kray István legitimista politikust – aki Magasházy fedőnéven az államvédelem ügynöke volt¹³ – az elsők közt tájékoztatta négyszemközti beszélgetéséről Habsburg Ottóval és üzenetéről: „amíg orosz megszállás van, ne kockáztassák szabadságukat.”¹⁴ Habsburg Ottó egy 1993-ban adott interjúban cáfolta, hogy a királyság visszaállításáról ábrándoztak. „Mert ez igen csak groteszk lett volna” – állította. – „Arról cseréltük ki nézeteinket, miként lehet segíteni Magyarországon, hogyan lehetne segítséget szervezni a magyarországi szegénység enyhítésére, s hogyan lehet segíteni a magyarországi egyházon.”¹⁵ (Nem tudhatjuk persze, miként is viszonyul egymáshoz egy visszaemlékezés közel fél évszázad távlatából és az akkor valóban elhangzott beszélgetés. Ami 1993-ból visszatekintve képtelenségnek tűnt, arról 1947-ben még álmodozhatott a magyar belpolitikai viszonyokat nem ismerő, ambiciózus fiatalember.)

New Yorkban Spellman bíboros érsek látta vendégül a magyar hercegprímást. 1973. július 6-án a Szent Patrik katedrálisban ők ketten és az ausztrál James Duhig brisbane-i érsek közösen miséztek. Spellmanra mély benyomást tehetett Mindszenty, hiszen vékonyka naplójában említést tesz a magyar bíboros látogatásáról: „Mindszenty bíboros elment. Az az érzésem, hogy egy mártírtól köszöntem el. Azt kérdezte mosolyogva, hogy vajon elneveznék-e egy iskolát róla, ha bebörtönöznék.”¹⁶ Spellman Habsburg Ottóval kapcsolatban azt javasolta, hogy adjon írásos meghatalmazást a már akkor nemzetközi

11 A történelekről összefoglaló jelentés: ÁBTL 3.1.9. V–700/50. 152–156.

12 EPL Processus V–700/1. 71–98:75–76. fol. Mindszenty József gyanúsított kihallgatási jegyzőkönyve, 1949. január 5. Eredeti, gépelt, hitelesítő aláírással. (Másolatban ugyanez: ÁBTL 3.1.9. V–700/1.)

13 Magasházy/Magasházy fedőnévű ügynökről azonosító nem maradt fenn, de jellemzés, amely felfedi kilétét, igen: „A Habsburg-ház szolgálatában állt, egészen 1949-ig. Így például 1914–1920-ban I. Ferenc József kabinetirodájában mint fogalmazó működött, majd udvari titkár lett. 1916-tól IV. Károly király kabinetirodájának alkalmazottja volt. 1920-ban jött Magyarországra. Az 1922-ben megtartott választásokon az ún. Andrassy–Friedrich párt jelöltjeként legitimista programmal lépett fel a gödöllői kerületben, de megbukott. 1926-ban Zalaegerszegen az Egységes Párt képviselőjévé választották. 1931-ben az ún. Ernszt párt képviselője lett keresztény programmal. 1937-ben a királyi családi alapítványi vagyonkezelőség igazgatója lett és ezt az állást 1949-ig töltötte be. Tagja volt több legitimista egyesületnek, pl. a »Szent Korona Szövetség«-nek, a »Nemzeti Összetartás Köre«, a »Magyar Társaskör«-nek, ez utóbbinak ügyvezető igazgatója is volt. 1948-ban a Mindszenty-ügy során lett terhelő adatok alapján beszerelve.” ÁBTL 3.1.5. O–11.701. 152. fol.: Legitimista pártok c. dosszié, 1958. december 4-én kelt, Habsburg Ottó kompromittálásáról szóló javaslat melléklete. A leírás kétséget kizáróan és kizárólag báró Kray Istvánra illik. Vö.: HUBAI László: *Magyarország XX. századi választási atlasza, 1920–1998*. I–III. kötet. Napvilág Kiadó, Budapest, 2001.

14 Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár 274. f. 7/24. ö. e. 187. fol. Péter Gábor összeállítása Mindszenty Józsefről. 1948. május 12. – Szó szerint ugyanezek a szavak olvashatók báró Kray István kihallgatási jegyzőkönyvében: ÁBTL 3.1.9. V–700/6. 81. fol. Gépelt jegyzőkönyv, keltezés nélkül.

15 *Magyar Nemzet* (LVI. évf.) 72. szám, 1993. március 27.

16 Archives of the Archdiocese of New York, Spellman érsek naplói, 1947. július 7-ei bejegyzés.

tekintélyű főhercegnek, mivel még Amerikában is sok akadály tornyosul a magyarságnak nyújtandó segítség elé. Mindszenty írt is egy rövid levelet, amelyben meghatalmazom Habsburg Ottót, hogy akadályoztatása esetén a magyar katolikus nép szószólója legyen.¹⁷ (Zakar emlékezete szerint viszont így szólt a levél: „Nem tudom, milyen sors vár rám és ezért kinyilatkozom, hogy a magyar katolikusokat és különösképpen az Egyesült Államokban teljes joggal jogosult képviselni Habsburg Ottó. 1947. július 2. vagy 3.”)¹⁸ Hogy a meghatalmazás pontosan mire terjed ki, az homályban maradt. Nem valószínű, hogy csak karitatív segélyügyekre, hiszen akkor egyszerűen erről szólt volna a felhatalmazás. Inkább az amerikai és szükség esetén a nemzetközi politikai tényezőkkel való kapcsolattartásra, amire a bíborosnak a Magyarország határaitra leereszkedő vasfüggöny mögül nemigen volt lehetősége. A perújítási nyomozás során, 1989-ben maga Habsburg Ottó nem emlékezett arra, hogy ilyen írást kapott volna. A főherceg egyébként 1950-től kezdte rendszeresen látogatni a magyar emigránsokat és semmi jelét nem adta, hogy csak a legitimistákkal törődne. Az egész menekült magyarság ügye érdekelte és nyitott volt a nem királpártiak felé is.¹⁹ Nem tudjuk megerősíteni báró Kray István vallomását, miszerint Mindszentyt Truman elnök is fogadta volna Washingtonban. Zakar a felkeresett amerikai városok között nem említette a fővárost.²⁰ A politikai rendőrség sem aknázták ki a hírt, amit magunk is valószínűtlennek tekintünk.

Mindszenty július 7-én indult vissza az Egyesült Államokból. Az útról Mindszenty József 1947. július 25-én tájékoztatta a püspöki kart. Célját abban határozta meg, hogy információkat adjon és kapjon, megköszönje az eddigi segítséget, s hogy meglátogassa a kinti magyarokat. Adományok gyűjtésétől elzárkózott, de amit kérés nélkül adtak, azt elfogadta. Elismeréssel szólt a kanadai és az amerikai egyházközségek hitéletéről, a felekezeti iskolákról, de megállapította, hogy amerikai katolikus napilap nincs, ám ezt a hívek nem sínylik meg és nem is igénylik. A magyar katolicizmusnak nagy a becsülete, „nem beszélnek csatlós bűneinkről, csak azt állapítják meg, hogy most nem akarunk csatlós lenni”. Közölte, hogy Amerikában sorra tartóztatják le a kommunistákat. „A fonal elszakadni látszik. Bellum in proximo” – jósolta a háború közelségét tapasztalatait összegezve a hercegprímás. Környezete szerint Mindszenty többet várt az egész amerikai úttól, és kifejezetten leforrázta őt az a tény, hogy Spellman érsek New Yorkban és a hazaúton Griffin érsek Londonban nem várták személyesen a repülőtéren, csupán egy-egy beosztottjuk ment fogadására, és egyáltalán nem tulajdonítottak személyének különösebb jelentőséget.²¹

A Habsburg királyi család tagjaival és politikusokkal való találkozásairól viszont egyáltalán nem beszélt püspöktársainak. Rákosi Mátyás kommunista pártvezér azonban előbb tudott róluk, mintsem Mindszenty visszatért volna Magyarországra. Információit nem hozta nyilvánosságra, várta a megfelelő pillanatot. Ez 1948. február 7-én következett be, amikor végre sor került a kormány és a katolikus egyház delegációinak első, nem

17 MINDSZENTY József: *Emlékirataim*. Negyedik kiadás, Szent István Társulat, Budapest, 1989, 250.

18 ÁBTL 3.1.9. V–700/2. 290. fol. Zakar András gyanúsított kihallgatási jegyzőkönyve. Budapest, 1949. január 13. Eredeti gépelt, hitelesítő aláírások nélkül. (EPL-ből hiányzik.) V.ö. *Mindszenty József a nép-bíróság előtt*. Állami Lapkiadó Kiadása, Budapest, 1949, 98–99.; EPL Processus V–700/1. 190. fol. Mindszenty kézírásos vallomása, eredeti. Másolatban: ÁBTL 3.1.9. V–700/1.)

19 BORBÁNDI Gyula: *A magyar emigráció életrajza 1945–1985*. I. kötet. Európa Kiadó, Budapest, 1989, 94.

20 PIL 274. f. 7/248. 305. fol. Eredeti gépelt; Ugyanez másolatban: ÁBTL 3.1.9. V–700/6. 82–83. fol. (EPL-ből hiányzik.)

21 ÁBTL 3.1.8. Sz–222/4. 49. fol. Jelentés, Budapest, 1947. július 21.

hivatalosnak tekintett találkozására. Rákosi pókerarcú bejelentése a primás és Ottó találkozásáról bombaként hatott, a püspöki delegáció tagjai megrökönyödtek, és utólag bizalmas körben elkeseredésüket fejezték ki a primás politikai ténykedése miatt.²² Czapik Gyula egri érsek a püspökök legközelebbi konferenciáján elmesélte Rákosi leleplezését, amire Mindszenty előbb nem reagált. Csak amikor azt mondta az egri érsek, hogy Rákosi szerint még fényképek is vannak, akkor vetette oda, hogy „ilyen fényképek nincsenek”. Beszámolója végén Czapik egyenesen rákérdezett: „Volt-e Eminenciád Ottónál, vagy nem volt?” Erre a kérdésre sokáig hallgatott a primás, majd a végén egyetlen szóval felelt: igen.²³

Vajon miért titkolódzott a hercegprimás? Feltehetően azért, mert sejtette, hogy lépését nemcsak a püspöki kar, de a Szentszék sem nézné egyetértő szemmel. Híre ment ugyanis, hogy XII. Pius pápa nem fogadta a Habsburg-ház egyik tagját – holott politikai szerepet soha nem játszott –, nehogy azt a hamis látszatot keltsse, hogy a Szentszék érdekelt a Habsburg-család bárminemű közjogi igényének legcsekélyebb felkarolásában is. A Szentszékot kínosan érinthette volna egy restaurációs vádakra apropót adó érintkezés a magyar hercegprimás és Ottó főherceg között. A találkozást egyébként, amikor az a primás letartóztatása miatt érdekessé vált, a korabeli külföldi sajtó – a főherceg szóvivőjére és Spellman érsekre hivatkozva –, és vele a közvélemény egy része is kétségbe vonta.²⁴ Így Mindszenty vádlói a valóban megtörtént személyes érintkezés elhallgatásából egy összeesküvés igazolását olvasták ki. A per megkonstruálásához elegendő volt a cáfolhatatlan tény, némi fantáziával a hatóságok ki tudták tölteni „tartalommal”. Ez lett az egyik fontos „bizonyítéka” annak, hogy Mindszenty az amerikaiak segítségével szötte legitímista összeesküvését a köztársaság megdöntésére és Habsburg Ottó trónra ültetésére, akitől „utasításokat” hozott a jövőbeni teendőkről.

A kanadai élmények csak további inspirációt adtak Mindszentynek ahhoz, hogy hazatérése után meghirdesse az ún. Boldogasszony Évet, amely 1947. augusztus 15-től (Nagyboldogasszony ünnepétől) 1948. december 8-ig (a Szeplőtelen fogantatás napjáig) tartott. Ahogy a kanadai Mária-kongresszus demonstrálta, hogy a katolikus egyház mekkora tömeget képes mozgósítani és milyen súlya van az amerikai kontinens északi részén, ugyanúgy a magyarországi rendezvénysorozat is a katolikus egyház jelenlétét, erejét és befolyását volt hivatott igazolni – csak merőben más politikai körülmények között. Mindszenty a katolicizmus erejének összpontosításával és imádsággal próbálta meggátolni a kommunizmus előretörését.

A kanadai minta átvétele jól, mondhatni túl jól sikerült. Mert amíg 1945 és 1948 között a politikai hatalmat magához ragadó kommunista párt fokozatosan felszámolta a polgári rend szinte valamennyi elemét (tulajdonviszonyok, politikai, társadalmi, ideológiai és kulturális vonatkozásban), addig napnál világosabbá vált, hogy egyetlen szellemet és szervezetet nem sikerült maradéktalanul sem felszámolni, sem leigázni: a vallást és az egyházakat. A hívők első számú ideológiai ellenségévé léptek elő, az egyház és az egyháziak mint „klerikális reakció” 1948–50-re a szocialista építést akadályozó erők generális gyűjtőmencéje lett. Az ellenállás vezéralakjává Mindszenty József vált,

22 ÁBTL 3.2.4. K–384/2. 109–110. fol. „Bihari” fn. ügynök (Kovrig Béla) kézírásos jelentése, keltezés nélkül. (A jelentés tévesen február 9-ére teszi az említett találkozó napját.)

23 ÁBTL 3.1.8. Sz–222/7. 46. fol. Jelentés, Budapest, 1948. március 17.

24 *L'Osservatore Romano* (88. évf.) 303. szám, 1948. december 30. 1. oldal. A találkozás cáfolatát a Reuters hírügynökség röppentette fel.

az egyetlen ember Magyarországon, aki kényszerítő eszközök nélkül bírt a tömegek felett hatalommal. Paraszti származása, bebörtönzése a nyilasok által, aszketizmusa szinte népmesei hőssé formálta. Egy modernkori Dáviddá, a kommunizmus elleni harc hőségévé nőtt, aki szembeszáll a túlerőben lévő Góliáttal. (Nem tűnik magától értetődőnek, hogy még annak az emigráns nyilas garnitúrának is rokonszenvenessé vált, amelyik uralma idején nagyon nem szívelte és le is tartóztatta, de mert az új hatalommal együttműködők közül senkit nem fogadtak el, a hercegprímás maradt számukra az egyedüli vállalható közéleti szereplő.)²⁵ Minden ellentmondásával együtt *az adott történelmi pillanatban épp Mindszenty József, egy konzervatív-legitimista főpap volt az, aki ténylegesen védte a demokrácia értékrendjét* – szemben azokkal, akik harsányan ezt hirdették magukról, ám ténylegesen diktatúrát építettek. *Mindszenty bíboros nem csupán a vallásszabadságért, hanem a magyar demokrácia megőrzéséért küzdött.*

1948. december 26-án a politikai rendőrség letartóztatta, néhány héttel később a Budapesti Népbíróság életfogytiglani börtönre ítélte. 1956. október 30-ától november 4-ig tartó pár napban nyerte vissza szabadságát, hogy utána másfél évtizedes önkéntes száműzetés következzen a budapesti amerikai követségen.

AZ 1973-AS ÉSZAK-AMERIKAI ÚT

Mindszenty József többször elmondta: szívesebben halt volna meg Magyarországon, ám végül is magára vállalta élete legnehezebb keresztjét, és 1971. szeptember 28-án elhagyta hazáját. Utolsó éveit Bécsben töltötte, immár az emigráns magyarság összekovácsolását tekintve eminens feladatának. Az 1973-as év legjelentősebb eseményei – leszámítva egy-egy rövid németországi és angliai látogatást – az észak-amerikai és az afrikai utazások voltak: az eredetileg 1973 tavaszára tervezett, de visszamondott amerikai út helyett Mindszenty szeptember 18. és 28. között Kanadában járt, ahonnan háromnapos kitérőt tett az Egyesült Államokba, majd másfél hónappal később Dél-Afrikába utazott.

Az immár 82 esztendő bíboros a kanadai útra nosztalgiával készült. A fogadtatás kedvessége nem cáfolt rá várakozásaira. Montreal érseke, Paul Grégoire személyesen fogadta a repülőtéren, Mindszentyt az összes érsek meghívta, és Montreal után elment Torontóba, Winnipegbe, Calgaryba és Vancouverbe is. A Kanadában élő magyarok Mindszenty látogatására fűzték fel a magyar nép kereszténységének millenniumi ünnepeit, úgy fogadták őt, mint „számkivetett prímást”. Erre az alkalomra Mindszenty arcképével Millenniumi Emlékérmét verettek arany, ezüst és bronz változatban. Az ünnepegsorozat egy angol nyelvű „973–1973” című, kettős kereszttel és királyi koronával díszített emlékfüzettel is megörökítették, s eszerint Pierre Trudeau miniszterelnök, William G. David ontariói miniszterelnök, David Crombie torontói polgármester „meleg szavakkal” üdvözlik Mindszenty Józsefet Kanadában. Roland Michener fő kormányzó viszont az ezeréves magyar kereszténységet köszöntötte. Az öt város magyarsága maga gondoskodott a bíboros és kísérete elhelyezéséről, fedezték az összes kiadást. A szervezők arra kértek minden kanadai magyart, „hossa meg azt az áldozatot, hogy meglátogassa az általa elérhető ünnepélyeket”.²⁶ Volt is nép elegendő. A találkozások hasonló rituá-

²⁵ Lásd az emigráns nyilas sajtót, mint például *Hídverők, Út és Cél, Tájékoztató Szolgálat*.

²⁶ Magyarországi Mindszenty Alapítvány Levéltára (MAL) 808. dosszié, Kanada, 1973. 1. ö. e. Máté József S. J. körlevele. Torontó, 1973. április 3.

léval mentek végbe: megérkezés, üdvözlés, virágcsokor, sajtókonferencia, fényképezés, bejegyzés a vendégkönyve. Az összegyűlt híveknek ima, áldás, üdvözlés. A hivatalos program is meglehetősen egyhangú elemekből állt: szentmise, audiencia, köszöntések sora, zászlószentelés, fogadás. Persze ahol csak megjelent Mindszenty, mindenhol tömegek voltak kíváncsiak rá. A széthúzó, civakodó emigrációba a bíboros jelenléte varázsütésként öntött hitet, bizalmat, lelkesedést. Vagy nem értették, vagy nem foglalkoztak vele, hogy az agg főpap a régi történelmi alkotmányra hivatkozva a világ összes magyarjának politikai és vallási vezetőjének tartja magát.

Az első állomás Montreal volt. Érkezésekor – ahogy majd másutt is – sajtótájékoztatót tartott. Dacosan hangsúlyozta, hogy „őt a magyar kormány és a Vatikán közötti [1971. szeptember 9-ei] megállapodás nem akadályozhatja meg abban, hogy kiadja emlékiratait (amely 1974 tavaszán várható), hogy utazzon öt világrész magyarjaihoz, hogy nyilatkozzon stb.”²⁷ Sorra cáfolta a róla terjesztett hazugságokat, elsőként is azt, hogy 1956-ban követelte volna a nagybirtokok visszaadását, s némi misztifikálással vatikáni „lehallgatásra” hivatkozott, ami igazolhatja állításait. Az újságírók készülő emlékiratairól, börtöneveiről, a magyarországi állapotokról, a kommunizmusról, terveiről faggatták. Mindszenty tartózkodott az éles politikai kirohanásoktól, inkább visszafogottan válaszolt, a sajtó mégis ebben a mondatában látta mondandója lényegét: „Életem utolsó percéig harcolok.”²⁸

A torontói polgármester Mindszenty tiszteletére 1973. szeptember 23-i vasárnapot magyar napnak nyilvánította, így a városházán egész nap magyar zászló lengett. (A lobogó maga is egy kegytárgy volt: a hazafiságáról ismert Nyíregyházy Pál koporsóját tartarta, majd a helyi Vitézi Múzeumba került.) A program mégis ellaposodott, mivel igen zsúfolt és fárasztó volt, „ha nem hagyták volna utolsóknak [Mindszenty] beszédét, bizonyosak vagyunk, hogy a fele publikum már eloldalgott volna”.²⁹ A szervezők külön felhívták a bíboros figyelmét arra, hogy a kanadai emigráció magyarságtudata erős, de ugyanakkor erős benne a ragaszkodás Kanadához is, amely otthont és megélhetést biztosított számára. Ezért kialakult egy különleges kanadai magyarságtudat, amelyben a kanadai elem idővel egyre csak erősödött. Mindszenty vendéglátói ezért mérsékletet kértek tőle a hazafias kioktatás terén. Az ontariói kormány parlamenti fogadást adott tiszteletére, de azon William G. Davis tartományi miniszterelnök nem vett részt, csak Claude Bennett iparügyi miniszter üdvözölte a legendás hírű vendéget.

A mintegy háromezres magyarsággal bíró Winnipeget azért emelhetjük ki a meglátogatott városok közül, mert George Flahiff érsek mellett Maxim Hermaniuk ukrán görög katolikus metropolita is kitüntetett figyelemmel, már a repülőtéren fogadta Mindszentyt. (Az ukrán görög katolikusok számára 1912-ben a Szentszék apostoli kormányzóságot, majd 1948-ban három, 1951-ben további egy exarchátust szervezett. 1956-ban Winnipeget tette meg a kanadai unitus [galíciai] ukránok püspökségévé, kivéve így őket a latin hierarchiából. Winnipeget érseki rangra emelte, az apostoli kormányzóságokat pedig

27 ÁBTL 3.2.9. R–8–009/3. 69. fol. Másolat az ottawai nagykövetség 1973. október 4-én kelt jelentéséről. (Az emlékiratok 1974 tavasza helyett összesel jelentek meg.)

28 MAL 808. dosszié, Kanada, 1973. 2. ö. e. *Kanadai Magyarság*, 1973. szeptember 29., 1973. október 6.; *Magyar Élet*, 1973. október 6.

29 MAL 808. dosszié, Kanada, 1973. 2. ö. e. VIRÁGH Anna: Korunkhoz tartozik c. cikke, *Kanadai Magyarság*, 1973. október 6., újságkivágat. (Virág Anna a Mindszenty emlékiratait 1974-ben kiadó Vörösváry István feleségének, Mrs. István Vörösváry-Weller irói álnéve.)

püspökségekre.³⁰) Ez a figyelem nyilván annak a főpapnak szólt, aki hasonló megpróbáltatásokon ment át, mint Joszip Szipij ukrán nagyérsek. A winniepei Páduai Szent Antal Egyházközség szónokai kivétel nélkül Mindszenty áldozatát és egyházhűségét méltatták, ahogy az a városi tanácsos is, aki átnyújtotta Mindszentynek a díszpolgári oklevelet.

Látni kell azonban a protokollünnepek mögötti súlyos problémákat is. Tán a negyedik helyszínen, Calgaryban – ahol Mindszentyt a „magyar nép első zászlósuraként” köszöntötték – tárták fel a legőszintébben az emigráns magyar közösség vallási életének gondjait. A magyar kisebbség asszimilációja megállíthatatlan, az emberek elanyagiasodtak, a hazafias szellem nem mozzogó, a papok nem magyarok, vagy sok esetben épp a magyar pap a közösség egységének megbontója. 1956-ban a kanadai emigráció hiába kérte a magyar papokat tolmácsolásra, többnyire azt válaszolták, hogy ők nem állásközvetítők. A magyar templom kong az ürességtől, a mennyezet roskadozik. A háromezer családból ötven, ha megjelenik a misén.³¹ A lesújtó kép nem volt túlzó. Egy montreali orvos a menekült papok roppant nehéz körülményeit vázolta: a szerzetesek védelmet kapnak egy közösségben, de a világi papok teljesen kiszolgáltatottak. A kényelmes, gazdag kanadai katolikus egyház bizalmatlanul tekintett a távoli Kelet-Európából idevetődött papokra, akik közül sokan inni kezdtek, depressziósak lettek vagy épp megnősültek.³²

A városok közül Vancouver volt az utolsó „végvár” (a katolikusok akkor alig tíz százalékat tették ki a lakosságnak). A bíboros a Boldogasszony Anyánk énekére vonult be a Magyarok Nagyasszonya-templomába, amit 1961-ben 60 ezer dollárért vettek meg a helyi katolikusok a protestánsoktól. A plébános, Horányi Lajos agyvérzéssel egy torontói kórházban feküdt, így a jezsuita Ugrin Béla (a KALOT-vezér és demokrata néppárti képviselő Ugrin József testvére) fogadta Mindszentyt, de köszöntötte Csiszár Attila református lelkész is. Nem csupán az a 250 család volt kíváncsi Mindszentyre, akik a plébániához tartoztak, távolabbi vidékekről is tódult a tömeg. Az 1956-os forradalmárok emlékművénel elüthetett egy fenyőfát magyar földdel. Gyors ebéd a plébánián, majd indulás tovább a Magyar Házba, ahol erre az alkalomra kiállításal készültek, ezután szentmise a katedrálisban. A hangfelvételeket később még hetekig lejátszották a torontói M. Kir. Csendőr és Vitézi Múzeum szervezésében.³³ A kanadai magyar sajtó egy új Savonarolát látott az agg főpapban, aki harcos egyéniségével, töretlen jellemével tiszteletet váltott ki. Látogatása apropót adott a legkülönbözőbb politikai csoportosulásoknak, voltak, akik odáig mentek, hogy revíziós röpcédulákat osztogassanak.

Mindszenty kanadai útja árnyékot vetett a magyar–kanadai diplomáciai kapcsolatokra. A szabad gondolkodású, nem vallásos Pierre Trudeau kanadai miniszterelnök – bár a magyar emigránsok igencsak szorgalmazták – elhárította ugyan a személyes találkozást Mindszentyvel, de maga helyett elküldte Mitchell Sharp külügyminisztert. (A bíboros titkára máshogy ismeri a történetet: eszerint a magyar fél mondta le a kormányfőnél teendő vizitet.)³⁴ Akárhogy is történt, a protestáns és szívében republikánus Sharp a kormány ne-

30 ÁBTL 3.2.3. Mt–988/1. Az ún. egyesült ukránok patriarchátusa.

31 MAL 808. dosszié, Kanada, 1973. 10. ő. e. Noel Péter összefoglalása. Calgary-Edmonton, 1973. szeptember 26.

32 MAL 808. dosszié, Kanada, 1973. MFN 10211, L-5056. dr. Mahig János orvos levele Mindszenty Józsefhez. Montreal, 1973. március 15.

33 MAL 808. dosszié, Kanada, 1973. 2. ő. e. Programtervek.

34 MÉSZÁROS Tibor: *A száműzött bíboros szolgálatában. Mindszenty József titkárának napi jegyzetei (1972–1975)*. Lämpás Kiadó, Abaliget, 2000, 62. (a továbbiakban: MÉSZÁROS 2000) 1973. szeptember 25-ei bejegyzés.

vében túlcserélődött tisztelettel köszöntötte Mindszentyt, aki „mint az igazság hőse és vértanúja kétségtelenül a ma élő legnagyobb igaz ember”. Mindez annak ellenére hangzott el, hogy az ottawai magyar nagykövet előre figyelmeztette a kanadai külügyminisztériumot, hogy hivatalos személyek részvételét Mindszenty programjain Budapest barátságosan lépésnek tekinti. Valóban, Sharp üdvözlését – amiről a szovjet nagykövet értesítette leg hamarabb a magyarokat – a magyar külügyi apparátus rosszzallása és a kanadai miniszter magyarázkodása követte. Bagatellizálni igyekezett szerepét, és részben magyar választói kérésére, részben egyéni hobbjára (vallásfilozófiai eszmecserékre) hivatkozott.³⁵ A kanadai Külügyminisztérium megküldte Sharp szavainak hiteles szövegét, és az mérsékeltebb volt a sajtóban megjelentnél: „This is not the first time that I have addressed a large audience. This is not the first time, that I have addressed an audience that included distinguished personages. Never before, however have I ever addressed an audience that included such a distinguished personage as our guest of honour Cardinal Mindszenty. Never has this man abandoned his faith. Never has he bowed to the oppressor.”³⁶ Az utolsó mondatához magyarázatként még hozzáfűzték, hogy azt Sharp a németekkel szembeni ellenállásra értette. A miniszter magyarázkodása végül is enyhített a kínos helyzeten, és nem áldozták fel értük a magyar–kanadai kapcsolatok addigi eredményeit. Péter János magyar külügyminiszter és Sharp pár nappal későbbi találkozásán kimondottan javulónak értékelték azokat. (Holott Bartha János magyar nagykövet egészen másként minősítette a történeteket: „Mindszenty József kanadai körutazásának eseményei, a kanadai hivatalos személyiségek nyilatkozatai végső soron nem keltettek meglepetést. Ismételten csak azt bizonyították, hogy a mai Kanada vezetői minden látszólagos együttműködés mellett a Magyar Népköztársaság halálos ellenségét tekintik »igaz barátjuk«-nak.”)³⁷

A párnapos egyesült államokbeli kirándulás főnyompontja az újjáépített New Brunswick-i magyar templom felszentelése volt. Ami az amerikai klérus hozzáállását illeti, Mindszentynek csalódnia kellett abbéli reményében, hogy Spellman New York-i érsek utóda, Terence Cooke bíboros – akinek boldoggá avatási eljárása Mindszentyéhez hasonlóan ugyancsak folyamatban – elődjéhez hasonló szimpátiával és jóindulattal fogadja. Személyesen ment ugyan elé a repülőtérré, de a közös program kínosan udvariaskodó maradt: együtt reggeliztek, Mindszenty ünnepi öltözékben végigülte vendéglátója szentmiséjét, fényképezkedtek – ám a világhírű magyar főpap díszlet volt csupán, akivel nemigen tudott mit kezdeni egy született amerikai. Nehéz volt persze kötetlenül beszélgetni az élő legendával, egy olyan emberrel, aki egész életét feláldozta azért, amit a világról gondolt. „Szükségszerűen kisebbségi érzet támad azokban, akik vele találkoznak, fogadják őt” – jegyezte le titkára.³⁸ A tisztelet ellenére is alig negyedórányi tárgyalást sikerült kicsikarni a New York-i érsektől, mielőtt elsietett volna egy futballmeccsre, és

35 ÁBTL 3.2.9. R–8–009/3. 72–75. fol. A kanadai magyar nagykövetség tájékoztatásai. Ottawa, 1973. október 6., október 11., október 19., október 22.

36 Fordításban: „*Nem először beszéltek nagy közönség előtt. Nem először szölok olyan hallgatóságához, ahol jeles személyiségek foglalnak helyet. Azonban még sosem beszéltem olyan közönség előtt, amely olyan kiváló személyiséget foglal magába, mint tiszteletbeli vendégünk, Mindszenty bíboros. Ez az ember sosem hagyta el a hitét. Sosem hajolt meg az elnyomók előtt.*” Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) XIX–J–1–j Kanada 004280/8/1973. Németh József, a konzuli főosztály vezetőjének összefoglalása. Budapest, 1973. november 15.

37 MNL OL XIX–J–1–j Kanada 004280/5/1973. Bartha János magyar nagykövet jelentése. Ottawa, 1973. október 4.

38 MÉSZÁROS 2000, 70. 1973. szeptember 28-ai feljegyzés.

sem a New York-i magyar plébánia 1929 óta húzódó ügyéért, sem egy – az Észak- és Dél-Amerikában szétszórta élő magyarok lelki vezetésére esetlegesen kinevezendő – magyar segédpüspök elfogadásáért nem mutatott különösebb lelkesedést.³⁹ Nem is valószínűleg egyik elképzelés sem. Már a magyar egyházi szervezetek (plébániák, hévégi iskolák) kiépítése sem állt szinkronban az amerikai katolikus egyház gyakorlatával, amely nemzeti alapú szervezeti keretek nélkül kívánta biztosítani a hitélet nemzeti nyelven történő gyakorlását. Egy önálló magyar emigrációs egyház elkülönülése, élén esetleg a primással, végképp távol állt minden támogatandó tervtől. A Cooke bíborossal folytatott kurta beszélgetést leszámítva Mindszenty nem találkozott vezető amerikai egyházi személlyel; a tartózkodás mögött a szentszéki diplomata, Giovanni Cheli – és áttételesen a Szentszék – intését sejtjük, akit nem sokkal Mindszenty érkezése előtt helyeztek át New Yorkba ENSZ-megfigyelőnek. (Cheli mint az Apostoli Szentszék teljes jogú felhatalmazottja írta alá 1971. szeptember 9-én a magyar–szentszéki megállapodás Mindszenty József távozásáról Magyarországról.) A magyar bíborost állami részről sem fogadták magas szinten, bár Richard Nixon elnök táviratban köszöntötte első amerikai útja alkalmából⁴⁰ és Edward Kennedy szenátor a szenátusban megemlékezett Mindszentyről. A nagy napilapok és magazinok hírt adtak érkezéséről, de ott-tartózkodásáról megkülönböztetett figyelemmel inkább csak az emigráns sajtó kísérte. Mindszenty „hírtékét”, érdekességét növelte, hogy a kanadai és amerikai újságírók előtt már nem tagadta meg önmagát, és nem kerülte meg a politikai kérdéseket.

A Kanadában elmondott nyilvános beszédei középpontjában a család egysége állt. A „magyar anya”, a „magyar család”, a „magyar iskola” gondolatkörét összekapcsolta a Mária-kultusszal és az abortusz elítélésével. Utóbbi mindig is foglalkoztatta, de most azért hangsúlyozta, mert 1973. február 18-án az amerikai legfelsőbb bíróság engedélyezte az abortuszt. (Ennek olyan következménye is lesz, hogy Mindszenty újabb, 1974. tavaszi egyesült államokbeli útján visszautasította díszdoktorrá avatását.) Az 1973 ősze előtti utazások visszafogott sajtónyilatkozatai megszűnni látszottak. Miért ez a változás? A válasz kulcsszava benne van a montreali sajtótájékoztatóról idézett mondatban: *emlékiratok*. Kanadai útja előtt ugyanis Mindszenty már kézhez kapta VI. Pál 1973. augusztus 30-án kelt levelét, amelyben a pápa elhalasztani kérte emlékiratainak kiadását. A kérešként talált elvárásra Mindszenty dacos ellenkezéssel válaszol: ha Róma megszegi az 1971 nyarán neki tett ígéretet emlékiratainak kiadhatóságáról, akkor neki sem kötelező betartani a ráerőszakolt játékszabályokat.⁴¹

39 Mindszenty a visszautasítások ellenére sem tett le az erre vonatkozó tervéről. A vonatkozó iratokat lásd MAL 054. dosszié, „Levelezés magyar emigráns püspök kinevezése ügyében.”

40 Nixon Library National Security Council Files, Presidential Correspondence 1969–1974. Box 755. Nixon elnök távirata Mindszenty Józsefhez. Washington, 1973. szeptember 29. (Mindszenty udvarias választ küldött, MAL 086/5. Washington. MFN 10199, L-5034. Mindszenty Nixonhoz, 1973. október 2. Kézirat és gépellt fogalmazvány.)

41 Amikor Zágón József 1971. június 25–27-én a pápa megbízásából a budapesti amerikai követségen Mindszentyvel tárgyalt, négy feltételt kért elfogadni, utolsóként azt, hogy emlékiratait ne publikálja, hanem azokat végrendeletben hagyja a Szentszékre. Ezt Mindszenty nem fogadta el, és hogy enyhítse a publikálási tilalmat, megmutatta a kéziratot Zágónak, aki – miután megismerkedett az emlékiratok tartalmával – már nem látta akadályát, hogy a szöveg *egy jelentős része* még a bíboros életében megjelenjen. Zágón azonban csak az életmű egy részét láthatta, azt, ami Magyarország múltjáról szól, ugyanis Mindszenty ekkor még vagy nem készült el az utolsó, az 1945 utáni évekről és a saját hercegprimási működéséről szóló kötettel, ami a megjelent emlékiratok lesznek, vagy ezt még mutatta meg.

AZ 1973-AS UTAZÁS UTÓHATÁSA

Az eredetileg hathetesre tervezett út az anyagiak hiánya miatt rövidült le. Mindszenty Bécsbe visszatérve is segíteni igyekezett a torontói magyar iskola ügyét és egyéb kulturális célokat. Ennek érdekében levelet is írt Trudeau miniszterelnöknek.⁴² Az iskola igazgatójával, Bácsalmási Istvánnal haláláig kapcsolatban maradt. Bácsalmási legutolsó küldeményében örömmel számolt be arról, hogy két év küzdelem után könyvekre 7800 dollár érkezett a kanadai szövetségi kormánytól. Bácsalmási azt is megírta a primásnak, hogy a Kanadába menekült magyarok egyesületeit, szervezeteit miként kell átszervezni. Mivel azok a magyar múltat örökölték meg, amelyek csak emlékeznek, de nincs lehetőségük megújulásra, át kell alakítani a kanadai magyar kisebbség védelmére, ügyének képviselőre, kultúrájának fejlesztésére. „A magyar csendőrök egyesülete nem lehet más, mint egy kihaltó egyesület” – írja –, „miután szemléletük csak a múlthoz kötött (s nem a múltból él) csak gyászos sirató éneket zenghetnek, jövőt semmi esetre sem.” A magyarokat a befogadó társadalom értékes részévé kell tenni, hogy a fiatalok büszkéek legyen gyökereikre és kultúrájukra. Mindehhez rendszeres és biztos anyagi alapot kell teremteni. Mindszentyt az érvelés meggyőzte, a neki szánt bronzszoborra gyűjtött pénzt oktatásra ajánlotta fel.⁴³

Mindenszentek ünnepén szellemi végrendeletet intézett a kanadai és az egyesült államokbeli magyarsághoz: *„Mielőtt szemeim megtörnének, nem ember, nem pátosz, hanem Isten és őseink mondatják velem és ezt szeretném minden magyar párnája alá tenni, legyen bárhol széles e világon, hogy ne legyen nyugta az ösztökétől halála órájáig: a megmaradt kevésből újra kell építenünk a magyar Hazát. Ez a dolgunk ezen a világon. Ettől megszabadulni nem tudunk, csak elbújni előle. [...] Tegyétek félre a versengést. A mértéktelen nagyravágyást. A ki-ha-én-nem magatartást. Nem nézve se jobbra, se balra, mindenki ott tegye meg a magáét, ahová az élet állította. Teremtünk keresztény hitre épülő egyházi közösséget. Legyen a családban gyermek, mert ez áldás marad és jövőt jelent, bármit mond a világ. A gyermek kapjon a családban, a hétvégi iskolában – ha mindennapira sehogy sincs lehetőség – magyar nyelvet, magyar öntudatot.”*⁴⁴ Megismételte benne, hogy 1956 óta Magyarországon több mint 3 millió magzatot gyilkoltak le az anyaméhben – ezzel a döbbenetes számmal is tiltakozva az abortusz ellen. (Adata lényegében pontos is volt: 1970-ig évente 170 ezer és 200 ezer között mozgott a művi vetélések száma.)

Nincs tudomásunk arról, hogy a tengerentúli magyarsághoz intézett üzenetéhez megkérte-e a pápai hozzájárulást. Feltehetően nem, mert a bíboros amerikai nyilatkozatainak politikai tartalma, az emlékiratok kiadásának felgyorsítása – nem önmagukban, hanem az előzményekkel együttes sorozatban – Mindszenty elmozdításához vezettek. A budapesti amerikai követség elhagyását megelőző tárgyalásokon ugyanis az egyik vele szemben támasztott feltétel az volt, hogy ne tegyen olyan nyilatkozatot, amely zavarná az Apostoli Szentszék és a magyar kormány viszonyát, vagy amely sértené a magyar

42 MAL 060. dosszié, külön tasak. Mindszenty József levele Pierre Elliott Trudeau kanadai miniszterelnök-höz. Bécs, 1973. október 8. Gépelt másolat.

43 MAL 060. dosszié, külön tasak. Bácsalmási István levele Mindszenty Józsefhez. Willowdale, 1975. április 29. Másolat eredetiről.

44 MAL 808. dosszié, Kanada, 1973. 8. ó. e. „Kedves Magyarok Kanadában és Amerikában” Mindszenty József üzenete, Bécs, 1973. Mindenszentek ünnepén. Gépelt szöveg. (A sajtóban apró stilisztikai eltérésekkel jelent meg.)

kormányt és a népköztársaságot. VI. Pál pápa azt is Mindszenty lelkére kötötte, hogy a világban szétszóródott magyar menekültek fölött sincs semmiféle joghatósága. 1971 adventjén (1971. november 28.) Mindszenty József mégis mint „esztergomi érsek, Magyarország primása” aláírással intézett körlevelet öt világérsz emigráns magyarjaihoz. Egy félreérthető mondatából – „Hittel, Istenbe vetett reménnyel léptük át a börtön küszöbét, és az ideiglenes, de életretört országhatárt”⁴⁵ – egyből komoly politikai vihar támadt. Burgenland kormányzója azonnal tiltakozott Bruno Kreisky kancellárnál, mert szerinte a bíboros „kérdéssé tette Ausztria területi integritását”.⁴⁶ Az osztrák sajtó egy része is úgy értelmezte a szöveget, mintha Mindszenty a magyar–osztrák államhatárt tekintené ideiglenesnek, holott – ahogy a nyomban kiadott helyesbítésében pontosította – ő csak a nemritkán emberéletet is követelő határbiztosító aknák, az úgynevezett „vasfüggöny” átmenetiségére utalt. A pápa ezért arra kérte Mindszentyt, hogy a jövőben minden megnyilatkozását, még templomi beszédeit is, mutassa be előzetes jóváhagyásra.⁴⁷ Ezután Mindszenty nem is intézett újabb pásztorlevelet a Magyarország határain kívül élő katolikus magyarokhoz. Lelkipásztori útjai során azonban, amikor sorra látogatta a világban szétszórta élő magyarokat, kifejtette gondolatait az emigráns magyarság feladatairól – és idézzük újra az előbbi szavakat: „*a megmaradt kevésből újra kell építenünk a magyar Hazát. Ez a dolgunk ezen a világon*”. Az emigráció nem maradhat tétlen. Ha most az óhazában egy kommunista rezsim diktál is, annak egyszer vége lesz, és akkor eljön a külhonban élő magyarok ideje, akikre a haza megmentésének óriási feladata vár.

Mindszentynek nemcsak az enyhüléspárti nyugati világ, a fiatalok generációs lázadása, a szexuális forradalom volt teljesen ismeretlen, hanem azok az új eszmék és új liturgikus formák is, amelyekkel az 1960–70-es években a II. Vatikáni Zsinat utáni katolikus egyház kísérletezett. Külföldi lelkipásztori útjain a változatlanságot, a hagyományt, a régi vágású katolicizmust képviselte a milderre nosztalgiával tekintő emigráns magyarságnak. Ennek köszönhetően Mindszenty személye már nem csupán az antikommunistáknak vált ideális szimbólumává, hanem a társadalmi (és egyházi) változásokat ellenző konzervatívoknak is. További elemzéseket igényel, hogy a magyar emigráns sorsközösséget mennyiben lazította vagy forrasztotta még inkább össze egy ilyen főpapi üzenet? Egységet vagy megosztást hozott az emigrációra? Meddig és mennyiben volt közös Mindszenty és az emigrációs magyarság sorsa?

45 MAL 060. dosszié, számozás nélküli vegyes gyűjtemény 507/1971.; uo. 040/b dosszié, „Cikkek, feljegyzések 1971-től”; MNL OL XIX–A–21–c ÁEH Adattár, 17.1. Mindszenty József hercegprimás 1–101. 60. doboz, 1966–71. 50. tétel; Nyomtatásban megjelent MINDSZENTY József: *Hirdettem az igét. Válogatott szentbeszédek és körlevelek, 1944–1975*. Összeállította KÖZI HORVÁTH József. Vaduz, 1982; Budapest, 1989. 188–191.

46 Archives du Ministère des Affaires étrangères Série: Europe, Hongrie, versément aux Archives (1971–juin 1976), boîte 3330, dossier Questions religieuses (1 janvier 1971–30 juin 1976). François Leduc, Franciaország ausztriai nagykövetének 772/EU számú jelentése Maurice Schumann külügyminiszter részére. Bécs, 1971. december 10.

47 MAL 060. dosszié, MFN 7910, L-2861. VI. Pál pápa Mindszentynek, 1971. december 14. Eredeti, latin nyelvű levél, aláírt. Szövegét latinul elsőként közzétette ADRIÁNYI, Gabriel: *Die Ostpolitik des Vatikan 1958–1978 gegenüber Ungarn. Der Fall Kardinal Mindszenty*. Herne, 2003, 160–161. (Studien zur Geschichte Ost- und Ostmitteleuropas, 3.); magyarul ADRIÁNYI Gábor: *A Vatikán keleti politikája és Magyarország 1939–1978. A Mindszenty-ügy*. Kairosz Kiadó, Budapest, 2004, 229–230.

MARGIT BALOGH

TWO TOURS – TWO ERAS

CARDINAL ARCHBISHOP JÓZSEF MINDSZENTY'S VISITS TO CANADA IN 1947 AND IN 1973

The name of József Mindszenty became world-famous as the symbol of fight against communism. Some saw him as “a victim of history”, “a martyr from behind the Iron Curtain”; others called him “a stubborn old man”, “the Hungarian Gandhi” – just a few from the metaphors referring to him, depending on temper and personal sympathy. In the course of his life he visited Canada and the United States twice. For the first time in 1947, as a middle-aged prelate in the prime of life; then in 1973, one and a half year before his death. Both tours had an influence on the shaping of the Cardinal's life course, although not in a decisive way. The first one contributed to his criminal proceedings and the second one to his removal from office as an archbishop.

At the time of József Mindszenty's first tour overseas, in Hungary the communist style separation of church and state and the destroying of the social influence of the church were in full swing; although there was a coalition government, the development of the communist political system was in progress. In the person of József Mindszenty such a prelate won the seat of the cardinal, who strove for the interests of the church with immense sense of vocation and mission.

On 13 June 1947 Mindszenty left for the American continent, for his third trip abroad during his Primacy, armed with this success but in a tense political situation. He had been invited in January by Alexander Vachon Canadian archbishop to participate on the Maria Celebrations on the occasion of the centenarian jubilee of the Ottawa cathedral. The Maria Congress ment an opportunity for the protest against the atomic bomb as well as the anti-Soviet and anti-communist propaganda.

Mindszenty took advantage of the trip to meet the Habsburg royal family: in Chicago he discussed with Otto von Habsburg the possibilities of a Central-European, catholic Habsburg confederation, supported by the USA. Later this meeting served as one of the important evidences that Mindszenty devised a royalist plot to demolish the Hungarian Republic with the help of the Americans.

By the time Mindszenty travelled to Canada for the second time in 1973, he had outlived his sentence, the years in prison, the 1956 revolution and the 15-year voluntary confinement in the Budapest Embassy of the United States. The world had turned as well and Mindszenty was not only the symbol of the implacable fight against communism and the suppression of the church but also, he started to become the symbol of the Cold War, envisioning the decay of humankind.

He visited Canada between 18 and 28 September 1973. After visiting Montreal, he went to Toronto, Winnipeg, Calgary and Vancouver. The Hungarians living there attached the millennium festivities of the Christendom of the Hungarian people to the visit of Mindszenty; his stay there was a stupendous celebration. The presence of the Cardinal gave faith, trust and enthusiasm to the factional, quarrelsome emigrants. Mindszenty's tour cast a shadow on the Hungarian–Canadian diplomatic relations. His remark on the publication of his memoirs in itself irritated both Budapest and Rome.

After all, the political purport of the Cardinal's statements in America and the speeding up of the publishing of his memoirs contributed to the publication of the decision of Pope Pius XII that was made public on 5 February 1974: he declared the Archdiocese of Esztergom vacated, thus removing József Mindszenty from his pontifical position.

SZÉKELY TIBOR

AZ ESZTERGOMI KISSZEMINÁRIUM TÖRTÉNETE 1948-TÓL 1951-IG

A Cursus Praeliminaris alapítása, működése és felszámolása

1. ELŐZMÉNYEK¹

A török hódoltság idején, 1543-ban Nagyszombatba menekült az esztergomi érsek és a káptalan. Röviddel azután a trentói zsinat (1545–1563) elrendelte szemináriumok alapítását, és erről V. Piusz pápa külön brevét küldött Oláh Miklósnak. Az év tavaszán az egyházmegyei zsinat jóváhagyásával elkészült az alapító levél, amelyet Miksa császár azzal a feltétellel írt alá, hogy a török kiűzése után a szemináriumot át kell telepíteni Esztergomba.

A Szemináriumnak viharos volt a története: anyagi gondok, többszöri bezárás után Pázmány Péter – Szent Istvánról elnevezve – a káptalanra bízta az intézményt, rendezte a fenntartási feltételeket és a mindenkor kanonok-reaktor mellett a jezsuitákra bízta a nevelést. A szeminárium további sorsa sem volt problémamentes, míg Rudnay Sándor érsek (1819–1831) legfőbb feladatának érezve a Bazilika és a Szeminárium ügyét, Hild József tervei alapján kezdte meg az építkezést.

1850-ben megtörtént a szeminárium áttelepítése, jöllehet az épület nem volt kész, egyelőre a vízivárosi ferences kolostorba;

1865-ben beköltözhetett a Szeminárium a kész Nagyszemináriumba, és csak 20 évvel később, – 1885-ben hozatta át gimnazistákat Simor János hercegprímás (1867–1891).

1948-ban, a diktatúra államosította az egyházi iskolákat. A Hercegprímás nem volt hajlandó a tárgyalásokon részt venni, és a sértett Hatalom azzal torolta meg vélt sérelmét, hogy a tervezetthez képest jelentősen csökkentette a meghagyott iskolák számát.

1948-ban az Esztergomi Bencés Gimnáziumot, a kisszeminarista növendékek iskoláját is államosították. Az esztergomi főegyházmegyei hatóság – hasonlóan a többi egyházmegyéhez – megoldhatatlannak látszó probléma elé került, mert nem engedhette meg, hogy növendékei ateista, marxista tantervű oktatásban vegyenek részt.

A Hercegprímás úgy intézkedett, hogy a Szemináriumon belül létesüljön középiskola a 15–18 éves növendékek, vagyis a kisszeminaristák képzésére.

A reform előtti egyházi törvénykönyv² (CIC)

– 1374. canonja úgy rendelkezik, hogy „Katolikus gyermekek nem katolikus ... iskolákat, különösen, ha azokat nem katolikusok alapították, ne látogassanak;” az

¹ www.hidlap.hu: Az esztergomi Szeminárium históriája (1)2011.01.30 (2).02.06 (3) 02.12.

² (CIC) Codex Iuris Canonici Typis Poliglottis Vaticanis, MCLI, pp.367–373, 373–375.

- 1375. canon kimondja, hogy „Az egyház jogosult bármiféle ... iskolát alapítani, nem csak elemi iskolákat, hanem közép- és felsőfokúakat is;” az
- 1352. canonban a szemináriumokról úgy rendelkezik a CIC, hogy „az Egyháznak saját és kizárólagos joga szemináriumokat alapítani azok számára, akik önmagukat egyházi szolgálatra szánják; az
- 1354. canon 2. §-a pedig előírja, hogy „Különösen a nagyobb egyházmegyékben gondoskodni kell ’kettős’ szeminárium alapításáról, ahol a kisebb gyermekek az írás mesterségét elsajátítják, a nagyobb növendékek pedig filozófiát és teológiát tanulnak;” az
- 1355. canon pedig a fenntartás költségeiről intézkedik: „akár a plébánosoktól és az intézményektől beszedett díjak formájában, akár egyszerűbb javadalom juttatásával.”

Arról nincs dokumentumunk, de a Főegyházmegyei Hatóság (bizonyára) felkérte a pannonhalmi főapátot, hogy az esztergomi gimnázium volt igazgatója megszervezze és a tanári kara elláthassa a kisszemináriumban az oktatást.

2. A CURSUS PRAELIMINARIS ALAPÍTÁSA

Vértes Zoárd OSB, aki a „házi” gimnázium igazgatója lett, 1949. július 25-én készített jelentésében számolt be az egy évvel korábban történt alapítás körülményeiről.³

„Az Esztergomi Érseki Hittudományi Főiskola az 1948–49. iskolai évben új ágot hajtott. ... A hajtásnak az lett a rendeltetése, hogy a Szemináriumba felvételt nyert, középiskolai tanulmányok végzésére kötelezett növendékeket előkészítse a magasabb teológiai tanulmányokra. Ezt a kimondott célt hirdeti az iskola címe is: „Cursus Praeliminaris ad Sacram Theologiam.” Az iskolát Eminenciás Urunk, Magyarország Bíboros Hercegprímása hívta életre azzal a határozott meghagyással; az intézet tanári kara olyan mértékben, terjedelemben, olyan tanterv útmutató beállításával foglalkozzék a Cursus Praeliminaris növendékeivel, hogy ezek az iskolai év végén valamelyik Tőle kijelölt állami, vagy felekezeti gimnáziumban szabályszerű vizsgát tehesenek.

Ez a rendelkezés szabta meg a Cursus Praeliminaris egész évi munkáját. Teljesen, a legkisebb részleteket is értve, az állami iskolák megkövetelte módszer beállításával, az ott honos tárgyi anyag átadásával, az érvényben lévő Tantervi Utasításoknak megfelelően folyt az oktató munka.” [...]

„Az iskola előbb említett címe nem mond el mindent. Csak nagy általánosságban tájékoztat szervezeti felépítéségének megnevezésével, pár szóba foglalt rendeltetésének felemlítésével. Az általános, pontosabban körvonalazott út és irányvonalakat, berendezést tekintve ez a mi iskolánk a gimnáziummal azonos, ennek az iskolatípusnak a humanisztikus alapozású, beállítású ágával, fajtájával. Fontos tárgya a latin nyelv, a latin művelődés évezredek megépítő, azt cizelláló birodalma. Meleg érdeklődéssel fordul a görög stúdium felé, hiszen ez iker együttesből ez az időn átverő kultúra sem hiányozhat. Az első nyelv nélkül a papi képzés el sem képzelhető. A görög nyelv tudásával, kultúrájának megismerésével jelentős, a latinos műveltséget megokoló, nem könnyen

3 VÉRTES Zoárd OSB: *Annuario Cursus Praeliminaris Strigoniensis ad annum scholarem 1948/49*. Primási Levéltár, No 3341/1949. pp.1–15.

pótolható értékes műveltség többletkezés jut az Egyház szolgálatára készülő papnövendék. A Szentírás magyarázatánál, nagyobb vonalú szempontok felvételénél a teológiai főiskolán nagy hasznát veszik a főiskolások görög nyelvi, tárgyi stúdiumaiknak, képzettségüknek.

Az iskola tehát a maga általános, sajátságos felépítettségén kívül számolt az erősen humanisztikus erézzel. Ennek megfelelően kettőt akar: a.) általános, a kor színvonalán álló, minden fontost magában foglaló műveltséget adni; b.) olyan ismeretek birtokába juttatni a növendékeket, amelyek részben elengedhetetlen feltételei, előzményei a felsőbb teológiai oktatásnak, részben támogatják, megkönnyítik a teológiai főiskola munkáját.

A tanterv, amely szerint munkánk haladt, az 1945. szept.-től esedékes, akkor életbe léptetett, megreformált, demokratikus tanterv. Ez a nagyvonalú, érett megfontolással készült tanterv nagyon megfelelt elgondolásunknak. Megfontolt átgondoltságán kívül nagy előnye: rugalmassága helyet ad a mindig jelentkező újabb helyi igényeknek is.

Eszerint a modern és demokratikus tanterv szerint állottunk munkánkhoz, állítottuk össze a tanrendet, vettük fel a tantárgyakat, és dolgoztuk fel a tananyagbeosztást. A tanterv minden előírt óráját felvettük, még az ún. mindennapi kérdések óráját is. Sőt meg kell jegyezni, hogy három órával többünk volt a tanterv előírta órák számánál. Ilyen módon az ellátandó órák száma 117 (száztizenhét) lett.

Eminenciás Urunktól kinevezett tanárok száma: 5 (öt): Vértés Zoárd igazgató-tanár, Korányi Szever tanár, dr. Szalay Semjén tanár, dr. Scheidl Venánt tanár, Kokas Rajmund tanár, mind a Pannonhalmi Szentbenedekrend tagjai.

Az igazgató óráinak száma, ha a rendkívüli görög órákat is beszámítjuk: 24. A többi tanárnál a heti órák száma: 20–20.

A tanári kar összeállítása nem volt egészen szakszerű. Két magyar–latin szakos kapott beosztást. Német szakossal egyáltalán nem rendelkezünk. Az ilyen módon jelentkező jelentős hiányt a legfelsőbb Egyházi hatóság engedélyével dr. Monsberger Ulrik esztergomi bencés házfőnök, vízivárosi plébános beállításával tüntettük el, aki a német nyelv 4x2 óráját, és az I. osztályban a hittant vállalta el.

A kinevezettek között francia szakos tanár nem volt. Ez nem is volt helyrehozhatatlan baj, hiszen mindössze két osztályban szerepelt a francia nyelv, a III. és IV. osztályban, heti 2, összesen 4 órával. A francia nyelvi órák ellátását óraadó felfogadásával oldottuk meg, Káldi Győző esztergomi bencés tanár személyében.

Természetről szakos tanár sem akadt a kinevezettek sorában. A vegytan és a természetrajz 5 óráját Besenyői Zoltán bencés tanárra, esztergom-belvárosi káplánra bíztuk, aki óraadó minőségben tett eleget megbízásának.

A kötelező éneket heti 4 órában Bálint Ferenc, a Bazilika karnagya tanított szintén óraadó minőségben.

A testnevelést heti 1 órában a volt Bencés Gimnázium tornatanára, Boromissza Gyula vállalta.

A rendes tárgyakon kívül helyet engedünk a rendkívüli tárgyaknak is.

A Szeminárium előjárósága már az 1947–48. iskolai évben a Bencés Gimnáziumban kötelezővé tette, hogy a nem görög nyelvet tanuló papnövendékek, legalább rendkívüli tárgy formájában tanulják a görög nyelvet. Ezt még az utolsó évfolyambeliéknél, a VIII. o. gimnazistáknál is megkövetelte. ... Ez a kötelezettség fennállott az 1948–49-es iskolai évben is. ...

A francia nyelvet rendkívüli tárgyként mindössze 1 növendék tanulta, tanára Káldi Győző bencés tanár, heti óraszám: 2.

Az *angol* nyelvet 1 tanuló tanulta rendes tárgyként. Ennek tanítását kezdetben Söveges Aladár bencés tanár vállalta, aki a vízivárosi plébánián nyert kápláni beosztást, ... később Besenyői Zoltán bencés tanár fejezte be. Rendkívüli tárgyként 5-en tanultak angol nyelvet Tanárnőjük M. Angeli Liguria szatmári irgalmas rendi tanárnő. Heti órák száma: 2.

A gyorsírást 8-an tanulták rendkívüli tárgyként. ... Tanáruk: Gombos Cézár esztergomi bencés tanár, szentgyörgymezői káplán. Heti órák száma: 2.

A korábbi esztendő nagyon hiányos szorgalmi ideje alatt 2 esztendőn keresztül csak 5–5 hónapig tartott a tanítás – kényes hiányok mutatkoztak a latin nyelv eredménye terén. ... A helyzet legalább bizonyos fokig való javítására a Szeminárium előjáróságának engedélyével a szaktanár behozta a hétfő reggeli 8– $\frac{1}{2}$ 9-ig a félórás ismétlési alkalmat. ...

A rendkívüli órák sorában kell megemlékezni az énekkarról, meg a zenekarról. Az ezzel járó munkát Bálint Ferenc, a bazilika karnagya látta el, teljesen díjtalanul. Az énekkarba minden növendéket felvett. A zene művelésében résztvevők száma nem volt valami nagy. Az egész kurzuson zenét (zongorát) csak egy III. oszt. növendék tanult.”

3. AZ ELSŐ TANÉV

„A tanévet 1948. szept. 14-én „Veni Sancte”-val nyitottuk. Szept. 15-én indultak meg az előadások. Egy hónappal később ... (október 23–26-ig) a növendékek megtartották a szokásos lelkigyakorlatokat. A tanulások ezeken a napokon – természetesen – szüneteltek.

A tanév a legkisebb zökkenőktől mentesen folyt az egész iskolaév során. Az I–III. o.-ban a tanítási napok száma 182, a IV. o.-ban 161.

A tanítás rendes órabeosztással, órarend felállításával haladt. Az összeállított órarendet az iskolaév kezdetén – rövidesen az iskolai munka megkezdése után – felterjesztetem Eminenciás Urunkhoz, aki a felterjesztett órarendet jóváhagyta. Éppen ezért ennek a jóváhagyott órarendnek újból való felterjesztését szükségtelennek tartom.

Osztálykönyveket vezettünk az egyes tárgyak tanmenetének legpontosabb feltüntetésével. Jegynaplóval dolgoztunk, hogy a tanári kar előtt állandóan tudott és ismeretes legyen a növendékek munkateljesítményének eredménye. Ebben is teljesen azt a munkát végeztük, amelyet a nyilvános iskolák végeznek és követelnek meg. A szépen kiállított és kezelt „Jegynapló” egyúttal „Anyakönyvül” is szolgált, amelynek megfelelő rovatába az összes – bizonyítvány tekintetében szükséges – adatot bevezettük s az év lezárásakor az Utasítások előírta záradékkal és hitelesítéssel elláttuk.

A meginduláskor 8^h-kor kezdődtek az egyes órák. Egy-egy óra tartama: 50'. Úgy 3 héttel később azonban – a növendékek kevésnek bizonyult stúdium idejének gyarapítása miatt – jónak láttuk egy-egy órának 5'-cel való megapasztását. Így a növendékek reggel 8^h-kor $\frac{1}{2}$ órai stúdium idővel gyarapíthatták készületi idejüket. Az előadások ettől kezdve számukra $\frac{1}{2}$ 9^h-kor kezdődtek. Az utolsó (ötödik) óra 40'-es volt. Az egyes órák közé 10'-es pihenőt iktattunk.

A tanítás csaknem kizárólag a délelőtti időre jutott. A délutáni időre tettük a rendes tárgyként szereplő éneket, és az összes rendkívüli tárgyakat (angol, görög, stb.) A gyorsírást megosztottuk a délelőtt és a délután között. A rendkívüli francia délelőtti időre, a testnevelés délutánra nyert beosztást.

Az előadások osztályonként külön-külön teremben folytak. A Szeminárium előjáróinak figyelmességéből nagyon szép, tágas szobát kaptunk tanári teremnek, aminek nagy hasznát vettük. Ezzel otthont nyerünk, ahol az órák közeit és az ún. lukasórákat tölthettük.

A német nyelv számára, amely párhuzamosan, egy időben futott a francia órával, szintén külön szobát kaptunk előzékeny figyelmességéből.

Az osztályozásnál, hogy ezzel is kifejezésre juttassuk, mennyire leányiskolája a Cursus Praeliminaris a Hittudományi Főiskolának, a nála bevezetett latin elnevezésű érdemjegyeket vettük át: *eminens* (jeles), *bonus* (jó), *sufficiens* (elégséges), *insufficiens* (elégtelen). Ez az érdemjegysorozat szerepelt a magaviselet értékelésénél is.

A növendékek tanulmányainak ellenőrzésére, értékének megállapítására a maguk idejében megtartottuk a szokásos értekezleteket a megfelelő számban. Mégpedig a tanévnyitó értekezletet szept. 8-án, az I. ellenőrző értekezletet nov. 26-án, az I. félévi osztályozó értekezletet jan. 27-én, a II. ellenőrző értekezletet ápr. 28-án, a II. félévi osztályozó és egyben záró értekezletet jún. 10-én. Az egyes értekezletek eredményéről a legkimerítőbb kimutatásban értesítettük mindig a praelatus rektor urat, s a praefektus urat. Ezekben a kimutatásokban az érdemjegyeken kívül szerepelt az egészségi állapotról való jelentés, azután az egyes osztályok növendékeiről való általános tájékoztatás – ha szükségét láttuk, egyes személyekről is – magatartás, viselet, rendszeret s szorgalom dolgában. Félévkor és év végén szabályszerű bizonyítványt állítottunk ki nyomtatott blankettán a növendékek számára „ad usum domesticum (ecclesiasticum)” megjegyzéssel. Ezeket a bizonyítványokat a kézbesítés után bizonyos idő elteltével be kellett szolgáltatniuk a növendékeknek. A beszolgáltatott bizonyítványokat, mint dokumentumokat a Rektorátus őrzi.

Az évközi oktató és tanuló munkát az igazgató többszöri látogatással ellenőrizte. Megbizonyosodott arról, hogy a tanítás és tanulás lelkiismeretesen, állandó szorgalommal folyt.

Tankönyvek dolgában a VKM-től engedélyezett s a Legfőbb Egyházi Hatóságtól jóváhagyott tankönyveket használtuk. Ezért a már korábban engedélyezett tankönyveket meghagytuk, az újonnan bevezetetteknél az előbb említett két feltételt vettük figyelembe. Nem használtunk olyan tankönyveket, amelyek nem nyertek felvételt a VKM-től összeállított könyvek lajstromába. Ennek az eljárásnak az volt a célja, hogy ebben a tekintetben semmiféle szemrehányás, mulasztás ne érhesen bennünket, s a növendékek se szenvedjenek semmi kárt az elsajátított ismereteknek esetleg nyilvános állami iskolában való számot adása során.

A dolgozatos tárgyaknál az előírt dolgozatokat minden tekintetben szabályszerűen, minden tárgyból megírtattuk. Ebben a tekintetben sem maradtunk el az állami, nyilvános iskolák mellől. A dolgozatokat a praefektus úr az I. és a II. év végén aláírta, hogy lássa a növendékek munkateljesítményét ezen a téren is.

Természetes, oktató munkánk mellett egy percre sem feledkeztünk meg nevelő tevékenységünkről sem. Ez a két eljárás csak testvéri egyetértésben képzelhető el, oldható meg. Különös hálaival kell itt megemlékeznem a Szeminárium előjáróságáról. Ha a nevelés és oktatás munkájával kapcsolatos bármilyen ügyről, vállalkozásról esett szó, rögtön a legnagyobb készséggel, előzékenységgel siettek segítségünkre. Ilyenkor a nehézségeknek még szálló felhője sem merült föl. Velük a legnagyobb egyetértéssel, összhangban beszélhettünk, és valósíthattuk meg ezen a téren elgondolásainkat, terveinket, eljárásainkat. Gondolok itt minden, az iskolai élettel kapcsolatos, a vele előadódó, az iskola munkáját segítő intézeti tevékenységre, programvalósításra.

A nevelő oktatás hathatós eszközei közé kell számítanom az iskolai ünnepélyeket. Egy-egy egyházi, nemzeti ünnep kínálja a nevelési lehetőségeket. Az ünnepek, a velük kapcsolatos események mélységes erkölcsi tartalma, a nagyjainkról való megemlékezés egyaránt a kötelező hála érzését váltja ki a lelkünkben, – ezzel lelki nemességre nevel – másrészt a nagyszerű tettek felidézése, figyelmünk ráirányítása követésre buzdít, az ünnepek mélyén rejlő erkölcsi érték végül a nagy gondolatok, nagyszerű teljesítmények iránt való fogékonyagra, ezek tiszteletére, az események iránt való hódolatra buzdítja, lelkesíti a hatások felvételére fogékony, szomjas lelkeket.

Ez az elgondolás rendezette velünk az iskolai ünnepélyeket. A Szeminárium részéről tapasztalt figyelmesség, a bennünket hálára kötelező előzékenység itt is szépséges, ízes gyümölcsöket termelt. Az ünnepélyek rendezéseivel kapcsolatban nemcsak a jelentkező áldozatok törpülnek semmivé, hanem mindig a legnagyobb mértékben siettek segítségünkre, ajánlották fel számunkra a rendezés anyagi és technikai kellékeit.

Iskolai ünnepeink:

- okt. 6-án az aradi tizenhárom emlékének meggyászolására gyülekeztünk össze;
- nov. 5-én Szt. Imre ünnepén a teológusok rendezte ünnepélyen vettünk részt;
- dec. 18-án bensőséges karácsonyfa ünnepélyt rendeztünk;
- márc. 15-én a szabadságot kivívó nemzedék áldozatos szellemének hódoltunk;
- márc. 21-én Szt. Benedeknek, a nyugati szerzetesség patriarchájának Európát alakító munkásságát állítottuk a növendékség érdeklődő tudásszomjúsága elé, és áldoztunk az első nagy európai megszentelt, el nem múló emlékének;
- június 12-én „Te Deum”-os szentmise után az „Aula Maior”-ban rendeztük meg évzáró ünnepségünket, amelyet a méltóságos és Főtisztelendő Székes Főkáptalan több tagja, a rektor úr óméltósága, a főiskola és intézetünk tanári kara, a teológusok nagy küldöttsége, s a szülők meg érdeklődők szépszámu gyülekezete tisztelt meg megjelenésével.

Ezeknél az ünnepeknél a felvett főcílon kívül az is vezetett, tanulják meg a növendékek az ilyen rendezések elemi technikáját, s szokjanak hozzá a papnál lényeges, elengedhetetlen feltételként szereplő nyilvános szerepléshez. Az ünnepélyek műsorát beszéd, szavalat, ének- és zeneszámok tették színessé, változatossá.

Ápr. 3-án részt vettek a teológusok rendezte felemelő ünnepségen, amelyen szentséges atyánk, XII. Pius Pápa pappá szentelésének ötven éves emlékünnepét, évfordulóját ünnepeltük.

Máj. 18-án meghallgattuk a bazilikában megrendezett egyházzenei hangversenyt. A nagyközönségre gyakorolt felemelő hatás áldásában, ünnepi érzésében minden bizonnyal növendékeink is részesedtek. Az említett intézeti ünnepeket legtöbbször Méltóságos és Főtisztelendő Kormányzó Érseki Helynök Úr is kitüntette személyes megjelenésével. A többi előkelő vendég megjelenéséről már beszámoltam. Szemmel láthatóan, végtelenül jól esett növendékeinknek, hogy szerény próbálkozásainkat ennyire megtisztelték, munkájuk iránt ilyen kitüntető figyelmet tanúsítottak.

Az intézet a szintén kötelező kegyeletes érzésnek két kiemelkedő alkalommal adózott. Márc. 29-én részt vett az Istenben boldogult Justinianus Cardinalis lelki üdvösségéért a bazilikában bemutatott főpapi Requiem-en. Mindenszentek ünnepének délutánján pedig az osztályok képviselőiben 8 papnövendék vonult le az esztergom-belvárosi temetőbe, hogy az ott nyugvó bencés tanárok sírjára koszorút helyezzen, s emlékező lélekkel mondjanak imát a régi intézetnek Istenben elköltözött tanáraiért.

A tanulmányi kirándulásokról sem feledkezhetünk meg. Itt célunk volt egyrészt a környékismeret, másrészt a szigorú intézeti fegyelem nehéz napjai után egy kis jóleső szabad nyújtózkodás, a felfrissítő természetben való léleküdítő fesztelen tartózkodás, hangos játék, jótékony hancúrozás. Október 14-én egynapos kirándulást rendeztünk a Vaskapura, a Fári-kúthoz. A kirándulást az igazgató, Vértes Zoárd vezette. Ugyancsak egynapos kirándulás keretében tekintettük meg a festői bitóci völgyet és környékét. A kirándulást vezető természetrajz tanár –Besenyői Zoltán – ezt az alkalmat arra is felhasználta, hogy a földrajzi, természetrajzi ismereteket bővítsék, és szemlélet formájában eszméljenek rá a könyvből tanult, elsajátított ismeretekre. A rendtartás minden – minket is illető – szünetét megtartottuk. Természetes, hogy az Egyház minden parancsolt s ősi nemzeti hagyományaink megszentelte ünnepeinket, – főleg a Boldogságos Szent Szűz ünnepeit – megünnepeltük. Ezekben a napokon az iskolai előadások szüneteltek.

A karácsonyi szünet dec. 18-án kezdődött, és jan. hó 9-ig tartott bezárólag. Eminenciás Urunk engedélyével erre a szünetre növendékeink szüleikhez hazamehettek. – A húsvéti szünet ápr. 9-én kezdődött, az utolsó előadási óra után (1^h-kor). Ápr. 21-én már előadások voltak.

A tanári kar összeállításában a tanév folyamán nem adódott változás. Szükségesnek tartom felemlíteni, hogy a praelatus rektor úr engedélyével félévtől kezdve az I. osztály hittanát, dr. Takács Dénes esztergomi bencés tanár, a volt Érseki Tanítóképző Intézet hittanára vette át, csak azért, hogy a nagy elfoglaltságú házfőnök munkáján könnyítsen. Ezért semmi díjazást nem kapott.

Betegség miatt a tanári kar egyetlen egy tanítási órát sem mulasztott.

Az évi anyag átvétele, majd átisméltése után megtartottuk a szokásos év végi összefoglalásokat.

Hittanvizsga az I–III. o.-nál június 7-én. Elnök: dr. Brückner József szemin. Rektor úr.

A többi tárgyból megtartott összefoglalások ideje: jún. 8–10-ig.

Az egyes osztályoknál elért eredmény:⁴

I. osztály: osztályfőnök: Korányi Szevér – Praecellens (kitűnő): 1, Eminens (jeles): 1 Bonus (jó): 6, Sufficiens (elégséges): 6. – Magaviseletből bonus (jó): 2 – Osztálylétszám: 14

II. osztály: osztályfőnök: dr. Szalay Semjén – Eminens (jeles): 1, Bonus (jó): 3, Sufficiens (elégséges): 2, Magaviseletből bonus (jó): 1 – Osztálylétszám: 6

III. osztály: osztályfőnök: Kokas Rajmund – Praecellens (kitűnő): 2, Bonus (jó): 4, Sufficiens (elégséges): 4, Magaviseletből mindenkinek eminense (1) volt. Osztálylétszám: 10

IV. osztály:⁵ osztályfőnök: dr. Scheidl Venánt; – Praecellens (kitűnő): 4, Eminens (jeles): 1, Bonus (jó): 6, Sufficiens (elégséges): 3. Osztálylétszám 14. – Utolsó előadási nap május 7. Hittanvizsga máj.9, Elnök: dr. Brückner József praelatus rektor úr. A többi tárgyból” való összefoglalások máj. 10–12-ig bezárólag. :

Május 12-én 12^h-kor tartotta meg a diákéletnek búcsút mondó végzett osztály a szokásos ballagást. A jó fiúk olyan ügyesen, szépen és meghatóan rendezték meg ezt a megható búcsúzkodást, mintha az intézet legalább évtizedes hagyománnyal rendelkezett volna ebben a dologban. Ott volt a Szeminárium előljárósága, tanári kara, a Teológia fő-

⁴ Nevek nélkül. Az eredeti terv szerint „Évkönyv” készül, amely valamennyi tanuló nevét és érdemjegyeit tartalmazza majd.

⁵ Áthelyezve ide az érettségítől (felvételi vizsga)

iskolás serege. Búcsúzkodó beszédek, bánatos diáknóták után a Szeminárium kápolnájába vonultunk, ahol az annyi kegyelmet osztó Mindenható Atyának zengtünk Te Deumot, s kértük további segítő áldását. Ezzel, az Istennel kapcsolódó szent, alázatos ténykedéssel bezárult a növendékek előkészítő iskolás szakasza. Megkapták a bizonyítványukat, hogy ennek birtokában kopogtathassanak a Hittudományi Főiskola veretes kapuján. A megtartott értekezlet megállapítása értelmében mind a 14 növendék jelentkezhetett a kitzűzött felvételi vizsgálat írásbeli részére. Jún. 7-én tornabemutatót tartottunk a volt bencés gimn. sportpályáján. A tornabemutatót a Szeminárium előjárósága, a főiskola és intézetünk tanári kara tisztelte meg jelenlétével. Ott voltak a teológusok is. Műsora: szabadgyakorlatok, atlétikai számok. Az egészet labdarúgó mérkőzés fejezte be.”

„Külön jelentésben számolok be a IV. osztály, a Cursus Praeliminaris záró osztályának – megfelel a gimn. VIII. osztályának – helyzetéről, ügyéről. Ennek az osztálynak 14 növendéke az osztályvizsgák után felvételi vizsgát tett az Érseki Hittudományi Főiskolára.

A Legfőbb Egyházi Hatóság álláspontja, felfogása ebben a kérdésben: A papi pályára jelentkezett és felvett növendékeket magában a Papnevelőben készítik elő a teológiai tanulmányokra. Ez az előkészítés felőleli természetesen azt is, ami jelenleg a középiskolák egyes osztályaiban az előírt tananyag. Azok a növendékek, akik az egész előkészítési anyagot már elvégezték, a középiskolások érettségijének mintájára a IV. osztály elvégzése után hittudományi főiskolai felvételi vizsgálatnak vettettek alá. Ez a vizsgálat felőleli azt is, ami jelenleg az előírt számoké a gimnáziumi érettségi vizsgálatnál.

Az egész év folyamán csak a félreérthetetlen, pontosan körvonalazott szempontok vezettek a Cursusnak mind a négy osztályánál. Minden vonalon és tárgyánál, – beleértve a gimn. I–VII. osztályának anyagát – azt a materiát vették át abban a terjedelemben, anyag, tantárgy felosztásban, amellyel a mi gimnáziumnak megfelelő intézetünk egyes osztályaival azonos nyilvános állami iskolák egyes osztályainak növendékei dolgoztak, haladtak.

A felvételi vizsgálat lebonyolításánál az Érettségi Utasításokat vettük alapul. Ezekhez ragaszkodtunk legkisebb részleteiben. A legkényesebb pontossággal megtartottunk minden alakíságot. Omnia peracta sunt propter certum quoniam. Megtartottuk az összes előzetes, előírt konferenciát. A legszigorúbb szabályossággal terjesztettük fel az írásbeli tételket, jártunk el az írásbeli és szóbeli vizsgálatok lebonyolításánál. A 14 növendék egy teremben dolgozott. A dolgozó termet tökéletesen el lehetett választani az épület többi részétől. A folyosón a munka egész ideje alatt a Szeminárium altisztje őrködött. Benn, a teremben előírás szerint a beosztott tanárok ügyeltek fel. A dolgozók tekintélyes része egyáltalán nem élt a kimenés jogával. A kimentek is csupán 1–2³-ig tartózkodtak kint. A Legfőbb Egyházi Hatóságtól felkért elnök az előkészítésben és lebonyolításban a legnagyobb pontosságot, kifogástalan szabályszerűséget és lelkiismeretességet állapította meg. Legkisebb szabálytalanságot, rendellenességet sem vett észre. Szerzett tapasztalatairól a legnagyobb elismerés és megelégedés hangján nyilatkozott az Érettségi Utasításokhoz való ragaszkodás, alkalmazkodás dolgában.

A kitzűzött *írásbeli* napjai: máj. 16.: magyar; máj. 17.: latin; máj. 18.: német – francia; máj. 19.: kiegészítő felvételi görög nyelvből. Erre heten jelentkeztek.

Írásbeli tételek:

A magyar nyelvből: 1.) Milyen értékekkel gazdagították irodalmunkat a katolikus papírok? 2.) A mesterséges atomátalakítás. Minden növendék az első tételt választotta és dolgozta ki. Eredmény: 8 jeles, 4 jó, 2 elégséges.

Latin nyelvből: M. Tullii Ciceronis: De officiis. L. II. c. 22. 78–80. §. Az igaztalan eszközökkel hajhászott népszerűség romba dönti az államot. Eredmény: 8 jeles, 4 jó, 2 elégséges.

Francia nyelvből: Egy idegen papnak utolsó pillantása Budapestre. Eredmény: 5 jeles, 5 jó.

Német nyelvből: XII. Pius pápa – Eredmény: 2 jeles, 2 jó.

Kiegészítő írásbeli felvételi görög nyelvből: Solon: Elégia I. 1–25. sor; A mi városunk sohasem pusztulhat el: . – Eredmény: 5 jeles, 2 jó.

A Legfőbb Egyházi Hatóság az úgy fontosságára való tekintettel külön vizsgálati elnöknek kiküldését tartotta kívánatosnak. Suhajda Róbertet, a volt KTF főigazgatóját kérte fel és bízta meg, hogy a Hittudományi Főiskolára való felvételi vizsgálatot érseki biztosi minőségben vezesse és ellenőrizze.

A felvételi szóbeli vizsgálatot jún. 3-án és 4-én tartottuk meg Suhajda Róbert KTF főigazgatónak elnöksége mellett. A Hittudományi Főiskola részéről megfigyelőként jelen volt dr. Brückner József szemináriumi rektor úr is. A szóbeli vizsgálat eredménye: Praecellens (kitűnő): 4. Eminens (jeles): 3, Bonus (jó): 6, Mediocris (közepes ?): 1.

Ennek értelmében a felvételi vizsgálatot a jelentkezett 14 növendék mind sikerrel tette le. Az eredmények megállapítása a hétjegyves rendszer alapján történt. A záró értekezlet s az elnök jelentését felterjesztettük a Főiskola Rektorátusa útján a Legfőbb Egyházi Hatósághoz.

A volt bencés Gimnázium régi bevett szokása szerint a kitűnő és jeles osztályzatot nyert növendékeket könyvjutalomban részesítettük. Ezzel egyrészt jutalmazni akartuk az eredményes, lelkiismeretes szép munkát, másrészt a nemes érzések keltette törekvés lelkének igyekeztünk pályát biztosítani. Erre a célra a Szeminárium előjárósága 4 db, Vértess Zoárd igazgató 7 db, dr. Monsberger Ulrik esztergom-vízivárosi plébános, bencés házfőnök 1 db, könyvet ajánlott fel.” ... „Pár szóval szabadjon még beszámolni azokról az intézkedésekről, amelyeket az iskolai év elején az intézet bizonyos fokú szétterebélyesedésének megakadályozására kellett tennem. Itt a modern nyelvek terén tartottam köteleességemnek a szükséges eljárást. A különböző intézetekből jött növendékek a legkülönbözőbb idegen nyelvekkel sereglettek össze addigi iskolájukból. Francia, angol, német stb. nyelvvel. Ezek legtöbbje németet nem tanult. Különösen állott ez így az I. o.-ba iratkozottaknál. Ha ezeket a nyelveket az intézetet kezdő osztálynál mind meghagytam volna, szinte megoldhatatlan feladat elé állítottam volna az intézményt. Két-három tanteremmel többre lett volna szükségünk, meg kellett volna erősen duzzasztani a tanári kart az aránylag nem sok óra miatt, a rendelkezésünkre bocsátott keretek között az órarendet sem tudtuk volna beállítani. Gyors és gyökeres opoerációval lehetett csak az előbukkanó nehézségeken segíteni. A szabad válogatás lehetőségének lezárásával a görög nyelvet tettük kötelezővé az I. o.-tól kezdve. Ezt tettük a német nyelvvel kapcsolatban is, ugyancsak az I. o.-tól számítva. Azokat, akik az előző iskolai évben franciával kezdték az ált. isk. VII. és VIII. osztályában, a Cursus I. osztályában németre fogtuk. Ezeknek is megadtuk a lehetőséget, hogy a kezdett francia nyelvet folytassák rendkívüli tárgy formájában. Az első hónapban tanultak is franciát, de sokat panaszkodtak a nagy megterhelés miatt. Két új nyelvvel kellett kezdeni az I. o.-t, göröggel és némettel. Ezt nem bírták. Szept. végén azután elmaradtak a renkívüli franciáról.

A görög és német nyelvnek ily módon való szerepeltetésével az intézet egységesebb elrendezéssel való megindulását, pályájának az egység jegyében való tovább folyását

biztosítottuk. Megakadályoztuk az idegen nyelvek egészségtelen, körülményes, luxusnak beillő dzsungelének kitenyészését. Nem apróztuk el a szervezetet.” [...]

„Az adat, amivel zárom felterjesztésem, nem tartozik a feltétlenül közlendők sorába. Csak mond valamit az intézet adminisztrációjával kapcsolatban. Ezt a veszedelmes sárkányt a körülményekhez képest igyekeztem szigorú diétára fogni, de azért valamivel mégis csak kellett táplálnom. Jelen írásom a 101. sz. az írások sorában: s bár ezeknek csaknem fele érkezett írás, s az elküldöttek mindegyike sem olyan, mint ez a beszámoló jelentésem. Igen sok munkát adott az irodai munka az igazgatónak, úgy hogy a jövő esztendőre az igazgatói jegyző intézményét is be kell majd vezetnem. Ha ezt a felvázolt munkakört így tekintjük, méltán említhetjük meg az iskola első évi történetének mondókát mondó adatai között.

Méltóságos és Főtisztelendő Kormányzó Érseki Helynök Úr! Ezekben bátorkodtam vázolni az Esztergomi Érseki Szeminárium Cursus Praeliminaris 1948–49-es iskolai esztendejének rövid, vázlatos történetét, munkásságát. Ez csak váz, ami a húst, izomzatot, vért s a nemes belső szerveket, szóval az organikus életet hordozta, tartotta. A szerves életnek ez az életető áradása, folyama, az intézet növendékeinek szellemi, lelki konstrukciójában haladt, hömpölygött tova. A vizek duzzasztásában, gyarapodásra, alkotásra hivatott irányításában minden bizonnyal meg van a része a tanári kar hivatással végrehajtott munkájának. Ennek a munkának értékét, eredményét más hivatott megállapítani. De hiszen ez nem is döntő fontosságú! A munkások vigasztaló evangéliuma: Dolgozni legjobb erőnk szerint Isten országáért, a többit hagyjuk a jóságos Atyára! Tudnunk, éreznünk kell, a mindennapi élet s a történelem eseményei bőven szórják a példákat: Neque, qui plantat, est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat, Deus!

Egy bizonyos! Nagy, Istentől megáldott munkát végzett, aki az intézményt életre hívta. Folytatta ezt a megszentelt művelést, aki lehetővé tette az intézmény nyugodt mederben való haladását, s megadta az élet nélkülözhetetlen anyagi kellékeit. Az előljárók jóindulata, lekötelező figyelmessége, bölcsessége könnyűvé, simán gördülővé tette a nem könnyű munkát. A növendékek finom, komoly magatartása, szorgalma, lelkiismeretes munkateljesítménye igen sok örömet, lelki békét és megnyugvást ajándékozott a tanári karnak, amely a feléje fordult kitüntető bizalomnak, a ráháruló kötelességnek igyekezett megfelelni, eleget tenni.

A jövő, amely előtt állunk, Isten kezében van. Az idő méhének minden titka az Ő „legyen”- intő keze intésére vár. Bízunk további áldásában, hogy az, aki az első esztendő verejtékes munkáját megáldotta, az elkövetkező esztendők beérő gyümölcsetől sem fogja megfosztani Benne bízó gyermekeit! ...

Tanári karával együtt alázatos tiszteletét küldi”

Esztergom, 1949. július 25.

Vértés Zoárd
director Cursus Praeliminaris

4. JELENTKEZÉSI FELHÍVÁS ÉS A CONCURSUS

1949 májusjúniusában a katolikus sajtóban és a templomi szószékekről a Szemináriumok meghirdették a felvételt azoknak a 14–15. életévüket betöltött fiúknak, akik az általános iskola 8. osztályát sikeresen elvégezték, és lehetőleg latin nyelvet is tanultak,

valamint a 18–19 éves – lehetőleg humán tagozatú gimnáziumban – eredményesen érettségizetteknek, akik hivatást éreznek arra, hogy Isten és az Anyaszentegyház szolgálatára szenteljék életüket, jelentkezzenek felvételtre. A hirdetés tartalmazta a jelentkezési határidőt és a tájékoztatást adott arról, hogy a kérvényhez milyen okmányokat és lehetőleg hittanári, plébánosi ajánlólevelet szükséges csatolni, valamint a kétnapos felvételi vizsga időpontját, amikor a Szeminárium szállást és ellátást biztosít a felvételizőknek.

Jelentkeztem Esztergomba. Rövidesen levélben értesítettek, hogy a jelentkezést elfogadták, és július 1-jén, 2-án lesz a felvételi vizsga (concurus). A levél tartalmazta az utazáshoz szükséges tudnivalókat is.

A Szeminárium előjárósága fogadta 1-jén a jelentkezőket és fiatal kispapok segítették az elhelyezkedés, szállás, a szükséges tisztálkodási lehetőség bemutatását és az étkezéseknél a tájékoztatást. A hatalmas Szeminárium óriási épületében – különösen a 14 évesek – megilletődve ismerkedtek a környezettel.

A rektor a következő levélben⁶ tájékoztatta a Vikáriust:

ESZTERGOMI ÉRSEKI PAPNEVELŐINTÉZET IGAZGATÓSÁGA

„Méltóságos és Főtisztelendő Vikárius Úr!

Alázatos hálával köszönjük a döntést, hogy holnap, szombaton du. ½ 3-kor lesz a konkurzusi felvétel. – Most folyik a vizsgálat a kórházban és itt is az előjárók részéről.

A legmélyebb és alázatos tisztelettel, szolgája:

Esztergom, 1949. július 1.

Dr. Brückner József
rektor”

Július 1-jén délután és 2-án délelőtt a városi kórházban orvosi vizsgálattal kezdődött a testi alkalmasság megállapítása. Délután volt a felvételi beszélgetés, amelyen a személyi körülményekről, tanulmányi előmenetelről – már írásból tájékozott – bizottság kérdéseket tett fel, amelyben vizsgálták a felkészülést, a megjelenést, a modort, a beszéd és ének készséget. stb. Főliásn méretű anyakönyvbe jegyezték be a jelentkezők adatait (az anyémet a 32-es sorszám alatt): neve, kora, származásának helye és lakása, tanulmányait végezte, előmenetele, minő nyelveket beszél, ajánlók, egyéb észrevételek.

A barátságos fogadtatás oldotta a lámpalázat és a feszültséget. A fiúk egymás között hamar társakra leltek, és az idő kellemesen múlt. Amire mindenkit meghallgattak, el is múlt a nap. Tájékoztatást adtak arról, hogy a felvételi vizsga eredményét írásban közlik, megadják a szükséges ruházatkodási, ágynemű igényt és a személyi számot, a ruhane-mükbe.

Amikor vége lett a felvételi eljárásnak, a rektor újabb levélben⁷ jelentette a Vikáriusnak az eredményeket: 13 főt vettek fel teológiára, ebből 8-at feltételelesen és 5 főt véglegesesen.

A Cursus Praeliminarisra a IV. o.-ba: 1 főt véglegesesen, a III. o.-ba 1 főt véglegesesen és 1 főt feltételelesen. A II. o.-ba: 1 főt véglegesesen, 1 főt feltételelesen.; az I. o.-ba 25 főt, ebből véglegesesen: 9 főt és feltételelesen: 16 jelentkezett.

⁶ Levéltár: 177/1949. júl. 1. sz. levél

⁷ Levéltár: 178/1949. júl. 2. sz. levél

A konkurzusra összesen⁸ 55 fő jelentkezett: ebből teológiára 13, IV.o-ba: 1, III. o.-ba: 4, II. o.-ba: 4, I. osztályba: 33 fő.

Engem „végleges” megjegyzéssel vettek fel, a fehérenemű jelzőszáma: 92 volt. Pontosan megadták a fehérenemű, felsőruha, cipő, ágynemű igényt, közölték a szekrény és az éjjeliszekrény méretét, amelyben ezeket el kell helyezni.

5. BEVONULÁS

A „bevonulás” napját szeptember 12-re tűzték ki. Elérkezett a nap. Az esztergomi vasútállomáson nagy csomagokkal és szülői kísérettel megérkeztek a részint bentlakó és a beköltöző szeminaristák. A Szeminárium kapujáig (Szent István tér) autóbusz helyi járat közlekedett.

A Porta mellett fogadószoba volt, a szülők, kísérők addig mehettek be az épületbe. Itt kellett elbúcsúzni a szülőktől. Az elsős kisszeminaristák bizony többnyire könnyes szemmel vettek búcsút az otthoniaktól.

A bevonulók első útja többségben a *kápolnába* vezetett: megköszönni a „hazaérkezést”. A kétemeletnyi kápolna bejárata az első emeleten volt a dunai szárnyban, szép bútorzattal, hatalmas ablakokkal, amelyeknek üvegfestményei a világháború idején elpusztultak, és amelyeket csak katedrálüveggel pótoltak. Mivel akkor fűteni nem lehetett, az ablakok egész télen jégvirágosak voltak, és a szertartások alatt sok növendék ujja megfagyott.

A prefektus úr (akkor még nem voltak „atyák”) és néhány teológus fogadta a beérkezőket. A teológusok ezen a napon még beszélhettek a kisszeminaristákkal, különben teljes szeparáció és beszédtilalom volt. Megszegése súlyos fegyelmi vétségnek számított.

A *tanulószo*ba (stúdium) évfolyamonként egy-egy második emeleti teremben volt, amelyben mindenkinek volt íróasztala (pulpitus) két fiókkal, lenyitható/felcsukható írólappal, nyitható fedlappal. A fedlap ferde volt, és állva is lehetett rajta írni, vagy mellette tanulni. A pulpitust mindenki a kedve és ízlése szerint rendezte be könyvekkel, képekkel, feszülettel. A stúdiumban álltak a keskeny kopott diópácú ódon szekrények, amelyekben középen akasztós rész volt, és alul fölül polc.

A növendékek fűtetlen *hálótermekben* (dormitórium) aludtak, ezért előírás volt a dunyha. –

Az ágyak mellett éjjeliszekrény állt, amelyben a fehéreneműt és a váltás ágyhuzatot tartották. A bejárati ajtó mellett egy-egy idősebb növendék-felügyelő (duktor) aludt

A reggeli-esti *mosakodás* mosdótálban, hidegvízben, *fürdés* hetenként egyszer, a városi fürdőben, úszás alkalmanként a városi fedett uszodában.

Az *ebédlő* (refektórium) a földszinten volt. A falak mentén padok álltak, az asztalok belső oldalán pedig székek. Az étkezések közösek voltak, de a szeparáció miatt a kisszeminaristák nem beszélhettek a teológusokkal.

Reggelimél (rossz feketekávé pörkölt árpából, vagy tea, margarinos kenyérrrel) „Kempis Tamás: Krisztus követése” c. könyvéből olvastak fel, a reggeli alatt szilencium volt.

Ebéd előtt meghallgatták a napi martirológiomot latinul, majd az étkezés alatt halkán beszélgethettek.

⁸ Levéltár: 4140/1949.júl 6. sz. összesítés

Vacsora (1 szelet kenyér, többnyire vizes paprikás krumpli, vagy főzelékek pl. fehér babból) közben is olvastak valamit, de félidőben szabad volt beszélgetni.

Magán élelmiszerek tárolására a második évben *külön szobában* szekrényeket jelöltek ki, ahol a látogatóktól kapott, vagy a postán érkezett csomagokat őrizték. Ekkor alakultak az ún. „kolhozok”, azok a kis közösségek, amelyekben egymással megosztották eleségüket. Voltak olyanok is, akik egyedül ettek. Ezek élelmiszere sokszor megpenészedett, különösen, ha nagyon takarékoskodtak vele, mert nem volt hűtőszekrény.

Ebéd és vacsora után *adoráció* volt a kápolnában, majd *szabadidő* (rekreáció), amikor az évszak és időjárás szerint lehetett sétálni a hegyoldali parkban, vagy játszani, „társalgózni”. A nagyobb ünnepeken zenés adorációk voltak. Az orgonisták egyike, a második Cséfalvay Pál (később a Keresztény Múzeum főigazgatója) eredeti, kékszínű küsszeminarista reverendát hordott fekete gombokkal és fekete „cingulussal”

A Szeminárium *rektora* (igazgatója) *dr.Brückner* József kanonok, halk szavú, barátságos ember volt, a növendékek nagyra becsülték és igazán szerették. A *prefektus* (tanulmányi felügyelő): 1948–50-ben, két tanévben a finommodorú, nem különösebben férfias *Sima* János volt. Az ’50–51- es tanévben, – amikor az állami iskolákban a hitoktatást megszüntették, – *dr. Liska* Zoltán lett a gimnazisták prefektusa, aki életet vitt a küsszemináriumba. A *spirituális* (lelki igazgató) *Dr. Erdős* Máttyás, a teológiát Rómában végezte, és az esztergomi főiskolán a dogmatika professzora volt. 1951-ben politikai okok miatt eltávolították, Epöltre helyezték. Utódja a halk szavú P. *Szalóczi* Pelbárt ferences lett . A *vicerektor* (gazdasági igazgató) *dr. Vajda* József – ugyancsak teológiai tanár – igen szigorú ember volt, aki igyekezett felelősségvállalásra nevelni a növendékeket Ha valaki, pl. szervitorsága, azaz fehérlőtenyes éttermi felszolgálósága idején eltört valamit, és jelentette neki, hogy ez vagy az „eltörött”, megfizettette, de ha úgy mondta, hogy eltörtem, ügyetlen voltam, akkor barátságosan figyelmeztette, hogy máskor vigyázzon jobban, mert a pótlás sokba kerül, és ezzel befejezettnek tekintette az ügyet.

6. A MÁSODIK TANÉV MEGNYITÁSA, TANTÁRGYFELOSZTÁS

Vértes Zoárd OSB igazgató terjedelmes levélben jelentette⁹ a vicarius generalisnak a második tanév előkészületeit és megnyitását.

„Méltóságos és Főtisztelendő Kormányzó Érseki Helynök Úr!

Isten segedelmével az Esztergomi Érseki Szeminárium *Cursus Praeliminaris*ának 1949–50. iskolai munkája megindult a tavalyi év végén jelentett és engedélyezett időben. Most, hogy ugyancsak a Mindenhatónak segítségével a megkívánt síneken szabályosan halad iskolai munkánk, Méltóságos Kormányzó Helynök Úr engedelmével lerovom a kezdés munkájáról való tartozás adósságát.

Az iskola menetrendje a maga teljes egészében kialakult már, az elmaradhatatlan pótlások, javítások, helyesbítések révén minden elrendeződött, úgy, hogy a szükséges jelentés megtevésének immár semmi akadály.

⁹ Jelentés a második tanév megnyitásáról .(iktatószám nélkül, ld. együtt a 4140/1959 dok.-al).

Szept. 9-én gyülekezett össze a tanári kar, igazgatója vezetésével, évnnyitó értekezletre. Az igazgató előterjesztette a tantárgyfelosztást, egyben közölte az egész évi munka programját, az általános irányító, magatartást szabályozó szempontokat.

Szept. 14-én reggel 7 órakor tartottuk meg a teológusokkal együtt a Szentlélek Úristen világosító, erősítő kegyelmét esdő Veni Sactet. Utána az igazgató, a tanári kar, s a praefectus úr jelenlétében buzdító, beköszöntő, tájékoztató beszédet intézett a Cursus Praeliminaris növendékeihez az Aula Maiorban. Ezzel egy időben megnyitotta az új iskolai esztendő. Az évnnyitó ünnepség után megtartották az I. osztályra felvettek közül azok számára az írásbeli felvételi vizsgálatot, a latin nyelvből, akiknek a korábbi évek kényszerítette helyzete miatt gyenge, hiányos, a megkívánt mértéket meg nem ütő volt a latin nyelvi tudása. Ezek számára ugyanis a július elején megtartott concursus után felhatalmazás nyerésével kötelezővé tettük, hogy a nagy vakáció folyamán az I. és II. osztály anyagából tisztességesen, lelkiismeretesen készüljenek el. Az írásbeli vizsgálat eredménye: legnagyobbbrészt elfogadható, sőt többször szép és jó eredményt mutattak a felvettek, s így a Szeminárium elérte célját. A növendékek komolyan vették a vakációi foglalkozás parancsát, s ezzel komoly felelősségükről tettek tanúbizonyságot, másrészt megkönnyítették az iskola tervbe vett pótlási munkáját, amelyet a jelen iskolai év tartamára be kellett állítani a tanmenetbe.

A teológiai főiskola szolid latin tudást követel. Ezen a téren nem nyugtathat meg bennünket, hogy a nyilvános iskolák csak a második esetleg a harmadik osztályban kezdik a latin tanítást. Ezzel nem lehet sokra menni. Erős, mindent áttekintő megfontolások után jutottunk arra az elhatározásra, hogy az első és második osztályban ezeknek a gyengébb képzettségűeknek a számára a külön foglalkozás medrét nyitjuk meg a latin nyelvből.

Részben átismételjük, átvétetjük velük a régi gimnázium I. és II. osztályának az anyagát, elvégeztetjük velük a III. o. esettanának jó részét. A következő évben, tehát 1950–51. iskolai esztendőben alaposan elsajátítják a mondattan nem könnyű ismereteit. Így ezeknek az ismereteknek a birtokában azután a – a különbözeti vizsga letételével – hozzácsaphatók majd a III. és IV. o. rendes menetben haladó növendékeihez.

Ennek az elgondolásnak végrehajtása azzal járt, hogy az I. o. növendékeit a *latinból* egymással párhuzamosan futó két ágra osztottuk: a kezdők és a haladók csoportjára. Pedagógiai szempontok követelték a megoldásnak ezt a módját. A nagyjából kétféle képzettséggel rendelkezők egy csoportban való kezelése veszélyeztette volna a komoly eredményeket. A kezdők nem tudtak volna megbirkózni az erősebb ütemű haladással, a haladók viszont elúnták volna a számukra ismerős anyag kezdő fokon való nyúzását. Lelohadt kedv, érdektelenség pedig veszélyes leszállítója a kedvvel valószínű eredményes munkának, a gyümölcsöket érlelő értékes foglalkoztatásnak. Most innen-onnan másfél hónapi munkának távlatából nyugodtan állapíthatjuk meg az eredményt: a kezdők szépen haladnak, kedvvel, eredménnyel dolgoznak. Eddigi két látogatásom arról győzött meg, hogy sokkal többet tudnak mint év elején. Haladásuk további jó eredményekre jogosít. A haladóknál is megvan a remény a várható eredményre. Ezeknél is erős munkát kell folytatni, főleg azért, mert erősen vegyes összetételű társaság a latin tudás dolgában. Viszont éppen ezért – kapcsolva a kezdőkkel együtt kezelést, – nagyobb ütemben végezhető velük az ismétlés, s a náluk is meglévő hiányok pótlása. Ezt a szétválasztást nem tartjuk elhamarkodottnak. Gyümölcssei már most jelentkeznek. A szükséges törekvés ébrentartására, élesztésére lehetővé tettük, hogy akik példásan dolgoznak és szép eredményt érnek el, elhagyhatják a kezdő ágot, s a haladók közé kerülhetnek. Egnél már valóra is vált az engedély megadása.

D.I. – I. osztályos növendék – az elért szép eredmény miatt bekerült a haladók csoportjába. Igaz, hogy ez a növendék feltűnően erős intelligenciájú koponya, többet tanult, sajátított el és tudott társainál – dicséernünk kell a vele sokat foglalkozó esperes urat – ügyes forgolódása miatt azonban kiemeltük a kezdők csoportjából, úgy hogy jelenleg a haladók első vonalának legkiválóbbjai közé tartozik. Szépen, kitűnően fordítja azokat a szövegeket, amelyek a tanterv szerint az első osztályosok tananyagához tartoznak.

Szept. 15-én délelőtt, az első előadási napon volt latinból a szóbeli *felvételi* vizsga. Az eredménye az írásbeli vizsgával csaknem azonos. Heten jelesen, heten jól, hárman elégségesen, egy nagyon gyöngén felelt meg a támasztott követelményeknek. Egy növendék egyáltalán nem tanult latint. A kezdők létszáma 19.

A tanév legnagyobb általánosságban a tavaly lefektetett alap, tervek és célkitűzések szerint indult meg, tehát folytatódott. Célunk a magyar középiskolák tanmenetének szemeltartásával logikailag képzett, s az általános műveltség megkívánta ismeretanyag birtokába juttatni a növendékeket, hogy ilyen előképzettség után meg tudjanak felelni a teológiai főiskola megkívánta követelményeknek. A kezdő latinosokkal dr. Sulyok Efrém bencés tanár, vízivárosi káplán foglalkozik.

A latin nyelv dolgában említett nehézségekhez hasonlóak voltak megállapíthatók a *német* nyelv területén is. Sőt itt még gyökeresebben kellett eljárni. Az eredetileg 32 első osztályos növendék között talán 3 akadt, akivel az I. osztály anyagát kezdeni lehetett volna. A többi az árnyalatok gazdagságával tarkítottan elégtelen tudással mutatkozott be. Ezeknél szó sem lehetett a két ágra, kezdők és haladók ágra való beosztásról. Itt a kezdet forrásához kellett leszállni. Ennek következményeképpen az I. osztály összes növendéke teljesen előlről kezdte a németet. Karácsonyig elvégzik a legszükségesebbeket, utána hozzáfognak az I. o. anyagához. Ezzel eléggé rendbe jönnek, s a hiányok feltétlen, mértékszabta eltüntetése után megoldható feladat elé állíthatjuk őket. A tavalyi 2 órát eggyel gyarapítottuk. Ezzel jelentős óratöbb-lethez juttattuk a hiányok pótlására szorulókat, a dolgozni akarókat. A német nyelv tanára dr. Monsberger Ulrik, az esztergomi volt bencés gimnázium igazgatója, jelenleg vízivárosi plébános.

Nagyon gyenge az I. o. növendékeinek tudása, ismerete a *mennyiségtan* terén is. A szaktanár úr jelentése szerint ezeknek tudása s használhatósága a régi gimnázium 3. osztálya szintjének felel meg. Elbánásuk szintén különleges eljárást igényel. Hiszen még a nyilvános iskolák is csak topognak ezen a téren. Év elején nem volt könyvük – most már van – tanmenetük. A szaktanár úr rátermettsége a nehézségeket el fogja háritani s a hiányok helyrehozásával minden lehető meg fog tenni, az elérhető legjobb eredmény megvalósítására. Ennek egyik erős biztosítéka, hogy az eddigi 3 órát 4-re emeltük. Az állam nyilvános iskoláiban ezen a fokon 5 órával dolgoznak.

Még a *történelemnél* kell valamit megemlítenem. Az általános iskolában nem tanulják az ókori történelmet. Ez az anyag rész teljesen hiányzik az I. osztályosok tudáskészletéből. A szaktanárra bízunk, gondoskodjék ebben a tekintetben a legszükségesebb ismeretek közléséről. A megoldandó kérdés nem könnyű! Egy egész év anyagát odatenni egy másik, hatalmas anyaggal dolgozó osztály anyagához, nem sok sikerrel, szegényes eredménnyel kecsegtető próbálkozás, eljárás.

Első o.-ban a természetrajz, második o.-ban a vegytan óráinak számát emeltük eggyel a tavalyihoz képest.

A tanári karban a tavalyi évhez mérten jelentősebb változás nem adódott. A tavaly kinevezett 5 tanár most is ilyen a minőségben működik. Ezek: Vértes Zoárd (egyben az igazgató teendőivel is megbízott), Korányi Szevér, dr. Szalay Semjén, Kokas Rajmund,

dr. Scheidl Venánt. Az egyes tanárok óráinak száma 17–21. Az igazgató 19 órával dolgozik.

A kinevezett tanárokon kívül az el nem látott órákat hasonlóképpen szaktanárok látják el óraadás formájában.

Az említett dr. Monsberger Ulrik a négy osztály *német* óráit látja el 2–2, illetőleg az I. osztályban 3 órával, összesen 9 órával.

Dr. Sulyok Efrém az I. o. *kezdő latin*ait tanítja heti 4 órában.

Kádi Győző bencés tanár a IV. o.-t tanítja *franciára* heti 2 órában. Ugyancsak ő látja el a rendkívüli franciát szintén heti 2 órában.

Besenyői Zoltán bencés tanár, karkáplán, az I. o.-ban a *természetrajzot* tanítja heti 5 órában, a II. osztályban a *vegytant* heti 3 órában, *egészségtant* 2 órában. Heti egy alkalommal T.I-nal (IV. o.) *angol* nyelvből is foglalkozik. Ennél a növendéknél az angol nyelv rendes tantárgy.

M. Angeli Liguria szatmári irgalmas nővér, tanárnő a vízivárosi zárdából, a rendkívüli *angolt* tanítja. Növendékeinek száma: 4. (egy az I. o.-ból, egy a II. o.-ból, 2 a IV. o.-ból) Heti óraszám: 2.

A rendes tárgyként szereplő *éneket* ebben az esztendőben is Bálint Ferenc, a bazilika karnagya tanítja. Egy-egy o.-ban heti 1, összesen heti 4. órában.

A *görög* nyelvet nem tanultak számára ebben az esztendőben is fenntartottuk ennek a nyelvnek rendkívüli nyelvként való tanítását. Kezdő és haladó csoportban tanulnak heti 3–3, összesen 6 órában. Az igazgató foglalkozik velük.

Újra a növendékek kérésére és a Szeminárium előljáróságának engedélyével – rendkívüli tárgyként – beállítottuk a *gyorsírást*. I. o.-ban: 4, II. o.-ban: 3, és a IV. o.-ban: 3. Összesen: 10. A gyorsírást Gombos Cézár bencés tanár, szentgyörgymezői káplán tanítja.

Tornára – rendes tárgyként szerepel – Horváth Dezső, általános iskolai tanító tanítja a növendékeket.

A Cursus Praeliminaris négy osztályában a heti órák száma 120. Hárommal több, mint a tavalyi iskolaév folyamán. Megszüntettük a heti 1–1 órával szereplő mindennapi kérdések óráját, amely az állami nyilvános iskolákban már tavaly sem szerepelt. Ezek anyagát, témaköreit a gazdaságtanba és történelembe olvasztottuk bele, mely tantárgyak bőven adnak lehetőséget azoknak a kérdéseknek, problémáknak a bogozgatására, a velük való foglalkozásra, a feltett kérdések megválaszolására, amelyek miatt annak idején a Tanterv ezeket az órákat felvette a heti órák közé.

Az órák szétosztásával kapcsolatban, az egyes tanárok óraszámának, elfoglaltságának jelentésénél már említettem az érdekelt tantárgyak javára eszközölt óraszám gyarapítást.

A növendékek létszáma az egyes osztályok szerint: I. o.-ban: 27, II. o.-ban: 15, III. o.-ban: 6, IV. o.-ban: 11. A Cursus növendékeinek létszáma tehát: 59.

A tanév megindulásakor 65-ös létszámmal szerepelt az iskola, rövidesen azonban öt tanuló az I. o.-ból távozott az intézetből. Távozásuk oka Méltóságod előtt tudott dolog. Jó héttel később egy III.-os növendék hagyta el a szemináriumot, tehát intézetünket is.

Összefoglalásként a megrajzolható kép: ennek a humanisztikus alapozású, megszervezésű intézménynek a keretében, amelynél az idegen nyelvek dolgában a latin, görög és német nyelv szerepel, eléggé megokoltuk indítékból, illő mértékben és megfelelő módon, a nyilvános iskolák mellől el nem maradó óraszámban, készültséggel, rátermettséggel és hozzáértő tudással folyik, halad az oktatás, nevelés, tanítás munkája. A megkövetelt tantárgyak mind szerepelnek. Ezen kívül a helyzethez mérten eléggé jelentősen alkalmat adtunk a növendékeknek arra, hogy hajlamuknak, képességüknek megfelelően

a rendkívüli tárgyak valamelyikével is foglalkozzanak, hogy ilyen módon is gyakorolják szükségesnek tartott, később bizonyára hasznosítható ismereteiket.

Nagyon jól tudjuk, hogy minden intézmény meg nem szünő, örökös, az idők megkövetelte javításokra szorul. Az emberi alkotások között egy sincs, amely minden tekintetben tökéletes lenne s ki tudná vonni magát a változtatás elmaradhatatlan szükségszerűsége alól. Az idő halad! Jelentkezik új és újszerű követelményeivel. Intézetünk csak egy éves múltra tekinthet vissza s már ennek a rövid életnek megélése után új szükségszerűségek jelentkeztek, viszont egyes, még tavaly szükségesnek vallott és behozott alkotó elemek szükségtelenné, feleslegeseknek bizonyultak. Ha életképesek akarunk maradni, fel kell figyelünk a haladó élet megszabta követelményekre, az eddig nem szerepelt, de jelentkező, foglalkozást sürgető jó újat fel kell vennünk a haladás szekerét, az elavultat, az idejét múltat, a kölöncöt kérlelhetetlenül le kell hajigálni a kocsiról. Ez is, az is jelentkezett mindössze egy évre terjedő életünk során. Pár dologgal le kellett számolnunk. Életre való, szükséges dolgot viszont meg kellett valósítanunk. Ilyen többlet az iskolához szorosan tartozó munkálkodás keretében az önképzőkori munka, melyet tavaly nélkülöztek. El nem vitatható tapasztalás: az önképzőkör intézménye sok esetben adott elhatározó irányt a kezdő szárnypróbálgatásoknak s az elkövetkezett idők nem egy nagyságának irodalmi, írói szempontból itt kereshetők serkentő, irányító, kibontakozást elősegítő feltételei. A növendékpapoknál különösen fontos a nyilvános szerepléshez való hozzászoktatás, elméjük élesítése, vitaközö ügyességük fejlesztése. Ezek a szempontok vezettek arra, hogy ebben az iskolaesztendőben feltétlenül szóhoz juttassuk az önképzőkört, s növendékeinket az itt kínálkozó sok kedvező alkalom igénybevételével a köri munkának sok gyümölcsöt biztosító, eredményt nyújtó áldásaiban részesítsük.

A megalapított *önképzőkört* Istenben boldogult Prohászka Ottokár püspök úrról neveztük el. Neve: Prohászka Ottokár Önképzőkör". A szeminarium egykoron való óriás papnövendékének századokat betöltő, átfogó, túlélő géniusza minden bizonnyal termékenyítőleg fog hatni az iskolai munka kiszélesítésének terén az igazságért, ismeretekért szomjúhozó, tetterőre feszülő lelkek képességeinek kibontakoztatására.

Az iskolai ügyrend dolgában, ebben az esztendőben is megtartjuk mindazt az eljárást, utasítást, amelyet szervezet és iskolai ügyellátás dolgában szükségesnek és hasznosnak tartunk. Így az ellenőrző, osztályozó értekezleteket a kellő számban. Az eredményekről, esetről esetre tájékoztató beszámoló kerül majd Méltóságos Kormányzó Helynök Úrhoz és a szeminarium elöljáróságához. Az első és a második félév végén házi használatra szóló bizonyítványt fognak kapni a növendékek egyrészt elöljáróik tájékoztatására, másrészt végzett munkájuk értékének megállapítására.

Az ünnepélyek rendezésében az Egyház, a magyar nemzet s a szeminarium érdekei, szempontjai, kívánságai fognak érvényesülni mindig, mindenben! Ugyanezek a szempontok fognak szerepelni a szünetek engedélyezésénél.

Méltóságos Főtisztelendő Kormányzó Érseki Helynök Úr! Ezekben voltam bátor beszámolni meginduló s az egész évre kiterjedő iskolai munkáról, ennek fő irányairól, legfontosabb, legszükségesebbnek tartott mozzanatairól. Talán kissé későnek látszik igazgatói tisztemnek az említettem körülményekre vonatkozó, írásban csak most jelentkező teljesítése. A rögtön meginduló munka ütemében a legkisebb zökkenő nem történt. Intézetünkben azonban, ahol a tanári kar nem egy tagjának máshol van fő elfoglaltsága, munkabeosztása. A kezdő hetek órarendje ilyen módon sohasem végleges. Egy-egy útnak bocsátkozó órarendnek egy-két hétig kell futnia, hogy megmutassa életrealitását. Ez alatt az idő alatt itt is, ott is felüti a fejét a javítás szükséges volta. Tekintettel kell

lennünk azután a szeminárium érdekeire is. Még elkésetten is akad hébe-hóba egy-egy óránál toldozgatás, áttétel, hogy a sok érdek és szempont egybehangelésével az összhang és egyensúly nem könnyű helyzetét megteremtjük. Így még az utolsó héten is kénytelen voltam több oldalról érkezett panasz miatt a kötelező éneknek immár egy hónapja futó rendjét megváltoztatni. Egyébként a végleges órarend szept. 26-án lépett érvénybe. Azóta a kialakult rend szerint halad az oktató tanítás.”[...]

„Alázattal kérem Méltóságod mindenkor tapasztalt jóságát továbbra is iskolánk számára, s amikor kötelezőszerűen jó munkát ígérünk, legyen szabad a tanári kar, s a magam mélyes tiszteletét tolmácsolni, hozzácsatolni küldött felterjesztésemhez.

Esztergom, 1949. október 28-án

Vértes Zoárd
a Cursus Praeliminaris igazgatója

A Magyar Katolikus Püspöki Kar november 22-ei ülésén *érintőlegesen* tárgyalta a kisszemináriumok¹⁰ ügyét: a.) kívánatos-e a tanerők, a vizsgáztatás, stb. lényeges kérdésekre kiterjedő rendtartás kidolgozása; b.) bizonyítványt csak az az iskola adhat ki, amelyik a rendtartást alkalmazza; c.) kívánatos-e állandó központi vezetés – főigazgatóság.

Az elhangzott vélemények szerint, ha egységeset akarnak, akkor mindhárom (a/b/c/) igen. Az értekezleten elfogadott tanterv elfogadható: okl. tanárok legyenek, egységes legyen a bizonyítvány. A jegyzőkönyv *lábjegyzeteiből*: „Cursus ad studia theologica praeparatoria liminaris (Az 1375 can.-ra hivatkozás (iskolaalapítás joga bármely szinten) helytelen, az 1364. Can. (a *kisszemináriumokra* vonatkozó legfőbb előírások: 1, 2, 3. §) az irányadó. Itt az egyházi iskolák államosítása után püspöki liceumokká alakított kisszemináriumokról van szó)

7. AZ ISKOLA

Az *osztálytermek* a stúdióval közös folyosón helyezkedtek el. A gimnáziumban a régi Bencés Gimnázium egykori tanárai tanítottak, akik bejártak az intézménybe. A '49-ben kezdett I. osztály osztályfőnöke *Scheidl* Venánt volt: kicsi, sovány, szigorú ember, simára leszorított, hátrafésült ősz hajjal, nikotintól sárga ujjakkal. Magyar és latint tanított. A matematikát *Korányi Szevér* tanította, aki csontos mutatóujjával néha akkorát bökött a táblára, hogy a folyosón is hallani lehetett, néha a skapuláréjával törölte a táblát, ha nagyon belefeledkezett egy-egy levezetésbe. A háború előtti Szent István Társulati kiadású tankönyvnek ő volt egyik szerzője (Borossai – Holenda – Korányi). Addig soha nem hagyta abba, amíg mindenki meg nem értette az új anyagot. Görögöt – ennek az osztálynak – először *Vértes Zoárd* igazgató, majd a másodikban *Frey Kasszián* tanította, németet pedig *Monsberger* Ulrik, a későbbi igazgató.

A reáltárgyak tanárai? Elsősorban a (vörös hajú) karkáplán, az ezermesternek tartott *Besenyői* Zoltán említhető. Hozzá mindenki bármilyen tantárgyi vagy személyi problémájával fordulhatott. Az énektanár a bazilika karnagya volt Bálint Ferenc, aki a rosszmájú felsősök (III–IV. o.) szerint a zenetörténetet úgy sorolta, hogy Bach–Bálint–Beethoven ...

10 BALOGH Margit: *A MKPpK Tanácskozásai 1949–1965. között*. Budapest, 2008, I. kötet, 122.

A testnevelés órákat, mivel tornaterem nem volt, a tenispályán tartották, amely a „Hegyoldal” alján, az épület gazdasági kijárata mellett volt.

Az *első* tanévben az osztályoknak keményen meg kellett küzdeniük – az ország különböző régióinak különböző nivójú iskoláiból jöve – egy olyan magas követelményszintet állító tanári karral, mint az Esztergomi Bencés Gimnázium tanári kara. Különbséget jelentett, hogy voltak latinosak, és olyanok is, akik korábban nem tanultak latint. Ezek a szintkülönbségek azután nagy szórást eredményeztek a félévi és az első évvégi bizonyítványban. A kisszeminaristák csak stencilezett bizonyítványokat kaptak, amelyeket lemásolhattak a szülői láttamozáshoz, majd vissza kellett adniuk.

Az osztályfőnökök az év végi jelentésekben a tanulmányi eredmények javulásáról számoltak be, amiben legtöbbször örömmel részesültek

8. A KISSZEMINARISTA ÉLET

Hétköznapokon korai kelés, mosakodás, reggeli ima a kápolnában és 15 perc elmélkedés. Utána szentmise a kápolnában. 15 perc rendrakás a hálóban, reggeli, 30 perc studium a tanítás megkezdése előtt, ½ 9-től tanítás. 13^h – kor ebéd. Utána adoráció a kápolnában, 15 perc rekreáció, majd studium 2 szakaszban, közötté séta. Vacsora előtt Szentírás olvasás, 19^h-kor vacsora, adoráció, rekreáció, esti ima, 21^h-kor lefekvés.

Vasárnaponként és ünnepnapokon a kisszeminaristák is a *bazilikába* jártak a nagymisére, illetve a vesperásra. A stallumban reverendában, karingben ülhetnek a kanonokok és a teológusok előtti sorokban. Adventben a rorarékat a Bakócz kápolnában tartották. Nagymiséken az egyik előénekes (a szeminarium akkori cantus magistere), majd karkáplán, később a Keresztény Múzeum vezetője lett. Érdekes játéka a sorsnak, hogy a szeminariumi kápolna egyik orgonistája, az (elfagyott ujjú) kékreverendás kisszeminarista növendék, később a Központi Szemináriumban cantus magister, élete második felében a Keresztény Múzeum és a Bazilika Kincstárának főigazgatója lett.

A bazilika ünnepi *nagyharangját* négy teológus húzhatta, a nyelvét pedig külön kondították. (Mára már gépesítették.)

Nagy izgalommal várt esemény volt 1949-ben a *beöltözés*. Akkor már csak két kisszeminaristának volt kék reverendája a II. osztályos orgonistának és az egyik IV. o.-osnak. A háború előtt a kék reverenda volt a kisszeminaristák egyenruhája, fekete övvel (cingulussal), és fekete lószőrbevonatú gombokkal.

Ez az I. osztály – fegyelmi büntetésként – a szokásos időpontnál, Krisztus Király vasárnapjánál, ami akkor október utolsó vasárnapján volt, egy hónappal később öltözhettek be. A büntetés oka az a szabálysértés volt, hogy a duktör távollétében studium (tanulás) időben rendetlenkedtek a stúdiumban (a tanulószobában), és megszegték a beszédtilalmat (szilenciumot). A fegyelmi előírások megszegését drákói szigorral büntették. A beöltözés nagy házi ünnepség volt, amelyre beléphettek a szülők és a rokonok is. Ekkor feloldották a szeparációt, és színi előadás is volt a márványfalú „aula maior”-ban (a díszteremben).

Városi sétára a délutáni tanulási idő szünetében négyes-hatos csoportokban naponta volt lehetőség. Az üzletekbe szabadvolt bemenni, de magánlakásba – kicsapás terhével – nem volt szabad belépni.

Nagysétákra, a félnapos kirándulásokra ritkábban volt lehetőség. Ilyenkor a duktör (növendék felügyelő) volt a túravezető a közeli hegyekbe, többnyire a Vaskapura. Szom-

bat délutánonként lehetőség volt a szigeten futballozni. Kialakult csapatok küzdöttek, de voltak mérkőzések osztályok között is.

Látogatókat minden hónap első, vagy harmadik vasárnapján lehetett fogadni. Apák ritkábban jöttek, nagynagymamák, édesanyák szinte minden alkalommal, rendszeresen jöttek és hozták az otthoni ízeiket, (többségben zsírral leöntött sült húst, szalonnát, vajot, lekvárt, kenyeret).

A *kulturális* élet alapvetően a tanulmányi képzéssel összefüggő irodalmi műveltség megszerzésére irányult. Mivel a Bencés Gimnázium iskolai könyvtára az államosítás martaléka lett, nagy hiány mutatkozott könyvekben. Ezért az előjáróság a főegyházmege vezetőségéhez fordult a hiány enyhítésére.

A vicarius generális körlevelet¹¹ bocsátott ki annak érdekében, hogy a papság járuljon hozzá a szükséges irodalmi művek beszerzéséhez.:

„Az esztergomi Cursus Praeparatorius¹² növendékeinek irodalmi kiképzéséhez szükség volna az alábbi művekre: Zrínyi: Szigeti veszedelem; Kármán művei – főleg a Fanni hagyományai; Kazinczy: Pályám emlékezete; Katona J.: Bánk bán; Vörösmarty művei, főleg a Csongor és Tünde, Két szomszédvár; Petőfi művei: János vitéz, Bolond Istók; Kemény Zs.: Zord idők; Arany J.: Toldi trilógiája, Jókai M.:Az új földesúr; Gárdonyi G. Az én falum, Egri csillagok, Isten rabjai; Herczeg F.: Az élet kapuja, Pogányok, Bizánc, A híd; Harsányi: Ellák. Kérem, hogy akinek ezekből a művekből egyik vagy másik nélkülözhetően rendelkezésre áll, szíveskedjék azt a Cursus igazgatóságához eljuttatni az esztergomi szemináriumba.”

A Szeminárium vezetősége több ünnepen hangversenyt rendezett. A középső tanévben volt az intézmény Nagyszombatból Esztergomba költözésének 100 éves évfordulója. Ennek alkalmából délelőtti ünnepi ülés, délután színelőadás volt A teológusok mutatták be „Calderon de la Barca grandiózus művét: a „Nagy Világshízház”-at.

A termekben kályhával fűtöttek, amihez a 8 fős „ügyeletes” csoportnak kellett a séta ideje alatt a tüzelőt felhordania, és az esti szabadidőben a kályhákat kihamuznia. A feladat egy-egy hétre szólt. A kiadagolt tüzelő valószínűleg nem lehetett sok, mert a gimnazista kispapok a „hegyoldal”-nak nevezett szemináriumi kertben gyakran száraz fá(ka)t vágtak ki, illetve „tőkéztek,” vagyis a kivágott fák földben hagyott tőkéjét kiásták.

1949-ig a Városi Fürdőnek volt olyan fedett medencéje, amelyek ki lehetett bérelni egyneműek használatára. Ezt a lehetőséget 1950-ben megszüntették, az uszodát „koedukálták.” Ezt tudva 1949-ben megkezdtek a Szemináriumban a kádas kabinok építését, s amikor elkészült, megszűnt az uszodába járás. Egy alkalommal műszaki hiba miatt nem volt használható a fürdő, akkor a házi mosoda nagy betonkádjaiban lehetett fürödni.

9. TANULMÁNYI EREDMÉNYEK

Elérkezett az tanév vége: az osztályfőnökök elkészítették a jelentéseket az éves munkáról és a növendékek tanulmányi jellemzését, valamint az érdemjegyek összesítő táblázatát, amelyet az igazgató megküldött a rektornak., a rektor pedig beszámoló jelentést írt – Drahos Károly protonotárius, kanonok, érseki helytartó időközben bekövetkezett

¹¹ Levéltár –5493/1949. sz. körlevél (p.1)

¹² A Praeliminaris és a Praeparatorius nevet egyaránt használták a kisszeminárium megnevezésére.

halála után megválasztott – dr Hamvas Endre csanádi püspök, esztergomi káptalani helynöknek, a későbbi apostoli adminisztrátornak.¹³

Esztergomi Érseki Papnevelőintézet Igazgatósága

153/1950. sz.

„Nagyméltóságú és Főtisztelendő Püspök, Káptalani Helytartó Úr!

Mély hódolattal terjesztem Excellenciád elé a Cursus Praeparatorius Theologiae növendékeinek progressusait és információit.

A teljesítmény színvonala különösen az I. osztály gyengése miatt alacsonyabb a tavalyinál. Három kitűnő tanulónk van:” IV. o. 2 , I. o. 1 fő. Jeles rendűek: III. o.: 1, II. o.: 4 fő.

Kifejezetten debilis jeggyel végzett az I. o.-ban 2 növendék, „nincs meg a következő osztályok végzéséhez szükséges intelligenciájuk.”

Velük egy sorban állnak ebben a minősítésben, hogy nem tudjuk őket tanulmányaik nálunk való folytatására ajánlani: a III. o.-ban 1 növendék, aki 22 éves létére egyik tárgyból az alatta lévő osztály leggyengébbjénél is gyöngébb, és általában nem fogja győzni az utolsó osztály feladatait, és az I. o.-ban 1 növendék, aki roppant hiányokat mutat több tárgyból is, az alapok hiánya miatt is.

Utolsó nekilendülése miatt föltételes megtartásra ajánlom a II. o. 1 kispapját, – aki gyenge információja miatt is dorgálást érdemel – ha ősszel latinból kielégítő vizsgálatot tesz le.

Jelentésének elfogadását kéri és mély hódolattal csókolja Excellenciád Felszentelt Kezét

Esztergom, 1950. június 27-én

(Öt melléklettel)

Dr. Brückner József
protonotárius, kanonok, rektor

A tanév végén minden növendékről *véleményt* (információ) írt a prefektusa. Az információs napló – mérete, mint a föliáns felvételi anyakönyv, – latin szövegű rubrikákat¹⁴ tartalmazott: *Nomen alumni, locus et tempus nativitatis / linguas callet / Indoles naturalis – Pietas / Disciplinae observatio – Modus conversandi / In ordine et munditio – Modus dicendi ad populum / Profectus in studiis / Observatio*. Az utolsó rubrika kivételével 1–3 számjeggyel minősítik a növendéket, az utolsó bejegyzés szöveges.

Két – a névsorban egymás után következő növendék jellemzése a tanulmányi előmenetel és az észrevételek rovatban az első és a második osztály végén, *prefektus váltás* után:

– 1949/50 (*Sima János prefektus*)

„A”: nógrád-megyei, jörendű: „Őszinte, vidám, szerény, kibontakozásától sokat remélhetünk.”

¹³ Levéltár – 153/1950. jún. 27. sz. levél, (a mellékleteket személyes jellegük miatt nem közlöm.)

¹⁴ A növendék neve, születési helye és ideje / nyelveket ért / természetes tulajdonságai – jámborság / fegyelem megtartása – társalgási módja / rendtartása és tisztasága – beszédmódja a néphez / tanulmányi előmenetele / észrevételek

„B” budapesti, elégséges rendű: „Hivatását szereti, de gyenge akaratú, lusta, fegyelmezetlen, tiszteletlenséget érint szabad közvetlenségével, önző az étkezésnél, gyerekes, kezd fejlődni.”

– 1950/51. (Dr. Liska Zoltán prefektus)

„A” nógrád-megyei, változatlanul jórendű: „sok még benne a gyermekes vonás, önzés, kivétel keresés. Itt-ott nem egészen nyílt, alaptermészetében van az összeférhetetlenség, jóakarattal küzd ellene, alázattal hagyja magát vezetni. Meg kell szerettetnie magát társaival, jóakarata eredményt ígér.”

„B” budapesti, immár ő is jórendű: „Kezd kinőni a kezdeti serdülőkori aggályosságából és gyerekeségekből. Szépen halad, minden lelki ügyet nagy jóakarattal és komolysággal végez, szorgalmas, összeszedett.”

A bemutatott példa igazolja, hogy nem lehetett kiszűrni az előjárók *szubjektivitását*. Véleményük esetlegesen befolyásolta egyesek elbocsátását, vagy kiemelését, sorsának alakulását, sokszor egész életére (mint később a „káderlap”).

Erdős Máttyás – a mindig jókedélyű spirituális – akinek megszólítása „úr” volt, de a növendékeknek igazán „atyja” volt, személyre szabott, hosszú kérdőívet szerkesztett a vakációra indulóknak, amit „krumplisföld”-nek nevezett, amelyen „dolgozni” kellett.

A vakációra az Előjáróság a *helyi plébánosokra* bízta a növendékek lelki és fegyelmi gondozását, akiktől a magatartásáról, viselkedéséről, vallásosságáról szigorú kérdések szerinti véleményt kértek a vakáció végén.

10. A HARMADIK TANÉV KÜLSŐ ESEMÉNYEI

A nyár – a Szeminárium és a szemináriumi élet szempontjából – eseménytelenül zajlott. Voltak növendékek akik engedéllyel tovább maradtak az intézetben, vagy hamarabb visszatértek.

1950. szeptember 12-e volt a „bevonulás” napja, amikor a nyári csendbe borult Szeminárium újra étellel, és – a kisszeminaristák miatt – zsibongással telt meg. A kialakult barátságok révén sok mesélni való akadt, különösen azoknak, akik civilben vonultak be korábban, és reverendában tértek haza a vakációra. Egy egészen új világ nyílt meg számukra otthon, „*tisztelendő urak*” lettek, és az egyházközség tekintélytisztelő öregjei is így szólították őket. A szigorú fegyelem és fegyelmezés hamar helyreállította az élet rendjét, és a „szilenciumok” idején elcsendesedett a ház.

Szeptember 15-én „Veni Sancte,” tanévévnyitó ünnepély, új tantárgyak, tankönyvek, órarendek kaptak meg a figyelmet.

Október 5-én a Püspöki Kar konferenciáján¹⁵ a jegyzőkönyv szerint szóba került a *kongruá*-ról (egyháziak hav államségélye = fizetés) folytatott tárgyalás, amelyen a szemináriumokban tanuló kispapok után is járnak egy ½ kongrua. Emiatt Grösz érsekhez be kell jelenteni a teológusok számát. A Püspöki Kar először elvi megállapodást akar kieszközölni, csak azután közlik számszerűen, hogy „az összegtől a minisztériumban ne ijedjenek meg.”

¹⁵ BALOGH 2008, I. kötet, 275.

„Ha a szemináriumnak van a 600/1945. ME 17.§ /2/ alapján tárcaközi bizottsági határozata (szeminárium, kulturális cél vagyon nélkül nem tartható fenn – segélyre szorul), részére közületi beszerzési kedvezmény adassék.” Grösz érsek szerint ezt megígérték.

A kapcsolatos intézkedések végrehajtására levél¹⁶ készült az

Esztergomi Főegyházmegyei Hatóságtól
4916/1950. sz..

Szeminarium Tisztelendő Elöljáróságának

4751/1950 sz. alatt utasítottam, hogy a teológusok számát közölje az Egri érsek úr őexcellenciájával. Most az előkészítő tanfolyam növendékeinek számát is kéri, ezért ezt pótlólag küldje meg ugyanazon címre, nekem megküldve levelének másolatát.

Esztergom, 1950. október 20.

Dr. Hamvas Endre
Dr. Hamvas Endre.
csanádi püspök
esztergomi apostoli adminisztrátor

A kongruatárgyalások örvén a Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium széleskörű felmérést folytatott¹⁷ az egyházmegyéknél. A körlevél az Esztergomi Főegyházmegyei Hatósághoz is megérkezett:

Budapest, V., Szalay – u. 10

Telefón: 313–572

Előadó: dr. Spáczel István

1100–9–1/1950

Vallási osztály

Tárgy: Kisszeminariumról
adatközlés

Hiv. sz.: -

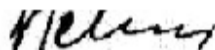
Melléklet:-

„Expressz alánlontan közölni szíveskedjék, hogy az egyházmegye tart-e fenn kisszeminariumot középiskolai vagy általános iskolai papnövendékek számára. A közlés terjeszkedjék ki arra is, hogy a kisszeminarium hol, és mióta működik, milyen osztályokkal, milyen létszámmal, ki a fenntartója, anyagi szükségleteit miből fedezik.

nemleges jelentést is kérek.

Budapest, 1950. évi október hó 31. napján

A kiadvány hiteléül:

s. hivatal vezetője

Gyetvai János s.k.
osztályvezető

Főtisztelendő Főegyházmegyei Hivatal
Esztergom”

¹⁶ Levéltár: 4916/1950. okt. 20. sz. levél

¹⁷ Levéltár: 1100–9–1/1950. okt. 31-i levél

Az Érseki főhatóság feltehetően nem kapott kellő tájékoztatást a felmérés pontos (vagy „fedő”) címéről-okáról, és ezért igyekezett elhárítani minden, az államhatalomnak adandó adatszolgáltatást.

Ezért a vicarius generalis kitérő választ¹⁸ küldött:

Esztergomi Főegyházmegyei Hatóságtól

5210/1950. sz.

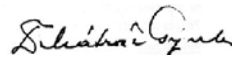
Tárgy: KISSZEMINÁRIUMOKRÓL ADATKÖZLÉS
Hiv. sz. VKM. 1100–9–1/1950. Vallási o.

Fenti számú megkeresés kapcsán közlöm, hogy az esztergomi főegyházmegye Papnövendékei között az iskolák államosítása óta középiskolai tanuló nincs;

Általános iskolai tanuló azelőtt sem volt, sem most nincsen. A Hittudományi főiskolára készülők számára 1948. szeptember 1-től „cursus praeparatorius” (előkészítő tanfolyam) létesült, amelynek négy évfolyamán jelenleg 83 növendék van.

A cursus praeparatorius fenntartója az esztergomi főegyházmegye. Az anyagi szükségletek fedezése a növendékek által befizetett némi tandíjból és templomperselyekből történik.

Esztergom, 1950. november 4.

vicarius generalis

Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium Vallási Osztályának
Budapest
V., Szalay utca 10.

November 21-én újabb levél¹⁹ érkezett a VKM-től:

Hivatkozási szám: /címer/
1100–12–1/1950.
Vallási osztály

**VALLÁS ÉS
KÖZOKTATÁSÜGYI
MINISZTERIUM**

Tárgy:
Teológiai hallgatók
névsorának bekérése

Budapest, V., Szalay utca 10–12.

Címzett:

Főegyházmegyei Hivatalnak,
Székhelyén

Hivatalból
díjatalányozva

Sürgősen szükségem van az egyházmegye papnevelőjébe a folyó tanévben beiratkozott teológusok pontos, és az illető évfolyamot is feltüntető névsorára. Kérem a Főegyházmegyei Hatóságot, hogy ezt a kimutatást postafordultával, de legkésőbb f. hó 25-ig

¹⁸ Levéltár: 520/1950. nov. 4. levél

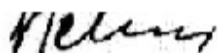
¹⁹ Levéltár: 1100–12–1/1950. nov. 21. levél

hozzám, az alábbi címre beküldeni szíveskedjék: Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium, Budapest, V., Szalay utca 10. I. emelet, Vallási o.

Budapest, 1950. november hó 21. napján.

A kiadmány hitelül:

dr. Simon Sándor s.k.

/körbélyegző/

főelőadó

segédhivatal vezető

A Főegyházmegyei Hivatal elkészítette, vagy bekérte a Szemináriumból a növendékek névsorát és postafordultával megküldte²⁰ a Minisztériumnak.

Esztergomi Főegyházmegyei Hatóságtól

5589/1950.

Tárgy: Teológiai hallgatók névsorának bekérése.

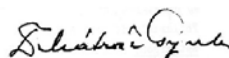
Hiv. sz.: 1100–12–1/1950

Mell.: 2 db

Fenti számú átirata kapcsán /. alatt csatoltan megküldöm az Esztergomi Érseki Papnevelő Intézet teológus növendékeinek névsorát az 1950/51. tanévről.

A teológiára való felkészítő tanfolyam növendékeinek névsorát //. alatt. A Budapesti Központi Papnevelő Intézet /Budapest, V., Papnevelde u. 7./ növendékeit ezek a névsorok nem foglalják magukban.

Esztergom, 1950. november 23.

vicarius generalis

Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium Vallási Osztályának

Budapest

V., Szalay utca 10.

A Püspöki Kar 1951. január 4-ei konferenciáján²¹ újra napirendre került a kisszeminariumok kérdése.

11. A KISSZEMINÁRIUMOK EGYSÉGESÍTÉSÉÉRT

„A teológiai előkészítő tanfolyamnál törekedjünk kidomborítani annak teológiai szakiskola jellegét, hogy kifogás alá ne essék, és zugiskolának ne minősítsék. Ez az 1364 Canon szerint való iskola. Nevezhetjük „hittudományi középiskolának.” Magyar órákon a magyar katolikus írókat ismertessük, latin órákon a szentatyák, az evangéliumok, a zsol-

²⁰ Levéltár: 5589/1950. nov. 23. sz. levél (A névsorokat ld. SzT: „Tíz és annak következményei” c. tan.-ban www.mek.oszk.hu)

²¹ BALOGH 2008, I. kötet, 313.

tárok latin szövegét. Beállítható egy kis magyar patológia. A filozófia órán ismertethetők a különböző filozófiai irányzatok. ... Szerepe legyen az egyházi éneknek, zenének.”

A püspökkari konferencia után Grósz érsek az esztergomi főhatóságnak is megküldte a küsszemináriumra vonatkozó javaslatot,²² amit a kalocsai küsszeminárium rektora készített.

103/51. isk.

A Kalocsai Érseki Hatóságtól

Tárgy: Hittudományi
iskola tananyaga

közép-

Mellékletek száma: 3 drb

Hivatkozási szám: -

Főtisztelendő
FŐEGYHÁZMEGYEI HATÓSÁGNAK
ESZTERGOM

A folyó hó 4-én tartott püspökkari értekezlet határozatának megfelelően másolatban megküldöm az egri érsek úrnak az egri Cursus Praeparim igazgatójához intézett levelét, a kalocsai küsszeminárium rektorának az itteni Cursusról szóló jelentését és a kalocsai Cursus órarendjét.

A Püspöki Kar már 1949. november 22-én megállapította, hogy „a négyéves előkészítő tanfolyam célja, hogy az általános iskolát elvégzett papnövendékek az egyházi törvénykönyv 1364. canonjának előírása szerint a hittan, a latin és a hazai nyelv alapos elsajátítása mellett megkapják azt az általános műveltséget, amelyre a leendő papnak a mai viszonyok között szüksége van. A tantervben minél jobban ki kell domborítani a tanfolyam speciális jellegét, a teológiára való előkészítést.

A speciális jelleg kidomborítására nagyon alkalmas a „Hittudományi Középsiskola” elnevezése, ezért a Cursus Praeparatorius magyar nevéül ennek bevezetését ajánlom.

Kiváló tiszteletem nyilvánításával vagyok

Kalocsa, 1951. január 8.

Grósz József
/kalocsai érsek/

/körbélyegző/

Másolat

Nagyméltóságú és Főtisztelendő Érsek Úr!

A 604/1950. isk. sz. leirattal kapcsolatban tisztelettel jelentem²³ a következőket:

A kalocsai Cursus Theologiae Praeparatorium a Nagyméltóságodtól kapott szóbeli utasítások, valamint a 3066/50, a 3089/50 és az 5094/50 sz. leiratok szellemében kezdetűl fogva teológiai előkészítő szakiskola jelleggel állítottam be. A latin nyelvű meg-

²² Levéltár: 103/51. isk. a kalocsai érsek levele

²³ Koszterszitz J. rektor összeállítása (az órarendet ld. SZT: *Tíz év és annak következményei*. Bp., 2002, 87. www.mek.oszk.hu)

nevezés mellett gyakran használtuk az iskolafaj jelölésére a „hittudományi középiskola” nevet, amely kifejezetten szakiskolára utal. A részletekben ez a hittudományi előkészítő jelleg még élesebben kidomborodik. A magyar nyelvi órákon külön foglalkoznak a katolikus költészettel. Másik órán az olvasás, szavalás, szónoklás alapelemeit tanulják, és gyakorolják, előjátéku a homiletikai tanulmányoknak.

Filozófiában történeti áttekintés keretében különböző irányok alapvető szembefeszülését tanulmányozzák (pl. idealizmus és materializmus a századok folyamán), és aktuális kérdések filozófiai gyökereit keresik.

Latinban az I. évfolyam a nyelvtan elemeit és a szókinés gyarapítását gyúrja egész éven át; a II. évfolyam már szentírást fordít, a III. évfolyam szentírást, zsoltárokat, /az új szöveg szerint/ és a liturgikus szövegeket, a IV. évfolyam pedig „Patrológia” címen a latin Szentatyákat fordítja le, és a filozófia stílusába vezetődik be.

A III. és IV. év a görög nyelvű szentírást fordítja és elemzi.

Mind a négy évfolyamon végigvonul a „biológia”, amelynek keretében az ásványtan és csillagászat, a növénytan, az állattan és embertan is feldolgozódik a sejtten, öröklés legmodernebb kérdéseivel együtt.

A medicina pastoralis nem használjuk, de az I. évfolyamon én adok egészségügyi alapokat, a többi évfolyamon pedig a tanterven kívül heti 2 esti órában a serdülőkori teljes biológiát és pszichológiát tárgyalom.

Harmóniumot a II., III. és IV. év kötelezően tanul, az I. év csak azért nem, mert kevés a két rendelkezésre álló 2 zongora és 3 harmónium. A zeneórákat szintén én adom, elméleti és gyakorlati vonalon egyaránt. A II. éves év végére már violin és basszusukulcsban játszik, a III. éves könnyebb kottákat és gyakorlatokat gyakorol, a IV. éves pedig már a „Szent vagy Uram” nehéz kottaival birkózik. Ettől függetlenül nyolcan tanulnak zongorát Maristella nővértől. (A harmóniumtanulásnak is kívánatos és legkitűnőbb alapja a zongoratanulás.)

Korális éneket az I–II. évfolyam heti 2 órában, a III–IV. évfolyam heti 1 órában tanul, ehhez járul heti 2 óra mind a négy évfolyamnak közös gyakorlati énektanulásra. Ennek mestere Vág tanár úr.

Szakszerű testnevelés helyett játéktanulás, játékvezetés, sport szerepel. Reggeli torna corpusonként (hálótermenként), menetelő gyakorlatok és alaki kiképzés minden nagységben.

Legyen szabad még hivatkoznom arra a tanrendre, amelyet Cserepes igazgató úr négy példányban nyújtott be a tb. kanonok, irodaigazgató úrnak.

A tanári kar lelkesen és szeretettel vállal minden munkát és ezt a legmodernebb igényeket kielégítő tanrendet szívvel lélekkel vállalja magáénak és csinálja.

Nagyméltóságod felszentelt kezét csókolva maradok

mély tisztelettel

Kalocsa, 1950. XII. 31.

Dr. Koszterszitz József

/Dr. Koszterszitz József/

kanonok, a kisszeminárium rektora

Az érsek levelére dr. Hamvas Endre csanádi püspök, esztergomi apostoli adminisztrátor válaszolt.²⁴

²⁴ Levéltár: 253/1951. jan. 17. sz. levél

Az Esztergomi Érseki Főhatóságtól

253/1951. sz.

Excellenciás és Főtisztelendő Érsek Úr!

Köszönöm Nagyméltóságodnak 103/51. sz. alatt küldött értesítését és mellékleteit a teológiai előkészítő tanfolyam tárgyában.

Legyen szabad aggodalmamat kifejezni a „Hittudományi Középiskola” elnevezés ellen. Ez az aggodalmam a legutóbbi püspöki konferencia óta támadt. Ezzel az elnevezéssel besorolják iskolánkat a többi szakközépiskolák közé, és így a céllal ellenkező következményekkel számolhatunk. Az egri érsek úr is ezen a felfogáson látszik lenni iskolájának igazgatójához írott levelében., ahol hangsúlyozza, hogy az „előkészítő tanfolyam nem a középiskola házi studiuma,” és „nem az összehangolást, hanem ellenkezőleg, az ellenkezőt” akarja.

Fogadja Excellenciád őszinte tiszteletem nyilvánítását.

Esztergom, 1951. január 17.

Dr. Hamvas Endre
/Dr. Hamvas Endre /
csanádi püspök,
esztergomi apostoli adminisztrátor.

Főtisztelendő

Grósz József érsek úr őexcellenciájának

Kalocsa

Az apostoli kormányzó megküldte a Szeminárium vezetőségének a Kalocsáról tájékoztatásul a kalocsai gyakorlatról kapott levelet. A rektor meghallgatta a teológiai tanárok véleményét, majd a kisszeminárium igazgatója – annak figyelembe vételével – elkészítette a bencés tanári karral egyeztetett javaslatát, amelyet a rektor felterjesztett²⁵ az apostoli kormányzónak, Hamvas püspöknek.

Esztergomi Érseki Papnevelőintézet Igazgatósága

22/1951. sz.

Nagyméltóságú és Főtisztelendő Püspök Úr!

A 253/1951. sz. leirattal kapcsolatban tisztelettel felterjesztem a Cursus Praeparatorius igazgatójának jelentését, amely az előkészítő tanáraival folytatott megbeszélés eredménye.

A kérdés fontossága arra késztetett, hogy a teológia tanári és előjárói karával is meg tárgyaljuk a Cursus esetleges jövőbeni reformjának gondolatát. A megbeszélés eredményét az alábbiakban bátorkodom összefoglalni.

1. Alapvető kérdés, – mint dr. Monsberger igazgató úr jelentéséből kitűnik, – vajon szakiskola legyen-e az előkészítő tanfolyam, vagy általános műveltséget adó középiskola. Teljesen megértjük az egri érsek úr őexcellenciájának csatolt iratában, az 5. pontban említett létkérdést.

²⁵ Levéltár: 22/1951.febr. 16. sz. levél

Úgy gondoljuk azonban, hogy ez inkább az elnevezés és kifelé való adminisztráció kérdése.

Egyöntetű kívánságunk az, hogy az előkészítő továbbra is általános műveltséget adó középiskola legyen. A meglévő középiskolai tantárgyak keretén belül azonban hozzon mindent, ami jellemnevelés, katolikus és lelkipásztori szempontból kívánatos. Tehát egyházas irányú és tartalmú középiskola.

2. Ezen állásfoglalásunk megkönnyíti a teológiai tanárok munkáját a jövőben. Növendékeink jórésze ugyanis csak az érettségi után jön a szemináriumba, nem lehet tehát az előkészítő tanfolyamot annyira szakosítani, hogy két lényegesen különböző szellemi nívón lévő elsőéves csoport kezdje a teológiát.

3. További szempontunk: a pap a legkülönbözőbb társadalmi osztályból való hívek lelkipásztora. Kívánatos tehát, hogy az országban szokásos u.n. általános műveltséggel rendelkezzenek.

4. Legfőbb indokunk és érvünk a túlságos szakosítás ellen a Szentatya kifejezett állásfoglalása. Sem gyakorlatinak látszó szempontok, sem a létkérdés ügye nem látszik elég oknak arra, hogy ezzel a legfőbb irányítással szembeszálljunk.

XII. Pius pápa „Menti nostrae” kezdetű papi Adhortációjában ezt mondja: „Irodalmi és tudományos szempontból a növendékpapok semmiben sem maradjanak el világi osztálytársaik mellett. Ez egyrészt biztosítja az ifjak komoly kiképzését, másrészt megkönnyíti az olyanok kilépését, akik hivatáshiány miatt világi pályára akarnak menni. Az ilyenek így hálásak lehetnek a szemináriumban nyert kiképzésükért, és mint derék katolikusok működhetnek az életben.”

A Rómában 1950. nov. 26 – dec. 8-ig tartott szerzetesek világtalálkozója ebben a szellemben hozta döntését, hogy a klerikális szerzetesek noviciátusába csak olyanokat vegyenek fel, akik már elvégezték az illető országban szokásos középiskolát.

5. Legyen szabad végül a magyar realiskolák analógiájára hivatkoznunk. A műegyetemi tanárok tapasztalata szerint a humánus tudományokon felnőtt, gimnáziumot végzett diákok sokkal jobb eredményeket mutattak fel a műegyetemen, mint a szakiskolának tervezett realiskolák növendékei. Ez a tény végül is a húszas években a realiskolák megszüntetését eredményezte.

A főiskolai tanári karral folytatott beszélgetés eredményét a fentiekben bátorkodom előterjeszteni. A Cursus igazgatójának jelentését ./ alatt mellékelem.

Mély tisztelettel

Esztergom, 1951. febr. 16.

Dr. Brückner József

apostoli protonotárius, kanonok, rektor, prodirektor

Melléklet:

Méltóságos és Főtisztelendő Rektor Úr!

Az érseki főhatóság 253/1951. sz. leirattal kapcsolatban legyen szabad, a Cursus tanári karával való megbeszélés után, a következőket tisztelettel jelentenem:

Mielőtt részletekbe bocsátkoznánk, tisztázni kellene a Cursus igazi jellegét. Kifejezetten csak előkészítő tanfolyam-e, vagy más is. Ennek tisztázása után egy, ezzel az ügygel megbízott szaktestületnek kellene az összes idevágó kérdéseket – tananyagot megtárgyalni és legalább nagy vonalakban az irányt megszabni, mit és mennyit tanítsa-

nak az egyes osztályokban az egyes felvett és szükségesnek vélt tantárgyakból. A profán tudományokból is közöljük a növendékekkel azokat az ismereteket, amelyek nemcsak materiális, hanem formális szempontból nélkülözhetetlenül fontosak és szükségesek a teológiai képzés és az általános műveltség szempontjából. Természetesen a profán tudományokból előadott anyagnak pedagógiai szempontból mindenképpen értékesnek kell lennie. Tehát úgy kell kiválasztanunk a profán tudományokból közlendő ismereteket, hogy azok egy zárt, logikus rendszert alkossanak, mert csak így remélhető, hogy ezek a stúdiumok ki fogják fejteni a bennük lévő nevelő, formáló erőt. A lexikális ismeretek nevelő ereje vajmi kevés. Főleg attól kell óvakodni, hogy a profán tudományokból közlendő anyag ne legyen annyira körülhatárolt, hogy a növendékek valami torz, elriasztó képet tudjanak csak magukban kialakítani az illető tudományok mai állapotáról. A Szentatya a „Menti nostrae” kezdetű apostoli iratában a növendékpapság tanulmányi kiképzésére vonatkozólag azt mondja, hogy irodalmi és tudományos vonalon a kispapok világi osztálytársaiktól semmiben ne maradjanak el. Az általános műveltségen épül fel a pap szaktudása is.

Ezért mivel „a szociális kérdések nagyon jelentősek, a súlypont mégis az anyagi Doktor útmutatása szerint adandó filozófiai és teológiai tárgyakra helyezendő, összekötve a mai kor felvetette problémákkal és a tévedések ismertetésével.” Amennyiben módunkban áll, minden tantárgynál rámutatunk az örök természetfeletti szempontokra és elvülhetetlen igazságokra, természetesen az adott körülmények szerint (állami könyvek).

A filozófiában Bognár Cecil tankönyve szerint történik az oktatás heti 2 órában.

A történelem tanításával kapcsolatban megoldandó a görög-római történelem tanításának kérdése, ami jelenleg hiányzik a Cursus tananyagából, és az ált. iskolában sem tanulták. Ezen anyag tudása nélkül nemcsak a világtörténelem számára hiányzik a jövő korok egyik alappillére, de még inkább az egyházi, keresztény kultúra, filozófia és többi megértése szintén leküzdhetetlen nehézségekbe ütközik.

A magyar történelemből közismert, hogy milyen nagy szerepet játszottak politikai életünkben az esztergomi érsekek, ill. hercegprímások. Egy-egy küzdelmes korszak egész más színt, értelmet nyer előttünk, ha ismerjük az akkor élő esztergomi érsekek állásfoglalását. Gyenge, könnyelmű királyok, nehéz megpróbáltatások idején mindig a jog, igazság, erkölcs védelmezői voltak. Ajánlatos volna rendszeresen tanítani valamennyi, de legalább a kiemelkedő esztergomi érsekek életét és működését.

Magyar nyelv és irodalom: I. o. anyaga: Magyar nyelvtan/Hangtan, Szótan, Mondattan, Helyesírás/ Irodalomelmélet/Stilisztika, Retorika, – különös tekintettel a szónoklatokra, Poétika, Esztétika/ Segédkönyv ezekhez: dr. Fűr István: Magyar nyelvi összefoglaló. Szeged 1947. – Mindezek olvasmányok, költemények, beszédek alapján.

II. III. IV. o. anyaga: Irodalomtörténet; II. o. Irodalomtörténet 1800-ig. III. o. Irodalomtörténet – XIX. sz. IV. o. Irodalomtörténet – XX. sz. és a külföldi katolikus irodalom.

Az irodalomtörténet feldolgozása, menete dr. Fűr István: A magyar irodalom országútján I.–II. (1948) – Kladássy–Vajtai: A mi íróink (1948) alapján. Helyesbítve a helyesbítendőket, hozzáadni a katolikus vonatkozásokat Temesvári Pelbárttól kezdve a legújabb katolikus írókig. A helyesbítést minden tanár elvégezné. Vagy ezt és a kat. irodalom bővebb és elevebb bekapcsolását, írói arcképek megrajzolását megoldhatná egy munkaközösség az összes Előkészítő Tanfolyamok s esetleg más tanárok bevonásával. Megjelölni azokat a kat. írókat, akik nem maradhatnak ki az irodalomtörténetből. Ezeket kiosztani a munkaközösség tagjai közt. Ők a nekik szánt írókat – egyet-egyet vagy töb-

bet – kidolgoznak úgy, hogy a következő iskolai évben a tervezet szerint indulhatna meg a munka.

Aligha szükséges indokolni a külföldi kat. irodalom ismertetésének gondolatát. Az a tény, hogy ezek az írók – pl. Claudel, Mauriac, Bernanos, Chesterton, S. Undset, stb – világviszonylatban is elismert nevek, – a kat. öntudatot csak fokozzák.

A latin nyelv óráin (I. o. heti 6 óra) Az I. o.-ban a régi gimn. I.–II. o. anyagát vesszük arra törekedve, hogy a magyarral együtt jó alapot kapjanak. Olvasmányul Jirka I.–II. olvasókönyvéből fordítanak. Továbbá egyházi latin szövegeket, imákat, himnusokat, evangéliumi részleteket, dogmatikus idézeteket. Az ezekben előforduló esettani, mondat-tani különlegességek a magasabb osztályok agyaga; itt csak rövid magyarázatot kapnak a gyakran előforduló szerkezetekkel kapcsolatban.

A II. o.-ban az idén kezdők és haladók csoportja külön tanul. A kezdők átismételve az I.–II. o.-os anyagot, állandó továbbhaladó alapvetés mellett a gimn. III.–IV. o. anyagát veszik nyelvtanból. Fordításul Jirka könyvéből vesznek olvasmányt, továbbá egyházi szövegeket (imákat, szentmise szövegeit), a II. félévben már klasszikus szövegek is szerepelnek. – A II. o. haladó csoportja és a III.–IV. o. tanulói klasszikus szövegek mellett egyházi-szentírási szövegeket is fordítanak. Ha az lenne a kívánság, hogy a Szt. Atyák írásából is sokkal többet fordítsanak, kívánatos lenne a patrisztika gyöngyeiből szövegeket kiadni (Lithogr.).

Ének a teológia énektanára (Béres István) tanácsos szerint kívánatos, hogy a kispapok tanulják meg jól a szép magyar népekeket. Kapjanak a klasszikus zene történetéből, és a bevezetést a korális énekbe. Mindehhez heti 1–1 énekóra kevés. Az ideai iskolai évben korális ének még nem szerepel.

Mennyiségtan és Fizika. Ha a mennyiségtan oktatás heti óraszámát 2-re csökkentjük, akkor tekintettel a növendékeknek magukkal hozott ismereteire nem remélhetjük azt, hogy a régi tanítóképzőkben átadott mennyiségtani tudásnál többet kapjanak a növendékek. Az anyag közlése és annak begyakoroltatása, a megfelelő tankönyv hiánya, a később becsatlakozó növendékek tudás szempontból való összeegyeztetése is olyan szempontok, amelyek nem javallják a 2-re redukált heti óraszámot.

A fizikai és kémiai oktatás heti 2 órája szintén, vagy talán még inkább veszélyezteti a növendékek természettudományos tudásának értékes voltát. Kívánatos volna, hogy a növendékek olyan terjedelemben foglalkozhatnának a természettudományokkal, hogy megismerhetnék a széles horizontú, átfogó tudományos elméleteket (a gravitációs-, a fény-, a quantum-, az atom-, az evolúciós elméleteket.) megismerhetnék továbbá azokat a hatalmas, meglepő ered-ményekkel járó mozgalmakat, amelyek annyira jellemzők a mai természettudományok, főleg a fizika életét, és amelyek átalakítólag hatnak a fizika gondolatvilágára (sugárzás, relativitás, atomenergia, stb.). Kívánatos volna az is, hogy foglalkozzanak azokkal a természettudományos megállapításokkal, amelyekre bölcselati és apologetikai szempontból van szükség (az univerzum térbeli és időbeli határoltága, a természetben uralkodó célszerűséget igazoló tények, az olykor sokszor emlegetett Galilei-kérdés és a hasonló és elhallgatott Kepler-kérdés stb.). Kívánatos volna az is, hogy nemcsak név szerint ismernék, hanem megfelelő tudásuk alapján értékelni is tudnák azoknak az egyházi személyeknek a tudományos működését, akik beírták nevüket a természettudományok történetébe (a magyar Verancsics Fausztusz csanádi püspök, Jedlik Ányos bencés, Károly Irén premontrai, Pényi Gyula és Tót Mike jezsuiták, az olasz Grimaldi jezsuita, a francia Mariotte bencés, a német Kopernikus Miklós és Mendel Gergely ágostonrendi apát, továbbá Albertus Magnus dominikánus és Rogerius Bacon

franciskánus a kísérleti fizika előfutárai stb.), de ezeken kívül meg kellene ismerniük azoknak a kiváló világiaknak a nevét is, akinek neve mérföldkövet jelent a tudományok történetében, és akik mélyen vallásos meggyőződésüket össze tudták hangolni – mert nem is tehettek mást – természettudományos meggyőződésükkel. Nagyon messze vezetne, ha ezeket név szerint most fel akarnám sorolni.

Minden egyházmegye ily rendeltetésű iskolája kell, hogy alkalmazkodjék az egyházmegye sajátos viszonyaihoz; a mienknek azt is figyelembe kellene vennie, hogy papságának nagy része a fővárosban fejt ki pasztorális tevékenységet, ahol különösen fontos, hogy a lelkipásztor felkészültsége természettudományos szempontból is korszerű legyen.

Biológia. Eddig mint természetrajz szerepelt (növénytan és állattan) az I. o.-ban heti 4 órában, továbbá mint egészségtan, ill. ember teste és egészsége a II. o.-ban heti 1 órában.

A természet világát, amelyen keresztül legjobban lehet megismerni Istent, mert az ő alkotása, nagy vonalakban és tudományos alapon is meg kell ismerni a növendékeknek. Biológiai tudás nélkül nem lehet meg a modern ember, a legtöbb félrevezetés és belemagyarázás ezen a téren történik.

Kívánatos volna, hogy az I. o.-ban csak növénytant tanítsunk heti 3 órában, kiegészítve mezőgazdasági ismeretekkel is, amelyekre a jövő plébánosának szüksége lehet. (Konyhakertészet, gyümölcsstermelés, szőlőművelés, virágkertészet) Mindezt röviden és csak a lényegét. A II. o.-ban szintén heti 3 órában állattant, szintén megfelelő gazdasági kiegészítésekkel (kisállatok nevelése, tenyésztése, méhészet).

Ugyancsak ebben az osztályban kell foglalkozni az emberrel is. Az ember teste és működése, továbbá a legfontosabb betegségek és azok leküzdése, elsősegély és szexuális élettan is. Ez heti két órát igényelne. Föltétlen szükség van erre lelki és más szempontból is (hipochondriák, rossz életmód).

Kémia, ásványtan és földtan. Kémia eddig csak a II. o.-ban szerepelt heti 2 órában. A tananyagban csak a gyakorlati életben leggyakrabban szereplő elemek, vegyületek és jelenségek szerepelnek, amit a művelt embernek a mai világban ismernie kell. Különösebb változtatásra nincs szükség. A tudományosabb levezetéseket és számításokat el lehetne hagyni, s ezek helyett függelék képen röviden ismertetni a magasabb földtani ismereteket, amennyiben azok a szentírásmagyarázathoz és kozmológiához szükségesek. A kémiai elemekkel és vegyületekkel kapcsolatban pedig a legfontosabb ásványokat úgyis megemlítjük. A kémia tehát ilyen terjedelemben és óraszámában a változtatásokkal maradhatna.

Földrajz. Eddig csak a III. o.-ban szerepelt (Magyarország és a fontosabb államok földrajza). Ezidén a II. o.-ban heti 1 órában egyházi földrajzot is tanítunk. (Egyházi és missziós területek) A III. o.-ban el lehetne hagyni, mert az általános iskolában elég részletességgel foglalkoznak profán földrajzzal, de a II. o.-ban legyen egy órával több, mert heti 1 órás tantárgyak régi tapasztalat szerint nem sokat érnek. Heti két óra pedig teljesen elegendő, hogy egyházi szempontból földrajzi szemmel végignézzük a világot, megismerkedjünk a missziós területek népeivel, s részletesen áttanulmányozzuk a Szentföldet és a bibliai helyeket, sőt elegendő a saját egyházmegye megismeréséhez is. A materiális földrajzi tényezőket csak érintjük, mint természetes alapokat, a hangsúly az emberen van, főleg a lelkiéletén és vallásán. Az egyházi földrajz nagymértékben emeli katolikus öntudatunkat, az egyes népek nagy értékeit jobban megtanuljuk becsülni, s megismerjük az Egyház megszervezését és intézményeit világszerte.

Mivel így a II. o.-ban nagyon sok reális tárgy lenne, vagy az egyházi földrajzot, vagy pedig a kémiát át lehetne tenni a III. o.-ba.

Testnevelés: A testnevelésre vonatkozólag a heti 2 tornaóra szükség van, még akkor is, ha rendszeres napi sportolást vezetnénk be. A testnevelő órákon a test izmainak rendszeres fejlesztése és bizonyos fokú testtartás fegyelem elérése is cél. Játéktanulást és vezetést, aminek nagy hasznát veszik majd az ifjúsági egyesületek vezetésében, rendszeresen végezzük.

Mély tisztelettel:

Esztergom, 1951. február hó 12-én

Monsberger Rezső
/Dr. Monsberger Rezső/
a Cursus igazgatója.

A rektor javaslatára az apostoli kormányzó 14-napon belül válaszolt:²⁶

Az Esztergomi Főegyházmegyei Hatóságtól
738/1951. sz.

Főtisztelendő Protonotárius, Kanonok, Rektor Úr!

Folyó hó 16-án 22/1951. szám alatt kelt sorai kapcsán közlöm, hogy Főtisztelendőséged és a hittudományi főiskola tanári és előljárói karának állásfoglalását a Cursus Praeparatorius jellegére vonatkozóan helyesnek tartom.

A Cursus Praeparatorius igazgatójának és tanári karának javaslatai is értékesek és megfontolást érdemelnek.

Ha a kérdés a püspökkari konferencián újra felmerül, az esztergomi irányelveket ismertetni fogom.

Imáiba ajánlottan főpásztori áldással vagyok

Esztergom, 1951. február hó 26.

Dr. Hamvas Endre s.k.
csanádi püspök,
esztergomi apostoli adminisztrátor.

Főtisztelendő

Dr. Brückner József protonotarius, kanonok,
rektor úrnak

E s z t e r g o m

Az iktatószámok folyamatossága mellett nincs nyoma annak, hogy a Püspöki Kar, vagy a társszemináriumok foglalkoztak volna a kérdéssel.

²⁶ Levéltár: 738/1951. febr. 26. sz. levél

13. TANÉVZÁRÓ A KISSZEMINÁRIUMBAN

Az osztályozó értekezlet után az osztályfőnökök elkészítették jelentéseiket. Az alábbiakban idézzük azt a rövid jelentést, amelyet – a korábbi dokumentumok szerint – az 1949/50. tanévben a leggyengébb eredményt felmutató osztályról:

Dr. Scheidl Antal /Venánt/ OSB jelentése a II. osztályról²⁷

Beiratkozott 31 tanuló. Ezek közül elbocsátottak 2 tanulót, meghalt 1 tanuló.

Megfelelt 28. /100 %/

Kitűnőrendű: 1: Miksó Sándor /3,57 %/

Jeles rendű: 2: Dániel István és Németh Tibor /7,14 %/

Jó rendű: 7: Ernszt Antal, Fehér László, Kajuk Árpád, Melega József, Sisa Ferenc, Székely Tibor és Temela Ignác /25 %/

Közepes rendű: 7: Dubi Lajos, Gémesi Gyula, Horváth László, Lanta Károly, Platthy György, Ruppert János, Sánta István

Elégséges rendű: 11: 39,28 %

Átlageredmény: közepes

„Tanulmány tekintetében az első félévhez viszonyítva komoly előrehaladás állapítható meg. Nemcsak a gyengébb növendékek javították ki az egyes tárgyakból jegyeiket, hanem a többieknél is észrevehető az eredmény emelkedése. Az általános tanulmányi eredményt mindössze Dániel István rontotta le egy-egy tárgyból egy fokú eséssel, továbbá Kovács Sándor szintén ugyanilyen fokban. Ellenben Dubi Lajos sufficiensről mediocrisra, Megyeri Sándor debilisből sufficiensre, Melega József mediocrisból bonusra, Németh Tibor bonusból eminensre, Sánta István sufficiensből mediocrisra, Sisa Ferenc, Székely Tibor, Temela Ignác mediocrisból bonusra emelkedett. Ezeken kívül Bobály József, Gyarmati József, Henyei György, Horváth László javítottak még elég szépen. Az előző jelentésekben kihangsúlyozottan gátló akadályokat szem előtt tartva a haladás dicséretet érdemel, és további sikerre ad reményt.

Orgován Tibor félévkor 2-ből elégtelen, 5 tárgyból gyenge osztályzatot kapott. A második félévben erősen dolgozott, de az összes hiányokat pótolni nem tudta kellően, különösen a mennyiségteremben.

Magaviselet ellen nem merült fel kifogás.

Az egészségi állapot az utolsó negyedben jó volt.”

A rektor felterjesztette az esztergomi főhatóságnak az osztályok tanulmányi eredményéről készült beszámolókat²⁸ és összefoglaló véleményt.

Részletek a levélből:

²⁷ A II. osztály osztályfőnökének éves beszámolója az osztály előmeneteléről (ld. SZT: *Tíz év ...*)

²⁸ Levéltár: 141/1965. jún. 28. sz. levél

Esztergomi Érseki Papnevelőintézet Igazgatósága

141/1951. sz.

„Nagyméltóságú és Főtisztelendő Püspök Úr!

A Cursus Praeparatorius igazgatójának 16/1951. sz. alatt hozzám eljuttatott évvégi jelentését és kimutatását tisztelettel felterjesztem két példányban.

A Cursussal kapcsolatos nevelő és tanító munkáról az év végi jelentést az alábbiakban bátorodom megtenni.

1. Munkánkat az előkészítőben 83 növendékkel kezdtük meg. Év közben, hivatás hiányában eltávozott egy fő (jan. 12-én), a főhatóság 556/1951. sz. döntése alapján (febr. 9-én) elküldtünk két főt, meghalt (márc. 13-án) egy növendék. A tanévet 79 növendékkel fejeztük be.

2. A vallási nevelés terén az elmúlt évvel szemben lényeges változás volt idén, hogy az előkészítősök külön spirituálist kaptak és a hittanórákat szaktanár látta el. A külön spirituális lehetővé tette, hogy a teológusokkal közösen végzett szentmisék, októberi és májusi litániák, továbbá az őszi 3 napos lelkigyakorlat mellett külön végezheték a következőket: esti és reggeli közös imákat, a reggeli pontákkal egybekötött 10–15 perces elmélkedéseket (ezeken a kispap lelkiélet kérdései szerepeltek), a vasárnapi exhortációkat, a húsvéti egynapos rekol-lekciót, a havi szentórákat, a vasárnapi külön litániákat. Külön spirituális könyvtár állott az előkészítő növendékek rendelkezésére, a számukra összeválogatott könyvekből. Növendé-keink lelki ügyeit példás összeszedettséggel, nagy lelki haszonnal végezték.

3. A tanulmányi eredményt a Cursus igazgatójának csatolt jegyzőkönyve és kimutatása tartalmazza. Hét osztályzattal a középjegy osztályonként: IV. o.:5,20; III. o.: 5,41; II. o.:5,20;

I. o.: 4,97. Az előző évhez képes örvendetes javulást mutat a II. és III. osztály. Lát-szik, hogy a rossz alapokon győz szorgalmuk, és mindjobban elsajátítják a jó tanulás technikáját. Az első osztály gyengébb eredményeiben is év eleje óta nagy a javulás: még mindig érzik az elsőbb iskola hihetetlenül gyenge alapja. [...]

4. Fegyelmi téren az információk alapján a Cursus Praeparatorius növendékeiről ez az általános kép: A legfiatalabbak alsó gimnázium és internátus hiányában most már egyenesen a szülői házból lépnek a szeminariumba. Az otthonnak többnyire vallásos és meleg légkörén kívül jóformán semmit sem hoznak magukkal főleg a társas együttlét, alkalmazkodás, külső fegyelem tekintetében. Ez a Cursus nevelőit új feladat elé állítja: itt kell megtanulniuk a közös életet, itt esnek át annak minden súrlódásán, itt nevelődnek először társas lényé. Kezdetben ezért sok volt a személyes súrlódás, baj volt a meg nem felelő beszédstílussal, gyerekes önzéssel, civakodásokkal. A fiúkban azonban egész kevés kivételtől eltekintve annyi jóakarát és hivatásszeretetet volt, hogy fokozatosan mind szebb és szebb jellemek alakultak ki falaink között. Lassan mind megszerették egymást, s év végére meghitt családokká váltak az osztályok, egymásért szeretettel aggódó, egymáson készségesen segítő fiúkkal. [...]

5. A Cursus Praeparatorius egészségi állapotáról a teológiával együttesen bátorodom majd jelentést tenni.

Mély tisztelettel

Esztergom, 1951. június 28.

Dr. Brückner József
protonotarius, kanonok, rektor”

A növendékeket évről-évre ünnepély, Te Deum szentmise után, a szokásos prefektusi beszélgetések után hazabocsátották. (Az új spirituális nem készített számukra „krumplisföldet”.)

Szokatlan volt az utasítás, hogy mindenkinek minden holmiját haza kell vinnie – az előző évitől eltérően – festésre és nagytakarításokra hivatkozással, illetve ebben a tanévben nem lehetett tovább is bent maradni a Szemináriumban.

Sem a növendékekkel, sem a szülőkkel nem közölték, hogy az állam és az egyház között milyen tárgyalások folynak a kisszemináriumok sorsát illetően. (Úgy látszik, hogy a növendékeknek ½ kongruával kecsesítették, amelyből semmi sem lett, ténylegesen annak felmérése volt, hogy az egyházmegyékben hány szemináriumban, mekkora növendék-se-reget nevel a katolikus egyház, és ezek mekkora „veszélyt” jelentenek a társadalom és az ideológia szempontjából. Ezek a szempontok és problémák 10 év múlva bontakoztak ki igazán, amikor az Állami Egyházügyi Hivatal akarta átvenni a papnevelés irányítását.

13. EPILÓGUS

A Katolikus Iskolai Főhatóság elnöke, Hamvas püspök, valamennyi egyházmegyében tanult kisszeminarista növendékek tanulmányai folytatására vonatkozó kérelemmel²⁹ fordult a közoktatásügyi miniszterhez és az Állami Egyházügyi Hivatal (ÁEH) elnökéhez:

Az Esztergomi Főhatóságtól

3159/1951. sz.

Miniszter Úr!

Úgy értesültünk, hogy a teológiai előkészítő tanfolyamok növendékei a régi keretben nem folytathatják tanulmányaikat. Hogy az ezen változástól érintett tanulók érveszteség nélkül folytathassák középiskolai tanulmányukat, tisztelettel kérjük olyan értelmű rendelkezés kiadását, amely szerint az említett tanulók:

1. megszabott különbözőzeti vizsgálat alapján felvehetők legyenek eddigi tanulmányaiknak és koruknak megfelelő magasabb osztályba;

2. akik ezek közül az általános gimnázium III. vagy IV. osztályában folytatják tanulmányaikat és eddig orosz nyelvet nem tanultak, azt a modern nyelvet tanulhassák tovább és annakidején abból tegyenek érettségi vizsgálatot, melyet eddig már tanultak. Ez megfelel az új Érettségi Vizsgaszabályzat 56. §-ának /1/ bekezdésében foglaltaknak: „Orosz nyelv és irodalomból érettségi vizsgát annak a jelöltnek kell tennie, aki ezt a nyelvet II.–IV. osztályokban tanulta.”

Fogadja Miniszter Úr őszinte tiszteletem nyilvánítását.

Esztergom, 1951. július 22.

Dr. Hamvas Endre s.k.
csanádi püspök,
esztergomi apostoli adminisztrátor,
a Kat. Isk. Főhatóság elnöke

DARVAS JÓZSEF úrnak
Közoktatási miniszter
BUDAPEST, V. Szalay-utca 10.

²⁹ Levéltár: 3159/1951. júl. 22. sz. levél

A miniszter az ÁEH-val történt konzultációt követően felemás megoldást hagyott jóvá:

A nyelvre vonatkozó kérést elfogadta. A tanulmányok folytatásához az első gimnáziumi osztályból – vagy korábban állami középiskolában végzett legmagasabb osztályt követő osztályból – tehetnek egy magánvizsgát, ha ahhoz a megyei iskolabizottság hozzájárul. Ezután lehetnek akár magántanulók is, de ugyanúgy állami iskolában magánvizsgázhatnak.

A hivatalos választ³⁰ a Katolikus Középkolai Főhatóság tanügyi előadója küldte meg az esztergomi Főhatóságnak:

63-1951.

Nagyméltóságú és Főtisztelendő Püspök,
Főhatósági Elnök Ur!

A közoktatásügyi minisztérium a kisszeminaristák ügyében a mai napon a következőket válaszolta:
"3159/1951.sz.alatt a Főhatóság a teológiai előkészítő tanfolyamot végzettek továbbtanulási lehetőségének biztosítását kéri. Rá kell mutatnunk arra, hogy a teológiai előkészítő tanfolyam bizonyítványait nem fogadhatjuk el államérvényes iskolai bizonyítványoknak és azvott végzett tanulmányok nem számíthatók be a tanulók középkolai tanulmányaiba. Hozzájárulunk ahhoz, hogy az érdekelt tanulók az általános gimnázium I.osztályáról, illetve a tanuló legmagasabb osztályáról kiállított államérvényes bizonyítványát követő évfolyamról valamelyik állami általános gimnáziumban, a megyei iskolabizottság hozzájárulásától függően, magánvizsgát tegyenek és ennek sikere esetén életkoruk szerint középkolai tanulmányokat rendes tanulóként, vagy magántanulóként folytassák. Az utóbbi esetben természetesen a további magánvizsgákat is állami általános gimnáziumban kell tenniük. Ha ezek a tanulók eddig orosz nyelvet nem tanultak, hanem valamelyik nyugati nyelvből folytattak tanulmányokat, az iskola igazgatójának előterjesztése alapján hozzá fogunk járulni ahhoz, hogy a III., vagy IV.osztályban az eddig tanult nyugati nyelvből folytassák tanulmányaikat és érettségi vizsgát tessenek."

Budapest, 1951. augusztus 6.

Engedelmes fia:

Papp László
tanügyi előadó.

Nagyméltóságú és Főtisztelendő

dr. Hamvas Endre úrnak,
csanádi püspök, az esztergomi főegyházmegye
apostoli adminisztrátora, a Katolikus Középkolai Főhatóság elnöke,

E s z t e r g o m.

30 Levéltár: 63-1951. aug. 6. sz. levél

A levél kézhezvétele után a Szeminárium vezetősége értesítette³¹ a növendékek szüleit:

159/1959. sz.

„A szeminárium igazgatósága az esztergomi Érseki Főhatóságtól a következő 3350/1951. sz. leiratot kapta:” (*Megegyezik a Katolikus Iskolai Főhatóság levelének fentebbi rendelkezési részével, majd így folytatta:*)

„Minden kétség eloszlatása végett hangsúlyozom, hogy a közölt döntés értelmében, valamint a fennálló általános érvényű rendelkezések szerint, volt kisseminaristáink magánvizsgát csak állami iskolában tehetnek, ilyen vizsgának sikeres letétele után azonban a megfelelő magasabb osztályba, katolikus gimnáziumba is beléphetnek.

A szeminárium igazgatósága melegen ajánlja a magánvizsgák minél előbb történő letételét. Értesülésünk szerint lesz (utánjárásra) arra is mód, hogy a választott gimnáziumban latint tanuljanak, csak szorgalmazzák azt.”

Esztergomban, 1951. augusztus 10-én.

SZEMINÁRIUMI IGAZGATÓSÁG.

Meglepő volt, hogy a Főhatóság egyszerű stencilezett szöveget küldött a családoknak – és esetleg az elbocsátott vidéki növendék plébánosának – de

- nem fejezte ki együttérzését az állam intézkedésének a növendékekre és szüleikre gyakorolt hatása miatt;
- nem ajánlotta fel, hogy a Cursus tanárainak segítségével részt vesz az I. osztályból leteendő magánvizsgára való közös felkészítésben;
- a Szemináriumból – mint állandó lakóhelyről – kijelentkezés lebonyolításánál szükség esetén segítséget nyújt;
- intézményesen tájékozódik a magánvizsga jelentkezési eljárás adminisztrációjára vonatkozóan, és írásban ad tájékoztatást az érintett, és arra igényt tartó Családoknak.

Azokban az években – Budapest lakosságának szükségesnél nagyobb növekedése megakadályozására – lacím bejelentési tilalom volt a fővárosban. A Budapestre visszatérő elbocsátott növendékeknek letelepedési engedélyt kellett kérelmezniük szüleikhez való visszaköltözésre.

14. HATÓSÁGI KÍSÉRLET A SZEMINÁRIUM ÉPÜLETÉNEK IGÉNYBEVÉTELÉRE

Időközben, augusztus 2-án az Állami Egyházügyi Hivatal főelőadója, az esztergomi Városi Tanács elnökhelyettese és az OT megbízottja felkereste az esztergomi vicarius generalist, és bejelentették a Szeminárium épületének igénybevételét, amelyről az alábbi jegyzőkönyv³¹ maradt fenn a Primási levéltárban (iktatószám nélkül):

„Jegyzőkönyv

Felvéve az esztergomi érseki palotában 1951. augusztus 2-án tartott megbeszélésről. Jelen vannak: Dr. Beresztóczy Miklós érseki ált. helytartó, Csala László az Állami

³¹ Levéltár: 159/1959. aug. 10. sz. /stencil technikával sokszorosított körlevél/

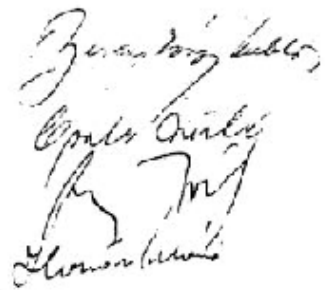
Egyháziügyi Hivatal megbízottja, a Városi Tanács helyettes elnöke: Horváth Klára, és az Országos Tervhivatal részéről: Kováts József.

1./ Az Országos Tervhivatal megbízottja előadja, hogy az 1951/52 évi beiskolázási terv teljesítéséhez Esztergomban mintegy további 250 főnyi bentlakásos iskola elhelyezésére kell megfelelő épületet biztosítani, amelynek a céljára legalkalmasabbnak találja – a Városi Tanács véleményezése alapján – az Érseki Papnevelő Intézet épületét. Tekintettel arra, hogy az épületben előreláthatólag mintegy 80 teológus oktatása van számba véve, az épület mintegy kétharmada a Közoktatásügyi Minisztérium részére az Egyház részéről bérbé adható lenne. Figyelemmel az egyházmegye által és a Közoktatásügyi Minisztérium által abban az épületben megoldandó tervezett alábbi feladatokra, nem tartja helyesnek, hogy két különböző jellegű intézmény egy olyan épületben, amelyben a két szerv egymástól nem különíthető el, elhelyezve legyen. Éppen ezért javasolja, hogy a teológia részére az Egyház használja fel a volt zárdaépületet, amely közvetlenül az érseki palota mellett fekszik és ezt az épületet a Városi Tanács az Érseki Papnevelő Intézet épületének teljes egészében való bérbeadása esetén azonnal kiüríti és az Egyház céljára átadja.

2./ Beresztóczy érseki helytartó a megoldással szemben aggályait fejezi ki és felveti azt a megoldási javaslatot, hogy az esztergomi érseki papnevelő intézet jelenlegi épületébe helyeztessenek át a székesfehérvári, veszprémi és győri szeminarium növendékei annak a gondolatnak a megvalósítása alapján, amely mint regionális szeminariumok létesítése az Állami Egyháziügyi Hivatalban is felvetődött. Evvel a megoldással az esztergomi érseki papnevelő intézet épületének teljes kihasználása és szeminariumi jellegének csorbítatlan meghagyása biztosíthatnák, viszont az említett másik három városban lévő szeminariumi épületek bérbeadása más népgazdasági feladatok megoldásához lehetőség nyílik.

3./ Az Országos Tervhivatal megbízottja kijelenti, hogy ezzel a felvetett megoldással elvileg egyetért, de szükségesnek tartja, hogy egyháziügyi szempontból ezt a megoldást az esztergomi érseki hatóság az érintett püspöki hatóságokkal egyetértve, az Állami Egyháziügyi Hivatallal kitárgyalja és jóváhagyatja, míg a népgazdasági feladatoknak emellett a megoldás mellett való megvalósításán az Országos Tervhivatal megbízottja az illetékes minisztériumokkal és városi tanácsokkal tárgyalja le a lehető legrövidebb időn belül. Tekintettel az előrehaladott időre, felhívja az egyházi hatóság képviselőjének figyelmét arra, hogy ebben a kérdésben szükségesnek tartja lehetőleg augusztus 7-én a végleges döntés meghozatalát, mert szeptember 1-ig gyakorlatilag az ügyet úgy kell lebonyolítani, hogy a beiskolázásra került diákok elhelyezésére minden előkészület megtörténjenk.

Kmf.

Beresztóczy József
Esztergomi Érseki Helytartó

1953-ban a Papnevelő Intézetnek el kellett hagynia³² a hatalmas épületet, és azt a Magyar Honvédség kapta meg tisztképző iskola céljára. Ekkor a Győri Tervező Vállalat átalakítási terveket készített, bár ez az elképzelés sem tartalmazott jelentős változásokat. Az épület később a hadosztály-parancsnokságnak adott helyet,

1956-ban pedig, a forradalom után a szovjet hadsereg vette át, és katonai kórházat rendeztek be itt.

1989. júl. 18-án az épületet kiürítették és visszaadták az Esztergomi Érsekségnek.

TIBOR SZÉKELY

HISTORY OF THE SEMINARIUM MINUS IN ESZTERGOM FROM 1948 TO 1951

In 1948 the totalitarian state power in Hungary prohibited the activity of religious orders, nationalised ecclesiastical property and denominational schools. As the 14-18 year old novices were not allowed to take part in the education of the atheist state secondary schools, the bishops had to establish secondary schools for them within the seminaries. In Esztergom the Primate commissioned the former head of the Benedictine Secondary School to organise the new institution (*Cursus Praeliminaris/Praeparatorius*). At the end of the first academic year the principal summarised his experiences concerning the foundation and education of the institute. The Hungarian Catholic Bishops Conference shortly discussed the question referring to the regulations of the *Codex Iuris Canonici*. In the negotiations between the Church and the state, the state subsidies for seminaries were also touched. Supporting the negotiations, the number and age distribution of the seminarists were surveyed. In January 1951 the Hungarian Catholic Bishops Conference discussed the situation of *seminarium minus*, the questions of naming and standardization were discussed as well. The head of the Esztergom institute compiled a curriculum for *seminarium minus*. In the same year the state terminated the activity of every *seminarium minus*, and regulated the studies of former students. At the same time the state confiscated the building of the Esztergom institution.

32 www.hidlap.hu: Az esztergomi Szeminárium. históriája (3) /2011.02.12.

SOMORJAI ÁDÁM OSB

MINDSZENTY-LEVELEK TEXASBAN, A JOHNSON-KÖNYVTÁRBAN

Mindszenty József bíboros hercegprímás az amerikai követségen való tartózkodása alatt 26 levelet és üzenetet küldött Lyndon B. Johnson elnöknek.¹ Ezeket a leveleket a washingtoni külügyminisztérium három levéltári fondjában őrzött példányok alapján magyar fordításban is olvashatjuk.² A bíboros leveleinek eredeti példányait az Egyesült Államok Nemzeti Levéltárának egyik nagy presztízsű intézménye, a Texas állam fővárosában, Austinban található Johnson Elnöki Könyvtár őrzi,³ az internetes honlapon megtalálható a könyvtár katalógusa, amelyből kiemelkedik a „National Security Files” „Country Files” sorozatában a magyarországi anyagok öt őrzési egysége („Hungary”, a 195. sz. dobozban). Itt két őrzési egység Mindszenty bíboros levelezésével kapcsolatos dokumentumokat tartalmazza, és külön kérésünkre, betekintést kaphattunk 12 levél eredetijébe is – ennyit őriz az az őrzési egység, amelybe az eredetiket helyezték el a levéltárosok.

A Johnson-Könyvtárban személyes kutatóúton a következő kérdések tisztázását reméltük:

1. Hány Mindszenty-levél érkezett be a Fehér Házba?
2. Van-e olyan Mindszenty-levél, amelyet idáig nem ismertünk?
3. Miután a bostoni Kennedy-Könyvtár által facsimilében interneten is közzétett eredeti példányon a bíboros aláírása feketével kezdődik, hogy aztán kézzel folytatódjék, található erre valamilyen eligazítás Austinban?

A kutatás módszerét tekintve előnyösebb feltételekkel indulhatott, mint Bostonban: miután az internetes tájékoztatás szerint szükséges az előzetes időpont egyeztetés, az e-mailes jelentkezésre Miss Charlaire McCauley levéltáros részéről azonnal érkezett válasz, később részletes tájékoztatás is, majd pedig beérkezéskor személyesen fogadott, tisztázta részben a kutatás feltételeit, részben pedig kutatói elképzelést. Ezt követően átvette az irányítást, javasolta, milyen dobozokat célszerű kikérni, majd a még hiányzó

1 Hivatalba lépett Kennedy elnök alelnökéként, a gyilkosság napján, 1963. november 23-án, a következő évi elnökválasztáson győztes lett, elnöki adminisztrációja 1969. január 20-ig tartott.

2 SOMORJAI Ádám OSB – ZINNER Tibor: *Szeizmográf a Szabadság téren. Mindszenty bíboros levelezése az USA elnökeivel és külügyminisztereivel, 1956–1971*, Budapest 2010. 216–283. Lásd még: SOMORJAI Ádám, *Mindszenty bíboros követségi levelei az Egyesült Államok elnökeihez – Letters to the Presidents. Cardinal Mindszenty to the Political Leaders of the United States, 1956–1971*, METEM, Budapest 2011.

3 Internetes honlapja: www.lbjlibrary.org. Hasznosan forgatható a következő 26 oldalas leírás: Material at the LBJ Library pertaining to the USSR and Eastern Europe (including Albania, Bulgaria, Czechoslovakia, Estonia, Hungary, Latvia, Lithuania, Poland, Rumania, Yugoslavia, and the USSR).

levelek felkutatásához is tájékoztatást adott a további keresésre. Segítőkészsége és diszkrét, megfelelő időpontokban személyes megjelenése rendkívüli mértékben megkönnyítette a kutatást, amiért őt ezúton is köszönet illeti. Mint ahogy azért is, hogy az egyik visszatitkosított, majd a kutatás számára újra szabaddá tett levél digitális másolatát, ami a helyszínelés alatt nem került elő, utólag e-mailen megküldte.

Összességében a három kutatói nap így szűken elegendőnek mutatkozott, összesen kétezeregyszáz dokumentum fényképével, aminek kb. egyhatoda az, ami kifejezetten Mindszenty bíboros követségi tartózkodására és levelezésére vonatkozik. Módszertanilag előnyös az a feltétel is, hogy itt – a washingtoni (College Park-i) főépület gyakorlatától eltérően, bizonyára azért, mert az anyag dimenziókkal kevesebb –, az egyes dokumentumok (nem az egyes lapok) ceruzával diszkrét számozást kaptak, ami alapján az egy- vagy többoldalas dokumentumok eredeti jelzettel rendelkeznek. Mivel a több oldalas dokumentumok fémtűzővel kerültek rögzítésre, ez a fényképezéskor időnként problémát okozott, főleg, hogy nem volt szabad a lapokat lesimítani, csak erre a célra előkészített nehezékeket alkalmazni.

Kutatásaink eredménye azért is pozitívabb, mint a bostoni Kennedy-Könyvtárban, mert itt külön kigyűjtve kiadták Mindszenty bíboros tizenkét levelének eredetijét. Így rögtön megállapíthattuk, hogy a közülük nyolc levél aláírása kék, a maradék négy levél aláírása pedig fekete színű (a részletezést lásd alább, a táblázatos összefoglalásban). Viszont a mérleg abból a szempontból, hogy az elnök látta-e a bíboros leveleit, negatívabb, mint Kennedy elnök esetében. Míg utóbbi, hivatalbalépését követően jónak látta, hogy személyesen válaszoljon Mindszenty bíboros levelére⁴ – és ez az egyetlen írásos elnöki válasz egészen 1971. július 14-i, Nixon elnök válaszleveléig –, Johnson elnök egyetlen levélre sem válaszolt, egyetlen eredeti példányon sincs rajta kézjegye („S” betűvel szokta ilyenkor a példányt láttamozni). Egyetlen Mindszenty-levelével vagy üzenet sincs az elnök személyes iratai illetve az elnöki iroda iratai között, s mint a Kennedy elnökhöz intézett levelek esetében itt is csak a Fehér Ház Nemzetbiztonsági Hivatalának fondjában található meg, túlnyomó többségük az említett 195. sz. dobozban. Mindszenty bíboros mindegyik esetben szóbeli választ kapott, a diplomáciai iratok arról tanúskodnak, hogy a budapesti amerikai ügyvivő felhatalmazást kapott arra, hogy közölje vele: üzenete vagy levele beérkezett a Fehér Házba. Ennyit és nem többet. Ez igaz is volt, eljutott a Fehér Ház Nemzetbiztonsági Hivatalába.

Összességében azt mondhatjuk, hogy a washingtoni külügyminisztérium három fondjában talált Mindszenty-levelek és üzenetek kettő kivételével mind megtalálhatók a Johnson-Könyvtárban, ezen kívül két új üzenet is előkerült, az egyik 1964. november 5-én kelt gratuláció az elnök sikeres megválasztásához, a másik 1965. november 4-én kelt köszönet a bíborosnak nyújtott menedék 9. évfordulója alkalmából. A helyszíni kutatás után tehát a 24 levél és üzenet kettővel gyarapodott. Ugyanakor megfigyelhető az a szabályosság, hogy befogadásának évfordulóján, tehát november első napjaiban a bíboros küldött rövid vagy hosszabb köszönőlevelet az elnöknek, továbbá újévre és húsvétra is elküldte jókívánságait. Kézenfekvő tehát a munkahipotézis, hogy további üzenetek is létezhetnek, sőt, ezek mennyiségre nézve lehet, hogy nem is kevesek, hiszen a 14–15 esztendő alatt (évente tehát legalább három obligát üzenet), ez már összesen negyven

4 Lásd előző közlésünket: SOMORJAI Ádám OSB: *Mindszenty-levelek a bostoni Kennedy-Könyvtárban*, in: MEV 21 (2010/3–4) 201–205. E közlésünkben nem térünk ki a Johnson-Könyvtár magyar köztörténeti jelentőségére, mert ismételnénk azokat az észrevételeket, amit itt a Kennedy-Könyvtár esetében tettünk.

télt jelentene, amelyből nem találtuk meg az összeset. A kutatás számára további feladat lehet ezek megkeresése. Mivel az általunk kutatott fondokban számos a másolat, és legtöbbször jelezve van, hogy mely hivatal kapott példány - adott esetben 7–10 példány került szétosztásra –, kézenfekvő a gondolat, hogy ezen hivatalok fondjaiban nyugszik a többi üzenet – ezek felkutatása azonban lehet, hogy lényegesen több fáradsággal jár, mert az utólagos csoportosításnak mások voltak a szempontjai. A kutatás mai állása szerint azonban elmondhatjuk, hogy a talált levelek és üzenetek száma nem kevés, legtöbb ismételt is előkerült és ha nem is meríti ki az anyag teljességét, elirányít a levélíró szándékára és felfogására, gondolataira nézve.

A Johnson-Könyvtárban kutatott fondok rövid leírása és tartalmi elemzése, értékelése

I. National Security Files (NSF) fondban:

1. National Security Files, Country Files, Hungary, 195. sz. doboz.

1. folder (ő. e.): Hungary, Cables (táviratok), Vol. 1. 12/63–7/68 [1 of 2]: 145 oldal, több mint fele Mindszenty bíborossal (kisebbik fele magyar köztörténettel) foglalkozik, itt találhatóak 1965 és 1967 őszeinek dokumentumai (a bíboros TBC-s megbetegedésének és az 1967. őszi, a követség önkényes elhagyását tárgyaló dokumentumok).

2. folder (ő. e.): Hungary, Cables (táviratok), Vol. 1. 12/63–7/68 [2 of 2]: 130 oldal, több mint fele Mindszenty bíborossal (kisebbik fele magyar köztörténettel) foglalkozik, itt találhatóak 1964 tavasza és ősze, továbbá 1965 őszeinek további dokumentumai (Casaroli és König-látogatások, valamint a TBC-s megbetegedésének dokumentumai).

E két őrzési egységben talált táviratokat már ismerhettük a washingtoni külügyminisztérium három fondjából. E táviratok jelentősége azok bősége: eltérően a Kennedy-Könyvtár adatszegénységétől. Bár a táviratok sokadik másolatok, de a Fehér Ház naprakész volt a fentebb jelzett fontosabb témákban.

3. folder (ő. e.): Hungary, Memos, (emlékeztetők), Vol. 1. 12/63–7/68: 122 oldal, túlnyomó részben köztörténeti anyag, viszont tartalmaz két Mindszenty-üzenetet.

4. folder (ő. e.), Hungary, Cardinal Mindszenty Correspondence, [1 of 2]: 107 oldal, 1965–1967 dokumentumai.

5. folder (ő. e.), Hungary, Cardinal Mindszenty Correspondence, [2 of 2]: 65 oldal, 1964–1965 dokumentumai.

E két őrzési egységből kigyűjtve külön mappában, de nem a dobozban, külön kell kérni az ún. „Originals of Preservation Copies”-ként őrzött 12 eredeti Mindszenty-levelet, jelzetük (dokumentum számozásuk) azonos, de „a” aljelzettel.

Ugyancsak ebben a két őrzési egységben találhatóak az ún. „Read-Bundy” emlékeztetők, amelyeket a washingtoni külügyminisztérium intézett a Fehér Ház Nemzetbiztonsági Hivatalához, közülük több idáig nem került elő a State Department általunk kutatott fondjaiban, tehát új dokumentumoknak számíthatók – ugyanakkor az eddig ismert összképet nem változtatják meg: a Végrehajtó Titkárság arra tett javaslatot, hogy a bíboros szóbeli választ kapjon, amelyet a Fehér Ház rendre el is fogadott.

2. National Security File, Special Head of State Correspondence File, Box 22, Hungary Folder

Losonczi Pál, az Elnöki Tanács Elnöke és más magyar politikusok alkalmi jókívánságait tartalmazza, illetve az elnöki válaszok hivatali példányait. Közöttük Mindszenty bíboros 1967. március 25-re datált húsvéti jókívánságainak újabb két példánya.

II. White House Central Files (WHCF) Name Files, A névsorban MINDR ő. e.-ben Mindszenty bíboros 1965. október 14-én küldött üzenete egy példányát is tartalmazza.

*

KIMUTATÁS A MINDSZENTY-JOHNSON LEVELEZÉSRŐL

A táblázat azokat a leveleket tartalmazza, amelyeket idáig kutatásainkban az amerikai külügyminisztérium három fondjában (Budapesti Követség, Kelet-Európai Hivatal és az ú.n. Központi Hivatalok gyűjtőfond) ezidáig megtaláltunk, kiegészítve a Johnson-Könyvtárban tett kutatásaink eredményével. Utóbbiban nem található meg az 1. 10. 16. és 18. sz. tétel, a 9. és 14. sz. tétel csak az elnöki könyvtárban található meg.

Budapesti Követség fondja (BP) – *Leírása:* National Archives and Records Administration (NARA), State Department, Record Group 84, Budapest Mission [vagy: Post] Files: Lot 75 F 163, Classified and unclassified files relating to Cardinal Mindszenty, 1956–1972, maintained by the Mission in Budapest, 6 doboz, ebből a 2., 3. és 4. dobozok.

Kelet-Európai Hivatal fondja (EE) – *Leírása:* NARA, Record Group 59, General Records of the Department of State, 1789-2002, Office of the Eastern European Affairs, 12 doboz, ebből a 9., 10. és 12. dobozok.

Központi Hivatalok fondja (CF) - *Leírása:* NARA, Record Group 59, Central Files Sokat találtunk a következő leírású fondban: SOC 12-1 HUNG (Churches in Hungary), 1963: Central Files, 4209. sz. doboz. Viszonylag keveset találtunk a „POL HUNG-US” és „POL US-HUNG” dobozokban.

Johnson-Könyvtár (JBLL)

NSF fond – *Leírása:* JBLL, National Security Files, Country Files, Hungary, 195. sz. doboz, 1–5. ő. e.

State Department JBLL
Washington (College Park) Austin, TX

1963

1. 1963. november 25. Mindszenty bíboros gratulál
a hivatalba lépő Johnson elnöknek

BP – – –

1964

2. 1964. február 4. Mindszenty bíboros levele Johnson elnökhöz	BP	EE	CF	NSF kék
3. 1964. március 13. Mindszenty bíboros levele Johnson elnökhöz	BP	EE	CF	NSF kék
4. 1964. június 11. Mindszenty bíboros levele Johnson elnökhöz	BP	EE	CF	NSF kék
5. 1964. június 25. Mindszenty bíboros levele Johnson elnökhöz	BP	EE	CF	NSF kék
6. 1964. augusztus 10. Mindszenty bíboros levele Johnson elnökhöz	BP	–	–	NSF kék
7. 1964. augusztus 24. Mindszenty bíboros levele Johnson elnökhöz	BP	–	–	NSF kék
8. 1964. október 1. Mindszenty bíboros levele Johnson elnökhöz	BP	EE	–	NSF kék
9. 1964. október 5. Mindszenty bíboros üzenete Johnson elnökhöz	–	–	–	NSF
10. 1964. december 16. Mindszenty bíboros üzenete Johnson elnökhöz	BP	–	–	–

1965

11. 1965. március 21. Mindszenty bíboros levele Johnson elnökhöz	BP	–	CF	NSF fekete
12. 1965. május 19. Mindszenty bíboros levele Johnson elnökhöz	BP	EE	–	NSF fekete
13. 1965. október 12. Mindszenty bíboros üzenete Johnson elnökhöz	BP	–	CF	NSF
14. 1965. október 14. Mindszenty bíboros üzenete Johnson elnökhöz	BP	–	CF	NSF
15. 1965. november 4. Mindszenty bíboros üzenete Johnson elnökhöz	–	–	–	NSF

1966

16. 1966. január 19. Mindszenty bíboros levele Johnson elnökhöz	BP	–	–	–
17. 1966. július 22. Mindszenty bíboros levele Johnson elnökhöz	BP	–	CF	NSF fekete
18. 1966. augusztus 26. Mindszenty bíboros levele Johnson elnökhöz	BP	–	CF	–
19. 1966. november 2. Mindszenty bíboros levele Johnson elnökhöz	BP	–	CF	NSF fekete
20. 1966. november 4. Mindszenty bíboros üzenete Johnson elnökhöz	BP	–	CF	NSF
21. 1966. december 14. Mindszenty bíboros üzenete Johnson elnökhöz	BP	–	–	NSF

1967

22. 1967. március 25. Mindszenty bíboros üzenete Johnson elnökhöz	–	–	CF	NSF
23. 1967. május 17. Mindszenty bíboros levele Johnson elnökhöz	BP	–	CF	NSF kék
24. 1967. november 13. Mindszenty bíboros levele Johnson elnökhöz	BP	EE	CF	NSF
25. 1967. december 13. Mindszenty bíboros levele Johnson elnökhöz	BP	EE	CF	NSF

1968

26. 1968. július 12. Mindszenty bíboros levele Johnson elnökhöz	BP	–	–	NSF
---	----	---	---	-----

ÁDÁM SOMORJAI OSB

MINDSZENTY-LETTERS CONSERVED IN THE JOHNSON LIBRARY IN AUSTIN (TEXAS)

Cardinal József Mindszenty was “guest” in the American Legation in Budapest for about 15 years: 1956–71. He has written about 78 letters to four American Presidents during this time. (See: Adam Somorjai–Tibor Zinner, *Do Not Forget This Small Honest Nation. Cardinal Mindszenty to 4 US Presidents and State Secretaries 1956–1971* as conserved in American Archives and commented by American diplomats. A documentary overview, Bloomington [IN], 2013.) In this essay we publish the list of the 26 messages and letters sent to President Johnson and found in two Archives: in the National Archives in College Park, Maryland (NARA) and in the Johnson Library in Austin, where are conserved the originals and the memorandums of American diplomats. The archival units in the NARA are: 1. His Eminence Files of the Budapest Legation, State Department, Record Group 84, Budapest Mission Files, Boxes 2-4 (BP); 2. Office of the Eastern European Affairs, Record Group 59, Boxes 9-10 and 12 (EE); 3. Central Files, Record Group 59, Box, Nr. 4209. In the Johnson Library (CF): 1. National Security Files, Country Files, Hungary, Box Nr. 195 and 2. National Security File, Special Head of State Correspondence File, Box 22, Hungary. The original letteres are conserved in the “Originals of Preservations Copies” archival unit). In the White House Central Files, Names Files were found one copy of a message under MINDR. In the tables one can consult the original position of these letters. The originals were signed: eight with blue (“kék”) and four with black (“fekete”) ink. No of these 26 messages and letters were seen by President Johnson, and no answer was found. Cardinal Mindszenty received only oral messages through the *chargés d’affaires*: his letters were received in the White House. – This communication is a continuation of an earlier one under title: Mindszenty-letters conserved in the Kennedy Library in Boston, see this review, year 21 (2010/3–4), pages 201–205.

BÁLINT LÁSZLÓ

„ANTONY HUXLEY” FEDŐNEVŰ AKCIÓ

Lakos Endre emigráns pap hazacsábításának megkísérlése

Hosszadalmas kutatómunka eredményeként 2000-ben jelent meg a Lakos Endre Csánád egyházmegyei papról írt könyvecském (*Lakos Endre* – kiadta a KÉSZ/Szeged és METEM/Budapest), amelyben megpróbáltam emléket állítani egy olyan magyar római katolikus papban, aki a Bulányi György és társai ellen indított koncepciók ügyben, majd konstruált büntetőperben a rákosista kommunista diktatúra egyházüldözésének áldozatává vált, 10 év börtönbüntetésre ítélték.

Lakos Endre a forradalom alatt kiszabadult a börtönből és október 31-én külföldre távozott, Ausztriában telepedett le és Bécsben élt 1969. július 13-án bekövetkezett haláláig.

Könyvem befejező részében utaltam arra, hogy kutatási adataim szerint az 1960-as években a magyar polgári hírszerző szolgálat – a BM III/I Csoportfőnökség – foglalkozni kezdett Lakos Endrével, amelynek azonban a konkrét okai akkor még nem voltak megismerhetők. Az utóbbi évtizedben újabb egykori állambiztonsági dokumentumok váltak kutathatókká és ez által fellebben a fátyol a magyar polgári hírszerzésnek a Lakos Endrével kapcsolatos tevékenységéről. Erről lesz szó a következő fejezetekben.

AZ EMIGRÁNS PAP MEGFIGYELÉSE

A legelső fennmaradt írásos dokumentum dátuma 1959. október 13. Készítője az akkori BM II/3 Osztály, amely a későbbi BM III/I Csoportfőnökségnek a jogelődje volt, és amely polgári hírszerző munkával foglalkozott. Az ekkor készült és „Kövesdi” aláírású jelentés szerint *„Lakos Endre egyetemi lelkész a bécsi magyar diákoknál. ... Teljesen pillanatnyi benyomások alapján dolgozik, de azt teljes energiával csinálja. Többször segítségére voltam, és ez tetszett neki. ... Talán volnának érintkezési felületek, ahol leköthető. ... Még Magyarországról ismerem, ahol hittantanár volt. ... Nem volna nehéz vele barátságot fenntartani, sőt fejleszteni. Nagyon jól fekszik a bécsi magyar munka vonalon. Bizonyára tud olyan dolgokat, amelyeket nekünk is hasznos lenne tudni. Közvetlenül hírszerzési munkára felhasználni nem lehet.”*

A hírforrás – „Kövesdi” – a magyar polgári hírszerzés embere volt, aki akkoriban Bécsben élt és még Szegedről ismerte Lakos Endrét. Figyelmet érdemel a megállapítás: *„közvetlenül hírszerző munkára felhasználni nem lehet”*. Ez teljesen nyilvánvalóan következik Lakos Endre előéletéből, elkötelezett és eltántoríthatatlan antikommunizmu-

sából. Mivel azonban voltak kapcsolatai a bécsi magyar emigrációval, különösen a papi emigrációval, közvetett hírforrásként, tudtán kívüli adatszolgáltatóként számításba vehetőnek tartották. Ezért hamarosan elrendelték a postai küldeményeinek, a Magyarországra irányuló, vagy innen érkező leveleinek ellenőrzését – az úgynevezett *K-ellenőrzést* –, hogy felderítsék hazai kapcsolatait, e kapcsolatok jellegét, stb.

1960. június 26.-án „Szedő” bécsi ügynök adott a BM II/3 Osztálynak jelentést Lakos Endréről, amelyben arról is szó van, hogy „lakásán állandóan sok egyetemista tartózkodik. Előfordul, hogy egyszerre 20-30 fiatal van nála. ... Lakos az NCWC-vel¹ van jó kapcsolatban. Lakását is az NCWC fizeti. Az egyetemisták számára most könyvtárat rendez be, aminek költségeit szintén az NCWC fedezi. ... Lakos igyekszik népszerűségre szert tenni. ... Sokat ír, előadásokat tart, vitaesteket rendez, jó előadó, sokat és szívesen beszél a fogságáról, amelyen megnyerő egyéniség.”

Egy hónap múlva, 1960. július 25.-én ugyancsak „Szedő” fedőnevű ügynök egy részletes jelentésben számolt be a Lakos Endrével kapcsolatos ismereteiről: „Teológiai tanulmányait Szegeden a jezsuiták vezetése alatt végezte. ... Magyarországon ötven hónapig börtönben volt. Amikor kijött, azonnal iskolaigazgató lett Salzburg mellett. ... 1957-ben nevezték ki Bécsben egyetemi lelkésznek. Lakást azonban nem biztosítottak neki, így az első időben hánykolódott. Először rövid ideig a Pazmaneumban lakott, majd pár hónapig a Bahnhof -missziónál húzódott meg. 1958 januárjában a Türkenstrasszén bérelt lakást. ... A piaristák mondták Lakosnak, hogy nekik van egy lakásuk, de az nem nyugodt, mert a kapu mellett egy internátus épületében van. Lakosnak azonban ez a lakás éppen megfelelt, azóta lakik ott. ... Az Orsolyák templomában minden vasárnap misét tart a fiataloknak, ahol 40-50 egyetemista jelenik meg. Négy száz katolikus egyetemistáról van tudomása és kb. 25 %-al van kapcsolata. ... Nagyon jó eszű. A jezsuitáknál szerzett nagy tudása van. A fiatalokkal nagyon jól tud bánni. Elve, hogy a fiatalok számára mindig van ideje. Ha vele valaki beszélni akar, az bármikor felkeresheti, még éjjel is rendelkezésükre áll. ... Vig kedélyű, aki a fiatalokkal kirándul, sakkozik. A fiatalokat megérti, ezért azok minden problémájukkal hozzá fordulhatnak. Titkai nincsenek a fiatalok előtt, velük együtt él, étkezik. Nagyon szerényen lakik. ... Igényei jóformán nincsenek. Az a véleménye, hogy ha a fűtetlen cellát és csak egy pokrócot kibírt a börtönben, miért ne bírná ki a szabad világban. Szerényen és szegényen él. Anyagi kérdések nem érdeklik. Egyetemi szinten tart előadásokat, melyeket a fiatalok szívesen hallgatnak. ... Egyházi kötelezettségeinek eleget tesz, rendszeresen misézik. ... Nagyon büszke azokra az eredményeire, amit a fiatalok között elért. Büszke a börtönben töltött idejére, cikkeket ír különböző újságokban. ... Az egyetemisták nagyon szeretik, paptársai irigylük, igyekeznek őt elgáncsolni. Közvetlen munkatársai féltékenyek rá. A menekült úri osztály közönséges parasztnak tartja. Mindez azonban Lakost nem érdekli, ... kitartóan dolgozik. ... Németül gyengén beszél, így hivatalos körökben nincs nagy befolyása. ... A menekült papok közül ő az egyetlen, aki tényleg elvégzi a lelképásztori teendőit. ... A köréje tömörült fiatalok száma állandóan növekszik.”

Ennek a jelentésnek voltak olyan részei, amelyekből megállapítható, hogy „Szedő” fedőnevű ügynök Bécsben élő magyar egyetemista, és Lakos Endre környezetéhez tartozott ebben az időben. Egy újabb – 1960. augusztus 31.-i – jelentése szerint „a *Mein Kampf* című filmet megnézte Lakos. Az volt a véleménye, hogy ez zsidó propaganda. A

¹ Az NCWC egy akkoriban működő egyházi segélyszervezet volt.

Nyugat gyávaságát mutatja, mert a múltat mutatják, hogy ezzel a jelenről eltereljék a figyelmet. Nem mutatják meg a kommunizmus igájában sínylő milliárd szenvedését.”

Lakos Endrének nem sok időre volt szüksége ahhoz, hogy kiábránduljon a nyugati liberalizálódó demokráciákból. A Szabad Magyar Diákszövetség egy tanulmányi tábort rendezett Burg Kastlban, ahol Lakos Endre is felszólalt. „*Szénási*” fedőnevű ügynök meglehetősen zavaros jelentésben számolt be erről 1960. augusztus 27-én. A jelentésbe leírtak szerint Lakos Endre elmondta, hogy „*a magyar helyzetet reálisan kell értékelni. Irreális álmokkal a magyar kérdést megoldani nem lehet. ... Számításba kell venni az adottságokat és tanulni kell a történelmi példákból. A magyar kérdést úgy kell megoldani, hogy elsősorban a magyar nemzetre kell gondolni. A magyar helyzetet helyes történelmi és földrajzi perspektívákkal kell szemlélni. ... Adott egyrészt egy tízmilliós kulturált nép, másrészt a hidegháborús nemzetközi feszültség, amelynek megoldatlan kérdései között szerepel a magyar helyzet. A megoldatlan magyar helyzet már nem csak az amerikaiaknak kínos, de az oroszoknak is. A Szovjetunióknak ma már Magyarország nem olyan fontos, mint 1945-ben, mert megváltozott a gazdasági és stratégiai helyzet. Viszont a Szovjetunió csak olyan rendszert tolerálhat Magyarországon, amely a Szovjetunió iránt barátságos és nincsenek föderatív politikai ambíciói. ...*”

Ezt követően egy ideig vagy nem foglalkoztak Lakos Endre személyével, vagy a keletkezett adatokat a saját szempontjukból nem tartották fontosnak és érdemesnek arra, hogy megőrizzék. A Lakos-ügyben az újabb adatra 1962 júliusáig kellett várni, amikor özv. Lakos Endréné (1893) – Lakos Endre atya édesanyja – útlevelekérelmet adott be. Ausztriába szeretett volna utazni, a fiához látogatóba. A BM II/3 Osztály döntése alapján az útlevelekérelmet teljesítését az illetékes szervek elutasították.

Figyelmet érdemel a BM III/I Csoportfőnökségnek egy 1963. február 22.-i tájékoztató jelentése, amely szerint „*Lakos Endre Bécsben élő magyar egyetemi lelkész a SZER-nek² dolgozik. A rádió bécsi kirendeltségén keresztül küld Münchenbe a SZER-nek anyagot. ... Lakos anyagaiért 50.- Márka honoráriumot kap. ... Lakosnál naponta 10-12 egyetemista ebédel. ... Lakos állandó anyagi nehézségekkel küzd.*”

Az operatív ellenőrzést végző BM III/I Csoportfőnökség bevonta a munkába Lakos Endre korábbi működési területén – a csanádi egyházmegyében – tevékenykedő BM Csongrád megyei Rendőr-főkapitányság Politikai Osztály III/III (belső elhárító) Alosztályt, amely 1963. március 7.-én a következőket is tartalmazó feljegyzést készítette: Lakos Endre korábbi „*ellenséges tevékenysége az egyetemi és főiskolai fiatalok illegális csoportjainak megszervezésében és káros szellemben való befolyásolásában nyilvánult meg. ... Lakos Endre az 1950-es évek elején jó kapcsolatban állt »Szigeti« fedőnevű ügynökünkkel. ... Jelenleg levelezési kapcsolat nincs közöttük, azonban »Szigeti« a levelezést felveheti Lakossal, ... és 1963 nyarán Bécsbe akar utazni. – Lakos Endre papi kapcsolatai közül Szarvas Béla³ római katolikus lelkész több éven keresztül »Rózsa« fedőnéven informátorunk volt. Szarvas egy évfolyamon végzett Lakossal. ... Lakos régi kapcsolatai közül »Zentai«⁴ korábban »Debreceni« fedőnéven ügynökként foglalkoztattuk dr. Deák György⁴ orvost, aki tagja volt a Lakos által megszervezett csoportnak. Deák*

2 A SZER a Szabad Európa Rádió rövidítése.

3 Szarvas Béla (Detroit 1919 – Szeged 2012) római katolikus pap. Szegeden végzett teológiát, haláláig a csanádi egyházmegyében szolgált.

4 Deák György (Mezőkovácsháza 1930), akit 1954-ben terhelő alapon szervezett be az államvédelmi szolgálat a belső reakció elleni felderítő munkára. Előbb „Debreceni Gyula”, majd „Zentai” fedőnéven működött.

György kérésünkre 1956 után megkísérelte felvenni a levelezési kapcsolatot Lakossal, azonban az nem reagált rá. Deákot 1962-ben hírszerző lehetőségének megszűnése miatt a hálózatunkból kizártuk. Egyébként időközben felvételt nyert az MSZMP-be.”

Az előzőekből az derült ki, hogy a Lakos Endrével korábban kapcsolatban álló hálózati személyek közül egyedül „Szigeti” fedőnevű ügynöknek volt esélye a további felderítő munkára. Hamarosan – 1963. március 20.-án – már jelentést is adott. Ebből tudható meg, hogy „Szigeti” fedőnevű ügynök még *„a szegedi Hittudományi Főiskoláról ismerete, 1939-től Lakost. ... Lakos a Hittudományi Főiskola legagilisabb tagja volt, ő volt a főiskolai leventeparancsnok is. Felsővárosi káplán korában különösen a felsővárosi gyerekekkel és egyetemi hallgatókkal foglalkozott. A Gyertyámos utcai lakásán naponta sok egyetemi hallgató kereste fel különféle lelki és politikai problémával. ... Lakos anyja elmondta, hogy egy akkoriban öngyilkos egyetemi hallgató jelentette fel Lakost, akit a lelkiismeret furdalás vitt az öngyilkosságba.”*⁵

„Szigeti” fedőnevű ügynökről, a jelentéséből kiderült, hogy végül nem lett felszentelt pap, sőt megnősült, családot alapított és politikával kezdett el foglalkozni a háború után az FKGP-ben.⁶ Megjegyzendő, hogy ugyanebben az időben rövid ideig Lakos Endrének is volt némi köze a kisgazdapárti politizáláshoz.

Egy 1963. április 8.-i jelentésben „Szigeti” fedőnevű ügynök beszámolt arról, hogy lépéseket tett Lakos Endre bécsi címének a megszerzése érdekében. Egy ismerősén, Dobay Gyulanén keresztül eljutott Surányi Sándornéhoz, akinek az egyik fia 1956-ban disszidált, Bécsben élt és kapcsolatban állt Lakos Endrével.⁷ „Szigeti” fedőnevű ügynök ekkor feladatul kapta, hogy vegye fel a kapcsolatot Lakos Endrével, írjon neki levelet, amelyben tegyen említést a tervezett bécsi útvjáról is.

A fennmaradt dokumentumok között található egy fejléc és aláírás nélküli gépelt anyag, amelynek dátuma 1963. április 11. Feltétlenül célszerű idézni ebből is néhány bekezdést: *„Lakos Endrét 1943-ban ismertem meg Battonyán, ott volt káplán. ... Akkor fiatal, 24-25 éves pap volt, nagyon rokonszenves, meglehetősen önálló gondolkodású és haladó szellemű, aki felismerte az akkori uralkodó osztály züllöttségét, és jól látta, különösen az úrhatnám vidéki középosztály romlottságát és küzdött ellene. ... Tiszta, igaz embernek ismertem, szociális gondolkodású papnak. ... Szociális ismereteit nem Marxtól és Engelstől szerzete. ... Az ő tanítói Szabó Dezső és Németh László voltak, nekik is olyan műveik, amelyekben a fasizmus ellen szóltak. ... A fasizmust elvetette és küzdött ellene. ... Föltétlenül önzetlen és igazságos embernek ismertem, fő feladatának az ifjúság nevelését tartotta. ... Battonyán egy szűk kis ifjúsági kört alakított ki maga körül. Tagjai diákok voltak és fiatal munkások. A középosztály »aranyifjúságát« megvetette és elvetettnek tartotta. E kis kör célja, ... ahogyan ő mondta, készülődés egy háború utáni jobb Magyarország életére. ... Ott ismertem nála egy fiatal, haladó gondolkodású inast is, Puja Frigyes.⁸ Lakos készítette elő, minden ellenszolgáltatás nélkül, önzetlenül, a gim-*

5 Valóban megtörtént, hogy öngyilkos lett Lakos Endre kapcsolatai közül egy fiú, de nem azért mert feljelentést tett. Bulányi Györgyöt és társait – köztük Lakos Endrét – akkor már hosszabb ideje megfigyelés alatt tartotta az ÁVH.

6 Az FKGP a Független Kisgazdapártot jelenti.

7 Surányi Sándor Lőránt (1939?) a szegedi Radnóti Gimnázium diákjaként távozott 1956-ban, a forradalom alatt, külföldre. Tanulmányai befejezése után szobrászművész lett. Már korábban ő is és a családja is kapcsolatban állt Lakos Endrével Szegeden is és Kisteleken is.

8 Puja Frigyes (Battonya 1921 – Budapest 2008) 1945-től az MKP battonyai járási titkára volt, majd utána az MDP Csanád megyei titkáráként működött 1949-ig. 1950-ben alosztályvezető lett az MDP Központi

názium magán úton való elvégzésére, sikerrel. ... 1944-ben, nyáron, egy ifjúsági lapot adtunk ki közösen, nyomtatásban, de kézirat gyanánt *Körlevél* címmel. Azért volt *Körlevél* a neve, hogy ne kelljen engedélyt beszerezni. Írói főként Lakos Endre, Puja Frigyes és én voltunk. – Lakos nem mindenben értett egyet közvetlenül a felszabadulás utáni állapotokkal. Többször panaszkodott a helyi kiskirályok túlzásai ellen, mondván, ő egy jobb demokráciát szeretne. ... Szegeden egyetemi lelkész lett. ... Letartóztatták. 1956-ban szabadult, ... és külföldre távozott. A börtön egy kissé megviselte, nem lett fiatalabb, de akaratereje és buzgalma a régi maradt. ... Keresztény szellemű, de szociális gondolkodású ifjúságot igyekezett nevelni. ... A nyugati keresztény és közélet Lakost eléggé kiábrándította. ... Első találkozásunk alkalmával mondta nekem: »Képzeld el, ki Bécsben a magyar követ. A Puja Frici«. Lakos két alkalommal Münchenben is meglátogatott. ... Bécsben egyetemi lelkész lett. ... Egy levélben említést tett arról, hogy nagyon szeretné, ha édesanyja meglátogatná. Útlevélkérelmét eddig elutasították.”

Ennek az anyagnak van egy igen figyelmet érdemlő mondata: „Lakost föltétlenül olyan értékes embernek tartom, akivel érdemes továbbra is tartani a kapcsolatot.” Az előbb idézett anyagból készült később egy jelentés is, amelyen a következő kézzel írt megjegyzés olvasható: „Ezt a jelentést nyilván Vámos Imre⁹ készítette, aki kb. egy évvel ezelőtt tért haza Nyugatról”.

„Szigeti” fedőnevű ügynök 1963. május 7.-i jelentéséből megtudható, hogy Lakos Endrének a legcélszerűbb egy közvetítő felhasználásával levelet küldeni. A külső borítékra Surányi Sándornak Bécsben élő fiának címét kell írni, a belső borítékra pedig csupán csak annyit, hogy „Bandi bácsinak”.

A HAZATÉRÉSI GONDOLAT FELMERÜLÉSE

A BM III/I Csoportfőnökség 1963. május 24.-i, Bernből származó információi szerint „a Bécsben élő Lakos Endre magyar pap egy idő óta komolyan foglalkozik a hazatérés gondolatával. Erről azonban még nyilvános közegben nem beszél, ... szűkebb berkekben azonban nem titkolja ezt. Ennek állítólagos oka, hogy megunta az emigráció zűrzavarát, és szeretne már ... tiszta légkörben élni.”

Ez az értesülés alakította ki a magyar polgári hírszerzésnél a következő véleményt: „Célszerű volna Lakos Endrével közelebbi kapcsolatba kerülni, s személyét hazatérésének realizálása után propaganda célokra felhasználni.”

A magyar polgári hírszerzés az emigráció bomlasztása, az emigráns körökben való zavarkeltés, valamint propaganda célból, már az 1956-os forradalom előtt is közreműködött neves magyar emigrációban élő személyek hazacsábításában, hazatérési szándékuk esetén segítségükben. Példaként említhető Páger Antal híres magyar színművész esete. Az ilyen műveletek később is – 1956 után is – folytatódtak, sőt fokozódtak. Érték el sikere-

Vezetőség Káder Osztályán. 1951-ben került külügyi vonalra, hol a Külügyminisztériumban, hol a pártközpont Külügyi Osztályán dolgozott. Többször és több helyen volt nagykövet, 1959-ig Bécsben. Később külügyminiszter-helyettes, majd 1973 és 1983 között külügyminiszter.

9 Vámos Imre (Mezőhegyes 1927 – Budapest 1993) 1945 után a Nemzeti Parasztpártban kezdett politizálni, majd a kommunisták üldözése elől külföldre távozott. 1951-től Münchenben élt és a SZER munkatársa volt, közben megalapította a zürichi Látóhatár című folyóiratot. 1956-ban eltávolították a SZER-től, mert tiltakozott a magyar forradalommal kapcsolatos amerikai magatartás miatt. 1962-ben hazatért Magyarországra, újságíróként és íróként dolgozott. Gyerekkori barátja volt Puja Frigyesnek.

ket, mint pl. Jávor Pál esetében, de voltak kudarcaik is. Egy időben Zilahi Lajos hazatelepítése is előkészületben volt, amit a neves író halála akadályozott meg.

Ekkor – 1963 nyarán – azonban váratlan dolog történt. Lakos Endre súlyosan megbetegedett, amelyet a már említett berni hírforrás 1963. június 14.-én a következők szerint jelzett: „*Lakos Endre pár héttel ezelőtt került ki az egyik bécsi kórházból, ahova idegkimerültség következtében szállították be. Állítólag még ma sem teljesen normális, és ezért komolyabb beszélgetést ma még nem lehet folytatni vele. ... Lakos számára nehezebb az idegen környezet, még ma sem tanult meg németül, kismimizettnek érzi magát. A Magyarok Világszövetsége rendszeresen könyv küldeményekkel látja el, amiket ő nagyon szívesen fogad és tanulmányoz. Ugyanakkor nem biztos abban, hogy az otthoni helyzet teljesen megszilárdult. Lelkesedéssel, ugyanakkor tartózkodással fogadja mindazt, ami a kommunistáktól jön. Ábrándja valami keresztény szocializmus. ... Amennyiben Lakos Endre teljesen rendbe jön és egészséges lesz, értelmesebb képet kaphatunk róla. Egyébként sincs kizárva, hogy rövid időn belül hazatér. ...*”

Beöthy Ottónak,¹⁰ a Magyarok Világszövetsége főtítkáranak írt levelében Lakos Endre megköszönte a kapott könyveket. Indokolása szerint „*nem szeretném, ha az itteni fiatalság elveszítené az otthonnal, annak szellemi és hétköznapi életével a kapcsolatot. Nem vagyok biztos abban, hogy a künn hozzáférhető könyvek szolgálják az általam kitűzött célt. ... A mostani falu gazdasági és kulturális életét behatóan ismertető írásokra gondolok.*”

Itt célszerű megemlíteni azt a későbbi – 1966. február 5.-i keltezésű – levelet, amelyet Lakos Endre „*Imrének*”, minden bizonnyal Vámos Imrének írt, és amelyben beszámolt betegségéről: „*Gutaütés ért a párizsi metrón. (Diákokat vitt kirándulni Párizsba – BL) Nem látszott rajtam semmi, csak az tűnt fel a velem levő gyerekeknek, hogy hallgatag lettem. Délben lefeküdtem és nyomban elaludtam. Az alatt a fiúk megrendelték az orvost. ... Megállapítása: agyvérzés. De én mentem mindenütt a fiúkkal. Szóval semmivel nem volt bajom, csak hallgatag lettem. – Másnap, amikor misézni akartam, kiderült, hogy az egész misét elfelejtettem. Csinálni csináltam a mozdulatokat, de a szövegek, amelyeket 21 év óta kívülről mondtam, nem jöttek a számra. Még olvasni sem tudtam. Itthon aztán az is kiderült, hogy nem csak a misével vagyok így, hanem egyáltalán a latinnal. Csörgött a telefon, s amint szoktam felemeltem a kagylót és egy szó nem jött ki a számon. Elfelejtettem németül! – Azt nagyon-nagyon túlzás volna állítani, hogy én perfekt voltam németben. De nyugodtan társalogtam, többször prédikáltam. ... Magyarul is elfelejtettem. Kezdetben azt hittem, hogy csak fáradtság az egész. Később kellett rájönnöm, hogy ez a keserű valóság. ... Talán még emlékszel, Battonyán hogyan prédikáltam? Volt készségem hozzá. ... Csak úgy jött belőlem a szó. Ma? Elnyögdécselek egy beszédet. ... Ebben a három évben egy teljesen kiesett. A második évben már úgy-ahogy tudtam beszélni, és most aztán megy a munka. ...*”

10 Beöthy – volt Salgó – Ottó (Budapest 1904 – Budapest 1985) 1944-ben deportálták. Hazatérte után az Országgyűlési Könyvtár igazgatója lett. 1950-ben koncepcióis perben elítélték, 1954-ben rehabilitálták. 1958-tól a Magyarok Világszövetségének a főtitékára volt.

A BESZERVEZÉSI JELÖLT

A BM III/I Csoportfőnökség 1963. június 19.-i jelentése arra utal, hogy a magyar polgári hírszerző szolgálatnál nem voltak teljesen tisztában Lakos Endre egészségi állapotának megromlásával, betegsége jellegével és súlyosságával. Az ekkor leírtak szerint a különböző hálózati hírforrások *„új lehetőséget teremtenek Lakos tanulmányozására, ... megerősítik Lakos hazatérési szándékára vonatkozó korábbi értesülésünket. ... Lakos Endre bécsi ifjúsági lelkésszel tippszemélyként (beszervezési jelöltként – BL) foglalkozunk. Hálózati úton és kiutaztatásokon keresztül intézkedéseket teszünk tanulmányozására és feldolgozására. A Magyarok Világszövetségén keresztül gazdasági tárgyú könyveket juttatunk ki részére, amit Lakos kedvezően fogadott. – Figyelembe véve azonban, hogy a rendelkezésre álló adatok alapján nincs egyértelmű képünk Lakos magatartásáról, tevékenységéről, hazatérési szándékáról, a Magyar Népköztársasággal és főbb egyházipolitikai kérdésekben elfoglalt álláspontjáról, ezért szélesítenünk kell a feldolgozó munka lehetőségeit.”* A leírtak tisztázásán belül fontosnak tartották megállapítani, hogy *„mi váltotta ki Lakosnál a hazatérés gondolatát, mennyire őszinte ez irányú felvetése, és kik előtt ismert a szándéka? ... Melyek Lakos magyarországi kapcsolatai, milyen az ezekhez fűződő viszonya, jellege? Mi a magyar papi emigrációnak a Lakossal kapcsolatos értékelése?”*

Megérkezett hamarosan – 1963. augusztus 6.-án – a magyar polgári hírszerzéshez *„Szedő”* fedőnevű ügynök jelentése Lakos Endre állapotáról. Ekkor nyilvánvalóan a BM III/I Csoportfőnökség hozzájárulásával meglátogatta Lakos Endrét az édesanyja, aki a hálózati jelentés szerint *„nagyon meg van ijedve, hogy Lakos beteg. Amikor az anyja megérkezett, akkor is kórházban volt kivizsgáláson. ... Lakos egyre rosszabb benyomást tesz az emberre. ... Nagyon hallgatag, mintha a gondolatai egészen máshol lennének. Ha valamit kérdez tőle az ember, legtöbbször meg kell a kérdést ismételni. ... Csak alatóval tud aludni.”*

Egy 1963. október 28.-i jelentés arról szól, hogy a BM III/I Csoportfőnökség *„Trattner”* fedőnevű ügynöke megszerezte azt a körlevelet, amelyet Lakos Endre a bécsi magyar egyetemistákhoz írt. *„A levél azt bizonyítja, hogy Lakos felgyógyult betegségéből és ismét megkezdte működését, másrészt viszont több olyan megállapítás van benne a diákemigrációval kapcsolatban, melyet érdemes figyelembe venni. ... Lakos panaszos hangon szólal meg a körlevélben. Ő tüzes akarátú, acélizmú, ... a holnapra készülő ifjúságot álmódott, s talált itt helyette önmagával, környezetével megalkuvó ... puhány társaságot, mely legfeljebb csak arra jó, hogy a vizsgáikon megfeleljen. ... Nem érdekli őket Lakos világnézete, a maguk céljait nézik csak. ...”*

Időközben a BM Csongrád megyei Rendőr-főkapitányság Politikai Osztály III/III (belső elhárító) Alosztály *„Szigeti”* fedőnevű ügynöke kint járt Bécsben és találkozott Lakos Endrével. Az ügynök 1963. december 2.-i jelentése szerint *„Lakos beszámolt egészségi állapotáról. ... El van keseredve, mert a prédikációnál igen nagy nehézséggel kell megküzdenie. Legszívesebben meghalna, mondta egy gyöngye pillanatában. ... Azelőtt Párizstól Bécsig mindenhol lelki gyakorlatokat, világnézeti előadásokat tartott, és most nem tud, csak nagyon nehezen beszélni. ... Elkészeríti az a körülmény, hogy az egyetemi ifjúság nem igényli már a lelki gyámkodást, mert mindenből ki van ábrándulva. ... Most november 1.-től megvontak tőle minden segílyt. ... Pillanatnyilag nem tudja, hogy mi lesz a sorsuk. Az egyetemisták bemehetnek a nagy egyetemi kollégiumokba, de, hogy övele mi lesz, azt nem tudja. Fizetését a bécsi püspökségtől kapja. ... Úgy veszi ész-*

re, hogy az osztrák papok azt vennék a legszívesebben, ha semmit sem csinálna. ... Lakos minden nehézség ellenére szívesebben van kint, mert nem bírna együttműködni olyan papi személyekkel, ... akik politikailag teljesen exponálták magukat a rendszer mellett itthon. ... Lakosnak az az álláspontja, hogy addig ő hiába prédikál a fiataloknak, amíg azoknak anyagi gondjaik vannak. Korábban könnyen meg tudott kisebb pénzzavarokat oldani a fiataloknak, mivel kifizette a vizsgadíjakat, vagy egyéb vonatkozásban segítette őket. Most ezeket a pénzeket megvonták Lakostól. ... Lakos az amnesztiával kapcsolatban nem viseltetik bizalommal, így egyelőre nem kíván hazatérni Magyarországra. ...”

A magyar polgári hírszerzésnek az 1964 évi, Lakos Endrével kapcsolatos tanulmányozó munkájából egyetlen dokumentum, egy 1964. december 8.-i jelentés maradt fenn. Ebben arról van szó, hogy *„hivatalosan megszűnt az egyetemi lelkestség magyar vonala. Lakos még hónapokon keresztül foglalkozott a magyar egyetemistákkal, de ez már nem volt rendszeres foglalkozás. Agyvérzése óta nem tudja ezt a feladatot betölteni. Mauerban, az apácáknál kapott menedéket, ahol van egy szobája és teljes ellátása. Ennek fejében kell az apácáknak minden nap miséznie. ... Először el akart menni kórházi lelkesnek, de most már az apácák is hajlandók fizetni neki, így marad az apácáknál. – A Szabad Európa Rádiónál is ő tart kéthetente előadást. ... Lakos cukorbeteg, ... így egészsége nagyon gyenge lábon áll. ... Nyugodt ember, akit nehezen lehet kihozni a sodrából. ... Most már nagyon feledékeny. ... Társaságban szeretik, mert mindig van mondanivalója. Olvasottsága nagy, prédikálni elég jól tud.”*

A következő évben a tanulmányozó munkába bevonták a BM Komárom megyei Rendőr-főkapitányság Politikai Osztály III/III Alosztály „Nagy Márton” fedőnevű, belső elhárítási területen foglalkoztatott ügynökét is. A hálózati személy 1966. február 14.-i jelentése szerint *„özv. Lakosnénak nem tetszik a hír, ami a fiáról Bécsből érkezett. Miután egy bécsi plébániát nem tudott megszerezni, más irányba lett aktív. Ez az irány München, a Szabad Európa Rádió bizonyos osztálya, és ennek szereplői, így Fábian¹¹ és Kecskés Tollas Tibor.¹²...”*

Ugyanebben az évben keletkezett „York Wilton” fedőnevű ügynök jelentése, amely szerint *„Lakos az emigrációban, míg meg nem betegedett, igen nagy szerepet játszott, sőt, még ma is szerepe van. ... Lakos egy nagyon jó eszű, nagy képességű, logikusan gondolkodó, intelligens ... ember. Valamikor éjt nappallá téve dolgozott. Ma már kényelmesebb. Belefáradt, beletörődött a sikertelenségbe, mások ostobaságába, gáncsoskodásába. ... Bár szélütött, még mindig nyüzsgő-mozog. Mindent megtesz a népi demokrácia ellen, szóban és írásban egyaránt. Szid mindent, ami Magyarországgal kapcsolatos.”*

Újabb fejleményekről számolt be 1967. január 26.-i jelentésében a BM III/1 Csoportfőnökség „Ismay Bower” fedőnevű ügynökének jelentése: *„Lakos egészségi állapota nagyon gyenge. Beszélni alig tud. Németül egyáltalán nem megy neki a beszéd. ... Különben tehetséges lenne és gondolatvilága egészen biztos, hogy gazdag, de sajnos ezt legfeljebb írásban tudja környezetével közölni. – Nagyon hamar elfárad, nehezen lélegzik. ... Aludni nem tud jól, könnyen felejt. ... Egy pár évig a Szabad Európa Rádiónál is dolgozott. Már egy éve ez is megszűnt.”*

11 Fábian Károly (1919–1993) római katolikus pap, 1956 és 1978 között „Károly atya”-ként a Szabad Európa Rádió munkatársa.

12 Kecskés Tollas Tibor – volt Kohlmann Tivadar (Nagybarca 1920 – München 1997) Ludovika Akadémiát végzett, a II. világháború alatt katonai szolgálatot teljesített, megsebesült. 1947-ben 9 év börtönbüntetésre ítélték. 1956-ban szabadult, a forradalom után külföldre távozott. A Münchenben megjelenő Nemzetőr folyóirat főszerkesztője volt.

Az összes körülményeket mérlegelve elkészült a BM III/I Csoportfőnökségen 1967. február 2.-án egy összefoglaló jelentés Lakos Endre ügyében. Feltétlenül érdemes ebből egy kicsit részletesebben idézni, már csak a befejező részben található javaslat miatt is: *„Lakos Endre a felszabadulás után egyike volt azoknak, akik a leghevesebben elleneztek az egyház és az állam közötti jó viszony kialakítását és kezdettől fogva elítélte a papi békemozgalmat. ... Aktívan bekapcsolódott a Bulányi György vezetete illegális szervezkedésbe. ... Azok a társai, akik az ellenforradalom alatt nem szabadultak ki a börtönből, 1960-ban amnesztiát kaptak. ... 1963-ban történt megbetegedése után többször foglalkozott a hazatérés gondolatával.”*

Inczédy László¹³ szegedi plébánosnak 1964. december 14.-én írt levelének részlete: *„Meggyűlt a bajom a papokkal. ... Úgy vagyok, hogy a kommunisták ellen szívesen harcoltam, mert abban volt virtus, kunszt. És reméltem, hogy a kommunisták is jobban szeretik az egyenes ellenséget, mint a köntörfalazó »barátokat« .De a papokkal? Mit tegyek? Kihasználták, hogy beteg vagyok, ... és ennek voltam a betege.”*

1964 szeptemberében testvérének – dr. Harmath Ferencné sz: Lakos Magdolnának¹⁴ – azt írta, hogy most gondolt először a hazatérésre.

1964 áprilisában anyjának – özv. Lakos Endrénének¹⁵ – az emigráns társairól írta: *„Elmegyek, hogy ne is lássam őket. Kimondhatatlan szánalom van bennem irántuk. Hogy tudtak ennyire lealjasodni? ... Mindent feláldoztam, még az egészségemet is, semmiért. ... Mint megszedett fa úgy állok itten, s körülvesznek nyájas, hízelgő szavakkal, amit nem bírok. El, innen el!”*

Ugyancsak anyjának írta 1964 decemberében a következőket: *„Ezt a karácsonyt úgy látom, egyedül szenvedem végig. Tavaly még 24-en ültünk az asztal körül, az idén, életemben először egyedül leszek. Még a börtönben is jobb volt. ...”*

1966-ban a kisbéri plébánosnak írta: *„Életemnek egyik legértelmetlenebb korszaka. Én az akkori rádióadások alapján jöttem ki, hogy kint magyar iskolák működnek. ... Hát nem mondom, ennyi szép dolgot aligha láthattam volna, ha otthon maradok. Higgye el: azt mondják, hogy az otthoniaknak rémes a helyzetük, hallgatásra vannak ítélve. ... Ez igaz! Itt kint minden ítélet nélkül hallgatnak a papok. ... Egyrészt nincs mondanivalójuk, ... másrészt azért, mert nincs hallgatóságuk. ...”*

Az előbbiekkal egy időben írt sógora testvérének, Harmath Lajos tatai káplánnak is, akinek éppen abban az időben utasították el az útlevélkérelmét: *„Sajnálak. ... Nekünk idekint ez már teljesen szokatlan. Oda megyünk, ahova akarunk, akkor megyünk, amikor akarunk. Tudod, ezt a teljes szabadságot nem hagyná el az ember, bármennyire is utálja a Nyugatot.”*

A Bécsbe kiutaztatott hálózati személyek is pont olyan ellentmondásos jelentéseket adtak, mint amilyen ismereteket a K-ellenőrzés – a postai küldemények ellenőrzése – biztosított. „Szigeti” fedőnevű ügynöknek 1964. április végén Lakos Endre kijelentette: *„Addig úgyse megyek haza, amíg drótkerítés zárja el Magyarországot a szabad világtól.”* 1965 márciusában „Nagy Márton” fedőnevű ügynöknek elmondta, hogy a *„Szabad Európa Rádió”* dolgozók, »Szegedi András« fedőnéven. *Világnézeti előadásokat tartok fiataloknak.*” Az ügynök jelenlétében, egy nagyobb társaságban kijelentette: *Ha*

¹³ Inczédy László 1941 és 1968 között Szeged móravárosi plébános.

¹⁴ Dr. Harmath Ferencné sz: Lakos Magdolna (Valóc 1922) kisbéri lakos tanárnő, Lakos Endre testvére.

¹⁵ Özv. Lakos Endréné sz: Mester Izabella (Nagykároly 1893) kisbéri lakos nyugdíjas, Lakos Endre édesanyja.

több lelkierőm lenne, hazamennék, jelentkeznék a magyar hatóságoknál, hogy le akarom tölteni a hátralevő büntetésemet. ... Egyelőre nem érzek annyi lelkierőt, hogy ezt végrehajtsam.”

S íme, a végső megállapítása az összefoglaló jelentésnek: *„Lakos Endre bár a népi demokratikus államrend ellensége, nem vetette el a gondolatot, hogy valamikor hazatér. Az emigrációban nem találja a helyét, paptársait még a kommunistáknál is jobban gyűlöli. Ha, ... megfelelő hatással tudunk rá lenni, hazatérése valószínű. Az ügy célszerűségét alátámasztja, hogy Lakos nagyon sokat tud az emigrációról, ... hazahozatala komoly politikai és egyházpolitikai hatással járna, bomlasztaná az emigrációt.”*

Ez az összefoglaló jelentés még akkor is tanulságos, ha nem vesszük figyelembe a kommunista állambiztonsági szolgálat igen erős túlzásait – pl. paptársait gyűlöli, stb. – és csak a kitűzött célt tekintjük. 1967-ben, az akkor már súlyos beteg, hírszerzési szempontból is igen beszűkült lehetőségekkel rendelkező Lakos Endrét csupán azért érdemesnek tartották a hazahozatalra, hogy ez által az emigrációban, elsősorban talán a papi emigrációban némi zavart keltsenek.

A CSÁBITÁS TRÜKKJE

1967. február 6.-án a BM III/I-3 Osztály határozatot hozott Lakos Endre ügyében „Antony Huxley” fedőnéven kutató B-dosszié nyitására. Az indokolásban erős túlzások olvashatók, mint pl. az, hogy *„aktív tagja az ausztriai magyar papi emigrációnak, ... hosszabb ideje a Szabad Európa Rádióknak dolgozik”,* stb. Ezek a megállapítások akkor már csak műlt időben említve lettek volna helytállóak. Lakos Endréről megállapították azt is, hogy *„ellenséges kategóriába tartozik, ... hazahozatala céljából foglalkozunk vele.”*

Ugyanezen a napon elkészült egy intézkedési terv is. Ennek már a bevezető mondata is ellentmondást tartalmaz az előző határozatban foglaltakkal: *„Lakos Endre hazatérési szándékát az váltotta ki, hogy nem tudott beilleszkedni az ausztriai papi emigrációba és az osztrák egyház sem tudott neki biztos megélhetést nyújtani.”* Majd egy újabb s a későbbiek szerint a valóságnak nem megfelelő állítás következik: *„Lakos Endre az 1963. évi 4. törvényerejű rendelet alapján mentesül a büntetése hátralevő részének letöltése alól, de a közügyektől eltiltása továbbra is érvényben marad.”* A hazahozatal ügyében, Lakos Endrében a hazatérés gondolatának az erősítése érdekében több hálózati személy – pl. „Szigeti” fedőnevű, „Nagy Márton” fedőnevű, stb. ügynökök – foglalkoztatását tervezték.

A hazacsábításba be akarták vonni „Kerekes” fedőnevű akkor még társadalmi kapcsolatot, aki újságíró volt és az NSZK-ból 1962-ben tért haza, és már a kint léte alatt ismerte Lakos Endrét. „Kerekes”-nek az volt a véleménye, hogy 3-4 nap elegendő lenne neki, hogy megerősítse Lakos Endrében a hazatérési szándékot. Ehhez nyilvánvalóan „Kerekes”-nek ki kellett volna utaznia Bécsbe. Ebből a próbálkozásból végül semmi sem lett. Lehet, hogy a magyar polgári hírszerzés nem merete megkockáztatni „Kerekes” kiengedését?

A BM III/I Csoportfőnökség hamarosan egy átiratban tudatta a bécsi rezidentúrával, hogy Lakos Endre *„a hátralevő büntetése letöltésétől csak akkor mentesül, ha a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsától végrehajtási kegyelmet kap. Ha Lakos Endre jelentkezne a követségen, közölgék vele, hogy adja be a hazatérési kérelmét és ahhoz csatoljon egy kegyelmi kérvényt.”* A korábban említett amnesztia tehát önmagában nem vonatkozott Lakos Endrére.

„Nagy Márton” fedőnevű ügynök 1967. augusztus 18.-i jelentése szerint dr. Harmath Ferencné sz: Lakos Magdolna elmondta, hogy „ minden erejével rá akarja beszélni a testvérét, Lakos Endrét, a hazatérésre.” Dr. Harmath Ferencné ugyanis útlevélkérelmet adott be, hogy a bátyját, Lakos Endrét Bécsben meglátogassa.

A kínálkozó lehetőséget felhasználva, az útlevélkérellemel kapcsolatban a BM Komárom megyei Rendőr-főkapitányság igazgatásrendészetére a BM III/I Csoportfőnökség beidézett dr. Harmath Ferencné és 1967. augusztus 31.-én meghallgatták a kiutazási szándékával kapcsolatban. Dr. Harmath Ferencné elmondta, hogy „kiutazásának célja, hogy a beteg bátyját meglátogassa, aki a nyár elején négy hónapig kórházban feküdt. Amíg Lakos Endre beteg volt, a négy hónap alatt egyetlen paptársa sem látogatta meg. Bátyja teljesen gyökértelen, és mindent el fog követni azért, hogy a hazatérésre rábeszélje.” A meghallgatást végző operatív tiszt – a magyar polgári hírszerzés tisztje – kijelentette: „Mi úgy látjuk, hogy Lakos Endrésnek semmi keresnivalója sincs külföldön. A hátralevő büntetése ellenére büntetlenül hazatérhet, a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsától kegyelmet kap. Ezért Lakos Endre a bécsi követségen adja be a kérelmét. ... Semmi akadályát nem látjuk a kérelme teljesítésének, ha ő továbbra is lojális magatartást tanúsít hazájával szemben.” Dr. Harmath Ferencné ismételten kijelentette, hogy „mindent elkövet bátyja hazahozatala érdekében”. A jelentés végén a következő javaslat olvasható: „Dr. Harmath Ferencnével jó kapcsolatot alakítunk ki, hogy rajta keresztül Lakos Endrével kapcsolatba lehessen lépni”.

Dr. Horváth Ferencné meghallgatása után azonban váratlan és tragikus események történtek. Autóbalesetben meghalt dr. Horváth Ferenc és a házaspár egyik fia. Ez „Nagy Márton” fedőnevű ügynök 1967. október 2.-i jelentéséből jutott a BM Komárom megyei Rendőr-főkapitányság Politikai Osztály, majd a BM III/I Csoportfőnökség tudomására. Miként özv. Lakos Endrének egyik kijelentése is: „Nem a régi már Bandi. Egészsége megromlott, ... és nem nagyon foglalkozik a hazatéréssel”.

„Ismay Bower” fedőnevű ügynök 1967. október 25.-én arról jelentett, hogy „Lakos most már járni is alig tud. A misézés is nagyon nehezen megy neki. betegszabadságra akar menni, mert nem bírja tovább a munkát. ... Lakos már semmire sem használható, annyira tönkre van menve. Mindent elfelejt, misézésben, temetésben elakad, és nem tudja tovább csinálni, prédikálásról szó sem lehet”.

Amikor dr. Harmath Ferencné hazatért Bécsből, 1967. november 10.-én sor került a beszámoltatására. Elmondta ekkor, hogy „Lakos Endre nagyon beteg. ... Beszéde elakadó és sokszor összefüggéstelen. ... Ismételten kórházba kell feküdnie, de felgyógyulására semmi remény sincs. Amikor felvetette bátyjának a hazatérés gondolatát, nem zárkózott el, de ekkor még nem tartotta időszerűnek, legfeljebb a jövő nyár után.” Dr. Harmath Ferencné elmondta azt is, hogy nem is szeretné, ha bátyja hazajönne, mert a jelenlegi családi körülményei olyanok, hogy jobb, ha kint marad, és a családot támogatja.

1968. január 13.-án ismét jelentést adott „Ismay Bower” fedőnevű ügynök: „Lakos Endre elmondta, hogy össze, amikor nagyon rosszul érezte magát, foglalkozott a gondolattal, hogy véglegesen hazamegy Magyarországra. Most már belátta, hogy az ő részéről ez nagy butaság lenne. ... Még mindig félmondatokban beszél és folyékonyan egyáltalán nem képes magát kifejezni.” Ez a hálózati jelentés lehetett az utolsó információ, amely végleg eldöntötte az „Antony Huxley” fedőnevű ügy sorsát.

A BM III/I Csoportfőnökség 1968. február 21.-én egy javaslatot készített Lakos Endrével kapcsolatban. Ebben leírták: a „feldolgozó munka során tudomásunkra jutott, hogy Lakos Endre többször foglalkozott a hazatérés gondolatával. ... Lakos Endre hazaho-

*zatalával való foglalkozást célszerűnek tartottuk. ... Intézkedéseink nem vezettek eredményre. ... Lakos Endre egészségi állapotában beállt változások miatt hazahozatalának célszerűsége megszűnt. Javaslat: a dosszié irattárba helyezése”.*¹⁶

Lakos Endre 1969 nyarán meghalt, Bécsben temették el.

LÁSZLÓ BÁLINT

OPERATION UNDER THE CODE-NAME ‘ANTONY HUXLEY’ ATTEMPT ON CALLING HOME ENDRE LAKOS, ÉMIGRÉ PRIEST

Endre Lakos (1919-1969) was a Catholic priest, who was arrested in 1952, then sentenced to prison for 10 years based on a verdict of a show trial of the regime. He was released in October 1956 owing to the revolutionary events and emigrated to Vienna on 31 October, 1956. The Communist Regime in Hungary tried to call him home in the 1960s. The BM III/I Department of the State Protection Authority prepared a proposal in connection with Endre Lakos on 21 February 1968: ‘in course of the elaboration work we received information on Endre Lakos’ intention of coming back to Hungary. ... We considered it relevant to deal with the idea of Endre Lakos’ possible home coming. ... Our measures did not lead to any results. Since Endre Lakos’ health status has completely changed by now, the relevance of his home coming has also ceased.’

16 Az „Antony Huxley” fedőnevű K-2061 számú dossziét irattárba helyezték, amely ma az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában megtalálható és kutatható. A fenti tanulmány forrásanyagát ez a dosszié képezte.

MIKLÓSHÁZY ATTILA, SJ.

RÓMAI KATOLIKUS MAGYAR EMIGRÁNS LELKIPÁSZTORKODÁS AUSZTRIÁBAN

Az ausztriai lelkipásztorkodás történetének ez a rövid összefoglalása főképpen P. Benkő Antal SJ, (1920–2013) munkájának az eredménye.

1. ÁLTALÁNOS HELYZET

Az osztrák–magyar monarchia idejében éltek magyarok Ausztria nagyobb városai-ban, főleg Bécsben és közvetlen környékén: nemesek, katonák, iparosok, kereskedők és diákok. Több magyar diák tanult az innsbrucki és gráci egyetemen is. Bécsben végezte bölcséleti tanulmányait Pázmány Péter, SJ, aki mint bíboros érsek 1623-ban Bécsben felállított egy magyar papnevelő intézetet, a később róla elnevezett Pázmáneumot. Egy évszázaddal később Kollonics Zsigmond, váci püspök, majd bécsi érsek 1722-ben alapítványt hozott létre, amely egy Bécsben működő magyar lelkészség fenntartását biztosította. (Lásd: Jahn-Brandenstein, M., ed., *Beheimatet in Österreich. 1980-2000 Zwanzig Jahre Zentralverband Ungarischer Vereine und Organisationen in Österreich*, Wien, Sodalitas, 2000, 70. o.). Ennek a kötelezettségnek a kapucinusok tettek eleget: rendházukban állandóan volt magyar rendtag, aki a Máltai Lovagrend Kärtner-Strasse-i templomában tartotta vasárnaponként a magyaroknak a szentmisét. A monarchia megszűnése után, a volt magyar területről kialakított Burgenland-ban voltak ugyan magyar papok, de sem ők, sem híveik nem voltak emigránsok. A többi osztrák tartomány közül – a harmincas években – csak Bécsben alakult meg az ausztriai magyar lelkészség. Ezt a tisztséget 1939-től 1958-ig Ft. Dr. Szekér Jenő töltötte be.

A II. Világháború végével, főként pedig az 1956-os forradalommal a helyzet megváltozott. Mindkét esetben ezrével özönlöttek a menekült magyarok Ausztriába. A kivándorlási lehetőségek miatt számuk erősen hullámlzott, de a magyarországi rendszerváltozásig a magyar ajkú katolikusok – beleértve az Erdélyből, Bácskából és a Felvidékről érkezett magyar nemzetiségű személyeket is – mindig jelentősen képviselve voltak nemcsak Bécsben, hanem a többi nyolc osztrák katolikus egyházmegyében is. Lelkipásztori ellátásukat részben nemzetközi segélyek, részben pedig az osztrák püspöki kar nagylelkű támogatása tette lehetővé.

A II. Világháború után az európai menekült magyarok lelki gondozásának képviselőjére és összehangolására XII. Pius pápa 1950-ben Msgr. Zágon Józsefet (1909–1975) nevezte ki, vizitátori címmel. 1952-ben, az *Exsul Familia* konstitúció megjelenése után Msgr. Zágon lett a *Congregatio Consistorialis*-ban a magyar ügyek referense. 1956-ban a pápa Msgr. Zágont

ennek a kongregációnak altitkárává nevezte ki, *Msgr. Dr. Ádám Györgyöt* (1912–1978), a németországi magyarok főlelkészét pedig a *Congregatio Consistorialis* menekültügyi osztályának magyar tanácsadójává tette meg. Ezzel *Msgr. Ádám György* lett a külföldön működő magyar katolikus lelképásztorok legfőbb moderátora. Először *Msgr. Zágon József*, utána pedig *Msgr. Ádám György* jelölte ki az egyes európai országok magyar főlelkészait.

Ausztriában 1948-tól 1956-ig *Msgr. Gróh Béla* (1911–2000) vorarlbergi és innsbrucki magyar lelkész kapta ezt a megbízatást. Kijelölésébe belejátszott nemcsak személyisége, hanem az a tény is, hogy Bécs részei, Alsó-Ausztria, valamint Burgenland orosz katonai megszállás alatt álltak, s emiatt viszonylag kevés magyar menekült élt ezekben az tartományokban. A főlelkész szorosan vett joghatósággal nem rendelkezett, csak koordináló és támogató feladatokat láthatott el. A egyes osztrák egyházmegyék és a nagyobb menekülttáborok magyar lelkészeit a helyi osztrák püspök nevezte ki, ellátásukat – főként a háború utáni első években – nagyrészt külföldi katolikus segítségnyújtók biztosították. Az ausztriai menekült magyarok helyzete már 1955-ben megváltozott. A háború végén érkezett menekültek nagy része kivándorolt más országokba. Ausztria pedig az Államszerződése által visszanyerte teljes függetlenségét: Bécs és Alsó-Ausztria is biztonságos helyekké váltak.

Az igazi változást az 1956-os magyar forradalom hozta. Ennek leverésével több mint 200.000 magyar menekült özönlött Ausztriába 1957 végéig, amikor visszaállították a vasfüggönyt. A menekültek ausztriai helyzetét vette figyelembe XII. Pius pápa, amikor 1956. november 23-án *DDr. László István* (1913–1995) eisenstadti püspököt nevezte ki az ausztriai magyarok apostoli vizitátorává, aki ezt a feladatot 1982-ig látta el. Ekkor a feladatnak ellátására II. János Pál pápa közvetlenül Rómától függő segédpüspököt nevezett ki *Dr. Irányi László* (1923–1987) piarista atya személyében.

Dr. Irányi elhunytá után, 1989-ben *Dr. Miklósházy Attila* jezsuita teológiai tanár lett a külföldi magyarok püspöke.

László püspök *Msgr. Demel Ivánt* (1913–1984) nevezte ki ausztriai magyar főlelkésznek. László püspök 1982 után is az Ausztriában élő külföldiek lelki gondozásának kérdéseit képviselte az Osztrák Püspöki Karon belül. Ebből érthető, hogy az ausztriai magyarok lelkészei még a 90-es években is Eisenstadt-ban gyűltek össze január első napjaiban évi lelképásztori megbeszélésükre.

Msgr. Demel halála után *Irányi* püspök *Msgr. Dr. Kerny Géza* (1984–1995) linzi magyar lelkészt bízta meg a főlelkészi feladatok ellátására. Az ő halála után pedig Miklósházy püspök megbízásából *Msgr. Valentiny Géza* (1927–2011), az Europäischer Hilfsfond vezetője látta el ezt a feladatot egészen 2005-ig, amikor is *Ft. Simon Ferenc*, bécsi magyar lelkész lett az ausztriai magyar főlelkész.

Ausztria egyházmegyéiben az illetékes osztrák főpásztor, 1945 után, rendszerint egy magyar lelkészt nevezett ki a menekült magyarok lelki gondozására. Néhány egyházmegyében, ahol több, nagyobb ideiglenes tábort állítottak fel a menekültek befogadására, már a II. Világháború után kineveztek magyar tábor-lelkészeket, azaz tábor-lelkészeket is. Ez az eljárás mód megismétlődött az 56-os forradalom után. Mind az egyházmegyeyei, mind pedig a tábor-lelkészek megbízatása nem jelentette azt, hogy teljes jogú magyar egyházközösségeket állíthattak fel. Ugyanis a hívek anyakönyvi bejegyzése és a házasságkötéshez szükséges felhatalmazás továbbra is a helyileg illetékes osztrák plébánia hatáskörében maradtak. Egyszerűség kedvéért mégis magyar egyház-közösségeknek nevezzük a hivatalosan magyar lelkészekre, illetve a magyar tábor-lelkészekre bízott menekült magyarok egyházi közösségeit.

1945, és főleg 1956 után számos olyan magyar származású szerzetes vagy egyházmegyes pap is működött Ausztriában, aki nem kapott szorosán vett magyar lelkészi vagy tábor-lelkészi megbízást, hanem elsősorban osztrák hívek vagy egyéb apostoli intézmények (tanítás, sajtóapostolkodás, stb.) szolgálatában állt. Ennek ellenére rendszeresen, vagy legalábbis gyakran kíséretet a magyar menekültek lelkipásztori ellátásában. Felsorolásunkban ezeket a magyar lelkészeket is megemlítjük, illetve munkásságukról külön fejezetben számolunk be. Ez az eljárás annál is inkább jogos, mivel a kivándorlási lehetőségeket kihasználó és Ausztriában visszamaradt magyarok számának csökkenésével nem egy egykori magyar tábor-lelkész – az illetékes osztrák egyházi hatóságok rendelkezésére – már csak fél, vagy rész-időben állhatott az egykori menekült, de az utóbbi évtizedekben már Ausztriában letelepedett magyarok lelkipásztori szolgálatára.

* * *

Beszámolóinkat két részre osztjuk. Először az ausztriai egyházmegyekben hivatalosan működő magyar egyházközségek tevékenységét ismertetjük. A történelmi körülményeket figyelembe véve pedig három periódust próbálunk megkülönböztetni az ausztriai emigráns magyar katolikus egyházi közösségek életében: 1. –1956-ig, 2. 1956–1990 között, 3. 1990-től napjainkig. – Utána beszámolunk néhány olyan lelkipásztori tevékenységről. „szakterületről”, amelyek ugyan jelentősek voltak az ausztriai menekült magyar katolikusok életében, de túllépik az egyes egyházközségek kereteit.

2. BÉCS

A bécsi magyar lelkipásztorkodás története visszamegy az 1522-es évre. Ekkor már írott bizonyíték van egy bécsi magyar lelkész jelenlétéről és tevékenységéről, akit saját püspöke tartott fenn. A bécsi magyar katolikus lelkészség megalapítása azonban csak a 18. század közepén, Mária Terézia királynő jóvoltából, Gróf Kollonics Zsigmond közbenjárására történt 1722-ben. Abban az időben a magyar lelkésznek kb. 8-9.000 magyar hívőt kellett ellátnia. A bécsi kapucinus kolostorban mindig kellett magyar lelkésznek tartózkodni, aki a vasárnapi magyar misét mondta a Máltai Rend templonában a Kärtner Strasse-n.

Az I. Világháború után a magyar szentmiséket a Singer Strasse-n levő Deutschorndenskirche-ben tartották. A szentmiséket a Pázmáneum előljárói: Ft. Dr. *Tiefenthaler József* (prefektus), Ft. Dr. *Korompai József* (spirituális). Msgr. Dr. *Záborszky István* (spirituális és rektor helyettes), Ft. *Varga János* (prefektus), és Msgr. Dr. *Magyary Gyula* (prefektus) végezték. Az első állandó bécsi magyar lelkészt a 30-as évek közepén nevezték ki Ft. *Pfeiffer János* személyében. Miután ő visszatért Magyarországra egyetemi tanárnak, 1939-ben helyét Ft. Dr. *Székér Jenő* foglalta el egészen 1958-ig.

A II. Világháború után viszonylag kevés magyar tartózkodott Bécsben és közvetlen környékén, mivel a volt katonák és menekültek igyekeztek messzire kerülni a várost részben megszálló orosz csapatoktól és hatóságoktól. A magyarság lelki gondozásában alkalmilag segítettek a bécsi Pázmáneum vezetői és fiatal papjai is, akik 1942-ben, illetve utána kezdték meg vagy folytatták tanulmányaikat a bécsi egyetem teológiai karán. A volt hallgatók közül egyesek még a vasfüggöny kiépítése előtt visszatértek Magyarországra, mások Bécsben, vagy ennek közvetlen közelében osztrák szolgálatban maradtak, amint erről a Pázmáneumról szóló beszámolóinkban megemlékezünk.

1956-ban kb. 200.000 magyar menekült érkezett Ausztriába. Legtöbbjük Bécsen keresztül ment tovább tengerentúlra, Európa más országaiba vagy Ausztria egyéb tartományaiba. DDr. László István, eisenstadti püspök, a magyarok apostoli vizitátora először *Msrgr. Dr. Demel Ivánt* (1913–1984), mint a magyarok ausztriai főlelkészét bízta meg a Bécsben és környékén elhelyezett menekültek testi-lelki, karitatív és hitbeli segítségével. Msgr. Demel még 1947-ben Mindszenty József bíboros hercegprímás kérte fel arra, hogy – lévén több nyelvet beszélő fiatal pap – szervezzen nyugati segélyakciókat a magyarországi egyházi intézmények számára. A külföldön tanuló magyar teológusokról is ő gondoskodott. Msgr. Demel eleinte Innsbruckban élt, innen irányította a segélyakciókat, pl. a gyermekek nyaraltatását. Miután megbízatása véget ért, Bécsbe került, és a bécsi Egyházmegyei Karitásznál helyezkedett el, és bekapcsolódott a magyar életbe.

Egy 1958-as jelentésből tudjuk, hogy alig egy évvel az 56-os forradalom leverése után milyen intenzív katolikus lelkipásztori tevékenység folyt Bécsben és a bécsi egyházmegyéhez tartozó alsó-ausztriai menekülttáborokban élő magyarok között. Eszerint Msgr. Demel főlelkészen kívül magyar „bécsi lágerlelkészek” voltak *P. Dr. Radnai Tibor*, *OFM Cap*, *Ft. Dr. Sas József*, *Ft. Asztalos János*, az elhíresült pócspetri koncepció per áldozata, és *P. Rába Lukács*, *OSPE*. Ugyanakkor a szakterületeken, azaz a fiatal (munkás, középiskolás és egyetemi/főiskolai hallgató) menekültek gondozására felállított lelkész-ségekkel Bécsben *P. Cser-Palkovits István*, *SJ*, atyát, *Ft. Lakos Endrét* és *Ft. Schermann Rudolfot* bízták meg. Ft. Lakos Endre előtte már Tirolban volt a menekült fiatal magyarok lelkésze, Ft. Schermann Rudolf pedig a neuhauseni láger lelkészeként működött, de – amint erre alább még utalunk – éveken keresztül ő viselte gondját a magyar menekült munkásfiataloknak is. *P. Dr. Török Jenő*, *SchP*, pedig a bécsi lelkipásztori hivatalban tevékenykedett. A fiatal magyar menekültek bécsi lelkipásztorainak megbízatása csak 3-4 évre szólt, mivel akkorra már vagy kivándoroltak az 56-os fiatalok, vagy beilleszkedtek az egyházmegyei magyar, illetve osztrák egyház-községekbe.

A bécsi egyházmegyéhez tartozó alsó-ausztriai menekülttáborok lelkészei voltak 1957–58-ban: Traiskirchenben: *Ft. Dr. Kovács Jenő*, Neuhausenben: *Ft. Schermann Rudolf*, Mödlingben: *P. Pfmeter János*, *SVD*, és *P. Domonkos László*, *SVD* atyák, Klosterneuburgban: *P. Morócz István*, *OFM*, atya, Stockerauban: *P. Greger Mihály*, *SVD* atya. P. Pfmeter és P. Domonkos csak egy bő esztendeig voltak tábor-lelkészek, P. Greger atya pedig két évig. Az osztrák hatóságok ugyanis igyekeztek minél előbb feloszlalni a menekülttáborokat. Csak a traiskircheni menekülttábor működött tartósan. Ide a 70-es és 80-as években havonta átlag 50 új magyar menekültet vettek fel, de rajtuk kívül még elég sok erdélyi, délvidéki és felvidéki magyar nemzetiségű menekült is ebbe a táborba került. Ezért volt szükség arra, hogy Bécsben legalább két magyar lelkész legyen: a traiskircheni menekülttábor lelki gondozása az ő feladatuk maradt.

Azonban, amint a szakterületekre vonatkozó beszámolókból láthatjuk, az előbb felsoroltakon kívül még sokan és éveken keresztül dolgoztak az 56-os forradalom után Bécsben és Bécs környékén, vagy a Bécsi Egyházmegyei Karitás szervezeteinek támogatásával az Ausztriába érkeő magyar menekültek szociális és lelki segítésén.

Msgr. Demel Iván hamarosan *P. Dr. Radnai Tibor*, *OFM Cap*, (1910–1997) atyát jelölte ki bécsi magyar lelkésznek. Tibor atya nagy buzgalommal és szeretettel építette ki a bécsi magyar egyházközséget, amelyet 1986-ig vezetett. Megszervezte az egyházközségi tanácsot, sajtóapostolkodást is folytatott, tovább gondja volt arra, hogy lehetőség szerint segítse a vasfüggöny mögött élő honfitársait is. Munkájában éveken keresztül segítségére voltak a fent említett lelkipásztorok, továbbá *P. Szollár Lajos*, *SDB*, (1925–

1991). P. Szollár 1957–64 között a judenai táborban volt magyar lelkész, 1964–87-ben mint „*ausserordentlicher Seelsorger*” dolgozott az „*ungarische Arbeiterjugend*” mellett. 1991-ben húnyt el Bécsben és ott is temették el. – P.Radnainak további segítségére voltak azok a magyar papok, akik főfeladatként ugyan más területeken dolgoztak, de Bécsben éltek, mint *Msgr. Valentiny Géza*, aki 1973-tól szombat esténként magyar nyelvű szentmisét mutatott be a Pázmáneum kápolnijában. –

1986-ban *Ft. Hegyi György* (1930–2005), vette át a bécsi magyar lelkészség vezetését. Ő váci egyházmegyes papként hagyta el Magyarországot 1972-ben, és a hollandiai magyar emigránsok lelkésze volt egészen 1981-ig. 1982–86 között Spittal an der Drauban (klagenfurti egyházmegye) volt a magyarok lelkésze és ugyanakkor a „*Szolgalat*” folyóirat kiadója. 1986-tól Bécsben, egészen haláláig, nagy megelégedéssel szolgálta az ottani magyarokat, és segítette az átmenő menekülteket. Szorgalmasan látogatta a Bécs környéki menekülttáborokat, és nagy lelkesedéssel törődött paptársaival a „Papi Egység” szellemében. A menekülttáborok lelkipásztori munkájában – miután Szollár atya nyugalmába vonult –, több éven át segítségére volt *Ft. Bolla Jenő*.

Miután Hegyi atya átvette a bécsi lelkészség vezetését, hamarosan létrejött a lelkészség központi irodája a Döblergasse 2/30.B szám alatt. Itt dolgoztak a lelkész munkatársai: egy állandó titkárnő, az idősek csoportjának vezetője, az egyházközségi tanács elnöke, a Liszt Ferenc kórus, az orgonista és a fiatalok klubjának vezetője. Az utóbbi években olykor kíségették Hegyi atyát a lelkészi szolgálatban *Msgr. Dr. Gianone Egon*, *Msgr. Dr. Csordás Eörs*, a Pázmáneum rektora, aki szombatoként tart szentmisét a környékbeli idős magyaroknak, valamint *P. Dr. Németh László*, *SVD*, *Ft. Nagy Sándor*, és *Ft. Virágh Imre*.

Bécsben 1961-ig a Kärtner Strasse-n levő Máltai Lovagok templomát használták magyar istentiszteletre. 1961-től pedig egészen napjainkig a Singer Strasse-n levő Deutschordenskirche-ben (a Stephansdom közelében) tartják a vasárnapi szentmiséket. A vasárnapi misén résztvevők száma 95-167 között mozog, de karácsonykor és húsvétkor felmegy 220-ra is. Havonta kétszer Floridsdorf-ban van szentmise, szükség szerint Kaiserebersdorf-ban is. Hétköznapokon Hegyi atya a klarissza nővérek Gartengasse-n levő kolostorában misézett. Havonta egyszer Wiener Neustadt-ban is van szentmise kb. 40-105 hívő számára, valamint minden vasárnap Hinterbrühl/Mödling-ben 20-36 személynek.

A lelkészség keretén belül van több ministráns, valamint 7-8 lektor, akik vasárnap felolvasnak a szentmisén. A Rózsafüzér-csoport tagjai havonta négyszer találkoznak. A lelkészi hivatal 1.500 személyt tart nyilván kartotékrendszerében. Kéthavonta megjeleneti 1.200 példányban a *Pannonia Sacra* című értesítőt. Évente januárban ökumenikus találkozót rendeznek a reformátusokkal és evangélikusokkal. Rendszeresen látogatják az időseket, a betegeket a kórházakban és otthonokban. A keresztség, első áldozás, bérmálás és házasság szentségeire való előkészítés is a központban folyik, a felkészülés mind-egyiknél 6-8 találkozást jelent. Évente átlag 22 temetés van. Ezeken felül a lelkész gyakran látogatja a családokat különböző alkalmakkor. A központi lelkészség helyeiben tartja havi összejövetelét a Szt.István Egyesület, az Idősek csoportja, és itt gyakorol a templom kórusa is. Az Egyházközségi Tanács évente 6-7 alkalommal találkozik, egyszer pedig általános nagygyűlést tart. Az ifjúsági misére is itt készülnek fel a fiatalok.

Az első bécsi magyar cserkészcsapat 1922-ben alakult meg a Pázmáneumban, majd újjáéledt az 1956-os forradalom után „Liszt Ferenc” néven. Vezetői voltak: Miggish Olivér, Bárczay Olivér és Végh Mária. 1958 nyarán Bad Goisern közelében kb. 400 magyar

cserkész táborozott együtt egész Ausztriából. A következő években elég sok cserkész kivándorolt, de 1960-ban *Padányi Erzsébet* testvér, a Jézus Szíve Társaság (Népleányok) tagja vezetésével ismét újjáéledt a mozgalom – főképpen a leányok között – „Szt. Ágnes” nevével fémjelezve. Idővel a fiúk is megalapították a 72.sz. „Széchenyi István” csapatot, ami a mai napig fennáll. 1992-ben Szemerédi Ilona vette át a csapat vezetését, amely akkor kb. 70 fiatalból állt. Van még kb. 30 öregcserkész is, akik havonta kétszer találkoznak. Otthonuk továbbra is a Pázmáneumban van. Ökumenikus istentisztelet formájában megünneplik minden évben az 1956-os forradalom emlékét október 23-án, november 4-én pedig megemlékeznek a magyar szabadságharcról. November 3-án a Hősök Napját ünneplik.

Az egyházközség az őszi nagy magyar zarándoklaton kívül több zarándoklatot rendez Mariazellbe. A fiatalok pedig a burgenlandi Maria Loretto-ba zarándokolnak évente. Nagy eseménye a bécsi közösségnek Szt.István ünnepe augusztusban, amikor a szentmisét a Stephansdom-ban ünneplik meghívott püspök vezetésével. Szt.István ünnepén gyakran 1.600-4.000 személy vesz részt a Stephansdombban tartott szentmisén. Utána pedig a dóm környékén a magyarok nemzeti viseletben mutatják be énekekkel, zenével, táncaikkal a magyar hagyományokat.

A családcsoportok három részre oszlanak. Az egyik havonta találkozik a Központban és inkább vallásos jellegű. A másik a Pázmáneumban gyülekezik havonta, és főleg irodalmi és zenei érdeklődése van. A harmadik „Schönstatt”-csoport a fiatal, kisgyermekes családokkal törődik leginkább.

A Bécsben és környékén élő erdélyi magyarok évente kétszer találkoznak szentmisével egybekötve. 1983 óta Pünkösöd szombatját tartják „csíksomlyói búcsújukat”, amelyen általában *P.András Imre, SJ*, maga is erdélyi jezsuita szokott misézni. A vajdasági magyarok az aratási ünnep alkalmával jönnek össze és tartanak külön szentmisét.

A Pax Romana bécsi tagozata gyakran hív meg előadókat és lelkigyakorlat-adókat. Évente kb. 5-6 alkalommal kulturális előadást is rendeznek a lelkesység termeiben. Az Otthonban évente kb. négyszer Irodalmi Estet is tartanak meghívott vendégekkel és előadókkal. A meghívottak között szerepelnek püspökök: Gyulay Endre Szegedről, Keszthelyi Ferenc, OCist, Vácról, Dr. Seregély István Egerből, Dr. Takács Nándor, OCD, Székesfehérvárról, Reizer Pál Szatmárról, Dr. Várszegi Asztrik, OSB, Pannonhalmáról. Továbbá P. Dr. Kerényi Lajos, SchP, Budapestről, Ft. Dr. Török József professzor Budapestről, Ft. Szuchy Béla és Deák Ernő történészek Bécsből, Gróf Széchenyi Ágoston, Dr. Habsburg Ottó, Habsburg Mihály, valamint Daróczy Tamás operaénekes Budapestről, Prof.Baranski Tibor az USA-ból, Dr. Koppány Endre, Gróf Kornis László, Dr. Orbán Gyula Hollandiából. – Évente Döblingben a Wertheimstein Villában művészi koncertet is rendeznek.

1990 után *Msgr. Dr. Miklósházy Attila* püspök majdnem minden évben ellátogatott Bécsbe. 1990-ben ő celebrálta a Szt.István-napi püspöki misét a Stephansdombban. A többi években pedig a Deutschordenskirche-ben misézett, több alkalommal bérmált is.

1996-ban eltemették Bolza Ilona grófnőt, Apor Vilmos boldoggáavatásának előmozdítóját. – Bécsből igen sok magyar látogatott Magyarországra 1996-ban. amikor a Szent-anya meglátogatta Pannonhalmát és Győrt.

Hegy György atya nyugdíjba készült menni, de 2005.február 2-án váratlanul elhunyt. Temetése március 9-én volt a Central Friedhof-ban, ahol a szentmisét és szent-beszédet *Msgr. Dr. Cserhádi Ferenc*, a magyar püspök európai delegátusa mondta, a beszterlést pedig Rühringer bécsi érseki vikárius végezte. – Hegyi atya utódjává a bécsi érsek *Ft.*

Simon Ferenc, nagyváradi papot nevezte ki bécsi magyar lelkésznek és ausztriai magyar főlelkésznek.

(A bécsi egyházközség ujabbkori története főképpen Ft.Hegyi György jegyzetei alapján lett összefoglalva).

Bécsi magyar lelkészek

1935?–1939: Ft. Pfeiffer János
 1939–1958: Ft. Dr. Szekér Jenő
 1958–1986: P. Dr. Radnai Tibor, OFM^{Cap}.
 1986–2005: Ft. Hegyi György (+)
 2005– Ft. Simon Ferenc

Kisegítő lelkészek Bécsben:

Ft. Dr. Tiefenthaler József
 Ft. Dr. Korompai József
 Msgr. Dr. Záborszky István
 Msgr. Dr. Magyary Gyula
 Msgr. Dr. Demel Iván
 Ft. Dr. Sas József
 Ft. Asztalos János
 P. Rába Lukács, OSPE.
 P. Cser-Palkovits István, SJ.
 Ft. Lakos Endre
 Ft. Schermann Rudolf
 P. Dr. Török Jenő, SchP.
 Ft. Dr. Kovács Jenő
 P. Pfemeter János, SVD.
 P. Domonkos László, SVD.
 P. Morócz István, OFM.
 P. Greger Mihály, SVD.
 P. Szollár Lajos, SDB.
 Msgr. Valentiny Géza
 Msgr. Dr. Csordás Eörs
 P. Dr. Németh László, SVD.
 Ft. Nagy Sándor
 Ft. Virágh Imre
 Msgr. Dr. Gianone Egon
 Ft. Dr. Varga Pál
 Ft. Bolla Jenő
 P. Dr. Nagy Ferenc, SJ.
 P. Teleki Béla, SJ.
 P. Dr. András Imre, SJ.
 P. Dr. Benkő Antal, SJ

3. LINZ

Linz Felső-Ausztria fővárosa. Az ősmagyarok ebben az irányban törtek nyugat felé. 900 körül az Enns folyó volt a magyar határ. (Innen az Oper-Encia: túl az operencián kifejezés). Amikor Corvin Hunyadi Mátyás elfoglalta Bécset (1485), III.Frigyes német-római császár Bécsből Linzbe menekült a magyarok elől. 1743-ban Mária Terézia a linzi várban fogadta a főrendek tagjait abból az alkalomból, hogy a magyarok segítségével megakadályozzák a bajor és francia csapatok bevonulását Felső-Ausztriába.

1739–40 között *Faludi Ferenc*, SJ, hitszónok, író és költő itt élt a Linz-Freinberg jezsuita rendházban („*A keresztények sírjaitok*” nagyböjti ének szövegének szerzője). Linzben élt a Landstrasse 28. sz. házban Batsányi János költőnk is (1816–45), akit politikai felfogása miatt Kufsteinben fogságba vetettek, majd Spielberg-ben raboskodott egy évig, végül Linzben halt meg. A város 1783-ban lett püspökség, azelőtt a passauai püspökséghez tartozott. A Duna bal partján emelkedik az 538 méter magas Pötzlingsberg, melynek tetején 1738–48 között bazilika épült a Hétfájdalmú Szűzanya tiszteletére. – 1996-ban Linz egyetemi város lett. Egyetemét Keppler Jánosról nevezték el, aki 1612–26 között élt és tanított itt. Hangversenyháza Anton Brucknerről van elnevezve, aki a közeli Ansfelden született (1824–96).

Sok magyar menekült, főképpen katona, maradt Felső-Ausztriában a II. Világháború után, amikor a győztes hatalmak 4 zónára osztották fel Ausztriát. Az Enns volt a zónahatár az amerikai és szovjet zóna között: így Linz az amerikai zónába került. A magyar katonai és polgári menekültek megalakították az MHBK linzi csoportját, amit 1955-ben Szt. László Bajtársi Közösségnek neveztek el. Első vezetője *Ft. Baán Jenő* r. k. lelkész volt, majd *Ft. Simonffy Ferenc* vette át ezt a szerepet 1952–60 között. Főleg kulturális és szociális tevékenységet fejtenek ki a magyarok között.

1945-ben a keleti menekültek számára a Vatikán létrehozta a Vatikáni Missziót, melynek első ausztriai delegátusa *Ft. Borbándi János* volt, aki Innsbruckban élt, de megbízatása Linzre is kiterjedt. A linzi püspök Rev. August Hammingert nevezte ki püspöki delegátusnak a Felső-Ausztriában élő menekültek számára. Őhöz tartoztak a különböző nemzetiségű „előadók”. A magyarok számára 1949-ben *Ft. Baán Jenő* volt az első lelkész, őt követte *Ft. Laczkovits József* és *Ft. Nagy Sándor*. (*Ft. Baán* elhagyta a papságot, *Ft. Laczkovits* az USA-ba távozott, *Ft. Nagy Sándor* Spittal an der Drau városban, majd pedig Dél-Afrikában lett lelkész).

1952-ben a szlovákiai Nagyölyvedből menekült Ausztriába *Ft. Mácsady István* (1918–1977), aki átvette Wels-Lichtenegg-ben a menekült tábor lelki gondozását. A linzi püspök rögtön kinevezte az idegen-nyelvűek képviselőjének a linzi egyház-megyében, s az is maradt 1965-ig. Az 56-os forradalom idején ő szervezte a segélyakciókat P. Werenfried van Straaten-nel, a „Speckpater”-rel együtt. 1956–61 között több magyar lelkész segítette a menekülteket: *Ft. Zsurkai János*, *Ft. Horváth Géza*, és különösen *P. Szőke János*, *SDB*, akinek a vezetésével jött létre 1956 után Obertraum-ban a Magyar Reál Gimnázium.

1961-ben *Ft. Dr. Balogh Vince* (1929–) lett Linzben a magyar lelképásztor. 1965–91 között püspöki megbízott volt az idegen nyelvű hívek felé, 1983–91 között pedig az Ausztriában élő idegen nyelvűek lelképásztori gondozásának országos igazgatója. – 1968-ban, mivel *Ft. Balogh Vincét* a megyéspüspök a Szt. Antal osztrák plébánia plébánosává nevezte ki, *Ft. Dr. Iván László* lett a magyar lelképásztor Linzben, de csak rövid ideig, mert 1969-ben áthelyezték a németországi Burg Kastl-ban levő magyar gimnáziumba. Helyébe jött *Ft. Balla Sándor*, aki Kiss Mihály segítségével megszervezte Linzben az Árpád Vezér cserkészcsapatot, valamint egy színésztársaságot is. *Balla Sándor* 1973-ban elhagyta a papságot, s helyette *Ft. Dr. Balogh Vince* és *Ft. Horváth Géza* végezték a vasárnapi szentmiséket a magyaroknak.

Amint már említettük, 1952-ben *Ft. Mácsady István*, esztergomi egyházmegyei pap elmenekült a Felvidékről és a linzi egyházmegye szolgálatába állt. Életművéről könyvet lehetne írni. Hatalmas szervező ereje különösen az 1956-os forradalom után mutatkozott meg, amikor az 56-os menekültek áradata előzönlötte az egyházmegye területét. Na-

gyobb táborok voltak Steyer-ben, Asten-ben, Haid-ban, Wels-ben és Wegscheid-ben. A menekülteket főleg a Caritas segítette, de ebben a munkában oroszlánrésze volt Mácsady atyának, aki az idegen nyelvűek referense volt az egyházmegyében. Ő szervezte meg Linz-ben a magyar lelkészi otthont és irodát, valamint termet a rendezvények számára. Az egyházmegyei gyűjtés nagy részét 1957–58-ban a püspök a Magyar Otthon létesítésére adta, amiből Mácsady atya megvette a Seenefeld Strasse 6. sz. alatti házat, amit 1961-re teljesen rendbe hoztak. Itt volt a lelkészi lakás, és az épület nagyobb részét magyar ifjúsági otthonnak szánták. Ez az Otthon azonban 1963-ban megszűnt. 1969-ben az Isteni Megváltó Leányainak külföldön élő magyar rendtartománya vette át ezt az épületrészt. Itt rendezték be anyaházukat és egy leányotthont. A magyar lelkész lakása azonban továbbra is ott kapott helyet. Mácsady atya hosszú éveken át áldozatosan segítette a menekülteket a Wels-Lichtenegg-i táborban, ahol a Szt. István lakótelepen felépített egy katolikus templomot is.

1957 januárjától Linz-Wegscheid volt a kivándorolni készülő magyar menekültek fő elosztó helye. Kiss Mihály, a csolnoki politikai büntetőtáborból való kiszabadulása után, kezdte meg az átvonuló menekültek kulturális életének ápolását – a Svéd Vöröskereszt támogatásával. Ft. Horváth Géza r. k. lelkésszel együtt szerveztek énekkart, kulturcsoportot, német nyelvtanfolyamot a magyarok számára.

Ft. Horváth Géza 1956–60 között volt a Felső-Ausztriai magyarok lelkipásztora. Miután 1960-ban Wels-ben gimnáziumi hittanár lett, a linzi magyarság pap nélkül maradt. Az asteni menekülttábor lelkipásztora, *Ft. Zsurkai János* volt, aki azonban rövidesen Németországba távozott papi munkára. 1956–60 között több magyar pap is végzett lelkipásztori munkát a táborokban. Több esetben *P. Severin* kapucinus atya jött el misézni a magyarokhoz.

1961-ben érkezett Linzbe *Ft. Dr. Balogh Vince*, és ő lett a magyarok lelkipásztora. Munkája az átlagosat felülmúlta. 1971-ig évente megrendezete a Ternbergi Magyar Gyerektábor, ahol Prof. Balogh Ádám és Dr. Zeiliger Erzsébet tanították a magyar fiatalokat. *Ft. Balogh Vince* a Caritas támogatásával létrehozta a hagyományossá vált máriazelli zárandoklatokat. „Hírnök” címen értesítőt adott ki a magyarok számára. Balogh atya 1965-ben átvette a Caritasban a külföldiek osztályának vezetését a linzi egyházmegyében. A linzi Magyar Otthonban nóta-délutánt és gyerek-délutánt rendeztek, és évente megünnepelelték Szt. István ünnepét a pötzlingsbergi bazilikánál. A Linzi Magyar Napon gyakran megjelent a Burg Kastl-i magyar gimnázium éneké és tánc-csoportja is. 1966-ban Linzben a magyar szabadságharc 10. évfordulóján Dr. Közi-Horváth József prelátus mondta az ünnepi beszédet. 1967-ben megalakult a linzi magyar színjátszó csoport, ami később (1968) beolvadt a Felső-Ausztriai Magyarok Kultúregyesületébe. Elnöke *Ft. Dr. Balogh Vince* lett. Őt később Simonffy Erika váltotta fel. *Ft. Balogh* új helyén, a Szt. Antal plébánián impozáns plébániatemplomot és ehhez csatolt helyiségeket épített. A templom felszentelése 1981-ben történt. Balogh atya egészen 2005-ig látta el itt a plébánosi hivatalt.

Ft. Dr. Iván László plébánossága rövid ideig tartott (1968). Utóda *Ft. Balla Sándor* lett 1969-ben. Az ő ideje alatt 1971-ben megalakult a 80. sz. Árpád Vezér cserkészcsapat Linzben Kiss Mihály vezetése alatt, aki 1973–84 között vezette a csapatot. Tőle Lukács Károly vette át a parancsnokságot. Kiss Mihály magyar iskolát is szervezett számukra. A cserkészek 1971-től minden évben részt vettek a máriazelli magyar zárandoklatokon. Ezekben az években az általános szekularizáció nagyon meggyengítette a vallásos életet. A külföldi magyarság rohamosan integrálódott az osztrák életbe. Sajnálatos módon *Ft. Balla*, miként annak idején *Ft. Baán Jenő* is, elhagyta a papságot, ami ismét eléggé

megbénította a magyar szervezetek munkáját. Ezekben az években Linzben Ft. Balogh Vince. Wels-ben pedig Ft. Horváth Géza tartották meg a vasárnapi magyar miséket.

1974-ben végre *Msgr. Dr. Kerny Géza* (1912–95) kapott kinevezést a linzi magyar lelkészszégre. Ő lett a cserkészcsapat elnöke és lelkivezetője is. Nehéz feladat elé állította a Gondviselés, de lelkesen látott neki az újjáépítésnek. Már az első évben megtartották a pötzlingsbergi zarándokhelyen Szt. István ünnepét, és részt vettek a máriazelli zarándoklaton is. Novemberben a lelkigyakorlatot *P. Bóday Jenő, SJ*, tartotta Linzben és Welsben. – 1975-ben *DDr. László István*, eisenstadti püspök, a magyarok vizitátora látogatott el Linzbe és Welsbe. Kerny atya Bécsben találkozott Mindszenty József hercegprímással, aki megbízta Ft. Dr. Ádám Györgyöt, európai magyar főlelkészt, hogy készítse elő a hercegprímás látogatását Linzben, de erre nem került sor, mert a bíboros 1975. május 6-án meghalt. A linzi cserkészek álltak őrfalat Máriazellben a bíboros koporsója mellett. 1975-ben a Szt. István napi zarándoklat ünnepi szónoka ismét *P. Bóday Jenő, SJ*, volt. – 1976-ban a húsvéti lelkigyakorlatot *P. Juhász Ferenc, SDB*, a Burg Kastl-i gimnázium tanára vezette, a Szt. István napi zarándoklat szónoka pedig *Msgr. Dr. Gianone Egon*, a bécsi Pázmáneum rektora volt. 1976-ban a linzi magyar misszió quasi-plébánia jellegűt kapott. – 1977-ben Kerny atya szentföldi zarándoklaton vett részt, a linzi kulturegyesület pedig előadta Vörösmarty „Árpád ébredése” c. drámáját. Ez évben a lelkigyakorlatot *Ft. Dr. Harangozó Ferenc*, a Burg Kastl-i magyar gimnázium egykori igazgatója vezette. Ez évben hunyt el a már említett Ft. Mácsady István Wels-ben, akit az általa épített templomban temettek el. A Szt. István zarándoklat szónoka *P. Kozma György, SJ*, ifjúsági lelkész és a vatikáni rádió munkatársa volt. – 1978-ban a linzi lelkigyakorlatot *Ft. Hegyi György*, a hollandiai magyarok lelkipásztora vezette, a Szt. István napi szónok pedig *P. Benkő Antal, SJ*, volt. Ez év októberében a lengyel II. János Pál pápa megválasztását nagy örömmel fogadták a magyarok. – 1979-ben a lelkigyakorlatokat *Ft. Fejős Ottó*, stuttgarti magyar lelkész adta, a Szt. István napi szentbeszédet pedig *P. Békés Gellért, OSB*, a római Anselmianum professzora mondta. – 1980-ban a lelkigyakorlatokat *P. Cserhádi Ferenc, OFM*, vezette, Szt. István napján pedig *P. Sümegh Lothár, OSB*, prédikált. – 1981-ben *P. Ruzsik Vilmos, CM*, franciaországi magyar főlelkész tartotta a lelkigyakorlatokat, Szt. Istvánkor pedig *Ft. Dr. Varga Pál*, bécsi plébános szónokolt. Októberben a magyar lelkészek római zarándoklatra mentek, és Castelgandolfo-ban koncelebráltak a Szentatyával. – 1982-ben *P. Magyar Márton, OCD*, linzi kármelita atya tartotta a lelkigyakorlatokat és a Szt. István napi beszédet is. Kerny atya közben számos könyvismertetést és cikket írt a „Szolgálat” folyóirat számaiban. A magyarok gondozása mellett ellátta az Isteni Megváltó Leányainak lelki gondozását is Linzben, és kisegített a linzi Szt. Antal plébánián, sőt az indokínai menekültekről is gondoskodott. Több előadást, konferenciát tartott főleg papok számára. Közben gondot viselt Bad Kreuzen-ben és Thalham-ban levő menekültábrók lakóira is lelkipásztori és karitatív szolgálataival. Áldozatos munkájáért 1981-ben Dr. Frank Zauner, linzi megyéspüspök, Kerny atyát püspöki tanácsossá nevezte ki.

1983-ban a Szentatya püspököt adott a külföldön élő magyaroknak *P. Dr. Irányi László, SchP*, személyében. Linzben ez évben a lelkigyakorlatot *P. Vongrey Félix, OCist*, tartotta, Szt. István ünnepén pedig *P. Benkő Antal, SJ*, prédikált. Ebben az évben, a törökök felett aratott bécsi győzelem 300. évfordulóján, a Szentatya meglátogatta Ausztriát: bécsi és máriazelli szentmiséjén a magyarok is részt vettek. – 1984-ben a lelkigyakorlatokat *Ft. Dr. Frank Miklós*, a Szabad Európa Rádió egyházi adásának vezetője tartotta, Szt. Istvánkor pedig *Ft. Dr. Harangozó Ferenc*, az Életünk akkori szerkesztője prédikált. – 1985-ben a lelkigyakorlatokat Linzben *P. Salamon László, OFM*, tartotta, Szt. István-

kor pedig *P. Kiss János, SDB*, beszélt. Ez évben volt Kerny atya aranymiséje is a hívek szeretetétől körülveve. Az Osztrák Püspökkari Konferencia, Dr. König Ferenc bíboros érsek aláírásával, kinevezte Kerny atyát ausztriai magyar főlelkésznek. Mint ilyen, gondoskodnia kellett az ausztriai magyar egyházközségek papi ellátásáról. – 1986-ban Linzben a lelkigyakorlatokat *P. Hevenes János, SJ*, tartotta, Szt. Istvánkor pedig *P. Szőke János, SDB*, püspöki delegátus mondta a szentbeszédet. –

1987-ben *Ft. Molnár Ottó* fiatalon felszentelt pap tartott lelkigyakorlatos beszédet, Szt. Istvánkor pedig *Ft. Dr. Frank Miklós* prédikált. Ebben az évben váratlanul elhunyt Dr. Irányi László, a külföldi magyarok püspöke. – 1988-ban *P. Szűcs János, OCD*, vezette a lelkigyakorlatokat, Szt. Istvánkor pedig *Ft. Molnár Ottó*, párizsi lelkész prédikált lelkesen. Ez évben a római zarándoklat alkalmával a magyar főlelkészek megjelentek a Pápai Államtitkárságon, ahol P. Bukovszky, SVD, fogadta őket, hogy meghallgassa kérésüket egy új magyar püspök kinevezése ügyében. A Szentatya ebben az évben ellátogatott ismét Ausztriába, és Kismarton mellett, Darázsfalván tartott szentmiséjén már sok magyar turista is megjelenhetett Magyarországról.

1989-ben a Szentatya kinevezte *Dr. Miklósházy Attila, SJ*, torontói egyetemi tanárt, a Szt. Ágoston Szeminárium dékánját, a külföldi magyarok püspökélvé: Kerny és Balogh atya Bécsbe utaztak, hogy köszöntsék az új püspököt. Linzben ez évben *P. Nagy László, SM*, tartotta a lelkigyakorlatokat, és *P. Teleki Béla, SJ*, mondta az ünnepi szentbeszédet Szt. Istvánkor. – 1990-ben a Szt. István zarándoklatot *Miklósházy püspök* atya vezette. A lelkigyakorlatokat Linzben *Ft. Bárány József* tartotta. A Szentatya ebben az évben Pozsonyba látogatott el, ahol ismét sok magyar jelent meg. – 1991-ben Mindszenty bíboros hercegprímás hamvainak hazavitele történt Máriazellből Esztergomba, de továbbra is megtartották a hagyományos őszi magyar zarándoklatot Máriazellbe. A lelkigyakorlatokat *P. Szűcs János, OCD*, tartotta Linzben, és *Msgr. Valentiny Géza* prelátus vezette a Szt. István zarándoklatot. Kerny atya igen sok lelkipásztori és karitatív munkát végzett a menekülttáborokban, ahol magyarok ezreivel foglalkozott, s ezért a Szentatya őt 1991-ben pápai káplánnak nevezte ki. Linzben az idegen nyelvűek lelkipásztori osztályának vezetője *Ft. Dr. Vencser László*, volt gyulafehérvári tanár lett.

Msgr. Dr. Kerny Géza 1912-ben született Budapesten. 1935-ben szentelte őt pappá az esztergomi egyházmegye számára Serédi Jusztinán bíboros hercegprímás. 1935-ben a Pázmány Péter Tudományegyetemen teológiai doktorátust szerzett. Utána káplán volt Héderváron, Nyergesújfaluban, hittanár Budapesten a Patrona Hungariae Leány-gimnáziumban, hioktató, majd kisegítő lelkész Budapest-Kőbányán. 1974-ben külföldre távozott és a linzi magyarok lelkipásztora lett egészen haláláig, 1995-ig.

1995-től a linzi magyarok lelkipásztori szolgálatát *Ft. Bolla Jenő* (1936–) végezte 1997-ig. Két éven át *Msgr. Balogh Vince* és *Ft. Dr. Vencser László* gondoskodtak a magyar miséről. 1999-ben az erdélyi származású *Ft. Szabó Ernő* vette át félidőben a linzi magyar lelkipásztorkodást. Ő látja el a welsi híveket is, és közben kisegíti a Szt. Antal osztrák plébániatemplomban.

2004. március 8-án Gutai Victima nővér, házfőnöknő utolsóként hagyta el a Seenefeldstrasse 6. sz. alatti házat, amelyben a Magyar Otthon is működött a lelkészség égisze alatt. A magyar lelkészség vezetőjeként *Ft. Szabó Ernő* beleegyezett az örök lakhatási jog törlesztésébe, hogy az Isteni Megváltóról Nevezett Nővérek eladhassák a házat Felső-Ausztria tartományi kormányának, mert másképpen (azaz a lelkészséggel együtt) nem vásárolhatta volna meg. A nővérek jósága a lelkészhez nagyban elősegítette ezt a döntést, melynek hozatalakor jelen voltak: *Msgr. Balogh Vince*, *Ft. Dr. Vencser László*,

az ausztriai idegen nyelvű lelkészségek igazgatója és Ft. Szabó Ernő lelkész. Vencser atya közbenjárására a linzi egyházmegye a nővérek által kifizetett 230.000 euró ellenértékeként a saját ingatlanjában adott helyet a r. k. magyar lelkipásztori központnak. 2004. aug. 31-én költözött a központ az új helyre: Petrinumstr. 12, Haus 7.

Linzi magyar lelkészek:

1949–52: Ft. Baán Jenő
 ? Ft. Laczkovits József
 ? Ft. Nagy Sándor
 1952–61: Ft. Mácsady István
 1961–68: Ft. Dr. Balogh Vince
 1969: Ft. Dr. Iván László
 1970–73: Ft. Balla Sándor
 1974–95: Msgr. Dr. Kerny Géza
 1995–97: Ft. Bolla Jenő
 1999– Ft. Szabó Ernő

Kisegítő lelkészek Linzben:

Ft. Zsurkai János
 Ft. Horváth Géza
 P. Szőke János, SDB.

(A fenti összefoglalás nagy része Msgr. Dr. Kerny Géza jegyzeteinek köszönhető).

4. GRAZ

Az alábbi összefoglalás főképpen P. Nyers János, SDB, és Ugri Mihály 1992-ben készült jelentésén alapul.

Graz, Styria (Stájerország) fővárosa. A magyarnyelvű lelkipásztorkodás gyökerei Grazban visszavezetnek a jezsuita rend működéséhez, akik Grazban az egyetemen tanultak, illetve tanítottak. Ezek közül különösen ismert *Pázmány Péter, SJ*, (†1637), és *Faludi Ferenc, SJ*, (+1779) neve, akik bizonyára törődtek az egyetemen tanuló magyarországi és erdélyi fiatalokkal. A 18. században pedig a zarándokok magyarul is gyónhattak a pálosok által épített Mariatrost templomban. Kutatások hiányában itt a szál megszakad.

A Magyar Katolikus Közösség különböző néven jelentkezik 1945 után Grazban. A 2. Világháború után nagy számban érkeztek menekültek Graz környékére, akik között voltak magyar papok is. Ezek mint gyóntatók szolgálták a magyarokat, szentmisét mutattak be: *Ft. Prof. Ibrányi Ferenc* Esztergomból, *Ft. Dr. Demel Iván* kalocsai kanonok, *Ft. Thiel Sándor* Kalocsáról, *Ft. Kowalik Dániel* g. k. lelkész, *P. Dr. Hasenhütl Albert*, OFM, *Ft. Dr. Lafer József*, *Msgr. Subik Károly* Egerből, valamint *Ft. Pontyos Vendel* és *P. Dittrich Imre*, C. Op. (1901–89). P. Dittrich ugyan Klagenfurtban élt, de kezdetben átjárt Grazba is, mint az angolok által megszállt terület magyar lelkésze.

1947-ben Grazban megalakult a Keresztény Magyarok Egyesülete (*Verein Christlicher Ungarn*). 1950–52 között *Ft. L'Huillier Imre* (Szegedről) lett a magyarok lelkésze Grazban.

1956 novemberében két ciszterci atya lett megbízva az új menekültek által számban jelentősen megnőtt grazi magyarok pasztorációjával: *P. Vongrey Félix, OCist*, (1925–85) és *P. Kis-Horváth Pascal, OCist*, atyákat bízták meg. *P. Kovács Máté, OCist*, és *P. Novák Emilián, OCist*, feladata volt a körzet menekülttáborainak pasztorális és karitatív ellátása. P. Félix főképpen a Grazban tanuló főiskolások és egyetemisták körében működött. Nagy szerepe volt a magyar Diákszövetség megszervezésében. 1958-ben megnyílt a Ma-

gyar Kulturcentrum (Elisabeth Strasse 45), ahol a diákság napközben otthonra talált, este pedig nyitva állt magyar kulturális és vallási programok számára. Bázis csoport, bibliakör, énekkar gyűjtötte össze felekezetre való tekintet nélkül a vallásos, vagy utat kereső ifjúságot.

1957. okt. 23-án a nagy máriatrosti templom megtelt imádkozó magyarokkal. A vasárnapi szentmisét a Stiegenkirche-ben tartották. Három nagy zárandoklatot is szerveztek: Rómába, P. Németh Lucius, OFM, vezetésével, – Lourdes-ba, Sr. Bessenyei Mária Ladisla szervezése révén, – és Máriazellbe, ahova a 800 éves jubileumra 3 autóbusszal utaztak a magyarok Grazból. P. Félix megismertette a magyarokat Stájerország egyházi, kulturális és természeti nevezetességeivel, és ő vezette az első magyar gyalogos zárandoklatot Máriazellbe is.

Sajnos a komoly lelkiéletet igénylő munkába nem kapcsolódott be mindenki, így a magyarok pasztorációja a magyar misékre, lelkigyakorlatokra korlátozódott. Az egyesületi pártoskodás mély árkokat húzott magyar és magyar között. A lelkigyakorlatok vezetői a következő atyák voltak: P. Varga László, SJ, P. Török Jenő, SchP, Ft. Lakos Endre, bécsi egyetemi lelkész, P. Hardi Gilbert, OCist. A Magyar Kulturcentrum mellett a Segítő Nővérek háza (Lechgasse 34) nyújtott segítséget *Bessenyei Mária Ladisla* nővér révén, de a magyarok otthon találtak a Lazaristáknál *P. Lösch István*, CM, (1892–1970) és a Ferenceseknél *P. Német Lucius*, OFM, által. Az énekkar közreműködött a Stiegenkirche nagyheti szertartásain.

A menekülttáborok feloszlásával megszűnt P. Emilián feladata. Ennek ellenére Kappfenstein-ben és Kaiserswald-ban rendszeresen tartottak magyar misét. P. Vongrey Félix-től P. Kis-Horváth Pascal vette át a lelkészesség vezetését. Munkájának súlypontja a diákpasztorációtól az általános magyar pasztoráció felé tolódott. Segítségére volt *P. Kovács Máté*, OCist, aki az egyetemen tanult.

1956–60 között a vasárnapi szentmiseken kívül kiemelkedő események voltak: a március 15-én, Anyák napján, Hősök napján, Szt. István ünnepén, okt. 23-án és nov. 4-én rendezett ünnepségek, valamint nov. 1-én a magyar katonasírok felkeresése a központi temetőben. Volt 3-napos bentlakásos lelkigyakorlat is, és májusban búcsú Strassengelben. P. Pascalnak sikerült áthidalni a civakodásokat, így nagyszámú magyar búcsúztatta, amikor rendje Amerikába rendelte őt.

1960-ban az ascholdingi cserkész táborban jelent meg először *P. Nyers János*, SDB (1921–95), aki ezután lett a stájerországi magyarok lelkipásztora egészen haláláig. Ő minden magyar lelkésze akart lenni. Segítségére volt a pasztorációban Bessenyei Mária Ladisla nővér, a gyóntatásokban pedig *P. Magyar Arnold*, OFM, *P. Neuberger Bonaventura*, *P. Márkus Sándor*, CM, és *P. Dr. Sempely Gábor*, bécsi salvatoriánus atya. A templomba járók száma azonban fogyott, mivel a diákok javarésze tanulmányainak befejeztével elkerült Grazból. Továbbá még mindig volt Grazban olyan csoport, amelynek tagja észrevehetően vallásellenes álláspontot foglaltak el. A templomba járók nagy része azonban hűséges maradt. A fiatalok egy csoportja rendszeresen figyelte a II. Vatikáni Zsinat munkáját. Mivel a Stiegenkirche magasan feküdt, az idősebbek miatt egy másik templomot kellett keresni a misék számára. Így lett „magyar templom” a várhegy alatti Szentháromság-templom. Itt azonban az iskolanővérek csak a templomot tudták rendelkezésre bocsátani, s ezért nem volt hely a szentmise utáni találkozókra.

A hatvanas évek vége felé megindult egy hétvégi magyar óvoda, amiből 1972-ben kinőtt a Nagy Lajos király cserkészcsapat. Ennek a vezetésével *Ugri Mihály*t bízta meg P. Nyers. A hetvenes években Dr. László István, eisenstadti püspöki látogatta meg a grazi

magyarokat. Mindszenty hercegprímás nem jutott el Grazba, ezért vele a graziak csak Máriazellben találkoztak. Temetésén és hazavitelén azonban a graziak nagy számban jelentek meg 1991-ben. Az Anyák napi ünnepségek összekapcsolódtak a májusi zarándoklatokkal a különböző Mária kegyhelyekre: Pöllauberg, Seggauberg, Frauenberg, Strassengel, stb. Karácsonykor a cserkészek betlehemes játékokat mutattak be. Gyakori volt a zarándoklat Máriazellbe. A közeli Kaisersdorf-ban P. Nyers rednszeresen mondott szentmisét.

P. Nyers et a lelkési tanács támogatta munkájában. Nagy öröm volt *Ft. Molnár Ottó* atya újmiséje, aki Grazból indult el tanári, majd papi pályájára. Az utolsó nagyobb menekülthullám a 80-as évek végén új feladatokat rótt a közösségre: irányukban szociális és karitatív tevékenység töltötte ki a közösség munkáját. A helyi Caritas-szal is elmélyült a kapcsolat.

Lassan a grazi emigráció is kiöregszik. Az idősök már nem képesek templomba járni, az újonnan érkezettek pedig nehezen találják meg az utat a templomhoz. A Magyarországhoz való földrajzi közelség is problémát okoz, bár a látogatók, turisták, vendégmunkások száma emelkedik és pasztorációjuk új feladatot jelent.

Vasárnaponként kb. 40-50 fő jelenik meg a szentmisén, de a lelkészt többen is felkeresik hétköznapi egyéni problémáikkal. A hónap első vasárnapján nincsen magyar mise, hogy a hívek lakóhelyük illetékes plébániájára menjenem, és oda szokjanak. Első-áldozást és bérmálást sem tartanak ugyanezen okok miatt.

1989 óta érezhető Grazban is a magyarországi változások. A grazi magyar hívek kapcsolatot tartanak fenn otthoni plébániáikkal, és magyarországi cserkészcsapatok táboroznak együtt a mi cserkészeinkkel. A szombathelyi ifjúsági zene és énekkar, valamint a kanizsai gimnázium énekkara is ellátogatott ide. A magyar karmelita atyák először itt rendezték be novíciátusukat, úgyszintén a domonkosok is. Az osztrák püspökök hajlanak a magyar lelkészség megszüntetésére, különösen, ha nem lesz magyar pap Grazban. A szalézi rend nem képes utódlást biztosítani. A lelkészség jövője attól függ, hogy lesz-e magyar pap, jóllehet világiak tevékenyen részt vesznek az egyházközség életében, különösen Ugrai Mihály és felesége, Ingrid, valamint Zimics Béla és Júlia.

Az 1989-ben kinevezett új magyar püspök a külföldiek számára, P. Dr. Miklósházy Attila, SJ, már kétszer járt Grazban. Miután P. Nyers 1995-ben váratlanul meghalt, sikerült a püspöknek – Msgr. Valentiny Géza ausztriai magyar főlelkész támogatásával és Ugrai Mihály gondoskodása révén –, hogy azért vasárnaponként mindig legyen magyar szentmise Grazban, ami 5 vasárnap kivételével meg is történt. 1996-ban a szentmisét a Welsche templomban a következő papok tartották: Ft. Hegyi György Bécsből, – P. Dinya Vince, SVD, Kőszegről, – P. Békés Gellért, OSB, Pannonhalmáról, – P. Galambos Irén, OSB, Alsóörről, – PP. Timár, Juhász, és Baji, SDB, Szombathelyről, – Ft. Bognár Vilmos Spittalból, – Ft. Németh Zoltán és Ft. Rimfél Ferenc Szentgotthárdról, – P. Szőke János, SDB, Budapestről, – Ft. Dr. Brenner József Szombathelyről, – P. Dr. Szabó Ferenc, SJ, Budapestről, – Ft. Dr. Horváth József Szombathelyről, – Ft. Marton István Vásárosmiskéről, – Ft. Gaál Sándor Zalaegerszegről, – Ft. Dr. Szakos József Taiwanból, – Ft. Molnár Ottó Párizsból, – Ft. Dr. Léber Mihály Keszthelyről, – Ft. Nagy Károly Várpalotáról, – Ft. Dr. Rátkay László Jákról, – P. Dr. András Imre, SJ, Bécsből, – Msgr. Valentiny Géza Bécsből, – P. Kühár Ede, OSB, Máriazellből, – Ft. Dr. Fülöp Tibor Budapestről, – Ft. Farkas Antal, SVD, Kőszegről.

1996-ban a máriazelli zarándoklaton is részt vett a grazi közösség, melyet Dr. Seregély István, egeri érsek, az MKPK elnöke vezetett. A közösség jónéhány tagja ez alka-

lommal is elzarándokolt gyalogosan Máriazellbe. Októberben elkezdődött két-hetenként a Bibliakör, melynek vezetői Elek Antal és Pap Tibor g. k. teológusok voltak. Megünnepeztük 1956-nak 40. évfordulóját a grazi dómban. Anyagi segílyt gyűjtöttünk karácsonykor a várpalotai szegények számára. Adventben lelki napot tartott Ft. Dr. Fülöp Tibor az MKPK titkárságáról. A vasárnapi szentmiséken 160-200 hívő vesz részt, ha nem is mindig rendszeresen. Gyónó ugyan kevés van, de a szentáldozások száma emelkedett. Háromhavonta „Értésítő” küldünk ki kb. 280 címre.

Örömmel tapasztalta az egyházközség, hogy az új magyar püspök és az új ausztriai magyar főlelkész támogatása révén nem maradtak árván, de a szervező munka oroszlánrészét mégis Ugri Mihály és felesége Ingrid végzik. Miklósházy Attila, Sj, püspöknek sikerült elhozni Miskolcra a 80 éves *Msgr. Kormos Gyula* nyugdíjas plébánost (1996–99), aki a Szt. József plébánián kapott lakást és ellátta a magyarok szentségi szolgálatát. Miután Msgr. Kormos visszatért Magyarországra, különböző Grazban tanuló papok szolgálták a magyarokat: *Ft. Paskó Csaba* Szabadkáról, és 2005 óta *Ft. Fodor János* a debreceni egyházmegyéből.

Grazi magyar lelkészek:

1950–52:	Ft. L’Huillier Imre
1956–60:	P. Vongrey Félix, OCist. P. Kis-Horváth Pascal, OCist.
1960–95:	P. Nyers János, SDB.
1996–99:	Msgr. Kormos Gyula
1999–?	Ft. Paskó Csaba
2005–	Ft. Fodor János

Kisegítő papok Grazban:

Ft. Dr. Ibrányi Ferenc
Ft. Dr. Derner István
Ft. Thiel Sándor
Ft. Kowalik Dániel, g. k.
P. Dr. Hasenhütl Albert, OFM.
Ft. Dr. Lafer József
Msgr. Subik Károly
Ft. Pontyos Vendel
P. Dittlich Imre, C. Op.
P. Németh Lucius, OFM.
P. Lösch István, CM.
P. Magyar Arnold, OFM.
P. Neuberger Bonaventura,
P. Márkus Sándor, CM.
P. Dr. Sempsey Gábor, Salv.
Ft. Molnár Ottó

5. INNSBRUCK

A bécsi és grazi egyetem mellett főleg az innsbrucki egyetem teológiai kara, és az ehhez csatolt, Canisius Szt. Péterről elnevezett Canisianum nemzetközi papnevelő intézet tölt be jelentős szerepet a magyar katolikus egyház életében. Az 1800-as évek közepén alapított Canisianumban több neves magyar pap nyert kiképzést. Elég legyen csak Boldog Apor Vilmos vértanú püspök nevét említeni.

1945-ben sok magyar érkezett Innsbruckba, Tirol fővárosába, amely akkor – Vorarlberggel együtt – francia zóna volt. Még abban az évben Dr. Girsik Géza megalakította Innsbruckban a magyar menekültek iskoláját 3 fokozatban: elemi iskolai, polgári iskolai és gimnáziumi szinten. Ezeket az iskolákat nagyrészt a katolikus egyház segélyei támogatták. Némi nehézségek után a francia megszálló hatóságok engedélyével sikerült

a magyar elemi és középiskolai oktatást folytatni. Sajnos többen a tanárok közül tovább vándoroltak. Ezért 1949-ben *Ft. Dr. Jaszovszky József* vette át ideiglenesen az iskola vezetését, de már 1950-ben ő is távozott az USA-ba. Msgr. Zágon József, római apostoli vizitátor intézkedés nyomán ekkor az iskola vezetését Romhányi Árpád igazgatóra bízták, egyházi részről pedig *Msgr. Gróh Béla* lett az iskola fenntartója és felügyelője. – 1951-ben az iskolának át kellett telepednie Mutters-be, a következő évben pedig Mentelbergbe, míg végre az 1953–54-es tanévben visszatérhetett Innsbruckba, ahol a Kolpinghaus adott neki helyet. A magyar diákok száma 1956 elejére 20 fő alá csökkent, és az iskolát ismét új helyen, a szervita kolostorban találjuk. Mindezen viszontagságok ellenére az első 10 évben kb. 682 diák tudott tanulni az iskolában és közülük 188-an érettségiztek.

Az innsbrucki magyar katolikus egyházközség 1947-ben alakult meg. Dr. Paul Rusch püspök a magyaroknak rendelkezésére bocsátotta a szép barokk Szt. János templomot. A magyarok lelkipásztora akkor *Ft. Dr. Közi-Horváth József* volt. A templomban márványtábla emlékezik meg arról, hogy a hontalan magyarok itt találtak vigaszt éveken át.

Msgr. Gróh Béla 1948-ban hagyta el Magyarországot, és utána mindjárt bekapcsolódott a magyarok lelki gondozásába. Először Vorarlbergben működött, de hamarosan Innsbruckba költözött át. Msgr. Dr. Zágon József vizitátor *Msgr. Gróh Bélát* nevezte ki ausztriai magyar főlelkésznek. *Msgr. Gróh* ezt a feladatát 1956-ig töltötte be, amikor *DDr. László István* kismartoni püspök lett az Ausztriába menekült katolikus magyarok vizitátora. *László püspök* 1956-ban *Msgr. Dr. Demel Ivánt* jelölte ki ausztriai magyar főlelkésznek, aki akkor Bécsben élt, és így könnyebben tudott kapcsolatot tartani az új menekült magyarok ezreivel. –

1949–50-ben *P. Varga Zoltán, SJ*, is részt vett az innsbrucki magyarok lelkipásztori munkájában, de utána Ausztráliába küldték előljárói az ottani magyarok gondozására. Ezekben az években Innsbruckban találjuk *P. Jávör Egon, OSB*, atyát is, aki pár év múlva kivándorolt az USA-ba. –

1950–53 között *Ft. Wlassits Ferenc* volt Innsbruckban a magyar lelkész. *Msgr. Gróh Béla* egyre inkább a magyar iskola fenntartásával volt elfoglalva, de nem hagyta abba közvetlen lelkipásztori tevékenységét sem. – 1951–1988 között *Ft. Dr. Tóth Béla* volt az innsbrucki magyarok lelkipásztora. Ő egyszersmind hittanár is volt 1952–63 között.

Az innsbrucki Canisianumban éltek és dolgoztak 1954–58 között *P. Dr. Németh Béla, SJ*, mint prefektus és könyvtáros, valamint *P. Dr. Öry Miklós, SJ*, mint egyetemi tanársegéd, de kíségtettek a magyar lelkipásztorkodásban is, főként az 1956-os forradalom utáni időszakban. 1947 után a Canisianumban laktak *Ft. Frank Miklós, Ft. Kurtz Pál, és Ft. Tóth József* magyar papnövendékek. *Ft. Dr. Frank Miklós* az 1956-os forradalom után hittanár volt az innsbrucki magyar gimnáziumban. *Ft. Dr. Tóth József* szintén részt vett az 56-os menekültek segítségével, később pedig a bécsi Pázmáneum prefektusa, majd spirituálisa lett.

1956-ban sok új magyar menekült és közöttük számos diák érkezett Innsbruckba. A tiroli hatóságok igen sokat segítettek elhelyezésükben és tanulmányaik tovább-folytatásában. Helyzetükről a „Szakterületek” c. fejezetben számolunk be.

Az innsbrucki Magyar Diákotthon és Kulturcentrum Egyesület 1957-ben alakult meg *Msgr. Dr. Gróh Béla* és *Dt. Inama Sterrnegg* kezdeményezésére. Az Egyesület számára megvették a Richard Wagner-Strasse 3. sz. alatti házat, amelyik először az innsbrucki Magyar Iskolának adott helyet, majd 1964–89 között főképpen magyar egyetemi tanulóknak nyújtott kedvezményes lakást. Miután 1973-ban *Mindszenty József* bíboros meglátogatta a fiatalokat, a házat „Kardinal Mindszenty-Haus”-nak nevezték el. 1989 után is

az egyetemen tanuló ifjak laknak a házban. Ez a Magyar Otthon ad lehetőséget a csekély számú magyar cserkészeknek is, valamint a Pax Romana mozgalomnak, melyet Hanák Bea képvisel. Az Otthon kedvelt találkozóhelye az innsbrucki magyar egyesületeknek.

Az innsbrucki iskola közvetlen kapcsolatban állt az egyházi közösséggel egészen 1963-ig, amíg Romhányi Árpád volt az igazgató. Innsbruckban tevékenykedett a fiatalok között *P. Szabó János, SJ*, (aki rövidesen elhagyta a jezsuitákat és megnősült). Ugyanitt dolgozott lelkesen és nagyon eredményesen a fiatalokkal *P. Dr. Kozma György, SJ*, is, aki egy szívoperáció után 1990-ben fiatalon meghalt és a jezsuita templom kriptájában temették el. 1980-tól a katolikus szentmiséket a Magyar Otthonban tartják.

1989–91 között ismét *Msgr. Dr. Gróh Béla* lett az innsbrucki magyar lelkész. 1992-ben azonban egészségi okok miatt lemondott lelkészégi hivataláról és a Kardinál Mindszenty Kollégium vezetéséről, amit ekkor Hanák Bea vett át. *Msgr. Gróh* 2000. december 23-án hunyt el.

Állandó magyar lelkész híján Innsbruckban a szentmiséket *P. Vass György, SJ, P. Morel Gyula, SJ, és P. Németh József, SJ*, egyetemi tanárok látják el, *Dr. Magda Szilveszter* pedig mint állandó diakónus segít a közösség összetartásában.

Innsbrucki magyar lelkészek:

1950–53: Ft. Wlassits Ferenc

1953–88: Ft. Dr. Tóth Béla

1988–91: Msgr. Gróh Béla

Kisegítő lelkészek Innsbruckban:

Msgr. Dr. Gróh Béla

P. Varga Zoltán, SJ.

P. Jávor Egon, OSB.

P. Dr. Németh Béla, SJ.

P. Dr. Óry Miklós, SJ.

Ft. Dr. Frank Miklós

Ft. Dr. Tóth József

P. Szabó János, SJ.

P. Kozma György, SJ.

P. Vass György, SJ.

P. Morel Gyula, SJ.

P. Németh József, SJ.

6. KLAGENFURT

Klagenfurt Ausztria déli részén, az olasz határ mellett fekvő Karintia tartomány fővárosa. A klagenfurti egyházmegyében a II. Világháború előtt néha éltek magyarok is, mint *Pongrácz Szt. István, SJ*, (1582–1619), a kassai vértanúk egyike, aki 1609-től 1611-ig a jezsuiták itteni kollégiumában töltötte gyakorlati évét. A klagenfurti temetőben pedig külön részt foglalnak el az 1870-ben és az I. Világháborúban elhunyt katonák sírjai, ahol találunk magyar nevű hősi halottakat. Állandó magyar lelkészség azonban csak a II. Világháború után létesült. Még pedig mindjárt két helyen és két beosztásban. A tartomány nyugati részén fekvő Spittal an der Drau városban felállított menekülttábor, láger lakóinak éveken keresztül volt magyar lelkésze. Magában Klagenfurtban élt az egyházmegye hivatalos magyar lelkésze, aki gondozta a várostól északra és keletre sodródott magyar menekülteket.

A spittali magyar lelkészség:

Ft. Marosi László (1913–81), mint táborigazgató, 1945-ben a magyar hadsereg maradványaival és az azokat kísérő menekültekkel együtt érkezett erre a vidékre. Velük élt: előbb a fefferntzi lágerben, majd Spittal-ban, a menekültek számára épített lakótelepen. A háború befejeztével lelkipásztori tevékenysége kiterjedt a környékbeli menekültekre, akik szép számmal éltek a környéken, főként Villach-ban. A villachi ferences atyák templomában még a nyolcvanas években is – legalább havonta – volt magyar nyelvű szentmise. 1955-ben Ft. Marosi László szorgalmazta a *Magyar Papi Egység* (MPE) életre hívását. Nemsokára ő lett a hasonló nevű folyóiratnak, illetve utódjának, a *Szolgalat*-nak és az ehhez csatolt könyveknek, a kiadója. Marosi László 1982. március 12-én hunyt el. Saját kérésére Máriazellben, az ottani bencés atyák sírhelyében temették el. A temetési szertartást DDr. László István kismartoni püspök, a magyar menekültek apostoli vizitátora végezte.

Ft. Nagy Sándor (1910–72) négy éven keresztül, 1956–60-ig Marosi atyával együtt dolgozott Spittal és környékén. Előtte, 1948–56 között Linzben tevékenykedett. 1960. március 4-én pedig Rómából Pretoriába, Dél-Afrikába repült, hogy lelkésze legyen az ottani magyaroknak. Az MPE részére több alkalommal küldött beszámolót dél-afrikai lelkipásztori munkáiról.

Ft. Marosi László helyét, mint spittali légerlelkész és az MPE kiadója, *Ft. Hegyi György* (1930–2005) foglalta el, aki az előző években hollandiai magyar lelkész volt. 1981 decemberétől 1986 tavaszáig maradt Spittal-ban. Amikor a *Szolgalat* folyóirat Bécsbe költözött, Ft. Hegyi György is felment az osztrák fővárosba, és P. Radnai Tibor, OFMCap, utódjaként dolgozott egészen haláláig, mint bécsi magyar lelkész.

A klagenfurti magyar lelkészség:

P. Dittrich Imre, COp., kalazancianus atya (1901–89) volt az első hivatalos klagenfurti magyar lelkész. Ő is a 2. Világháború után érkezett Klagenfurtba, és ott működött 1959-ig, amikor betegsége következtében elhelyezték. Dittrich atya nemcsak igen aktívan gondozta a rábízott híveket, hanem jelentős sajtótevékenységet is folytatott. Szerkesztette és kiadta a *Vasárnapi Levél* sorozatot. Stenciles sokszorosító gépe segítségével ő lett a MPE első kiadója is.

Hivatalát *P. Dr. Németh Béla, SJ*, (1907–71) vette át, akit rendi előjárói 1958-ban küldtek Klagenfurtba, hogy az ottani Hittudományi Főiskolán erkölcs tanítson. Ezt a feladatát tovább folytatva szervezte a magyarok lelki gondozását. Nemcsak rendszeresen tartott számukra szentmisét, hanem – mivel már autóval is rendelkezett – felkereste a kisebb településeken élő magyar családokat is. Még közvetlenül halála előtt is kint járt autójával a környéken egy magyar családnál, ahol ráadásul még egy elég meredek kapaszkodón gyalog kellett fölmennie”, – olvashatjuk a róla készített megemlékezésben.

P. Németh Béla elhunyt után *P. Dr. Óry Miklós, SJ*, (1909–84) vette át a karintiai magyarok lelkipásztori gondozását. P. Óry szintén 1958-ban Innsbruckból került Klagenfurtba, hogy dogmatikát tanítson az egyházmegye szemináriumában. 1971-ben megszűnt a karintiai egyházmegye szemináriuma, a teológusokat Salzburgba küldték kiképzésre. Így P. Óry szabadabban szentelhetette magát a magyarok gondozására és a *Szolgalat* szerkesztésére.

P. Óry halála után 1984-től egészen 1986 nyaráig *P. Benkő Antal, SJ*, (1920–) volt a klagenfurti magyar lelkész. Munkájában *P. Dr. Teleki Béla, SJ*, segítette, 1986-ban pedig *P. Hevenes János, SJ*, Budapestről társult hozzájuk egy félévre.

1986-ban Ft-Hegyi György és P. Benkő Antal, SJ, áthelyezték Bécsbe a *Szolgálat* folyóirat szerkesztését és kiadását, mivel megszűnt a klagenfurti jezsuita rendház. Ugyanakkor Ft. Hegyi Györgyöt kinevezték bécsi magyar lelkésznek. A klagenfurti püspökség az egész egyházmegye területére 1986-ban *Ft. Bognár Vilmost*, győri papot, nevezte ki magyar lelkipásztornak. Ő ezt a feladatot 1995-ig, Magyarországra való visszatéréséig töltötte be. Spittal-ban lakott, és egyúttal ellátta a salzburgi magyar lelkész feladatait is, sőt az utolsó évben rendszeresen kisegített Grazban is.

Ft. Bognár Vilmos hazatérésével hivatalosan megszűnt a magyar lelkészesség a klagenfurti egyházmegyében, mivel egyre kevesebb magyar él azon a vidéken. Magában Klagenfurt városában *P. Sótér Tibor Ervin, OFMCap*, atya gyűjti össze havonta szentmisére a magyarokat, és áll rendelkezésükre. Ervin atyát még 1948-ban az egyik koncepció s perben több évi büntetésre ítélték el Magyarországon. Ő már 17 éve tartózkodik Klagenfurtban, elsősorban osztrák szolgálatban.

Klagenfurti magyar lelkészek:

Spittal-ban:

1945–82: Ft. Marosi László

1982–86: Ft. Hegyi György

Klagenfurtban:

1945–59: P. Dittrich Imre, C. Op.

1959–71: P. Németh Béla, SJ.

1971–84: P. Óry Miklós, SJ.

1984–86: P. Benkő Antal, SJ.

1986–95: Ft. Bognár Vilmos

Kisegítő lelkészek:

Ft. Nagy Sándor (1956–60)

P. Teleki Béla, SJ.

P. Hevenes János, SJ.

P. Sótér Tibor Ervin, OFMCap.

7. SALZBURG

A II. Világháború után *Ft. Mihályfi János* volt a salzburgi magyarok katolikus lelkipásztora. Az 56-os forradalom után a Salzburg-Siezenheim-ben felállított menekülttáborban tevékenykedett *Ft. Henye Géza*, aki aztán Kanadába vándorolt ki. 1956 után Ft. Németh Ernő atya is rendszeresen átjárt Kufsteinből Salzburgba, hogy részt vegyen az új menekültek lelki gondozásában. *Ft. Németh Ernő* 1948-ban került Ausztriába, és a kufsteini magyarok lelki gondozására kapott beosztást. Ott is maradt élete végéig (1918–80). Hét évig tanított hittant az akkori innsbrucki magyar gimnáziumban. Később vállalta, hogy kisegít Salzburgban is, és tartotta a magyar szentmiséket.

1986 után *Ft. Bognár Vilmos* járt rendszeresen Klagenfurtból Salzburgba, hogy a salzburgi magyar katolikusok rendelkezésére álljon. Miután Ft. Bognár 1995-ben visszatért Magyarországra, *Msgr. Valentiny Géza* Bécsből – amennyire egészsége engedi – havonta egyszer Salzburgban misézik a magyaroknak az Orsolyitáknál.

Kisegítő lelkészek Salzburgban:

Ft. Mihályfi János

Ft. Henye Géza

Ft. Németh Ernő (Kufsteinből)
 Ft. Bognár Vilmos (Klagenfurtból)
 Msgr. Valentiny Géza (Bécsből).

8. SANKT PÖLTEN

Ausztria 9 egyházmegyéje közül kettőben, az Alsó-Ausztria nyugati részén fekvő Sankt Pölten-i és a burgenlandi, azaz kismartoni/eisenstadti egyházmegyében sohasem volt állandó jellegű hivatalos magyar lelkész a menekültek részére. Alsó-Ausztria a háború után 1955-ig az orosz zónához tartozott, így ott nem igen maradtak azok, akik menekültek az orosz hadsereg elől. 1955-ben, az osztrák Államszerződés megkötésével az orosz megszállók elhagyták a tartományt. Másrészt az Alsó-Ausztriában élő magyar menekültek – Bécs közelsége és könnyebb megközelíthetősége miatt – leginkább a bécsi magyarok vallási és nemzeti találkozóin vettek részt.

1956 novemberétől a Sankt Pölteni egyházmegyében is voltak magyar menekültek, de nagyrészt csal átmeneti jelleggel. Így az 1958-as jelentésben pusztán *Ft. Zsurka András* neve tűnik fel, mint aki az egyházmegye területén dolgozik mint hittanár a judenauai fiatalok lágerében. – Ugyancsak a Sankt Pölteni egyházmegye területén fekszik Horn városa, ahol 1958-ban – a Caritas segítségével – helyet kapott a Magyar Katolikus Otthon. Ennek célját és működését a Katolikus Magyar Segélyszervek Ausztriában c. fejezetünkben ismertetjük. – Az Alsó-Ausztriában fekvő lilienfeldi ciszterci apátságban lakott 1964-től 1985-ben bekövetkezett haláláig P. Vongrey Félix, OCist, atya, aki az 56-os forradalom után rendtársaival együtt kivette részét a Grazban és környékén élő magyar menekültek lelki gondozásában. De akkor ők még a Sankt Pölteni egyházmegye területén kívül, a Rein bei Grattwein-i apátságban laktak, amint erről grazi beszámolóinkban olvashattunk.

9. EISENSTADT (KISMARTON)

A kismartoni egyházmegye területét a trianoni békeszerződés által szakították ki a pozsonyi, győri és szombathelyi egyházmegyékből. A magyar határ közelsége miatt ebben az egyházmegyében kevés magyar menekült telepedett le. A II. Világháború befejezése után még néhány magyar származású, vagy megalább magyarul beszélő lelkész dolgozott az egyházmegyében az ott született és felnőtt ajkú hívek körében, mint *Ft. Farkas János* Németlövön (Deutschschützen), és *P. Seper Vendel*, CSsR, redemptorista atya (1919–) Felsőpulyán (Oberpullendorf). *DDR: László István* püspök is elég jól beszélt magyarul. Így nem tűnhetett szükségesnek külön kinevezni magyar lelkészeket.

Az 56-os forradalom után – érthető politikai okokból – arra törekedtek az osztrák hatóságok, hogy a több ezer menekült magyar lehetőleg minél messzebbre kerüljön az országhatártól. Később mégis többen ebben az egyházmegyében vállaltak papi szolgálatot. Így *P. Barotai György Urbán*, OFM, (1927–2005), aki a Boldogasszony kegytemplomnál (Frauenkirchen) szolgált 1988–91 között, majd visszatért Magyarországra. *P. Dr. Galambos Ireneus*, OSB, (1920–2007), aki 1977–2002 között hittanár volt és a Felső- és Alsó-Öri (Oberwart, Unterwart) magyarok lelkipásztora. Alsóőrön néhány évet együtt dolgozott vele *Ft. Dr. Hieró István*, aki Németországból jött Ausztriába. Miután Galam-

bos atya visszatért Pannonhalmára, rövid ideig a volt stuttgarti magyar pap, *Ft. Horváth János* látta el az alsóöri plébános teendőit.

Ft. Dr. Geosits István napjainkban is a magyar határ melletti Klungenbach plébánosa. *P. Szabó Cirjék, OFM*, (1910–89) 1966-tól dolgozott Kismartonban és 1973-tól haláláig a kismartoni ferences rendház főnöke volt. *P. Morócz András István, OFM*, (1922–) 1956–58 között lelkész volt a Bécs körüli menekülttáborokban, utána Németországban dolgozott, majd 1990-től ismét Ausztriában működött, többek között Kismartonban is, de már mint az osztrák ferences tartomány tagja. *Ft. Dr. Rácz Imre* (1930–98) éveken keresztül a kismartoni (Eisenstadt) tanítóképző tanára, majd igazgatója volt. *Ft. Dr. Sobotka Rudolf* (1921–87) pedig miután több helyen káplán volt az egyházmegyében, a kismartoni gimnáziumban volt hittanár. – Mindezek a magyar papok osztrák szolgálatban dolgoztak.

A kismartoni egyházmegye Bécsben elhelyezett papnevelő intézetében 1978–86 között *Msgr. Richter Aladár* töltötte be a rektori feladatot. Ugyanott *P. Dr. Blazovich Ágoston, OSB*, (1921–2004) volt prefektus 1947–71 között, majd 1971-től haláláig vicerektor. *P. Cser. Palkovits István, SJ*, 1962–64 között, *P. Teleki Béla, SJ*, 1986–88 között, *P. Benkő Antal, SJ*, pedig 1988–92 között voltak spirituálisok ugyanott.

10. FELDKIRCH

Ausztria legnyugatibb és területileg legkisebb tartománya Vorarlberg. 1968 óta önálló egyházmegyét is alkot, amelynek székhelye Feldkirch. Egyházjogilag 1964-ben még Innsbruck és Feldkirch egy egyházmegyét alkottak. Azelőtt pedig a vorarlbergi terület az észak-olaszországi brixeni egyházmegye része volt.

A II. Világháború és az 56-os forradalom óta is viszonylag kevés magyar lakik a vorarlbergi egyházmegyében. Elég szétszórtaan élnek, mivel a tartománynak nincs kiemelkedően nagy, hanem csak több jelentős, de kisebb városa: Bregenz, Feldkirch, Bludenz, stb.

1948-tól *Ft. Dr. Gróh Béla* tevékenykedett Vorarlberg-ben. Az ötvenes évek elején a tartományban dolgozott *Msgr. Valentiny Géza* is, de ő főidőben osztrák lelkipásztori szolgálatban állt. 1956-ban mintegy kétezer magyar menekült érkezett Vorarlberg-be, és velük jött *Msgr. Anisich Jenő* (1915–), kalocsai egyházmegyes pap, aki Bregenz-ben telepedett le. Ő lett a feldkirchi egyházmegye hivatalos magyar lelkésze egészen a magyar „rendszer váltásig”, amikor is visszatért Magyarországra.

Vorarlbergben élt még *P. Németh József, SJ*, aki a feldkirchi jezsuita gimnáziumban tanított, majd ennek igazgatója is lett. P. Németh mint fiatal pap az 1956–57-es tanévben a Karintiában fekvő Sankt Andrä városkában végezte a jezsuitáknál előírt harmadik próbaidőt, és ennek során 1957 tavaszát Bécsben töltötte, ahol főleg a menekült magyar egyetemistákkal foglalkozott. 1962–67, és 1969–80 között élt és dolgozott Feldkirchben, ahol ő tartotta a vasárnapi szentmiséket a magyaroknak.

Msgr. Valentiny Géza, bár 1972-től Bécsben dolgozott, mégis rendszeresen felkereste a feldkirchi egyházmegye magyar katolikusait. Ennek a feladatnak még inkább igyekszik eleget tenni, miután *Msgr. Anisich Jenő* hazaköltözött.

SZAKTERÜLETEK

11. PÁZMÁNEUM

A Pázmáneum papnevelő intézet fontos szerepet töltött be nemcsak a a bécsi magyarság, hanem az egész magyar egyház életében. Az intézetet Pázmány Péter esztergomi bíboros érsek alapította 1623-ban. Volt növendékei közül több mint száz püspök lett Magyarországon, sokan pedig tanárok, nevelők voltak az egyházmegyei papnevelő inbtézetekben.

A Pázmáneum felügyelete az esztergomi érsekség jogköréhez tartozott, jóllehet az intézet területileg Magyarországon kívül feküdt. Jogi helyzetével közvetlenül a II. Világháború után nem foglalkoztak, de ez a helyzet bizonytalanná vált, miután Magyarországon a kommunista párt vette át a hatalmat. Ft. Dr. Leopold Antal rektor „attól tartott, hogy a magyar kormány a határon kívül eső egyházi javakat is államosítani fogja, köztük az intézetet”. Ezért a Szentszék jogilag rendezte a Pázmáneum ügyét. „1953. febr. 14-én kelt rendelete alapján – tekintettel a Magyarországon lévő helyzetre –, a Pázmány kollégium alapítvány felügyeletét a bécsi érsekre bízta, és visszavonásig kizárólagos jogot biztosított számára. Ettől az időponttól kezdődően tehát az esztergomi érsek joga szünetelt 2001. december 29. ig”.

A II. Világháború alatt az épület nem szenvedett jelentős kárt. Miután Hitler Németországhoz csatolta Ausztriát és kitért a háború, a növendékek száma egyre csökkent. Az 1944–45-ös tanévben a hallgatók száma 3-ra zsugorodott. A háború utolsó évében „a rektor menekült papok segítségével pasztorálta a katonákat, a magyar papok névsorát kifüggesztették a templomokban is. 1944 augusztusától az intézet pincéjében mintegy kétszázan – a konzuli akadémiái hadikórház sebesültjei és a környékbeli lakók – zsúfolódtak össze”. Az orosz megszállás „rövid ideig tartott, a megszálló katonák tiszteletben tartották az intézetet egyház jellege miatt, de voltak orosz lakói is a háznak. Egy szovjet katona hozta hírért Serédi Jusztinián hercegeprimás halálának. Az orosz tisztek végül elküldték a házból a katonákat, majd a magyar katonák is távoztak”.

Rektorok a Pázmáneumban:

- 1934–46 között: Ft. Dr. Záborszky István spirituális volt az intézet megbízott rektora.
 1946–71: Ft. Dr. Leopold Antal volt a rektor.
 1971–87: Ft. Dr. Gianone Egon volt a rektor, aki 1940-től az intézet ökonómusa volt, sőt Dr. Leopold betegsége alatt vicerektor is.
 1987–90: Ft. Dr. Liptay György rektor.
 1990–2002: Msgr. Veres Árpád, egri főegyházmegyes c. kanonok volt rektor.
 2002–2010: Msgr. Dr. Csordás Eörs Mária a rektor.
 2010–: Ft. Varga János

Spirituálisok voltak: Ft. Dr. Ádám György (1949–51), Dr. Nádor Ferenc (1951–55), Dr. Ammon Raymond (1955–58), P. Dr. Cser-Palkovits István, SJ, (1959–61), Ft. Dr. Tóth József (1961–70). Dr. Tóth ténylegesen csak 1964-ig tölthette be ezt a feladatot, mivel abban az évben végzett a Pázmáneum hivatalosan utolsó papnövendéke, Ft. Fejős Ottó, a későbbi müncheni lelkész. 1976-ban Msgr. Richter Aladár kapott spirituális kinevezést, mivel néhány papnak készülõ fiatalember élt az intézetben. Msgr. Richter megbízatását a mai napi nem vonták vissza, jóllehet ő maga a burgenlandi egyházmegye kereteiben tevékenykedett.

A II. Világháború után a növendékek száma fokozatosan gyarapodott, és 1950-ben elérte a 20 főt. Utána ismét csökkenni kezdett: 1955–56-ban már csak 5 növendék tartózkodott ott. Az 56-os szabadságharc leverése után mintegy 100 menekült pap kereste fel az intézetet, valamint 20 teológus kispap. Mindkét csoportból azonban csak néhányan maradtak tartósan. A növendékek száma a nem magyar területekről érkezett, de magyar nemzetiségű növendékekkel együtt 1959-ben 19 főre emelkedett. 1964 után azonban már nem maradt magyar kispap a Pázmáneumban, kivéve az 1987–88-as tanévet, amikor Dr. Pintér Gábor mint diakónus töltött egy évet a Pázmáneumban, ahol egyúttal prefektus és ökonómus is volt. 1990 után néhány magyarországi, illetve erdélyi fiatal magyar pap töltött egy-két félévet a Pázmáneumban, hogy elkészítse diplomamunkáját.

1964 utána Pázmáneum előjárói és volt növendékei részben más országba költöztek, részben pedig a bécsi, illetve burgenlandi egyházmegye szolgálatába álltak, de alkalmilag továbbra is kiségtettek/kiségtének a magyar lelkipásztorkodásban. E tekintetben meg kell említeni *Ft. Dr. Czombál Lajos*, *Ft. Dr. Denk Félix Iván*, *Ft. Dr. Geosits István*, *Ft. Hortobágyi Lajos*, *Ft. Dr. Rác Imre*, *Msgr. Richter Aladár*, *Ft. Dr. Sobotka Rudolf*, *Ft. Virágh Imre*, *Msgr. Valentiny Géza*, és *Ft. Üрге Alajos* volt növendékek nevét.

A Pázmáneum azáltal is jelentős helyet foglalt és foglal el a bécsi magyar lelkipásztorkodás terén, hogy épületében állandó jelleggel helyet kapott az *Opus Mystici Corporis* kiadó, (P. Török Jenő, SchP, P. Kozma György, SJ, Ft. Dr. Liptay György közreműködésével), valamint az *Europäischer Hilfsfond* irodája (Msgr. Valentiny Géza vezetésével). Kápolnájában pedig 1973 óta minden szombat este magyar nyelvű szentmise van. Az épület alagsorában hetente kétszer tart összejövetelt a Széchenyi István cserkészcsapat. A magyar lelkészség Liszt Ferenc énekkara szintén a Pázmáneumban tartja énekpróbáit, valamint itt jönnek össze a Pax Romana és a Keresztény Családok Egyesületének tagjai is.

Jelentős tény volt, hogy *Mindszenty József* bíboros hercegrímás 1971. október 23-tól 1975. május 6-ig a Pázmáneum lakója volt. Ebben az időben közvetlen munkatársai *Ft. Dr. Vecsei József* és *Msgr. Mészáros Tibor* voltak. A hercegrímás bécsi tartózkodás alatt nemcsak érdeklődéssel kísérte a bécsi magyar lelkipásztorok munkáját, hanem maga is részt vett – pl. 1972-ben – az ausztriai magyar papok rekollekcióján, több ízben bérmlált a Pázmáneum kápolnájában, és terveket dolgozott ki, hogy a Pázmáneumban újra elinduljon a külföldön élő magyar fiatalok közötti toborzás eredményeként papságra készülők nevelése. Halála megakadályozta, hogy ez utóbbi terveit megvalósíthassa.

12. SAJTÓ-APOSTOLKODÁS

Az ausztriai magyar menekültek lelkészei és munkatársai 1945 után számos kiadványt igyekeztek erősíteni és elmélyíteni híveik hitét és lelki életét. A következő sorokban azokat a kiadókat vagy szerzőket említjük meg, akik apostolkodásuk egyik fontos eszközének tekintették a sajtót, és ezért rendszeresen foglalkoztak evvel az apostolkodással, vagy legalább több munkát jelntettek meg. Felsorolásuk tehát nem nyújt teljes képet az ausztriai magyar menekültek között történt sajtóapostolkodásról.

Első magyar kiadványnak tekinthető a *Vasárnapi Levél*, amelyet kéthetente *P. Dittrich Imre*, *C. Op.*, (1901–87), kalazancianus atya jelentetett meg Klagenfurtban röviddel a 2. Világháború befejezése után. Ő lett a *Magyar Papi Egység* első számainak a kiadója is, valamint ő adta ki 1958-ban *P. Jávor Egon*, *OSB*, *Magyar Imakönyv*-ét.

Az ausztriai sajtóapostolkodás legjelentősebb személye *P. Dr. Török Jenő, SchP*, (1908–83), piarista atya volt. 1958-ban P. Török Bécsben, az Osztrák Lelkipásztori Intézetben „Pastorale Ungarnhilfe” (Magyar Lelkipásztori Segítség) címen magyar szakosztályt létesített, és a Herder könyvkiadó támogatásával életre hívta az *Opus Mystici Corporis* (OMC) kiadót. A Magyar Papi Egység folyóirat 58-számának (1983. Péter-Pál) 94–95. oldalain hosszabb nekrológot olvashatunk P. Dr. Török Jenőről. Eszerint P. Török piarista az 56-os forradalom után került ki Ausztriába. Már otthon, az iskolák államosítása után igen aktív szerepet töltött be a Katolikus Akció ifjúsági szervezetének rendezvényeiben: Szt. Gellért könyvtár, lelkigyakorlatok adása, stb, s emiatt fogságban is volt. az OMC első kiadványai fordítások voltak, illetve a Magyarországon megjelent hittankönyvek és népszerűsítő írások, valamint lelki olvasmányok kiadása, terjesztése. P. Török 1957-ben felkereste Párizsban a Cerf kiadó vezetőit, és tanácsukra került sor több francia kiadvány fordítására. 1965-ig részt vállalt a bécsi pasztorációban, mint a piaristák Szt. Tekle templomának káplánja. Főleg a család-pasztoráció érdekelte. Utána a bécsi egyházmegye átvette P. Törököt, aki a Familienwerk-ben vállalt munkát, hogy a kötött plébánia keret helyett hatékonyabban szentelhesse magát család-pasztorációs és kiadói munkájának. Ezirányú tevékenységének fő gyümölcsei között kiemelkedik az *Életre szólóan szeretni* c. kiadvány. Jelentős még *A papi szolgálat* c. kötet, valamint Ratzinger bíboros *A keresztény hit* c. tanulmányának magyarra fordítása.

P. Török Jenő jelen lehetett a 2. Vatikáni Zsinat 3. és 4. ülészakaszán, ahol kapcsolatba került a magyar püspöki karral. Általuk, és Dr. Franz König bécsi bíboros, és Dr. László István kismartoni püspök közreműködése által, valamint a meginduló turizmus révén könyvei szabadabb utat kaptak Magyarország felé is, és igen fontos hézagpótló szerepet töltöttek be. – Az utolsó tíz évben munkája kiterjedélyesedett – írja Tatár Margit angolkisasszony nővér, a nekrológ szerzője, aki éveken keresztül Török atya hű és tevékeny munkatársa volt. Az OMC összes kiadványainak száma 121. Nem egy kiadványuk 6-8.000 példányban jelent meg. P. Török könyveinek irányvonalát kezdettől látta, és mindvégig szem előtt tartotta. Szempontjai a következők voltak: 1) – A hitbeli ismeretek és a lelkeség elmélyítése. – 2) – Szentírásolvasás és bibliamagyarázat. – 3) – Jegyesség, házasság, család és nevelés. – 4) – Krisztus papja tegnap, ma és holnap. – 5) – Távol állóknak szánt dialógus jegyében írt könyvek. – Az OMC kiadó 25 éves jubileumát P. Török még megünnepelhetette, amelynek zárószavában azt mondta: „Hivatásomat nem hagytam abba, attól Isten fog elszólítani”. Fél év sem telt, amikor az Úr magához hívta.

Az OMC vezetését 1984-ben *Ft. Dr. Liptay György* vette át, aki 1979-ben hagyta el Magyarországot, és a bécsi egyházmegyében vállalta egy kisebb plébánia vezetését, hogy kiadói munkáját zavartalanul végezhesse. Dr. Liptay 1989-ben a bécsi Pázmáneum rektora lett, majd a felszabadulás után, 1990-ben hazatért Magyarországra. Kiadói munkájában az OMC-nél 1984 októberétől 1988 júliusáig *P. Dr. Kozma György, SJ*, segítette, aki 1990-ben Innsbruckban halt meg. *Msgr. Dr. Pintér Gábor* – akkor még diakónus – 1988–89-ban volt az OMC munkatársa. Az OMC kiadói munkájának fontosságáról tanúskodik az a tény, hogy a kiadást átvették és folytatták a felszabadulás után is.

A Magyar Papi Egység a *Szolgálat* folyóirat mellékleteként több mint 60 könyvet adott ki az eisenstadti Prugg Verlag közreműködésével. Könyvei közül 1990 után többet újból kiadtak Budapesten.

A bécsi *Magyar Egyházzociológiai Intézet* (UKI) kiadványai: könyvei és tanulmányai által főleg német nyelven ismertette az nyugati világgal a magyar vallási helyzetet. A Nemzetközi Egyházzociológiai Intézet (CARES) igazgatója 1957-ben megegyezett

P. Dr. Morel Gyula, SJ, atyával, hogy felállítanak egy magyar szekciót Bécsben, hogy figyelemmel kísérje a magyarországi kommunista kormány vallásellenes intézkedéseit. 1958-ban ez a szekció önálló Intézetévé vált, mint Magyar Egyház-szociológiai Intézet (UKI). Elnöke DDr. László István kismartoni/eisenstadti püspök lett, bécsi főmunkatárs pedig 1962 óta *P. Dr. András Imre, SJ*, aki két munkatárssal dolgozott szerény körülmények között. Az Intézet 24 könyvet adott ki. Több kiadványa is volt: „*UKI Berichte über Ungarn*”, később az „*UKI Pressedienst*”, és a „*HIS Press Service*”, stb., a magyarországi egyházak helyzetéről.

1966-ban, Bécsben, a Gloria Kulturverein-nél jelent meg *Ft. Lakos Endre* (1919–1969) *Útkeresés* c. 207 oldalas inkább apologetikus, fundamentális teológia jellegű, főleg kereső fiataloknak szóló munkája. Lakos atya még két könyvet adott ki.

Ft. Schermann Rudolf (1932–) szintén a menekült magyar fiatalság számára adott ki több könyvet. Ezek közül a legismertebb *A párttitkárok által holtak hazudott Isten*, amely az OMC kiadásában jelent meg.

13. MAGYAR PAPI EGYSÉG – SZOLGÁLAT (1955–1990)

A II. Világháború végén sok pap, papnövendék és szerzetes – főleg mint a katonai egységekhez beosztott táborigazgató lelkész vagy betegápoló – sodródott ki Ausztriába. Hazánk nyugati részeiből több szerzetes nővér csatlakozott a menekültekhez a szovjet csapatok elől. Nagy részük hamarosan visszatért Magyarországra. A negyvenes évek végén azonban egyre érezhetőbbé vált a kommunista rezsim egyházellenes magatartása, amely Mindszenty József bíboros, esztergomi primás-érsek elítélésben érte el egyik csúcspontját, jóllehet már ezelőtt is sok buzgó, főleg fiatalokkal foglalkozó papot zaklattak, internáltak, vetettek börtönbe a kommunisták, és egyre nyilvánvalóbbá lett a szerzetesrendek működésének akadályozása. Így egyes rendek igyekeztek külföldre menekíteni fiatal tagjaikat, hogy ott folytathassák tanulmányaikat. Ezért az ötvenes évek elején ismét megnőtt a Nyugat-Európában, főként pedig az Ausztriában élő magyar papok, szerzetesek és szerzetes nővérek száma.

Ha anyagilag nem szűkölködtek is, lelki igényeik gyakran maradtak kielégítetlenül. Jórésztük nem tudta annyira megtanulni a befogadó ország nyelvét, hogy haszonnal olvashassa az ott megjelent lelkesítő könyveket, és nehezen illeszkedett be a helyi egyházmegyei papság és szerzetesközösségek életébe, főleg akkor, ha hivatalos beosztása szerint a magyar menekültek lelkipásztorként működött. Felmerült a *Magyar Papi Egység* gondolata. Az alapot *P. Hunya Dániel, SJ*, a szegedi egyházmegye spirituálisának törekvése szolgálta. Ő már a harmincas években szorgalmazta a papok lelki elmélyülését egymás kölcsönös segítése által, és életre hívta a *Papi Lelkiség* folyóiratot, aminek a keretében – 1942-ben – elindult a papnövendékeket tömörítő *Kisap Egység* mozgalom.

Az ausztriai magyar papok közül főként *P. Öry Miklós, SJ* (1909–84), 1954 őszétől innsbrucki tanársegéd, és *Ft. Marosi László* (1913–81), a Spittal an der Drau-i légerőlelkész értékelte a Papi Lelkiség szellemét, mivel Szegeden személyesen is megtapasztalták P. Hunya tevékenységének jelentőségét. Kezdeményezésükre 1955. dec. 14-én 16 Ausztriában élő magyar pap vett részt a „*Papi Egység*” napon. Írásban még 8 magyar pap közölte csatlakozását, jelezve, hogy egyéb elfoglaltság miatt nem tud személyesen részt venni a találkozón.

P. Öry előadásában vázolta a Papi Egység fontosságát, kegyelmi alapjait és megvalósulásának formáit. A jelenlevők sürgették, hogy az egymásért végzett napi ima mellett negyedévenként jöjjenek össze az ausztriai magyar papok a testvéri szeretet ápolására és a magyar lelkipásztorkodás problémáinak megbeszélésére, valamint időnként adjanak ki egységüket és lelki elmélyülésüket segítő körlevelet. Ez utóbbi stenciles sokszorosítását *P. Dittrich Imre, C. Op.*, kalazancianus atya, klagenfurti magyar lelkész vállalta, aki a havonta megjelenő „*Vasárnapi Levél*” kiadványával addig is foglalkozott magyar vallásos irodalom terjesztésével. Ő maradt a kiadó 1959-ig, amikor betegsége következtében elhelyezték Klagenfurtból. Az első papi találkozót 1956. márc. 7-re hirdették meg Bécsbe. A „*Magyar Papi Egység*” (MPE) első száma pedig P. Öry innsbrucki előadását tartalmazta.

Az 56-os forradalom leverése után hirtelen megnőtt Ausztriában a magyar papok és szerzetesek száma. A Magyar Papi Egységnek 1959-ig – több-kevesebb rendszerességgel, de még mindig csak stenciles sokszorosítással – 9 száma jelent meg. Az utóbbi 90 oldalra terjedt és hozzákapcsolódott a „*Kispap Egység*” című melléklet, közölve, hogy Prohászka-számukat már közel 600 paptestvér kezébe adhatták. 1959-ben az innsbrucki magyar kispap-találkozón 21-en vettek részt. 1960-ban pedig, a bécsi magyar papi rekollekció 34 pap testvér volt jelen.

1960-tól a MPE nyomtatott formát kapott, és negyedévenként jelent meg. A kiadvány az 56-os forradalom után a világ minden tájára szétszóródott magyar papok, szerzetesek, szerzetesnők és komolyabb lelkiéletet élő világiak számára nélkülözhetetlen folyóirattá vált. Szerkesztője *P. Öry Miklós, SJ*, volt: 1958-tól a klagenfurti papnevelő intézet dogmatika tanára. A hamarosan 2.000 példányra rúgó MPE kiadási feladatait *Ft. Marosi László*, spittali magyar lelkész vállalta. A kiadással járó nyomdai és postaköltségeket a külföldön élő magyar papok hozzájárulásaikkal fedezték. Az évek során az Ostpriersterhilfe segélyszerv egyre jobban támogatta a kiadványt.

Többen érdeklődtek a folyóirat iránt Magyarországon is, mivel otthon magyar lelki-ségi kiadványt nem engedélyezett a kommunista rezsim. Cserháti József pécsi püspök elérte a magyarországi Állami Egyházügyi Hivatalnál, hogy ha a MPE megváltoztatja nevét és kihagyja a magyarországi vallási helyzetet ismertető rovatát, akkor a kormány eltűri, hogy a Magyarországon élő papok és szerzetesek is megkaphassák a folyóiratot, ha kérik a kiadótól. Ezért 1969-től a folyóirat a „*Szolgálat*” címet vette fel, amit megtartott 1990 végéig. 1971-től a folyóirat az Ausztriában hivatalosan is bejegyzett *Unio Cleri Hungarici* (Magyar Papi Egység) Társulat kiadványa. A fenntartó-társulat (Trägerverein) elnökségét DDr. László István, kismartoni (eisenstadti) megyéspüspök vállalta. Egyre több Magyarországon élő pap, szerzetes és szerzetes nővér, sőt világi hívő is kérte a folyóiratot. Így a nyolcvanas években a Szolgálat már 5.000 példányban jelent meg. 1972-től a kiadónak csaknem minden számhoz sikerült egy teológiai vagy lelkiséget érintő ajándékkönyvet csatolni, ami főleg a magyarországi olvasók számára volt döntő jelentőségű, mivel a magyar kommunista rezsim még mindig korlátozta a vallásos könyvek otthoni kiadását.

A Magyar Papi Egység által 1955-ben elfogadott ajánlatoknak megfelelően az ausztriai magyar papok kezdetben évente tartottak lelkigyakorlatokat. A 2. Vatikáni Zsinat befejezése után a lelkigyakorlatok helyét minden második évben teológiai továbbképző kurzus foglalta el. Így pl. 1970. aug. 17-21 között Innsbruckban jöttek össze „Zsinati teológiai kurzusra”. Mind a lelkigyakorlatokon, mind pedig a teológiai továbbképző kurzusokon szép számmal vettek részt Nyugat-Európa egyéb országainak magyar lelkipásztorai is. A hatvanas években még több helyen, de az ausztriai magyar papok számának

csökkenésével később is évente legalább egyszer, a nagybójt folyamán Bécsben megtartották a rekollekciót.

Az 1980-ban elhunyt Ft. Marosi László helyét, mint a Szolgálat kiadója, előbb *Ft. Dr. Rácz Imre*, az eisenstadti tanítóképző főiskola igazgatója foglalta el. Később pedig *Ft. Hegyi György*, spittali, majd 1986-tól bécsi magyar lelkész látta el ezt a feladatot. 1984-ben elhunyt P. Öry Miklós, SJ, aki helyett 1984–88 között *P. Benkő Antal*, SJ, 1989-ben *P. Teleki Béla*, SJ, 1990-ben pedig P. Nagy Ferenc, SJ, volt a Szolgálat szerkesztője. 1986-ban *P. Hevenesi János*, SJ, társ-szerkesztőként működött.

Sem az Unio Cleri Hungarici társulat, sem a Magyar Papi Egység, illetve Szolgálat folyóirat nem rendelkezett anyagi javakkal vagy biztos évi bevétellel. Ft. Marosi László, P. Öry Miklós, SJ, később pedig P. Benkő Antal, SJ, P. Teleki Béla, SJ, és Ft. Hegyi György kisegítettek az osztrák lelkipásztorkodásban, és így személyesen megkapták az illetékes helyi egyházmegyéktől a papoknak járó anyagi támogatást. A szolgálatnak 1970 óta egy teljes állású, 1986 után egy teljes és egy félállású titkára volt. Az ő illetményüket, valamint a nyomda- és posta-költségek nagy részét továbbra is az Ostpriesterhilfe évi adománya fedezte. László püspök úr közbenjárására valamelyes évi támogatást nyújtott az Osztrák Püspöki Kar és a kismartoni egyházmegye is. A klagenfurti püspökség sem szűkölködött támogatásával. A fenntartáshoz szükséges többi összeget évente kellett összekoldulni, ami – Isten különös jószágának köszönhetően – több évtizeden keresztül sikerült. A Gondviselés külön adománya volt, hogy 1970-től 1984 szeptemberében bekövetkezett haláláig, a titkári teendőket *Dr. Kardos Klára* tanárnő látta el. Ő nemcsak hihetetlen energiával és rendkívüli tehetségével készítette elő a kiadványokat, fordította, sőt írta a könyveket, hanem fizetésének felét rendszeresen visszaadva lehetővé tette számos melléklet-könyv megjelenését.

A Szolgálat folyóirat a magyarországi rendszerváltás után (1990) ismét nevet és bizonyos fokig újból profilt változtatott, és *Távlatok* címen immár Magyarországon jelenik meg *P. Szabó Ferenc*, SJ, és *P. Nagy Ferenc*, SJ, szerkesztésében.

14. MAGYAR ISKOLÁK AUSZTRIÁBAN

Az egyházközségekről készült beszámolókbán már kitértünk a fiatalok közötti lelkipásztorkodás néhány pontjára, pl. a cserkészcsapatok működésére. Jelen fejezetünkben azoknak a lelkipásztoroknak munkáit soroljuk fel, akik az egyházközségtől többé-kevésbé független intézményekben, iskolákban, otthonokban tevékenykedtek, vagy más rendkívülinek tekinthető körülmények között.

1945 és 1956 között egyetlen helyen, *Innsbruckban* folyt katolikus vezetés alatt működő rendszeres iskolai oktatás. Már 1945-ben, *Dr. Girsik Géza*, egykori budapesti gimnáziumi igazgató vezetésével elkezdődött a magyar iskola, három fokozattal: elemi iskola, polgári iskola, és gimnázium. A helyszín sokszor változott. A felügyeletet az első években az innsbrucki katolikus lelkipásztor iskolabizottsága látta el. 1949 februárjában egy tanár kivételével maga az igazgató is kivándorolt. Ebben a helyzetben átmenetileg *Ft. Dr. Jaszovszky József* püspöki tanácsos vette át az igazgató szerepét. A tanításról pedig a budapesti Margit Intézet nővérei gondoskodtak.

A Margit Intézet nővérei 1948-ban, az iskolák államosítása után menekültek ki Ausztriába. Az 1949–50-es tanév végén azonban Ft. Jaszovszky is kivándorolt. Ekkor Ft. Dr. Zágón József, mint a menekült magyarok Rómából megbízott vizitátora lépett közbe, és

Romhányi Árpádot neveztek ki igazgatónak, a felügyelőbizottság elnökének pedig *Mmgr. Dr. Gröh Béla*, vorarlbergi. innsbrucki magyar lelkész. A diákok száma egyre csökkent, mivel sokan kivándoroltak, felnőttek lettek, vagy nem tanultak tovább. AZ 1956–57-es tanév elején már csak 19 magyar diák volt Innsbruckban. Ekkor jogi nehézségek is fel léptek, mivel a francia megszálló csapatok kivonultak, és figyelembe kellett venni az iskolák működtetésére vonatkozó osztrák törvényeket. Ennek ellenére – főleg a katolikus iskolák államosítása után Ausztriába szökött „*Megváltós Nővérek*” jelenléte következtében – fennmaradt az intézmény. 1956-ig „összesen 682 diák látogatta az iskolát, ezek közül 68 elemi iskolába, 37 a polgári iskolába, 577 pedig a gimnáziumba járt. 673 bizonyítványt állítottak ki, és 188-an tettek érettségit”.

Az 1956-os forradalommal a helyzet gyökeresen megváltozott. A forradalom leverése után az Ausztriába menekült magyarok számát 180-210.000-re becsülik. Nagy részük fiatal volt. „Egy 1957. febr. 1-i felmérés szerint a menekültek kerekén 60 %-a fiatalabb volt 30 évnél, több mint 6 %-a még 14 éves sem. Más adatok szerint a 64.934 regisztrált menekültből 25.553 volt gyermek, illetve fiatalkorú. 3.046, azaz 7,87 % bizonyult diáknak és középiskolásnak”. „A magyar menekültekkel foglalkozó osztrák Miniszteri Osztály 1957 májusában kiadott ismertetése szerint 3.665 14–18 év közötti fiatal volt, – 2.494 fiú és 1.171 lány. Ugyanabban az évben az október 28-i adatok szerint 1.438 fiatal volt 15–18 év között”. Az európai országokba való átköltözés vagy a tengerentúli kivándorlás lehetőségét a menekültek nagy része kihasználta, „de így is 1959 júniusában még 11.471 magyar menekült tartózkodott Ausztriában”.

A fiatal magyar menekültek gondozásában kezdettől fogva jelentős szerepet játszottak a forradalom alatt már az Ausztriában tartózkodó magyar katolikus lelkészek, illetve azok a fiatal papok és szerzetesnővérek, akik azokban a hetekben hagyták el Magyarországot.

A bécsi Karitászt magyar képviselője, *Ft. Dr. Demel Iván* rendkívüli intézkedéseket tudott megvalósítani. A Bécsi Karitászt segítségével rövidesen a levett magyar forradalom után *St. Ägyd am Neuwalde* (Alsó-Ausztria) és *Unterdellach am Wörthersee* (Karintia) helységeken két átmeneti iskolát sikerült felállítani, ahol átiskolázási, illetve érettségire való felkészülési lehetőséget nyújtottak a menekült fiataloknak 1957 tavaszán. Bécsben ugyanis nem volt külön magyar iskola, fontos volt tehát, hogy felkészítsék a magyar fiatalokat arra, hogy ősszel német nyelven folytathassák a tanulást. *St. Ägyd*-ben 95 fiatal tanult, egy részük Bécsben, másik része más magyar intézményekben továbbtanult. *Unterdellach*-ban pedig 31 diák sikeresen leérettségizett.

A fiatal menekültekkel együtt érkezett magyar papok közül ki kell emelni *Ft. Lakos Endre* szegedi egyházmegyes pap nevét, aki – a francia hatóságok, az Innsbrucki Francia Intézet és a tiroli hatóságok segítségével – már 1956 decemberében megnyithatta a szintén ideiglenesen tervezett *Magyar Gimnáziumot a Felső Tiroli Grän*-ben. Lakos atya „amikor Ausztriába sodródott... arra a munkára fekszik rá, amely mindig eleme volt: a magyar ifjúság nevelése. Innsbrucktól nem messze, a tiroli havasokban, Grän-ben, 1.600 m magasságban szervezője a magyar gimnáziumnak... Egyszerű gépével kis lapot is indít „*Hitel*” címen. Munkatársai diákjai... A gráni iskola megszűnése után a magyar egyetemisták lelkésze Bécsben”. Grän-ben 92 diák tanult. Ezek közül 1957 nyarán 36-an sikerrel érettségiztek, 18-an Innsbruckban, 34-en pedig Wisenhofen-ben folytatták a tanulást.

A *wisenhofeni iskola* szintén Tirolban volt, és az 1957–58-as tanévben működött norvég anyagi támogatással. Itt 90 diák érettségizett. *Ft. Mikes Ferenc* volt a katolikus lelkész és hittanár.

Felső-Ausztriában, *Kammer am Attersee* helyiségben *Ft. Mácsady István*, welsi magyar lelkész kezdeményezésére és vezetésével magyar reálgimnázium és kollégium működött 1958 nyaráig. Fenntartásáról több nemzetközi segélyszerv, köztük a Caritas Internationalis és az Ostpriesterhilfe gondoskodott. *P. Sümegh Lothár, OSB*, volt az igazgató, aki a forradalom első napjaiban lépte át a határt, hogy segítsen a hazafelé irányuló segélyakciókban, de a forradalom leverése miatt már nem tudott visszatérni Magyarországra. A hittanár *Ft. Dr. Cserjés Sándor* volt. Egy ideig *Ft. Laczkovits József* is volt hitoktató. 1958-ban 93 diák készült itt az érettségire.

A Tirolhoz tartozó Lienz város közelében fekszik *Bad Iselberg*, ahol 1957 tavaszán mintegy 200 magyar fiatal (kb. fele fiú, fele lány) kapott helyet a holland segítséggel egy egykori üdülőhotelben berendezett és fenntartott, és ezért „*Königin Juliana Schule – Magyar Reálgimnázium*” nevű iskolában és a hozzá tartozó kollégiumban, amelyek 1960 nyaráig működtek. Az iskola első diákjai elsősorban a magyar forradalom leverése után alig pár hónappal a *Felső-Ausztriai Obertraum*-ban felállított magyar iskolából jöttek. Ezzel az iskolával kapcsolatban írja Deák Ernő: „Egy fiatal, Magyarországról 1948-ban Olaszországba emigrált szaléziánus atya, *P. Szőke János, SDB*, éppen Ausztriában tartózkodott, amikor megkezdődött a menekültek áradata. Azonnal az ifjúság gondozására szentelte magát. Elsősorban a Traiskirchen-i menekült-táborba ment, és gyerekeket, fiatalokat gyűjtött maga köré, akik iskolai tanulmányaikat akarták befejezni. Így vált lehetővé, hogy az osztrák közoktatási minisztérium irányításával megvalósulhatott egy magyar iskola gondolata, amely Felső-Ausztriában, az obertraumi Szövetség Sportiskolában nyert elhelyezést. Az akkori helyzetben sok függött a spontán és improvizált megoldásoktól. Az az elkötelezettség, amelyet Szőke atya tanúsított a fiatalokkal szemben, tette lehetővé, hogy a tanítás már 1956 novemberében elkezdődhetett... A nov. 16-i tanári konferencia bizalmat szavazott *P. Szőkének*, és egyhangúlag igazgatóvá választotta”. *P. Szőke* csak őszig vezette az iskolát, majd Németországba költözött át, ahol az Ostpriesterhilfe munkatársa lett. (1996-ban visszatért Magyarországra). Bár az iselbergi iskola vezetését egy holland házaspár vette át, *P. Nyers János, SDB*, atya az iskola bezárásáig hitoktató maradt. Ekkor a még a meglévő két osztály diákjai Innsbruckba kerültek át, Nyers atya pedig Grazban lett magyar lelkész.

Az *Innsbrucki Magyar Reálgimnázium* 1956 után új lendületet kapott és 1963-ig működött. Már 1956 decemberében, a Teológiai Kar által rendelkezésre bocsátott tantermekben, 11 osztályban mintegy 300 diák tanulhatott. 1958 szeptemberében szintén 11 osztályban 257 diák kezdhetette meg az új tanévet. A diákok több otthonban nyertek elhelyezést. Már 1957 tavaszán sikerült megvenni a Richard Wagner Strasse 3. sz. alatti villát, ahol mintegy 100 gyermek kapott otthont. A diákok számának csökkenésével később a tanítás is itt történt 1963-ig. „Ennek az internátusnak a vezetését kezdettől fogva *Msgr. Dr. Gróh Béla* vette át. Hála az ő fáradhatatlan segítő tevékenységének és pénzgyűjtéseinek, ez a diák- és egyetemi otthon a mai napig fennmaradhatott. Egyébként az érettségi vizsgákon is *Msgr. Dr. Gróh Béla* volt a bizottság elnöke”. „Az iskola bezárásakor, 1963. július 3-án az iskola 18 évig tartott működéséről az igazgató a következő szavakkal állított mérleget: Mintegy 2.000 diák és diáklány járt ebbe az iskolába – jól-lehet egyesek csak átmenetileg. Az utolsó év érettségizőit nem számítva, 530-an érettségiztek”. Hozzáfűzhetjük, hogy 1963-ban még 23-an érettségiztek. A két alsóbb osztály

diákjainak nagy része a németországi Burg Kastl magyar gimnáziumban folytatta a tanulást. Az innsbrucki gimnáziumban hittanárak voltak: Ft. Dr. Tóth Béla és Ft. Dr. Frank Miklós.

Bécsben nem volt külön magyar gimnázium vagy egyéb középiskola. Itt a menekült gyermekek kezdettől fogva osztrák nyelvű iskolákba jártak, illetve német nyelven kaptak szakmunkás kiképzést. A bácsi Caritas több, eleinte 12, majd összesen 18 Otthont bocsátott ezeknek a menekült magyar fiataloknak a rendelkezésére. A leányotthonok vezetését több esetben magyar nővérek látták el. (Erről később bővebben írunk, ugyancsak bemutattjuk később a fiatal munkások és szakiskolai tanulók lelki-pásztori ellátását).

Mind Grazban, mind Innsbruckban sok egyetemi hallgató volt 1956 után. Ebben az időben csaknem ezer magyar egyetemista tanult Bécsben. Velük P. Cser-Palkovits István, SJ, P. Dr. Török Jenő, SchP, és Ft. Lakos Endre foglalkoztak. „A diákmisék 1958. január 19-ével kezdődtek meg. 1958 márciusában Lakos atya 8 napos konferencia-sorozatot szervezett „Krisztussal vagy Krisztus nélkül” címmel az egyetemi hallgatók számára. Csütörtök estéenként bibliaórát, szombaton délutánonként Akadémia elnevezéssel filozófiai előkészítő előadást tartottak... Vasárnap délután Lakos atya és két lelkészársza kirándult a fiatalokkal”, – olvashatjuk egyik beszámolóban. 1963 után csökkent a bécsi magyar egyetemisták száma is. Így P. Cser-Palkovits és P. Dr. Török Jenő más lelképásztori munkát vállaltak. 1964-ben pedig megrendült Ft. Lakos Endre egészsége. Ezzel meg is szűnt a bécsi magyar egyetemi lelkészség.

Közel ezerre tehető azoknak a száma, akik az 1956-os forradalomban mint fiatal munkások és szakiskolai tanulók vettek részt, illetve mint állami otthonokban felnövekvő fiatalok szakmunkásnak készültek. Ft. Schermann Rudolf, akit 1956 júniusában Magyarországon, a győri egyházmegyében szenteltek pappá, nemcsak a menekültekkel együtt érkezett Ausztriába, hanem ezeknek a fiataloknak lelki gondozása lett fő feladata, – mivel szentelése előtt maga is dolgozott munkásként egy éven át. Bécsben és 5 menekülttáborban mintegy 4 éven át rendszeresen kereste fel ezeket a fiatalokat. Mivel legtöbbjük semmilyen, vagy csak igen gyér vallási, keresztény hitbeli ismerettel rendelkezett, beszélgetéseit, előadásait sokszorosított lapok segítségével mélyítette el, amelyeket később könyv formájában is kiadtak, sőt németre és újjörög nyelvre is lefordítottak „*A párttitkárok által holtnak hazudott Isten*” címén.

A Magyar Papi Egység 1959-ben kiadott 10. számában a 35–36. oldalakon közölt beszámoló szerint főleg a munkáslányok helyzete volt megrázó. „A lányok teljesen elhagyottak. 22 lányt éjszakai munkából kellett összeszedni. Többen öngyilkosságot kíséreltek meg... Egyes helyeken engedélyezték, hogy az ipari tanulóknak hittanórát lehetett tartani. Volt 5 munkás-lelkigyakorlat: kettő fiúknak, egy lányoknak, és két kurzus. Az utolsó kurzuson már csak az elit vett részt... Megjelent a munkásifjak lapja, az *Összefogás*.” Schermann atya még 2 éven át gondját viselte ezeknek a fiataloknak, de mivel közülük is sokan kivándoroltak, vagy már be tudtak illeszkedni az osztrák társadalmi és katolikus életbe, 1962-ben kórházlelkészi, majd pedig plébánosi munkát vállalt a bécsi egyházmegyében.

A munkáslányok nehéz helyzetét vázolja 1958-ban „*Magyar lányok a viharban*” címen a Magyar Papi Egység 6. számában *Wenisch Gabriella* testvér, a Néplányok Jézus Szíve Társaságának tagja. A MPE 7. számában pedig Szűz Mária Társaság tagjai számolnak be a magyar lányokkal végzett munkáikról. Ezek a beszámolók késztetnek arra, hogy legalább pár sorban utaljunk az Ausztriába sodródott magyar szerzetes-nővéreknek a menekült magyarok érdekében végzett munkáira.

15. MAGYAR SZERZETESNŐVÉREK AUSZTRIÁBAN

A magyar szerzetesnővérek kezdettől fogva jelen voltak az emigrációs lelki-pásztorkodásban. Dr. László István püspök, az ausztriai menekült magyarok vizitátora külön is tárgyalt az Ausztriába került magyar szerzetesnők néhány kongregációjának vezetőivel a menekült magyar lányok elhelyezésének, foglalkoztatásának és nevelésének lehetőségeiről. Sok esetben a magyar nővérek közösségeinek csak egy vagy két tagja került ki Ausztriába. Ilyenkor a nővér rendszerint osztrák rendtársai körében tevékenykedett. Mi 4 olyan magyar nővérek közösség munkáira utalunk, amelyek tagjai ugyan osztrák hívek között is dolgoztak, de elsősorban vagy legalább is rendszeresen részt vettek a menekült magyarok lelki gondozásában is.

Amint már az innsbrucki gimnáziummal kapcsolatban említettük, 1948 óta a budai Szt. Margit Intézet menekült nővéreinek fontos szerepük volt abban, hogy a magyar iskola fennmaradjon: mivel ők nem vándoroltak ki, maradt elegendő és képzett magyar nyelvű tanár a városban. A budai Szt. Margit Intézetet az *Isteni Megváltóról Nevezett Nővérek* („a Megváltósok”) rendje tartja fenn. A megváltós nővérek burgenlandi házaiban az 50-es évek elején még sok nővér tudott magyarul. Így fontos szerepet töltöttek be az 56-os menekültek fogadásakor, főként Kismartonban és Nezsiderben. Ez utóbbi házukban november 11-ig, mielőtt a Vöröskereszt bekapcsolódott volna, 9.500 menekült lépte át a zárda kapuját. A nagy tornateremben látták el őket a legszükségesebbel. A kismartoni táborban pedig karácsonykor 1.300 menekült volt. A tábori istentiszteletek előkészítése is a nővérek feladata volt. – A megváltós nővérek 1964-ben, Linz-ben megalapították magyar rendtartományukat, és ezután linzi házukban gyakran szerveztek magyar nyelvű lelkigyakorlatokat az Ausztriában élő, különböző rendekhez tartozó nővérek számára.

A *Jézus Szíve Társaság* (Népleányok) 1956 decemberében Ausztriába menekült 4 tagját László püspök úr már 1957 januárjában a menekültek segítségére osztotta be. A bécsi Caritas menekültszolgálat keretében dolgoztak 1959-ig. 1960 után 1967-ig a bécsi egyházmegye magyar lelkészségéhez tartoztak, ahol különböző feladatokat láttak el. A „Segélyszervek” ismertetésénél még utalni fogunk karitatív munkáikra. Utána egyikük a bécsi Magyar Egyházsociológiai Intézet munkatársa lett (Újvári Júlia), a másik a Caritas Internationalis keretében dolgozott (Wenisch Gabriella), a harmadik pedig a magyar lelkészség cserkészzeit és fiataljait vezette (Padányi Erzsébet). A Népleányok 1990-ben Máriazellben – külföldi segítséggel – megvették egy házat, amelyet zarándokszállásá alakítottak át, és ma is szolgálja a magyar zarándokokat.

A *Szűz Mária Társaság* 3 tagja 1956. november végén hagyta el Magyarországot. Pár nap múlva már a tiroli Solbad-Hall magyar menekülttáborában éltek. A menekültek sorsának rendeződésénél, főként miután megérkezett az amerikai NCWC (katolikus Caritas segélyszerv) segítsége, 1957 januárjában megbízták őket az Innsbruckban felállított leányotthon vezetésével és gondozásával. 1957 szeptembere után, mivel a lányok száma csökkent, csak ketten maradtak Innsbruckban, a harmadik nővér pedig a bécsi leányotthon vezetését vette át, ahol 24, 15–18 éves lány tartózkodott. Egyszersmind őt bízták meg a kórházban fekvő magyar betegek látogatásával, gondozásával is. Ezeket a munkákat 1960 júliusáig végezték, amikor Németországba költöztek, mivel az ausztriai leány menekült-otthonokra már nem volt szükség: a lányok vagy kivándoroltak, vagy egyetemeken, főiskolákon folytatták tanulmányaikat.

A római unióhoz tartozó *Orsolya Rend* (orsolyiták) mintegy 30 tagja került ki Ausztriába: részben mindjárt a szerzetes iskolák államosítása után, részben pedig 1956-ban.

Előljáróik intézkedésére fő munkájuk az osztrák orsolyita iskolákban folyó tanítás és segítség lett. De legalábbis Salzburgban és Klagenfurtban az orsolyita nővérek szervezték meg a magyaroknak tartott szentmisék és ünnepek énekeit, olvasmányait, és gondoskodtak a szentmisék utáni agapékról, baráti találkozások programjairól.

16. KATOLIKUS MAGYAR SEGÉLYSZERVEK

Az ausztriai magyar főlelkészeknél említettük, hogy *Msrgr. Dr. Demel Iván* úgy került Ausztriába, hogy Mindszenty József hercegrímás megbízásából nyugati segélyakciókat szervezett a II. Világháború alatt elszegényedett magyarok számára. Végül is, a politikai fordulatok következtében Msrgr. Demel nem mehetett haza.

1956 novemberében a budapesti Akció Catholica akkori elnökének, Endrey Mihály püspöknek kísérőjeként utazott Bécsbe *P. Paulay Imre Károly, O. Praem.*, (1907–1971) atya, hogy egy-két hétig segítse szervezni a külföldi segélyek Magyarországra juttatását. Az egy-két hétből több hónapi munka lett, és Paulai atya is külföldön ragadt. Szívós és sok akadályt leküzdő munkával sikerült neki intézményesíteni a külföldi segítőkézséget. Így született meg a *Caritas Internationalis – Delegation Wien* néven működő nemzetközi bécsi Caritas-szerv, aminek Paulai atya lett a vezetője, s amely az egyetemes Egyház nevében hivatalosan szervezte a Caritas-munkát a kelet-európai országok, elsősorban Magyarország felé. Ez a Caritas-szerv 1970 januárjától *Katholisches Hilfswerk – Büro Wien* név alatt folytatta munkáját. Paulai atya még részt vett azokon a tárgyalásokon, amelyek értelmében a „Katholisches Hilfswerk – Büro Rom” és a „Katholisches Hilfswerk – Büro Wien”, valamint az osztrák püspöki karnak „Europäischer Hilfsfonds Österreichs” néven már évek óta működő külföldi Caritas-szerve 1972. jan. 1-től kezdve „Europäischer Hilfsfond” néven egyesült. Az „Europäischer Hilfsfond” vezetése már Paulai atya utódjára, *Msrgr. Valentiny Gézára* (1927–2011) hárult, aki ezt a feladatot az intézmény fennállásáig töltötte be.

Mind a Caritas Internationalis, mind pedig az Europäischer Hilfsfond tevékenységének súlypontja a kelet-európai országok, és első helyen Magyarország egyházmegyéinek segítségére helyeződött. Célkitűzésüknek megfelelően azonban igen gyakran tudtak segíteni az Ausztriában élő magyar egyházi közösségeknek és szervezeteknek is. Ennek értelmében szervezte és nyitotta meg Paulai atya 1958. dec. 22-én, Alsó-Ausztria *Horn városában a Magyar Katolikus Otthont*. Az Otthonnak hármas célja volt: lelkigyakorlatok, világnézeti kurzusok és üdülések szervezése. Az Otthon 3 évig működött. A mindennapi élet irányítását a Jézus Szíve Népleányok biztosították, *Wenisch Gabriella* testvér vezetésével, az anyagi feltételekről pedig Paulai atya gondoskodott. A három év alatt 43 lelkigyakorlaton 530-an vettek részt, a 40 világnézeti kurzuson 674-en, és a 30 kéthetes családi üdülésen 626-an. Többek között P. Morel Gyula, SJ, P. Dr. Békés Gellért, OSB, Ft. Lakos Andre és Ft. Schermann Rudolf vezettek lelkigyakorlatokat az Otthonban. A világnézeti kurzusok fő előadói szintén Ft. Lakos Andre és Ft. Schermann Rudolf voltak. A lelkigyakorlatok és a világnézeti kurzusok résztvevőinek nagy részét menekült magyar fiatalok: egyetemi hallgatók és munkásifjak alkották. Az Otthon megszűnt, amikor ez a nemzedék felnőtt és munkába állt.

17. MARIAZELL

Mariazell ugyan a grazi egyházmegye területén fekszik, de egyházzójogilag a független Sankt Lambrecht bencés apátság priorátusa, és a magyarok számára ősidők óta egyik legfontosabb zarándokhely. A kegytemplom bejáratának egyik oldalán Nagy Lajos szobra „örkődik”, a kincstárában pedig ott találjuk Mátyás királyunk táborigtartó oltárát, számos egyéb magyar emléke mellett. Nem csoda tehát, hogy az Ausztriába menekült magyarok évről évre lelkesen zarándokolnak Mariazellbe, és kérték a Szűzanya pártfogását hazánkért, minden magyarért.

Az MPE 1958-ban megjelent 3. számának 5. oldalán olvashatjuk a felhívást: „Oltártestvérem, akarod-e, hogy bujdosó magyarjaink imája átütő erővel ostromolja az eget? Ha igen – vezesd híveidet a celli Máriához, Magyarok Nagyasszonyához az ősz magyar zarándoklaton, „*Tag der Magna Domina Hungariorum*”, szeptember 14”. A következő oldalon rövid ismertetésben közli, hogy az évszázadok során a magyarok számára legkedveltebb zarándokhely, Máriacell, ez évben ünneplő fennállásának 800 éves évfordulóját. Mivel az évfordulón az otthoniak nem tudnak részt venni, jelenjenek meg nagy számban a külföldi magyarok, és lehetőleg érkezzenek meg már 13-án, amikor d. u. 13 órától magyar gyóntatók állnak rendelkezésre, este pedig *DDr. László István* eisenstadti püspök vezetésével gyertyás körmenet lesz. Majd megadja szept. 14. programját: 8 óra-
kor ünnepélyes szentmise, amelyen *P. Varga László, SJ*, tartja a szentbeszédet, d. u. 3 óra-
kor magyar akadémia, amelynek a programját a magyar gimnázium növendékei adják. Este ½ 9-kor ismét gyertyás körmenet lesz.

A negyvenes évek végén és az ötvenes évek elején mégsem lakott sem magyar bencés atya, sem már magyar pap a mariazelei kolostorban, mivel a hivatalos zarándoklatoktól eltekintve kevés magyar jutott el Mariazellbe. Amikor enyhült a magyarországi helyzet, és társasutazásokat szerveztek külföldre is, egyre több magyar jutott el Mariazellbe. Ezt figyelembe véve költözött 1960 után nyaranta Mariazellbe *P. Sümegh Lothár, OSB*, atya (1907–1984). Őt követte 1985-ben egy évre *P. Bourdeaux Ottó, SJ*. Utána *Ft. Schuller József* Erdélyből lett a mariazelei magyar gyóntató 1992-ig. 1992–94 között *P. Pálmai Godofréd, OSB*, (1925–2013). 1994-től napjainkig *P. Kűhár Ede, OSB*, (1928–2013) a magyar lelkész Mariazellben. Mindketten a pannonhalmi apátság tagjai.

Csak 1990-ben 1164 autóbussen 52.247 magyarországi zarándok kereste fel Mariazellt. Rajtuk kívül ugyanabban az évben 170 autóbussen még 7.593 magyar jött a Felvidékről, főleg Nyitra és Galánta környékéről a mariazelei Szűzanyához. 1900-ban Mariazellben a Jézus Szíve Társaság tagjai (Népleányok) alapítottak egy szerény zarándokházat a magyar zarándokok számára, amit *Padányi Erzsébet* testvér vezet napjainkig.

Kívánsága szerint Mariazellben temették el 1975-ben *Mindszenty József* bíboros érseket, az utolsó magyar hercegprímást, akinek a sírjához tömegesen zarándokoltak a magyarok. Újratemetése és hazavitele az esztergomi bazilikába 1991. május 3-án történt. A hegyeshalmi határátlépőnél Dr. Miklósházy Attila, SJ, a külföldi magyarok püspöke adta át Mindszenty bíboros földi maradványait Dr. Paskai László bíboros érseknek. Az újratemetés szentmiséje a bazilika előtt sokezer hívő jelenlétében zajlott le, amely után Habsburg Ottó, Antall József miniszterelnök, Mehrle Tamás, OP, atya, és Dr. Miklósházy Attila, SJ, püspök búcsúztatták Mindszenty bíborost, majd elhelyezték hamvait az esztergomi bazilika kriptájában.

ATTILA MIKLÓSHÁZY SJ

BRIEF HISTORY OF THE PASTORAL CARE OF EMIGRANT HUNGARIANS
IN AUSTRIA AFTER THE 2ND WORLD WAR

This outline of the Rom.Cath. pastoral care of emigrants deals only with those in Austria. Their care by the Holy See in some other European countries has been described by Dr.Joseph Borodi, and Dr.Ferenc Cserháti, and published by the St.Stephen Society in Budapest. Bishop A.Miklósházy edited also the brief history of the "Oversee's emigrant Hungarian Rom.Cath. communities in North- and South-America, as well in Australia". These publications intended to fill up the gap in the post-WW2 history of the Hungarian Church in exile, among the hundreds of thousand emigrants. Their heroic adventures in preserving their faith and Hungarian heritage deserves to be noted by the following generations Unfortunately, the lack of sources made it impossible to produce a more precise account of this Church-history, but at least in this way we can pay our thanks to the priests, religious, and laity for their faithfulness

FÖLDVÁRI SÁNDOR

PETRASEVICS NIKEFOR JÓZSEF
EPERJESI GÖRÖG KATOLIKUS KANONOK ÉS TUDOMÁNYOS KUTATÓ
1915–2013

Sajnos, még a konzervatívabb gondolkodású s magasabb műveltségű, de hétköznapjainkba belefásult körökben is fájdalommal kérdezhetjük: ugyan kit érint meg manapság, ha régi kegyetlen idők tanújaként, egy, a hitéért több évig börtönt ült lelkipásztorra emlékezünk? Avagy, ha valaki még nyolcvanöt évesen is odahagyja biztos otthonát, és elmegy misszióba, többoldalú nyelvismeretével szolgálni a kisebbségi létben még fokozottabb paphiányt? Arra sem igazán figyel oda szenzációkra, de legalábbis a modern élet problémáira kihegyezett átlagos olvasó, hogy egy törődött, idős ember méltatlan szegénységben, a nyugdíját is nélkülözve tölti el utolsó éveit, súlyos betegségekkel küzdve, hiszen ez már szinte megszokott. Az pedig, hogy ez az elhagyatott, beteg öregember korábban a vallásos népelemek és a bizánci rítusú katolikus, vagyis görög katolikus egyházi zene neves kutatója volt, akit külföldön és a Magyar Tudományos Akadémián is ismertek és tiszteltek – ám aki mégsem a tudományos kutatásaira fordította nyugdíjas éveit, hanem a magyarországi lakását is felszámolva, Szlovákiában élő magyar hívek pásztorolására ment, amíg menni tudott: ez még talán a vallásos körökben is valami kuriózum, semmint példa. Pedig ő példa volt, példakép: ritka nagy kegyelemmel áldott és Istenről hosszú, küzdelmes életem át a börtöntől a tudományos életig változatos módon tanúságot tevő pap.

Petrasevics József görög katolikus papcsalád harmadik gyermekeként 1915. március 3-án született a mai Čukalovcén (ruszinul Чукалівці), akkori magyar nevein Csukalóc, Csukaháza, Eperjes közelében. Születési adatai két háború következtében csak a családi hagyományból ismertek, amely azonban megbízható, mivel hatan voltak testvérek. Édesapja s bátyja papi hivatását követte. Mint ismeretes, a görög katolikus papok nő-sülhetnek, a bizánci rítusú liturgiát követik, ám teljes hitbeli közösségben vannak a pápával és a római katolikus egyházal. Az 1646-os ungvári unió kulturális és társadalmi felemelkedést hozott az akkori Kelet-Felvidék és Kárpátalja volt ortodox lakosságának, amennyiben a Rómával történt egyesülés lehetővé tette, hogy a papnövendékek nyugati teológiákon színvonalas műveltséget szerezzenek, így Eger, Nagyszombat, Nagyvárad, illetve Bécs volt a papképzés – és egyben társadalmi elit-képzés – színtere. Már a kezdetektől megfigyelhető, hogy a ruszin lakosság a gyakorlatban kétnyelvű, valamint jelentős a színmagyar anyanyelvű görög katolikusok aránya is. Fontosabb ennél, hogy a kelet-felvidéki görög katolikusok viszont (Ungvártól egészen a Szepességig terjedt a görög katolikuság) az egyesüléstől kezdve már többségükben szlovákok voltak, és éppen ebben a –görög-katolikuság műveltebb részét jelentő – régióban születtek a klasszikus püspök-egyeniségek, mint az Olsavszky-testvérek, Bradács János és Bacsinszky András.

Amikor tehát Eperjes mellett megszületik a kis Petrasevics József, többnyelvű, többkultúrájú, szlovákul is anyanyelvi szinten értő, de teljességgel magyar identitású papi családban lát napvilágot. Ahol hagyomány volt a papi felmenők és a speciális egyháztörténelmi múlt őrzése, s ez ma is: a görög katolikusoknál a családtörténet és a szűkebb pátria története nemzedékeken át apáról fiúra szállt és hagyományozódik ma is (az eredeti görög katolikusoknál). Ezek a kulturális és nyelvi gyökerek azután jó táplálékot kaptak Egerben, és a (nőtlenül) pappá szentelődött, ez alkalomból a Nikefor / Nicefor nevet felvett ifjú majd jó s gazdag gyümölcsöket termett Isten igéjének hirdetése, s a görög katolikus kulturális örökség tudományos kutatása terén egyaránt.

Középiskolai tanulmányait az Egri Ciszterci Gimnáziumban végezte, s ez nemcsak magas oktatási színvonalat, hanem hitbeli tartást is adott növendékeinek. (Az iskoláról és az Egerben két évszázadon át jelenlévő görög katolikus diákokról bővebben: Földvári Sándor, *Az Egri Ciszterci Gimnázium szerepe Kárpátalja szellemi életében a 18. században*, in: *A Ciszterci Rend Magyarországon és Közép-Európában*, szerk. Guitmann Barnabás, Piliscsaba, 2009. 344–354.) A családi háttér és az iskola kettős inspirációjaként jelentkezett Krisztus hívása, melyre nemcsak igent mondott, hanem emellett a válságos időkben, a próbák alatt is kitartott. 1941. március 24-én szentelték pappá.

Kétfős nyomás nehezedett a negyvenes évek végétől a görög katolikus áldozópapokra. Mint az Evangélium szolgálói, már papi voltaknál fogva is a kommunista rezsim üldözöttjei voltak. A görög katolikus egyházat még fokozottabban sújtották az üldözések; egyedül Magyarországon engedte működni (már ahogy, megfigyeltlen és korlátozottan) az állam, a Szovjetunióhoz tartozó Kárpátalján betiltották, Szlovákiában pedig erősen korlátozták, s kezdetben ott sem engedték működését. Ennek részletei kivezetnek bennünket e nekrológ kereteiből; ma már számottevő irodalma van e kérdésnek (utalunk itt Hetényi Varga Károly vagy Bendász Dániel munkáira). Petrasevics Nikefor bátyját, Metódot is üldözte a szlovák rezsim, ő pedig (mint említettük) börtönben ült a szovjet időkben. (M. Katolikus Lexikon: Ungvári szócikk: Petrasevics Nikefor Józsefet (*1915)

Először káplán volt Ungvárott (1941–45), majd Jakubany-ban, azután szlovák plébániákon kiségitő, s 1950-től a zenei tehetségének és kutatásainak hódolt: kiváló énekes, illetve az ungvári székesegyház karnagya lett, akire később komoly tudósok emlékeztek hálával és elismeréssel. Például Árpa István, az Ungvári Egyetem docense s a Hungarológiai Intézet kutatója az 1993-ban Nyíregyházán rendezett Hodinka Antal Emlékkonferencián beszélt régi mesteréről. Akinek egykor az ungvári kórusában énekelt. Ekkor figyelt fel Nikefor atya –mint karnagy– arra, hogy a gazdag bizánci liturgikus egyházi zenében a népi vallásosság, a népi énekek jelenléte is tetten érhető, szigorúan kötött szertartásaik ellenére is. Kutatni kezdte magát az egyházi zenét, és a párhuzamos népi vallási énekeket egyaránt. Ezt a tudományos, papi s karvezetői, sőt zeneszerzői pályát derékba törte a börtön, a hitért kitartó lelkész elítélése. A hittestvérei azért imádkoztak, nehogy korábban szabaduljon, mert akkor nagy valószínűséggel beszervezi a kommunista rezsim. Ennek határozottan ellenállt, sőt még annak is, hogy áttérjen az ortodox egyházba. Sokan inkább ezt vállalták, mint az üldözést, bár a kommunista rezsim egyébiránt az ortodoxokkal sem bánt kesztyűs kézzel, csak éppen őket nem tiltotta be. Nikefor azt is elmesélte, hogy még a saját édesapja is, a görög katolikus pap, felemlítette neki, hogy színleg térjen át ortodoxnak, életét védve, de Nikefor kitartott amellett a hit és meggyőződés mellett, amit fiatalon vállalt.

A szocializmus éveiben túl sok babér nem termett számára.

Magyarországra jött, amelyről a hivatalos eperjesi püspöki nyilvántartás azt írja, hogy a Hajdúdorogi Egyházmegye kötelékébe lépett. (Az Eperjesi Görög Kat. Egyházmegye

legfrissebb sematizmusa szlovákul: <http://www.grkatpo.sk/?schematizmus&show=knaz&id=168>)

Ez csak részben igaz, és nem fedti a valóságot. Nikefor nem lehetett plébánián pap, hanem sok éven át római katolikus kántori munkát végzett Besenyőtelken, illetve kisegített különböző görög katolikus alkalmakon, és ahol erre szükség volt. Sokat utazott, és folytatni kezdte kutatásait. Az Egri Főegyházmegyei Könyvtárban idegenvezetőként is dolgozott, ahol már országosan elismert szakértője volt a görög katolikus és a bizánci zenének. Oroszlánrésze volt az Egri Főegyházmegyei Könyvtárban őrzött kéziratos Irmologion hivatalosan Kárpáti László által végzett és az ő nevén közölt kutatásában, aki meg is emlékezett Nikeforról saját publikációiban. (Kárpáti László: A sajpálfalai irmologion, in „Mert ezt Isten hagyta...”: Tanulmányok a népi vallásosság köréből, szerk. Tüskés Gábor, Magvető: Bp., 1986, 328–347.) Hivatkoztak Nikefor kutatásaira olyan szakemberek is, mint Bartha Elek, vagy Barna Gábor professzor

A rendszerváltozás előestéjén a Gondviselés pótolta valamicskét: ösztöndíjat kapott a Soros Alapítványtól a vallásos népelemek tanulmányozására, s meghívást az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Folklor Tanszékétől speciálkollégium tartására. Ez elsősorban Katona professzor, valamint az egyetemen is, az Akadémián is működő Küllös Imola érdeme volt; Küllös professzornő személyesen bátorította – mai szóval menedzselte– Nikefor atyát. Neki köszönhető Nikefor több publikációjának megjelenése, melyekből kiemeljük: Ortodox és görög katolikus vallásos néphagyományok kölcsönhatásai a Kárpát-medencében (kottamellékletekkel, in: Vallásosság és népi kultúra határainkon túl, szerk. Fejős Zoltán – Küllös Imola, Magyarágkutató Intézet: Bp, 1990, 74–94.) Sajnos, a legtöbb munkája kéziratban maradt, amelyeket gondosan legépett, illetve kottákkal ellátott, és az Egri Eszterházy Károly Főiskola nyomdájában öt-hat példányban bekötötte, s így osztogatta. Kiemeljük ebből Petrasevics Nikefor: Paraliturgicseskije piszny, Eger, 1980. (Kézirat)

Ezeket az írásait, valamint az egykor gazdag magánkönyvtárát részben kimenekítette Amerikában élő s öt mise-adományok formájában segélyező görög katolikus hittestvéreinek, akik értékén becsülték a munkásságát; így hitvalló életéről és kutatásairól is angolul jelentek meg előbb méltatások, mintsem magyarul.

Szegényes körülményeit nemcsak a soványka szlovák nyugdíj, hanem a krisztusi szív is okozta: mindenét megosztotta népes és kérésekkel hozzá forduló rokonságával, és idegenekkel is, amije csak volt. Amikor nyolcvan éven felül ismét visszament Szlovákiába szolgálni, az egri lakását úgy adta ki főiskolás diákoknak albérlésre, hogy „amikor pénzetek van, tesztek az én takarékkönyvembe lakbért” – ám az ifjancok nem honorálták jó becsülettel ezt a nagyvonalúságot.

Nyolcvanas éveinek végén kiköltözött Perbenyikre (szlovákul Příbeník) és a Királyhelme környéki magyar katolikusokat pasztorálta. Mikor hazalátogatott, sokszor kérdeztem: atyám, leéltél kilenc évtizedet, elszédülsz néha hosszú liturgián, hát nem tudnál itthon pihenni? Válasza ez volt: ott a kelet-felvidéki végeken kevés most a magyar pap, és engem hívnak, szeretnek; tudod, majd a sírban pihenek úgyis! Az az életem, hogy szolgáljak, ahol szükség van a szolgálatra – mondta.

A kilencvenedik év elmúltával, ép testben és ép szellemmel élhette meg, hogy kanonokká nevezte ki őt Eperjes görög katolikus püspöke, aki egyben a szlovákiai görög katolikusok metropolita-érseke! Nikefor a saját kanonoki beiktatásán koncelebrált, élete kilencvenes éveiben! Ezzel mutatta meg az Úr, hogy a földi liturgiában a „mennyei liturgia” előízét (vagyis az üdvözült életben Isten színe-látását) élvezzük, így mondhatta volna Nikefor is Pál apostol szavai nyomán: A jó harcot megharcoltam, a pályát végig-

futottam, készen vár rám a győzelem koszorúja, melyet azon a napon megad nekem az Úr! A Szikszón 2013. július 22. hétfő délelőtti temetést az eperjesi metropolita-érsek vezette, magyar papok és püspökök koncelebrálásával. Ezt már a sokat szenvedett és életében az üldözések után sok méltatlan mellőzöttséget is eltűrt Nikefor a hitünk szerint egy boldogabb világból szemlélte, melyben a küzdelmekért elnyeri jutalmát. Bizony, átlagon felül küzdelmes volt a pálya, s nehéz a harc. De, hogy Isten szerint való élet volt, bizonyítja, hogy mind szóval, mind példával egyaránt a legkeményebb időkben is tanúja volt Krisztusnak. Nemcsak azzal, hogy kitarzott a börtönben is, hanem azzal, hogy az evangéliumi egyszerűséget a keresztény tudomány elismert művelésével ötvözte. A tudomány sohasem távolít el Krisztustól, csak a korlátolt emberek ostobasága ver éket közénk és Isten közé, hiszen a szellemünk és emberi kultúránk művelése szintén isteni parancs – és ebben (is) adott követendő példát Petrasevics Nikefor, hetvenkét éves papi működése s kilencvennyolc éves földi pályája során. Petrasevics Nikefor József görög katolikus áldozópap, az Eperjesi egyházmegye kanonokja, kilencvennyolc éven át egységben élte a hitet, a szellemet, a kutatást és főként a Krisztus melletti rendületlen tanúságtévést.

SÁNDOR FÖLDVÁRI

JÓZSEF PETRASEVICS NIKEFOR
RESEARCHER AND GREEK CATHOLIC PREBEND OF PREŠOV
1915-2013

József Petrasevics was born on 3 March 1915 as the third child of a Greek Catholic priest family in present day Čukalovec (in Ruthenian Чукалівці), in Hungarian Csukalóc or Csukaháza, near Prešov in Slovakia. Following the clerical careers of his father and brother he was ordained a priest in Szeged. Upon this he took the name Nikefor/Nicefor. From the 1940s the life of Greek Catholic priests became very hard. Being priests they were persecuted by the Communist regime, especially within the Greek-Catholic Church. First, Nikefor served as a chaplain in Uzshorod, then, from the 1950s he devoted his time to music and scientific research: he was an excellent singer, and became the chorus-master of the Cathedral in Uzshorod. As a chorus-master Nikefor realized that the abundant Byzantine rite liturgical music incorporated traces of folk piety and folk singing. He started to study church music. This clerical and at the same time scientific and musical career was suddenly broken by the priest being sentenced to prison. In the time of the Socialist regime he settled in Hungary and became the priest in the Diocese of Hajdúdorog. He was over 80 when he went to Slovakia to serve Hungarian Catholics in Pribeník and Kráľovský Chlmec. Over the age of 90 he was appointed to a prebend by the Greek Catholic bishop of Prešov.

Nikefor atyja kutat az Egri Főegyházmegyei Könyvtárban, 1992. (Földvári Sándor felvétele)

ZVARA EDINA

EGYHÁZTÖRTÉNETI KÖNYVEK, 2007

Sancta Sedes Apostolica et cardinalis Ioseph Mindszenty. Documenta, 1971–1975. = Az Apostoli Szentszék és Mindszenty József kapcsolattartása, 1971–1975. Tanulmányok és szövegek közlések. Ed.: Ádám Somorjai. Romae: s. n., 2007. (Trilogia „Sancta Sedes et Mindszenty, 1956–1975” Vol. I.) 278 p.

A Somorjai Ádám kötetében lévő anyag a Mindszenty József bíboros szentté avatásával kapcsolatosan, az anyaggyűjtés és a vonatkozó szakirodalom tanulmányozása során keletkezett. Menet közben jutott arra a felismerésre, hogy sokkal több dokumentum áll a kutatás rendelkezésére, mint azt addig gondolták; valamint lassan körvonalazható az idáig ismeretlen partner, az Apostoli Szentszék álláspontja is. A könyv első részében magyar nyelvű tanulmányok olvashatók Mindszenty József és VI. Pál pápa kapcsolattartásáról: 1) Mindszenty József és az esztergomi érseki szék üressé nyilvánításának dátuma. Egy szakirodalmi adat pontosítása: nem 1973. december 18., hanem 1974. február 5.; 2) Mindszenty József és az esztergomi érseki szék megüresedése. VI. Pál pápa és Mindszenty József: 1973. nov. 1. – 1974. febr. 5.; 3) Mindszenty József és a Magyarország Prímása cím. Ami az Emlékirataim „Amiért nem mondhattam le” c. fejezetéből kimaradt; 4) Mindszenty József Bíboros Hercegprímás és VI. Pál Pápa ill. a Vatikáni Államtitkárság kapcsolattartása. 1971. június – 1975. tavasza; 5) Az Apostoli Szentszék és Mindszenty József kapcsolata, 1971. június – 1972. április; 6) Az Apostoli Szentszék és Mindszenty József kapcsolata, 1972. május – 1973. október). A könyv második részében az eredeti dokumentumok tanulmányozhatóak, melyek őrzési helye a budapesti Mindszenty Archivum.

EGYHÁZTÖRTÉNETI KÖNYVEK, 2008

A XVI. kerület egyházainak története. A protestáns egyházak. Budapest: Corvin Művelődési Ház. 1. köt. Pánczél Tivadar: A Rákosszentmihályi Református Egyházközség története. Bíró Ferenc: A Mátyásföldi és Árpádföldi Református Egyházközség története. Andriska Pál: A Rákosszentmihályi és a Cinkotai Baptista Gyülekezetek története. 2008. (Kertvárosi helytörténeti füzetek, 14.) 92 p.

A kis kötetben a három egyházközség története olvasható, színes és fekete-fehér fotókkal illusztrálva.

100 éves a budapesti Örökimádás-templom. Centenárium kiadvány. Szerk.: Csendes Kriszta. Fotók: Szebeni-Szabó Róbert. Budapest: Örökimádás Lelkészség, 2008. 100, [4] p.

1859-ben alakult meg az első oltáregyesület Budapesten az Angolkisasszonyok templomában, Trautwein János piarista atyának és gróf Cziráky Jánosnénak köszönhetően. Az egyesületnek két év múlva már közel hateraz tagja volt. Otthonuk, melynek az Angolkisasszonyok Váci utcai rendháza adott helyet, egyre szűkösebb lett. 1894-ben választották meg az egyesület igazgatójának Kanter Károlyt, akivel új korszak kezdődött: a nagyvonalú templomépítés szervezésének kora. Erzsébet királyné meggyilkolása után határozták el, hogy emléket megőrizni csak egy „örök imá-

dásra” szentelt templommal lehet. Ferenc József 1898-ban engedélyezte a templom felépítését. Az Erzsébet-Örökimádás templom alapkö-letételére 1904-ben, felszentelésére 1908-ban került sor.

Karácsonyi János: Szent István király élete. Reprint kiadás. Budapest: Barnaföldi G. Archivum, 2008. 125 p.

„... a bírálattal megállapított történeti igazságokból tűnik ki szent Istvánnak valódi nagysága, sokféle és mégis egységes tevékenysége, lelkének nemessége. Így, ha lehetőleg egykorú adatok alapján nemcsak harcait vagy magánéletét, hanem összes, belső tevékenységét is szemléljük, meggyőződhetünk róla, hogy nem a véletlen okozta a keresztény Magyarország kilencszázados fönmaradását, hanem abban szent Istvánnak is főrésze volt. Szent István fíradalmi, éles elméje, magas erkölcsi magaviselete idézték elő, hogy a magyar nemzet nem kénytelenségből, hanem szívesen fogadta el a törvényes rendet, a keresztény művelődést, a rablás helyett a munkát, az erőszak helyett a kölcsönös felebaráti szeretetet, a lélekölő tivornyak helyett a lélekelmelő keresztény hitet.” – olvashatjuk a neves egyháztörténész művének előszavában. A könyv 1904-ben jelent meg először.

Karácsonyi János élete és munkássága. 150 éve született Karácsonyi János. Szerk.: Petróczki Zoltán. Gyula: Karácsonyi János Katolikus Gimnázium; Békéscsaba: Typografika, 2008. 165, [3] p., [24] t.

A gyulai gimnázium 1942-ben vette fel Karácsonyi Jánosnak, a város szülöttének a nevét. A neves történetudós, püspök születésének százötvenedik évfordulója alkalmából gyűjtötték össze a róla szóló emlékbeszédeket és méltató írásokat. A tartalomról: *Németi József*: Karácsonyi János élete és jellemzése, *Horváth Jenő*: Karácsonyi János a történetíró, *Scherer Ferenc*: Helytörténetírásunk és Karácsonyi János, *Bíró Vencel*: Karácsonyi János emlékezete, *Tarnai Andor*: Karácsonyi János és Békés megye, *Bodonyi Ilona–Kordé Sándor*: Karácsonyi János történetírói munkássága, *Lotz Antal*: Karácsonyi János mint egyházi ember és író, *Erdély Ádám*: Karácsonyi János történeti munkássága: életrajz és bibliográfia, *Török József*: Az egyháztörténész Karácsonyi János, *Szabó Ferenc*: Karácsonyi János megyetörténetének születése és sorsa, *Merényi-Metzger Gábor*: Karácsonyi János egyházi pályafutása.

Kolba Judit, H.: Egyházak kincsei Magyarországon. Fotó: Hapák József. Budapest: Kosuth, 2008. 198 p.

Kolba Judit és Hapák József a magyarországi egyházak történetét mutatja be kegytárgyaikon keresztül. Az egyes egyházak (a római katolikus egyház, az evangélikus egyház, a református egyház, a szerb ortodox egyház, a görög katolikus egyház, a magyar ortodox egyház és a zsidó vallás) hazai történetének összefoglalása után gyönyörű fotókon tekinthetjük meg a különböző intézményeinkben lévő egyházi tárgyakat, melyek mellett rövid leírás és magyarázat is található.

Kósa László: A gyulai református egyház története. 2. kiad. Gyula: Békés Megyei Levéltár, 2008. (Gyulai füzetek, 7.) 217 p.

A szerző a Békés megyei Gyula református egyházának történetét dolgozza fel. A tartalomról néhány cím, téma: *I. Bevezetés. II. A reformáció Gyulán és környékén*: Ozorai Imre, Szegedi Kis István, Balsarati Vitus János, Szikszai Fabricius Demeter, Mágócsy Gáspár, Sztárai Mihály, stb.) *III. Egyházi élet nyomai a török hódoltság idején*: a török megszállók berendezkedése, a váradi jezsuita misszió és a gyulai katolikusok, a református gyülekezet nyomai, a környező községek református lelkészei. *IV. A reformátusok a város újratelepülése és az abszolutista kormányzás korában (1695–1791)*: reformátusok a várórségben és az első telepések között, Gyula újjáéledése az 1703. évi rácdúlás előtt és a szatmári béke után, az első református díjlevél és az első név szerint ismert lelkész. *V. A gyulai egyház s rendi társadalom utolsó évtizedeiben (1791–1849)*: A református templom építése, az 1801. évi tűzvész, Kuthy Lajos pere, a református iskola, felekezeti viszályok. *VI. A polgári korszak (1849–1920). Első rész: 1849–1920*: a reformátusok lélekszá-

mának növekedése, lelkészválasztások, a református-római katolikus és a református-evangélikus viszony, az iskolahálózat növekedése és hiányosságai. *VII. Második rész: 1920–1948*: Pallmann Péter, Harsányi Pál, „belmissziós” mozgalmak, felekezeti viszonyok. *VIII. Kommunizmus alatt (1948–1990)*: nagyarányú beköltözés, az egyházfenntartásban mutatkozó áldozatkészség, templomrenoválás, nagyarányú szekularizáció, a gyülekezeti élet hanyatlása, majd élénkítése az 1980-as évek második felében. A kötet első kiadása 1994-ben jelent meg.

Köztéri szakrális kisépitmények. Szerk.: Grynaeus Tamás. Szeged–Budapest: METEM: Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány, 2008. (Szegedi vallási néprajzi könyvtár, 19.) 365 p.

A néprajz szakos egyetemi hallgatók 2004. évi szemináriumi dolgozataiból összeállított kötet a magyar nyelvterület különböző vidékein található települések szakrális kisépitményeit mutatja be. A kötet bevezető tanulmánya: *G. Szabó Erzsébet–Grynaeus Tamás*: Kápolnák, keresztek, képoszlopok. – *Kepéné Bihar Mária–Lendvai Kepe Zoltán*: A vendvidéki útmenti keresztek „kálváriája”. *Németh Tibor*: Új kistáj a hazai szakrális kisemlékkutatás térképén: az Északi-Bakonyalja. *Kertész Péter*: A fehérvárcsurgói vaskereszt. *Fábián Balázs*: Gödöllői köztéri szakrális emlékek története. *Dávid Áron*: Jászszentandrászi keresztek, szobrok. *Szikszai Szilvia*: A kiskunfélegyházi szakrális emlékek. *Szauter Dóra*: Kalocsa belterületének szakrális kisemlékei. *Magyar Nóra*: Szakrális kisemlékek Szegváron. *Tóth Antal*: „Áldd meg határunkat...” Szakrális emlékek a röskei tanyavilágban. *Kulik Melinda*: Szakrális kisemlékek Endrődön és határában. *Badicsné Szikszai Zsuzsa*: A keresztfához megyek... Kiszombor szakrális emlékei. *Gleszer Norbert*: Óbecse szakrális kisépitményei. *Klamár Sára*: Madarék(i) keresztek. Egy szerémségi falu szakrális köztéri kisépitményei. *Iancu Laura*: Út menti keresztek, szobrok a moldvai Magyarfaluban. *Gleszer Norbert*: Az igazak sátrainál. A magyarországi „csodarabbi” sírok, mint megszentelt helyek és „szakrális kisépitmények”.

Krizsanóczy János, Kiskunfélegyháza első, templomépítő plébánosa, tanítója. Összeáll.: Szász András. Kiskunfélegyháza: Móra Ferenc Közművelődési Egyesület, 2008. (Kiskunfélegyházi füzetek) 57 p.

Krizsanóczy János 1743-ban érkezett meg Félegyházára, s már a következő évben elkezdte gyűjteni a pénzt a templom felépítésére. 1749-ben gyűlt össze annyi adomány (többek között Mária Terézia adott 500 rajnai forintot), amelyből elkezdheték építeni a templomot. Közben a plébános egészségi állapota annyira megromlott, hogy engedélyt kért püspökétől, hogy visszamehessen szülőfaluja, Kálló plébániájára. Ott halt meg 1751-ben.

Lakner Endre: Szent Márton toursi püspök valódi születés helyének földerítése. Szombathely: Önkormányzat, 2008. 23, 49 p.

A kötet 1865-ben jelent meg először. A mostani reprint kiadás elején Tóth Endre tanulmánya olvasható *Szent Márton Sabariában és Pannonhalmán* címmel. A 18. század utolsó harmadában elkezdődő forrásfeltárás megkezdése óta örökzöld vita, hogy vajon Márton Pannonhalma környékén vagy Sabariában született-e. A vita a 19. század közepén érte el egyik csúcspontját. A Szombathely-pártiak véleményük hangoztatása mellett tulajdonképpen némák maradtak, mivel a pannonthalmi érvek és az ún. bizonyítékok meggyőzőnek látszottak. Szinte az egyetlen, a témával foglalkozó tanulmányt Lakner Endre püspöki szertartó jelentette meg.

Lelkipásztori jelentések, 1924–1926. Szerk., a bev. tanulmányt írta, jegyzetekkel ell. és a mutatókat összeáll.: Mózessy Gergely. Székesfehérvár: Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár, 2008. (Források a Székesfehérvári Egyházmegye történetéből, III.) 531 p.

A levéltár 2002-ben elindított sorozatának immár harmadik kötete vehető kézbe. Ebben is a 20. századi egyháztörténet helyi forrásai kerülnek kiadásra. A mostani szövegkiadások a mindennap-

okba, az 1920-as évek hétköznapjaiba kalauzolja el az olvasót az egyházmegye papjai lelkipásztori jelentései által.

Lelkiségtörténeti számvetés. Szerk.: Szelestei Nagy László. Budapest–Piliscsaba: PPKE BRK, 2008. (Pázmány Irodalmi Műhely. Lelkiségtörténeti tanulmányok, 1.) 192 p.

A Lelkiségtörténeti sorozatban a Kárpát-medence 1800 előtti vallásos áhítatot tápláló irányzataival, az áhítat megnyilvánulásának irodalmi és művészeti emlékeivel foglalkoznak a kutatók. A témája miatt kitagadott egyházi irodalmi műfajokat szeretnék értéküknek és rangjuknak megfelelően elhelyezni az irodalomtörténeti folyamatokban, hiszen ezek közös értékei a Kárpát-medencében élőknek. A tartalomból: *Szelestei N. László*: A Lelkiségtörténeti Műhely céljairól; *Tóth Tamás*: Katolikus lelkiségtörténeti irányzatok; *Fekete Csaba*: Protestáns imádságtörténeti mozzanatok – Buzgó könyörgések, áhítatos imádságok; *Gábor Csilla*: Elmélkedés, meditáció: a kutatás állása, feladatok, tervek; *Maczák Ibolya*: A prédikáció szerepe és jelentősége a lelkiségtörténeti kutatásokban; *Bajáki Rita*: Javaslat az 1800 előtti katolikus imádságkönyvek feldolgozására; *H. Hubert Gabriella*: A 16–17. századi gyülekezeti énekek kutatásának helyzete; *Fazekas Gergely Tamás*: Törekvések a „savanyú fekete kökény” megédésítésére – Fejezetek a protestáns imádságirodalom kutatástörténetéből; *Medgyesi-Schmikli Norbert*: A katolikus népénekek feltárásáról és kritikai kiadásáról; *Bartók István*: Vallásos társulatok áhítati irodalma – A Mária-társulatok.

Litterae missionariorum de Hungaria et Transilvania, 1572–1717 = Misszionáriusok levelei Magyarországról és Erdélyről, 1572–1717 = Letters of missionaries on Hungary and Transilvania, 1572–1717. Szerk.: István György Tóth. Roma: Római Magyar Akadémia; Budapest: METEM: MTA Történettudományi Intézet, 2008. 5. köt. (Fontes / Bibliotheca Academiae Hungariae, Roma, 4.) 3070–3337. p.

A forráskiadvány-sorozat immár ötödik, utolsó darabja jelent meg. Tóth István György kiadványai a kora újkori magyar és balkáni történelem legfontosabb dokumentumgyűjteményei közé tartoznak. A Magyar Királyság, az Erdélyi Fejedelemség és a Hódoltság területén tevékenykedő misszionáriusok levelei új szempontból világítják meg a közel százötven év történelmét. A három országrészben szolgáló misszionáriusok tudósításai új adatokkal és szempontból bővítik a korabeli Magyarországra vonatkozó ismereteinket, másrészt pedig a missziós egyházszervezet működésének, a Szentszék magyarországi egyházpolitikájának feltárásához is alapvető forrásbázist jelentenek.

Magyar Zoltán: A liliosomos herceg. Szent Imre a magyar kultúrtörténetben. 2. bőv. kiad. Budapest: Kairosz, 2008. 155, [3] p., [16] t.

Az Árpád-házi Szent Imre herceg életét, kultuszát és azok művelődéstörténeti vonatkozásait mutatja be a szerző: *Imre herceg a történeti kutatások tükrében*: Imre származása és neveltetése; A trónörökös; A tragikus vadászbaleset – *Szent Imre középkori kultusza*: A Szent Imre-tisztelet kezdetei; A kultusz középkori virágkora; Helynevek, templomtitulusok és fő búcsújáró helyei; Szent Imre ereklyéi; A barokk kor Szent Imre-reneszánsza – *Szent Imre művészeti ábrázolásai*: Általános jellemzők; Falképek; Oltárok, oltárképek; Szobrok, térplasztikák; Ötvösművészeti emlékek; Könyvillusztrációk; Pecsétek, címerek; Szövött-hímzett emlékek; Kályhacsempék; A barokk kor művészete; Legújabb kori előfordulások – *Szent Imre alakja a néphagyományban*: Szent Imre halálának emléke a folklórszövegekben; Egyéb folklórhagyományok – *Szent Imre az irodalmi forrásokban*: A Szent Imre-legenda; Egyéb irodalmi és művelődéstörténeti hagyományok.

Magyar Zoltán: Pannónia védőszentje. Szent Márton a magyar kultúrtörténetben. Budapest: Kairosz, 2008. 109, [2] p., [24] t.

A pannóniai születésű Márton (316–397), Tours-i püspök a középkor legnépszerűbb püspökei közé tartozik. Magyar Zoltán könyvében a magyarországi Szent Márton-tiszteletet tekinti át a vonatkozó kultúrtörténeti hagyományok bemutatásával: Szent Márton élete és legendája – Szent

Márton Magyarországi tisztelete: Az Árpád-kor Szent Márton-kultusza; A szombathelyi kultusz-hely, Ereklék, helynevek, patrocíniumok; Történeti néprajzi adatok – Szent Márton művészeti emlékei Magyarországon: A kultusz képzőművészeti tükröződése; Oltárok, táblaképek; Szobrok; Falképek; Könyvillusztrációk, egyéb művészeti emlékek; Szent Márton a barokk kor művészetében – Szent Márton napja és alakja a néphagyományban: Szent Márton lúdja; Szent Márton pohara; Szent Márton-napi pásztorkodások; Szent Márton a népmondában; Egyéb hagyományok; Napjaink szokáshagyománya, folklórizmusok.

Marcu-Istrate, Daniela: A gyulafehérvári római katolikus székesegyház és püspöki palota régészeti kutatása, 2000–2002. Budapest: Teleki László Alapítvány, 2008. 671 p., XXXII t.

Gyulafehérvár a magyar és a román kultúrának egyaránt emblematiszus csomópontja – írja Kovács András a kötet előszavában. A magyarság elsősorban a középkori erdélyi püspökség székhelyeként, illetve a kora újkori Erdélyi Fejedelemség fővárosaként tekint rá. A román történetírás számára a római Dácia legjelentősebb városai egyikének, az ókori Apulumnak és a tartomány helyőrségét adó két légió egyikének a szálláshelye, s az 1918-as nagy egyesülés helyszíne. A Daniela Marcu-Istrate által vezetett régészeti kutatócsoport munkálatainak, a jelenleg is folytatódó ásatások első szakaszának az eredményeit rögzíti a kötet. A munkálatok kitűnő lehetőséget kínálnak arra, hogy Magyarország és Románia „régészeti és történelmi – túltéve magukat az elmúlt évtizedek ideológiai és politikai fogantatású vitáin – megtalálják az egymás és a középkortudomány közös művelése felé vezető utat.”

Marianum. Az erdélyi iskolanővérek nyomában, 1858–2008. Szerk.: Tornay Krisztina. Debrecen: Miasszonyunkról Nevezett Szegény Iskolanővérek Magyar Tartománya, 2008. 143 p.

2008-ban volt 150 éve, hogy 25 évvel a kongregáció megszületése után Terézia anya hat nővért küldött bajor földről Temesvárra. Mind az oktatásban, mind a leánynevelésben kitűntek a nővérek, ezért is hívták meg őket a kolozsvári Marianum alapításakor az intézetbe. A tanintézet ugyan nem élte túl az államosítást, az iskolanővére munkája tanítványaikban máig él.

Mátyás király öröksége. Késő reneszánsz művészet Magyarországon, 16–17. század. Kiállítás a Magyar Nemzeti Galériában 2008. március 28 – 2008. július 27. Rend.: Mikó Árpád. Szerk.: Mikó Árpád, Verő Mária. 1. köt. Budapest: MNG, 2008. (A Magyar Nemzeti Galéria kiadványai, 2008/4.) 390 p.

Hunyadi Mátyás király trónra lépésének 550. évfordulója alkalmából 2008-at a Reneszánsz Évének nyilvánították. Négy kulturális intézmény (Országos Széchényi Könyvtár, Budapesti Történeti Múzeum, Magyar Nemzeti Galéria, Iparművészeti Múzeum) programjaiban a reneszánsz örökséget mutatta be. A Magyar Nemzeti Galéria kiállításának anyaga két kötetben is megtekinthető, tanulmányokkal kísérve. Az első kötet tanulmányai: *Pálffy Géza*: Szétdarabolódva a középeurópai kultúrkörben; *Mikó Árpád*: Gótika és barokk között. A reneszánsz művészet problémái a kora újkori Magyarországon; *Acs Pál*: A késő reneszánsz meglazult pillérei: sztoicizmus és manierizmus az irodalomban.

Mátyás király öröksége. Késő reneszánsz művészet Magyarországon, 16–17. század. Kiállítás a Magyar Nemzeti Galériában 2008. március 28 – 2008. július 27. Rend.: Mikó Árpád. Szerk.: Mikó Árpád, Verő Mária. 2. köt. Tanulmányok. Budapest: MNG, 2008. (A Magyar Nemzeti Galéria kiadványai, 2008/4.) 268 p.

A második kötet tanulmányai: *Marosi Ernő*: Az Alpokon innen és túl. A reneszánsz látszólagos választójai Magyarországon 1500 körül és után; *Buzási Enikő*: Portrék, festők, mecénások. A portré történetéhez a 16–17. századi Magyar Királyságban; *Galavics Géza*: Festők és metszetelőképek a késő reneszánsz Magyarországon; *Rudovics Anna*: A habán kerámia a 17. században; *Kiss Erika*: Ötvösművek a 16–17. századi Magyarországon; *Mikó Árpád*: Reneszánsz, magyar reneszánsz, magyarországi reneszánsz. Részletek egy stíluskorok kutatásának történetéből. A Katalógus téma-

körei: *I) A Jagelló-kor: változatok néhány témára:* Kő- és terrakottaszobrok, épületfaragványok. Végh András: Reneszánsz kőfaragványok és terrakottaelemek a Jagelló-kori Budán. Egy várbeli lakóház és leletei. – Táblaképek és faszobrok. – Könyvfestészet. Mikó Árpád: Illuminált könyvek a kora újkori Magyarországon. *II) A humanisták és a késő reneszánsz művészet:* Humanista kör Pozsonyban a 16. század második felében. – Jogforrások. – A Mátyás-kultusz emlékei. – Az illusztrált magyar történelem. – Ferenczy Lőrinc és Elias Berger tervezett magyar története. – Lackner Kristóf. – Az erdélyi fejedelmek könyvtára. *III) A Biblia és fordításai Magyarországon. IV–VI) Az egyházak és a művészet 1.* A katolikusok, 2. Az evangélikusok, 3. A reformátusok. A debreceni oszlopdíszes úrasztali kannák. *VII) Az építészet emlékei:* Havasi Krisztina: Fragmentumok a késő középkori egri székesegyházból és kutatásának történetéből. – A Jagelló-kor. – Elmélet és gyakorlat: várépítészet. Székely Zoltán: A győri vár és reneszánsz kapui. – A késő reneszánsz építészet emlékei. – Vasrácsok, famennyezetek. *VIII) Konzervatív díszítőművek:* Úrihímzés és habán kerámia: László Emőke: Magyar reneszánsz hímzések a 16–17. században. – Habán kerámiák. *IX) Síremlékművészet:* Síremlékek, építáfiumok. – Ravatalképek. *X) Portrék:* Gödölle Mátyás: Elias Widemann portrészorozatai. *XI) Ötvösművészet Magyarországon.*

Micheller Magdolna–M. Serédi Anikó: A békéscsabai zsidóság története. Békéscsaba: Tessedik Sámuel Főiskola Gazdasági Főiskolai Kar, 2008. 99, [8] p., [16] t.

A két szerző a kötetet megírásával arra vállalkozott, hogy Békéscsaba egykor virágzó zsidó közösségéről, annak gazdasági és kulturális törekvéseiről készítsen egy összefoglaló tanulmányt.

Miskei Antal: A ráckevei szerb ortodox templom. Ráckeve: Sophia Nostra, 2008. 144 p.

Az 1487-ben felszentelt Istenanya Elszenderedése-templom nyugati mintájú, késő gótikus stílusú, ortodox liturgiájú, egyhajós kolostortemplom. Az épületben szerbek, görögök és makedonok (cincárok) hallgatták a szentmisét. A bizánci hagyományoknak megfelelően három részre tagolódik: a szentélyre, a naoszra és a pronaoszra. A szentélyt és a naoszt az 1768-ban készült ikonosztáz választja el egymástól. A díszes képfal trónusikonjai 1746-ból származnak. A templom belsejét 1765 és 1771 között festették át harmadszor. A mai is látható falképek alatt 16. századi freskók és 17. századi végi–18. század eleji szekkkók találhatóak. A 18. század második feléből származó falfestmények egységes rendszert alkotnak. Az ábrázolt személyek többsége szerzetes, vértanú, s olyan ortodox szent, akinek tisztelete legfőképpen Bulgária, Szerbia, Észak-Görögország, Kelet-Albánia és Örményország területén mutatható ki. A templom legrégebbi ábrázolása Luigi Ferdinando Marsigli 1726. évi térképén fordul elő.

Nagycell és Kiscell. Zarándoklatok Vas és Győr-Moson-Sopron megyében és Burgenlandban. Mariazell 850 éves jubileumára. Szerk.: Horváth Sándor. Szombathely: Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága, 2008. 64 p.

Nagycell és Kiscell / Mariazell und Celldömölk címmel 2007-ben vándorkiállítás nyílt Szombathelyen, Győrben és Eisenstadtban (Kismarton). Mariazell ebben az évben ünnepelte fennállásának 850 éves jubileumát. A szentéletű Magnus szerzetes a legenda szerint 1157-ben kezdte el egy fakápolnában (cellában) a mariazelei Mária-tiszteletet, miután a Szűzanya segítette az útjába gördített sziklaakadály eltávolításában.

A Pécsi Egyházmegye ezer éve. Szerk.: Sümei József. Pécs: Fény Kft., 2008. 259 p.

2009-ben ünnepelte alapításának 1000. évfordulóját a Pécsi Egyházmegye. Ezen alkalomból született meg jelen kötet, melyben az alábbi tanulmányok olvashatóak: *Kikindai András:* Kereszténység a Dél-Dunántúlon a honfoglalás előtt; *Fedeles Tamás:* Az egyházmegye alapítása; *Sümei József:* Mór, Pécs szent életű püspöke; *Sümei József:* Az Árpád-házi uralkodók kora; *Fedeles Tamás:* Az Anjou királyok kora; *Fedeles Tamás:* Zsigmond trónra lépésétől a mohácsi vészig; *Fedeles Tamás:* Középkori egyházi társadalom és gazdálkodás; *Sümei József:* Vallási élet a középkori Pécsi Egyházmegyében; *Sümei József:* A török hódoltság kora; *Horváth István:* Egyházi

gazdálkodás a 18. században; *Horváth István–Kikindai András–Sümei József*: Vallási élet a barokk korban; *Horváth István*: Az egyházmegye Mária Terézia uralkodása idején; *Horváth István–Kikindai András*: A felvilágosodás és a liberalizmus kora; *Horváth István*: A reformkor és a szabadságharc időszaka; *Horváth István–Kikindai András*: Az önkényuralom és a dualizmus kora; *Tengely Adrienne–Kovács Zoltán*: A millenniumtól a szerb megszállás végéig; *Tengely Adrienne*: A katolikus egyesületek 1845 és 1950 között; *Horváth István*: A két világháború között; *Bánkuti Gábor–Horváth István*: A kommunista diktatúra éve; *Bánkuti Gábor*: A Kádár-korszak; *Fazekas Orsolya–Sümei József*: A kommunista bukás után.

Pogány György: A történelem, a vallási irodalom és a Biblia-kiadások kütfői és szakirodalma. Budapest: Hatágú Síp Alapítvány, 2008. 136 p. (A könyves szakképzés füzetei, 15.)

A kiadvány a sorozat részeként elsősorban a könyvkereskedelmi tanulmányokat folytatók számára készült. Arra vállalkozik, hogy a történettudomány és a vallási irodalom forrásait és szakirodalmát, továbbá a bibliakiadásokat és azok irodalmát mutassa be vázlatosan.

Rómából Hungáriába. A De Camillis János József munkácsi püspök halálának 300. évfordulóján rendezett konferencia tanulmányai, Nyíregyháza, 2006. szeptember 29–30. Szerk.: Végheő Tamás. Nyíregyháza: Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola, 2008. (Collectanea Athanasiana. 1., Studia, 1.) 355 p.

Kollonich Lipót, Magyarország bíborosa 1689-ben ajánlotta fel a Rómában élő görög bazilita szerzetesnek, Joannes De Camillisnek, hogy legyen a Magyar Királyság területén élő, Rómával egyesült keleti szertartású keresztények püspöke. Haláláig, 1706-ig látta el ezt a feladatát, aki nagy elhivatottsággal szervezte meg a munkácsi egyházmegyében élő görög katolikusok egyházi életét. De Camillis püspök halálának 300. évfordulóján a nyíregyházi Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola nemzetközi konferenciával tisztelgett a főpásztor emléke előtt. A kötet az előadások szerkesztett változatát tartalmazza: *Szabó Péter*: A keleti közösségek katolikus egyházba tagozásának ekkleziológiai elvei és jogi struktúrái az uniók korában (15–17. század); *Oleh Turij*: A kijevi egyház önazonosságának alakulása a breszti unió után; *Molnár Antal*: A szerb ortodox egyház és az uniós kísérletek a 17. században; *Antonis Fyrigos*: A khioszi De Camillis János munkácsi püspök tanulmányai és lelkipásztori tevékenysége; *Cyrl Vasil*: De Camillis *La vita divina ritrovata fra' termini del tutto e del nulla* című aszketikus műve; *Bitskey István*: Telekesy István egri püspök Róma-élménye; *Baán István*: De Camillis szebasztei püspökké és apostoli helynök-ké való kinevezése és felszentelése; *Maklár Ákos*: Az apostoli vikáriátus intézménye a 17. században; *Zachar József*: A háború sújtotta Magyar Apostoli Királyság, mint a munkácsi püspök tevékenységének színtere 1689 és 1706 között; *Janka György*: De Camillis püspök zsinata; *Baán István*: Lelkipásztori problémák és megoldási kísérleteik: a „bigámus” papok; *Ovidiu Ghitta*: De Camillis püspök első látogatása Szatmárnémetiben; *Gheorghe Gorun*: De Camillis püspök és a Bihar vármegyei görög katolikus egyház létrejötte; *Ovidiu Pop*: De Camillis püspök katekizmus; *Végheő Tamás*: Kollonich Lipót bíboros és a munkácsi egyházmegye görög katolikusai; *Ivancsó István*: Izaiás szerzetes papi tevékenysége De Camillis püspök idején; *Puskás Bernadett*: De Camillis püspök portréja és a munkácsi püspökök arcképcsarnoka; *Terdik Szilveszter*: A bikszádi monostor kegyképeinek eredete.

Sas Péter: Az erdélyi római katolikus egyház, 1900–1948. Budapest: Barankovics István Alapítvány; Mundus Magyar Egyetemi, 2008. (Mundus – magyar művelődéstörténet) 271 p.

Az erdélyi katolikus egyház korszakának első szakaszában – a századfordulótól az első világháború befejezéséig – a teljes egységet alkotó egyházkormányzat képe tárul elénk. A második időszakban – azaz a hatalomváltástól a második világháború végéig – az egyház nemzetfenntartó feladatának az egyház és az iskola összekapcsolását tekintette. Sas Péter nyomon követi, hogyan határozták meg a cselekvés lehetőségeit a Vatikán és Románia között megkötött állami egyezmények. A könyv utolsó részében a szerzetesrendek felszámolásáról, a „békepapi rendszer”

kiépítéséről olvashatunk. A kötet bemutatja Majláth Gusztáv Károly és Márton Áron püspök azon erőfeszítéseit, amelyeket az újrakezds vagy a továbbélés érdekében fejtek ki. A függelékben három neves személy (Hirschler József, Bíró Vencel és P. Benedek Fidél) pályafutásának részletes bemutatása szerepel.

Sípos Ete Álmos: „Kérjétek az aratásnak Urát!” Forgács Gyula (1879–1941), a magyar református belmisszió úttörője. Budapest: KRE KMTI: Harmat, 2008. (Missziológiai tanulmányok, 4.) XIV, 306 p.

Forgács Gyula péceli lelkipásztor a missziót gyülekezeti feladattá tette, hitvalló egyházat próbált meg létrehozni. Gyülekezetépítő programjának célja egy mintagyülekezet létrehozásán keresztül az egyházi élet megreformálása volt. Ehhez felhasználta a Skóciából, Hollandiából és Németországból gyűjtött tapasztalatokat, s ezeket megpróbálta a helyi, magyar körülményeket is figyelembe véve alkalmazni.

Somorjai Ádám: Ami az emlékiratokból kimaradt. VI. Pál és Mindszenty József, 1971–1975. Pannonhalma: Bencés Kiadó, 2008. (Historia pro futuro) 174, [1] p.

Mindeddig leginkább *Emlékiratai* alapján alkottunk véleményt Mindszenty Józsefről. Somorjai Ádám OSB első ízben közli a bíboros levelezését VI. Pál pápával, életének utolsó éveiből. A kötetben olvasható tanulmányok, források: I) Mindszenty József és az esztergomi érseki székes üresé nyilvánításának dátuma. Egy szakirodalmi adat pontosítása: nem 1973. december 18., hanem 1974. február 5; II) Mindszenty József és az esztergomi érseki székes megüresedése. VI. Pál pápa és Mindszenty József: 1973. november 1.–1974. február 5; III) Mindszenty József és a Magyarország Prímása cím. Ami az emlékiratokból kimaradt. Függelék. Az Annuario Pontificio az esztergomi érseki székesről; IV) Kronológiai áttekintés. Mindszenty József Bíboros Hercegprímás és VI. Pál pápa, illetve a Vatikáni Államtitkárság kapcsolattartása, 1971. június–1975 tavasza; V) Az Apostoli Szentzsékes és Mindszenty József kapcsolata, 1971. június–1972. április; VI) Az Apostoli Szentzsékes és Mindszenty József kapcsolata, 1972. május–november.

Somorjai Ádám: A magyarországi szerzetesrendek apostoli vizitációja, 1927–1935 = Visitatio apostolica institutorum vitae consecratae in Hungaria, 1927–1935. Pannonhalma: Archiabbatia de Sancto Monte Pannoniae, 2008. (Rendtörténeti füzetek, 13.) 576 p.

A magyarországi férfi és női rendek 1927–1935 közötti apostoli vizitációja történelmi irodalomban nem volt ismert. Somorjai Ádám OSB fedezte fel ezeket az iratokat akkor, amikor Kelemen Krizosztom pannonhalmi főapát kinevezési iratai után kutatótt. A kötet még nem vállalkozik arra, hogy az apostoli vizitációt a maga teljességében mutassa be, inkább csak jelzi, hogy itt van egy olyan téma, ami kutatható. A kötet három fejezetében találhatók meg a források: I) A Magyar Bencés Kongregáció apostoli vizitációja és a pannonhalmi főapát jogi helyzete; II) A magyarországi szerzetesrendek apostoli vizitációja; Appendix: Egy ház, ahol nem volt vizitáció: A komáromi/komáromi bencés ház önállósulása.

Somorjai Ádám–Zinner Tibor: Majd' halálra ítélve. Dokumentumok Mindszenty József élet-történetéhez. Budapest: M. Közlöny Lap- és Kvk., 2008. 1389 p. + CD-ROM

Az újabb dokumentumkötet Mindszenty József életéhez, tevékenységéhez, az azt befolyásoló történelmi és politikai események megértéséhez szolgálnak kiváló forrásanyagul. A kötet első része: Az ismeretlen hercegprímás. Adalékok és összefüggések, 1944–1990; a másodikban a 377 dokumentum címjegyzéke található. Az iratok bőséges újdonsággal szolgálnak az olvasóknak. Somorjai Ádám OSB VI. Pál pápa és Mindszenty József levelezését rekonstruálta 1971 és 1975 között, s közzétette az amerikai nagykövetségen őrzött és jelenleg az amerikai nemzeti levéltárban lévő anyag 1971. évi részét. Zinner Tibor a forrásokban kutatva találta meg többek között Rákosi Mátyás „sajtécéduláit”. Ezek az ügyészek készültek, s jól mutatják, hogy „az igazságszolgáltatás munkáját a politika kézzel vezérelte.”

Szent Imre millennium a Szentimrevárosban. Tanulmányok a herceg születésének ezredik évfordulójára, 2007. november 3. Szerk.: László Ágota, F. Romhányi Beatrix, Csányi Tamás. Szentimreváros: Budai Ciszterci Szent Imre Plébánia, 2008. 107 p.

Szent Imre hercegre emlékezve jött létre a kötet, melyben a következő tanulmányok olvashatóak: *Zakar Polikárp O. Cist.*: Szent Imre napi megemlékezés; *Brückner Ákos Előd O. Cist.*: Megnyitó; *Prokopp Mária*: Szent Imre középkori tiszteletének főbb képzőművészeti emlékei; *Smohay András*: Szent Imre tiszteletének újjászületése Székesfehérvárott a XVIII. században; *Érszegi Géza*: Szent Imre, a korszerű ifjú; *Seidl Ambrus*: Szent Imre kultusza a Szentimrevárosban; *Mezős Tamás*: Wälder Gyula és a két világháború közötti időszak neobarokk műemléki szemlélete; *Millisits Máté*: Szent Imre tisztelete Budapesten, a XX. században (Az ablaküvegtől a haragokon át a Zsolnay kerámiáig); *Bugár Mészáros Károly*: Poszthisztorizmus (1906–1936 – New York, Chicago, Róma); *Parádi Gyula*: A Szent Imre jubileumi év jelentősége magyar hazánk életében; Szent Imre templomok és kápolnák Magyarországon és a Kárpát-medencében.

A tengerentúli emigráns magyar katolikus egyházi közösségek története Észak- és Dél-Amerikában, valamint Ausztráliában. Összeáll.: Miklósházy Attila. Sajtó alá rend.: Ligeti Angelus, Kiss G. Barnabás. Budapest: Szent István Társulat, 2008. 224 p.

A Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 2001/1–2. számában össze lettek gyűjtve az Észak- és Dél-Amerikában, valamint Ausztráliában lévő magyar katolikus közösségek. A közlemény azonban csak felsorolás, hiszen adatokat, évszámokat és neveket tartalmaz. Az azóta eltelt években új adatokkal sikerült kibővíteni a meglévő ismereteket, ezért is jelenik meg most a tengerentúli egyházközösségek rövid története.

Varga Katalin, S.: Az 1674-es gályarabper jegyzőkönyve. Textus és értelmezés. Budapest: Universitas, 2008. (Historia litteraria, 24.) 295 p.

Az 1674-es pozsonyi peres eljárás a 17. század utolsó negyedében „a világirodalom az egyik legtöbbet traktált politikai és közjogi botránya volt”. Az eredeti jegyzőkönyv csak 2002-ben kerülhetett a szakma és az érdeklődők elé, melyet S. Varga Katalin fedezett fel. A kutató tovább foglalkozott a témával, ennek eredménye a most kézbe vehető kötet. Többek között a per iratanyagának keletkezési körülményei, a lehetséges szerzők, viszonyuk a perhez érdekelték, továbbá az, hogy a szöveg mennyire volt alkalmas a vád állításainak igazolására, s hogy a megvádolt személyeken keresztül hogyan próbálták a vádat az általuk képviselt közösség egészére kiterjeszteni.

Varsányi Péter István: Fejezetek a soproni evangélikus és állami tanítóképző történetéből, 1921–1957. Sopron–Szombathely: Varsányi Péter István, 2008. 218 p.

2008-ban lett volna 150 éves a soproni evangélikus és állami tanítóképző iskola, de sajnos 1957-ben megszüntették. A dolgozat három pilléren nyugszik: 1921: a költözés vagy a Sopronban maradás dilemmája, illetve traumája; 1941–1945: a II. világháború éve, aminek áldozata lett a tanítóképző épülete; 1948: el kellett válni a fenntartó egyháztól. A negyedik évszám pedig 1957, ami „nem pillér, az már maga a zárókő”.

Velencei Katalin: A Székesfehérvári Püspöki Könyvtár 1601 előtti nyomtatványainak katalógusa (BEpAlb Cat.) = Catalogus librorum ante 1601 impressorum, qui in Bibliotheca Episcopatus Alba-Regalensis asservantur (BEpAlb Cat.) Budapest: OSZK; Székesfehérvár: Székesfehérvári Püspöki Könyvtár, 2008. XXXVIII, 582 p.

A Székesfehérvári Püspöki Könyvtár az ország negyedik legnagyobb ősymtatvány-gyűjteményével rendelkezik, s a 16. századi nyomtatványainak számával is igen előkelő helyen áll a hazai egyházi bibliotékák között. Velencei Katalin a katalógusban 1190 kiadvány (1149 kötet) részletes leírását adja közre egyetlen betűrendbe sorolva. A katalógus a Püspöki Könyvtár kezelésében lévő egykori Szemináriumi Könyvtár 15–16. századi nyomtatványainak leírását is tartalmazza.

**Vezérfonal az egyháztörténet tanulmányozásához. Szerk.: Dienes Dénes. Sárospatak: Her-
nád, 2008. 2. köt. A reformáció. (Sárospataki teológiai műhely, 2.) 191 p.**

Az első kötethez hasonlóan a református lelkész- és munkatárs képzés igényeit figyelembe véve állították össze a kötetet a Sárospataki Teológiai Akadémia, a Tudományos Gyűjtemények és a Debreceni Hittudományi Egyetem munkatársai. A második kötet a westfáliai békéig tekint át a reformáció történetét, kiemelve az adott időszak meghatározó személyeit.

A zalavári és a kapornaki konventek hiteleshelyi levéltárainak oklevélregesztái, 1545–1548. Ford., a mutatót kész. és szerk.: Bilkei Irén. Zalaegerszeg: Zala Megyei Levéltár, 2008. (Zalai gyűjtemény, 64.) 157 p.

A könyvben a zalavári és a kapornaki bencés konventek hiteleshelyi működése során 1545 és 1548 között keletkezett oklevelek regesztái találhatók. (Korábban már megjelentek az 1526 és 1541 (1999), és az 1542 és 1544 (2002) közötti regeszta-kötetek.) A források alapján elmondható, hogy ugyan az 1526, 1541. évi események és a török hódítás során a magyarországi hiteleshelyek nagy része nehéz helyzetbe került, a zalavári és a kapornaki konventek folyamatosan végezték feladataikat. Belső munkájuk a középkorban megszokott módon folyt: a kiadványok tartalma és formája is szinte változatlan maradt, csak a külső tevékenységben figyelhető meg néhány eljárás-
gi módosulás, valamint az illetékességi kör változott némiképp.

**Zempléni vizitációk, 1629–1671. Miskolci Csulyak István zempléni esperes és hivatali utódai-
nak feljegyzései. Szerk.: Dienes Dénes. Sárospatak: Sárospataki Református Kollégium Tud.
Gyűjt., 2008. (Acta Patakina, 21.) 472 p.**

Miskolci Csulyak István esperes egyházlátogatási feljegyzéseit Zoványi Jenő korábban már közreadta a Történelmi Tárban (106. évf.). Bizonyos részeket kihagyott, főként a jövedelmekre vonatkozó szövegrészeket, ezért sem minősül a mostani publikálás feleslegesnek, s nem csak egyszerű újra közlésről van szó. A kötet összeállítói csatolták a jelenleg fellelhető, Miskolci Csulyak hivatali utódainak idejében készült 17. századi vizitációs feljegyzéseket is. A kötettel befejeződik a Sárospataki Református Kollégiumban őrzött 17. századi vizitációs jegyzőkönyvek kiadása.

EGYHÁZTÖRTÉNETI KÖNYVEK, 2009

**A Dunántúli Református Egyházkerület prédikátorai és rektorai. I. 1526–1760. Szerk.: Köb-
lős József, Kránitz Zsolt. Munkatárs: Hudi József, Köblös József, Kránitz Zsolt, Mezei Zsolt.
Pápa: Pápai Református Gyűjtemények, 2009. (Pápai Református Gyűjtemények kiadvá-
nyai. Forrásközlések, 10.) 759 p. + CD-ROM**

A protestáns püspökök és világi patrónusok életrajzai nagyobb részt hozzáférhetőek. Ugyanakkor nagy gondban vagyunk, ha az egyházi társadalom derékhadát alkotó prédikátorok és iskola-
mesterek életrajzi adatai után érdeklődünk – olvashatjuk a bevezetőben. Ezen a gondon segítenek a könyv összeállítói. A könyv tulajdonképpen egy óriási, gazdag adattár, amelynek anyaga a követ-
kezőképpen tagolódik: I. Bevezetés; II. Források és szakirodalom; III. Adattár: 1. Archontológia, a) A közös protestáns korszak egyházkerületeinek kormányzata, területi beosztása és a gyülekezetek kálvini szellemben reformált szolgálattelveői; b) A Dunántúli Református Egyházkerület kormány-
zata és területi beosztása; c) Dunántúli Református Egyházkerület területi beosztása tíz időmet-
szetben; d) Dunántúli Református Egyházkerület prédikátorai, levitái és rektorai a gyülekezetek betűrendjében; 2. Protopográfia: a) Prédikátorok és leviták életrajzi adatai; b) Rektorok életrajzi adatai. A protopográfiai részben a református személyek legfontosabb életrajzi adatai szerepelnek: 1) név, születési, családi adatok; 2) szolgálati hely és idő; 3) a tanulmányokra vonatkozó adatok –
lábjegyzetekkel mindez gazdagon ellátva.

Az egykori nagyenyedi minorita rendház könyvtárának régi állománya. Katalógus. Összeáll.: Rác Emese. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár; Cluj Napoca: Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga”, 2009. (A Kárpát-medence magyar könyvtárainak régi könyvei, 3.) LXI, 303 p.

A nagyenyedi minorita rendház könyvtárának alapítási éve 1728. A szerzetesek ekkor 945 kötetes, teológiai jellegű könyvtárral rendelkeztek. 1948-ban a román állam a rend tulajdonát képező könyvtár állományának egy részét lefoglalta. 2005-ig ez az állomány a Bethlen Könyvtár részét képezte, oda olvasztották be. A Bethlen Könyvtárat a 2005. évi változások következtében visszaszolgáltatták az Erdélyi Református Egyházkerületnek, melyet szintén 1948-ban államosítottak, később pedig a kolozsvári Központi Egyetemi Könyvtár fiókkönyvtáraként működött. Az Egyházkerület csak az 1948-ig beletárolt könyveket igényelhetette vissza, így a minorita állomány a kolozsvári Központi Egyetemi Könyvtár állományában maradt és felkerült Kolozsvárra. A nagyenyedi minorita rendház könyvtárának napjainkig négy katalógusa, illetve katalógus-töredéke ismert: három a Gyulafehérvári Érseki- és Főkáptalani Levéltárban, egy pedig a Bethlen Könyvtárban van. A most megjelent kötet a kolozsvári Egyetemi Könyvtárban található nagyenyedi minoriták könyveinek leírását adja közre szerzői betűrendben.

Kálvin hagyománya. Református kulturális örökség a Duna mentén. Budapesti Történeti Múzeum, 2009. október 30 – 2010. február 15. Kiállítási katalógus = Calvin's legacy. The cultural heritage of calvinism along the Danube. Exhibition catalogue of Budapest History Museum. Szerk.: Farbak Péter, Kiss Réka. Budapest: Budapesti Történeti Múzeum: Dunamelléki Református Egyházkerület, 2009. 472 p.

Az igényes kiadvány az azonos című kiállítás anyagának teljes katalógusát tartalmazza, valamint a témához kapcsolódó tanulmányokat: *Bogárdi Szabó István*: Kálvin hagyománya a Dunamelléken; *Tökéczki László*: A Dunamellék reformátussága; *Péter Katalin*: A Dunamelléki Református Egyházkerület a Türelmi Rendeletig; *Szabó András*: Református irodalmi kultúra a Dunamelléken a reformáció századában; *Ács Pál*: Honfoglalók Ráckeven. Protestáns patriotizmus Skaricza Máté várostörténeti költeményében; *Monok István*: Református könyvgyűjtők, református gyűjtemények a kora újkori Magyarországon; *Berecz Ágnes*: Patrónus nemesi családok a Dunamelléken. A Rádayak; *Szatmári Judit*: A Dunamelléki Református Egyházkerület története a Türelmi Rendelettől (1781) 1920-ig; *Kiss Réka*: A Dunamelléki Református Egyházkerület története a 20. században; *Kulin Ferenc*: Polgárosodás és a református szellemi hagyomány; *Bolyki János*: A Budapesti Református Teológiai Akadémia története és szellemi-lelki irányzatai; *Millisits Máté–Szász Lajos*: Kálvin emlékünnepek a Dunamelléki Református Egyházkerületben; *Rébay Magdolna*: Református iskolák a Dunamelléken; *Géra Eleonóra Erzsébet*: Református karitatív intézmények Budapesten; *Szacs vay Éva*: Mezővárosi református kultúra; *Szacs vay Éva*: Református műveltség – a köznépi és elit kultúra kapcsolata (Vázlat Kalotaszeg példáján); *Zentai Tünde*: A falu temploma; *Bibó István*: Református templomok építésze a Duna mentén a 19. század közepéig; *Millisits Máté–Millisits–Szilágyi Erzsébet–Székely Gábor*: A Dunamelléki Református Egyházkerület épületállományának alakulása 1860-tól napjainkig; *Dávid István*: Református zenei hagyomány és értékvédelem a Dunamelléken; *Millisits Máté*: A Dunamelléki Református Egyházkerület harangjai; *Nagy Károly Zolt*: Dunamellék – A lélek ereje a statisztikákban.

Kálvin időszerűsége. Tanulmányok Kálvin János teológiájának maradandó értékéről és magyarországi hatásáról. Szerk.: Fazakas Sándor. Budapest: Kálvin, 2009. 410, [4] p.

Kálvin János (1509–1564) születésének 500. évfordulója alkalmából született meg jelen kötet, melyben a következő tanulmányok olvashatóak: *Hörcsik Richárd*: Kálvin 16. századi magyarországi recepciója; *Márkus Mihály*: A presbiteri rendszer alakulása a 17. század közepéig; *Peres Imre*: Kálvin írásértelmezése és írásmagyarázatai; *Szücs Ferenc*: Exegézis és dogmatikai kapcsolata Kálvinnál a predestináción és az ekkleziológia tükrében; *Fazakas Sándor*: Kálvin szociálétikája; *Fekete Károly*: Kálvin és az istentisztelet; *Fekete Csaba*: A genfi zsoldárok elterjedése hazánkban; *Szabó András*: Szenci Molnár Albert Kálvin-fordítása; *Ósz Sándor Előd*: Kálvinizmus a periférián; *Buzogány*

Dezső: A kálvini etikára épített egyházközsegi vagyongazdálkodás; *Bogárdi Szabó István*: Kálvin és a kálvinizmus-irányzatok Magyarországon, különös tekintettel a két világháború közötti egyház- és teológiatörténetben; *Győri L. János*: Kálvin János alakja a magyar irodalomban; *Tőkéczi László*: Kálvin hatása a magyarságra és a magyar politikára; *Szathmáry Béla*: Kálvin a kortársunk?

A kaplonyi ferences rendház könyvtárának régi állománya. Katalógus. Összeáll.: Magyar Árpád–Zvara Edina. Szerk.: Monok István. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 2009. (A Kárpát-medence magyar könyvtárainak régi könyvei, 4.) XXXVII, 559 p.

A kaplonyi ferences kolostor és annak könyvtára XVIII. század eleji alapításától a XX. század közepéig, a szerzetesi közösségek felozslatásáig, folyamatosan működött. A kaplonyi rendház és gyűjtemény mindvégig igen fontos szerepet töltött be a provincia és a Nagykaroly környéki, szatmári katolikusok életében. Fennmaradt könyvtára is jelentőségéről tanúskodik. A barátok természetesen könyvtárról is gondoskodtak a kolostor építéskor, hiszen a könyvek munkaeszköznek számítottak. Ehhez azonban szükségük volt pártfogókra és anyagi támogatásra. Nagy valószínűséggel az alapító, Károlyi Sándor is segítette a barátokat a könyvek beszerzésében. Több más ferences kolostor tulajdonbejegyzése is olvasható a kötetekben, így például a kassai, a gyöngyösi, a váradai, a szolnoki rendházé. A könyvek feltehetőleg a káptalani gyűlések határozatainak megfelelően időről időre más-más rendházba kerülő barátok által jutottak Kaplonyba. A kötetben az 1850-ig megjelent nyomtatványok és kéziratok szerzői betűrendben szerepelnek. A könyvtár túlnyomó részét a nyomtatott könyvek teszik ki, amelyek között kevés korai nyomtatvány van. Tartalmi szempontból hagyományos ferences bibliotékáról beszélhetünk, vagyis a barátok mindennapi életéhez szükséges könyvek képezik a gyűjtemény többségét.

Magyarországi magánkönyvtárak IV. 1552–1740. Sajtó alá rend.: Bajáki Rita, Bujdosó Hajnalka, Monok István, Viskolcz Noémi. Szerk.: Monok István. Munkatárs: Bogár Judit, Farkas Gábor Farkas, Kruppa Tamás, Oláh Róbert, Pavercsik Ilona. Mutató: Zvara Edina. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 2009. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 13/4.) XV, 429 p.

A sorozat 13/4. kötetének tartalomjegyzéke jól érzékelteti az olvasmánytörténeti forráshelyzetet a kora újkori Magyarországon. A hivatali írásbeliség új korszaka kezdődött akkor, amikor a törököktől visszafoglalt Magyarország és Erdély a Habsburg Birodalom része lett. Az ország modernizálási terveiben is szerepel a hivatali írásbeliség megerősítése, és az ingatlanok összeírása mellett egyre nagyobb figyelem esett az ingóságok számbevételére is. A gyűjtemények nagyobbak lettek, s igényelték az időről időre sorra kerülő számbevételt. Nem véletlen, hogy a most közölt könyvösszeírások kétharmada az 1720 utáni időszakból maradt fenn. A tartalomról: Forgách Ferenc esztergomi érsek följegyzései könyvek küldéséről (1613), az Ostrosith-család könyvtárának összeírása (1647), Debreceni Gele János ingóságainak összeírása (1661), Nádasi János jegyzéke saját műveiről (1666), Nádasdy Ferenc pottendorffi könyveinek összeírása (1672–1678, 1677–1678), Komáromi Csipkés György autobibliográfiája (1677), Szirmay András feljegyzése rabságban olvasott könyveiről (1686), a Budán 1686-ban talált könyvek korabeli jegyzéke (1688), feljegyzéstöredékek a Luigi Ferdinando Marsigli által Budáról Bolognába vitt könyvekről (1686–1701), Johann Georg Nottenstein budai nyomdász kiadványjegyzékei (1733–1734), Árbay János váci kanonok könyvei (1735), II. Rákóczi Ferenc könyveinek összeírása, Balassa Pál gróf könyvei (1739), Hányoki Losontzi István könyvjegyzéke (1739 körül).

Muckenhaupt Erzsébet: A Csíki Székely Múzeum „Régi Magyar Könyvtár”-a I. 1498–1710. Katalógus. Csíkszereda: Csíki Székely Múzeum, 2009. (A Csíki Székely Múzeum Gyűjteményei, 1.) 214 p.

A Csíki Székely Múzeum „Régi Magyar Könyvtár” (RMK)-gyűjteménye 152 nyomtatványból áll. A régi magyar könyvek legnagyobb része Csíkszék három nagy múltú intézményének könyvtárából származik, nevezetesen a somlyói ferences kolostorból, a gimnáziumból és a Mária Tár-

salatból. A ferencesek könyvtára Csíkszék művelődéstörténetének egyik leggazdagabb gyűjteménye, melynek története a 15. századra megy vissza. A rend 1951-es feloszlása után a könyvtár Csíksomlyón, a kolostorban maradt, majd 1961-ben átszállították a Csíkszeredai Múzeumba. A bibliotékában megőrződött könyvek a magyar művelődéstörténet becses emlékei, köztük több ritka vagy unikum példány is megtalálható. Az egyes kötetekről részletes bibliográfiai leírás található, s a használatot a nyolcféle mutató segíti.

A Pécsi Egyházmegye története. 1. köt. A középkor évszázadai, 1009–1543. Szerk.: Fedeles Tamás, Sarbak Gábor, Sümei József. Pécs: Fény Kft., 2009. 611 p. – Rövidítések, adattárak, mutató. Szerk.: Fedeles Tamás, Sarbak Gábor, Sümei József. 2009. CCLXXVII p.

A Pécsi Egyházmegye középkori történetének kezdő dátuma 1009, ekkor alapította meg Szent István király; 1543-ban pedig lezárult az egyházmegye középkori története, hiszen a török hódoltság része lett. A szerkesztők úgy kívánták kialakítani a monográfia szerkezetét, hogy a rendelkezésre álló források mennyiségi és minőségi jellemzőit szem előtt tartva, s a társ- és rokontudományok eredményeit felhasználva egy minden területre kiterjedő munkát állítsanak össze. A könyv szerzői új szempont szerint írták meg az egyes fejezeteket. Nem csak a püspökök tevékenységét mutatják be, hiszen az egyházmegye története egyaránt jelenti az egyházi igazgatás rendszerének kialakulását, fejlődését és változásait. Továbbá igen fontos az egykor az egyházmegyében működő egyházi intézmények életének feltárása is. A könyv főbb fejezetei: *I) A püspökség alapítása, határai* (Kosztá László és Kiss Gergely tanulmánya, *II) A püspökök és városuk* (Kosztá László, Fedeles Tamás, Varga Szabolcs), *III) Káptalanok, egyházas helyek* (Kosztá László, Fedeles Tamás, Kiss Gergely, K. Németh András), *IV) Szerzetes- és lovagrendek* (Kiss Gergely, Sarbak Gábor), *V) Egyházi gazdálkodás* (Fedeles Tamás, Kiss Gergely), *VI) Kegyhelyek, zarándokok, liturgia* (Sümei József, Török József), *VII) Oktatás, kultúra, írásbeliség* (Fedeles Tamás, Sarbak Gábor, Varga Szabolcs, Koszta László), *VIII) Építészeti emlékek* (Buzás Gergely).

Protestáns intézményi könyvtárak Magyarországon, 1530–1750. Jegyzékszerű források. Sajtó alá rend. Oláh Róbert. Szerk.: Monok István. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 2009. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 19/2.) XX, 397 p.

A kötetben a protestáns (református, evangélikus, unitárius) bibliotékák összeírásai szerepelnek: azok, amelyek eddig még nem jelentek meg, s azok is, amelyek már igen (ez utóbbiaknak csak az adatai). Így a protestáns intézményi könyvtárakra egy alapvető könyvtártörténeti forráskötettel gyarapodott a sorozat. A tartalomról: a kisszebeni lutheránus templom könyvei (1654–1670), a Debreceni Református Kollégium könyvtárának betűrendes katalógusa (1738), a gyöngyösi református egyház könyvei (1675, 1677), a Nagykőrösi Református Kollégium könyvtára (1712–1730), a nagyszombati egyházközség könyvtára (1674), a sárospataki főiskolai könyvtár 1726. katalógusának mutatója (1728–1730), a sárospataki kollégium könyvtárának gyarapodási jegyzékei (1731–1735), a sárospataki kollégium könyvtárának jegyzéke (1738), a Székelyudvarhelyi Református Kollégium könyvtára (1698), az eperjesi városi tanács könyvtára (1673), a trencsényi városi tanács könyvtárának katalógusa (1652).

Romhányi Beatrix, F.: Kolostorok és társaskáptalanok a középkori Magyarországon. Katalógus. Budapest: Pytheas, 2000 [!2009]. 155, [10] p.

A könyv a középkori Magyarország egykori kolostorainak és társaskáptalanainak katalógusa. Törzsanyaga egy alfabetikus rendben mintegy 700 települést és több mint 750 egyházi intézményt tartalmazó adattár, amely településenként csoportosítva adja meg az egyes kolostorokra vonatkozó legfontosabb adatokat. A munkából hiányoznak az ispotályos és lovagrendek az eddigi kutatás hiányosságai miatt. Az anyaggyűjtés elsősorban kiadott forrásokra, történeti, rendtörténeti, történeti földrajzi, művészettörténeti és régészeti munkákra támaszkodik, az okleveles hivatkozások csak kivételes esetekben fordulnak elő.

Sancta Sedes Apostolica et cardinalis Ioseph Mindszenty, II. Documenta 1971–1975. = Az Apostoli Szentszék és Mindszenty József kapcsolattartása, II. Tanulmányok és szöveggözlések. Ed.: Ádám Somorjai. Budapest: METEM, 2009. (Trilogia „Sancta Sedes et Mindszenty, 1956–1975” Vol. II.) 264 p.

A kötet a sorozat immár második darabja (1. rész: Róma, 2007), amely szintén magyar nyelvű tanulmányokat (I. XII. Piusz pápasága alatt (1956. nov. 4.–1958. okt. 9.); II. Széküresedés (1958. okt. 9.–1958. okt. 28.); III) XXIII. János pápasága alatt (1958. okt. 28.–1963. jún. 3.: Franz König bíboros, bécsi érsek első látogatása (1963. máj. 8.); Mons. Agostino Casaroli első látogatása (1963. máj. 8.); IV. Széküresedés (1963. jún. 3.–jún. 21.), valamint az eredeti nyelvű dokumentumokat tartalmazza.

Szentírás, hagyomány, reformáció. Teológia- és egyháztörténeti tanulmányok. Szerk.: F. Romhányi Beatrix, Kendeffy Gábor. Budapest: Gondolat, 2009. 323 p.

A Károli Gáspár Református Egyetemen *A reformáció kezdetei Magyarországon* címmel 2007. november 7. és 9. között megrendezett konferencia szerkesztett, bővített anyaga olvasható a kötetben: *I) Biblia és teológia: Balla Péter: A Galata-levél bevezetéstani problémái; Bolyki János: Szűz Mária az Újszövetségben; Pesthy Monika: Mária: istennő vagy oktalán asszony?; Kendeffy Gábor: A kegyelemtan Ágoston Római levél-értelmezésében; Peres Imre: Kálvin János újszövetségi kommentárjai; Baán István: Khrisztosztoimos-idézetek Kálvin *Institutió*jában; Bogárdi Szabó István: A khalkédóni dogma alkalmazása Kálvinnál; Békési Sándor: A könyv mint templomhelyettesítő toposz a reformátoroknál; II) Egyház és egyházak a Kárpát-medencében: Nótári Tamás: *Nova doctrina Methodii*: Tévtanítás vagy joghatósági vita Pannónia felett a IX. században; Erdélyi Gabriella: Isteni és emberi törvények hálójában. Az egyszerű hívek viszonya az alsópapsághoz a reformáció előtt; F. Romhányi Beatrix: A koldulóbarátok szerepe a XV–XVI. századi vallási megújulásban; Antonín Kalous: Tárgyalások az utraquisták és a római egyház egyesüléséről: a kiegyezés politikája; Csepregi Zoltán: A váradi vita 1544-ben; III) *Hagyomány és reformáció – A felekezeti elkülönülés irányába: Réthelyi Orsolya: Vallás és nyelv az udvartartásban. Johannes Croner, Habsburg Mária első udvari lelkésze; Lupescu Makó Mária: Két erdélyi domonkos kolostor a reformáció hajnalán; Szabó András: A magyarországi reformáció kezdete és az átmeneti korszak a reformátorok életútjának tükrében; Ferenczi Ilona: Középkori liturgikus szövegek továbbélése Magyarországon a reformáció első századában. Zsoltár- és evangéliumi antifónák, új kompozíciók levélbeli szövegekre; Bobory Dóra: Batthyány Boldizsár és a reformáció; Guitman Barnabás: Reformáció és ortodoxia (keleti egyház) Brassóban; Flóra Ágnes: Rekatolizáció és provokáció? A kolozsvári jezsuita kollégium alapítása és a városi tanács; Óze Sándor: A művelődés közege és szektorai a XVI. századi magyar határvidék népességénél.**

EGYHÁZTÖRTÉNETI KÖNYVEK ÉS KIADVÁNYOK

KOVÁCS JÓZSEF

VISITATIO CANONICA A GYULAI PLÉBÁNIÁN. 1715–1993

Gerhardus Kiadó, Szeged, 2011. 299 p.

Szeged-Csanádi Egyházmegyei Könyvtár, 1. köt.

Kovács József, a szegedi Gál Ferenc Főiskola teológiai karának dékánja könyvében a gyulai katolikus plébánia modern kori történetét foglalja össze. Bár a cím alapján a püspöki kánoni látogatások gyulai momentumainak bemutatására számít az olvasó, a kötet ezeken a kereteken jóval túlmutató helytörténeti és egyháztörténeti adatbázist ad közre. Nem pusztán a visitatio canonicák eseménytörténetét és forrásait dolgozza föl a szerző, hanem számos egyházi és világi levéltár anyaga alapján adja a gyulai katolicizmus egyházi intézményeinek és közösségeinek történeti áttekintését.

A könyv a Szeged-Csanádi Egyházmegyei Könyvtár első köteteként jelent meg a Gerhardus Kiadó – a Gál Ferenc Főiskola kiadójának – gondozásában. Örvendetes, hogy a kiadó elkötelezett a forráscentrikus és magas szakmai színvonalú egyháztörténeti munkák közlése mellett, hiszen publikálta Zakar Péter: *A tábori püspökség története. 1773–1868* (Szeged, 2010) című művét is, amely a téma egyedülállóan alapos földolgozásának bizonyult (jelen sorok írójának recenziója róla: Századok, 2012. 3. sz. 731–732.).

Kovács József munkája három nagyobb egységre tagolódik. Az első és a második rész a visitatio canonica jogintézményét, valamint annak magyarországi alkalmazását és gyakorlatát tekinti át. Az összefoglalás ıve az ókori előzmények ismertetésétől a hatályos Codex Iuris Canonici rendelkezéseinek elemzéséig terjed. Kiemeli a szerző, hogy a magyar egyháztörténet számára – nagyobb mennyiségben – a modern korból, a török kiűzése utáni közigazgatási és egyházszerkezeti reorganizáció tizennyolcadik századi kezdetétől állnak rendelkezésre kánoni látogatási jegyzőkönyvek és dokumentumok. Különösen igaz mindez a déli országrész egyházmegyéire, köztük a váradi püspökségre, amelynek területén feküdt a gyulai plébánia is. A kötet harmadik – és legnagyobb terjedelmű, számos levéltári forrást fölhasználó és szó szerint is közlő – egysége a gyulai plébánia 1715 és 1993 közötti történetéhez közöl adatokat.

A könyv hagyományos intézménytörténeti megközelítésben tárgyalja a megadott korszakban a plébánia (mint intézmény) és az annak területén tevékenykedő egyházi szolgálatokat ellátó személyek, valamint hívői csoportosulások történetét. Jó érzékkel kerül bemutatásra a gyulai katolikus közösség többnemzetiségű – magyar és német – jellege is, valamint az a cezúra, amelyet a történelmi magyar állam fölbonnlása jelentett. A trianoni békeszerződés értelmében ugyanis az egyházmegye központja – Nagyvárad – a román királyság része lett, területének egy rész azonban Magyarország része maradt. Így 1921 és 1924 között Gyulán működött a püspöki helynökség a nagyváradi egyházmegye

magyarországi részeinek kormányzására (amelynek székhelye aztán Debrecenbe került, később pedig a csanádi püspökök igazgatása alá, végül hivatalosan is a szeged-csanádi egyházmegye részévé vált).

A szerző munkájának megírásához – amely a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Kánjogi Intézetében megvédett doktori (PhD) értekezésének bővített változata – elsődleges forrásként a gyulai plébánia historia domusát, valamint irattárát használta, de folytatott kutatásokat a szegedi püspökségi levéltárban, a Békés Megyei Levéltárban és a nagyváradai állami (Bihar megyei) levéltárban is. A kötet különösen értékes egysége a függelék, amelyben Csáky Miklós váradai főpásztor 1730. évi és Forgách Pál István káptalani helynök (később nagyváradai, majd váci megyéspüspök) 1732. november 1-jei kánoni látogatásának jegyzőkönyve kerül közlésre eredeti latin nyelven és magyar fordításban. A kötetet a fölhasznált források és szakirodalom fölsorolása, angol nyelvű rezümé, s tárgy- és névmutató egészíti ki.

Kovács József könyvének – amely a jog-, az egyház-, a gazdaság- és a társadalomtörténet iránt érdeklődőknek egyaránt számos új eredménnyel és tanulsággal szolgálhat, valamint (elsősorban széles helyi forrásokon nyugvó filológiai megalapozottsága révén) a gyulai helytörténet vizsgálóinak lehet fontos segédanyag – zárásában a következőképpen fogalmazza meg a *visitatio canonica* katolikus fölfogásának lényegét. „A püspök személyében Krisztus látogatja meg az ő népét, akinek mindig volt ideje és ereje kicsinyekre és nagyokra egyaránt.”

Miklós Péter

TENGELY ADRIENN

A MAGYAR EGYHÁZAK A FORRADALMAK KORÁBAN

Eger, Líceum Kiadó, 2011. 555. p.

Könyvének témájául, Tengely Adrienn az Eszterházy Károly Főiskola tanára, korábban még nem vizsgált témát választott. Feldolgozta a polgári demokratikus forradalom 1918-ban folytatott egyházpolitikáját, és valamennyi korabeli magyar egyház (római- és görögkatolikus, református, evangélikus, unitárius, baptista, görögkeleti és izraelita) életének területeit.

Mondanivalóját a következő fejezetekre tagolta: I. Bevezetés. II. Az egyházak a forradalom napjaiban. III. A Károlyi- és a Berinkey-kormány egyházpolitikája. Ezen belül részletesen elemezte a kormányt alkotó pártok, személyek egyházpolitikai elképzeléseit, az egyházi személyek részvételét az új kormányzatban, a népkormány első egyházpolitikai intézkedéseit stb. IV. A forradalom hatása az egyházak belső életére (Válaszok a kormányzat várható antiklerikális intézkedésére. Egyházi reformmozgalmak. A katolikus alsó papság segélyezésének kérdése. A speciális görög-katolikus problémák. Az egyházak tevékenysége a választási küzdelemben.) V. Az egyházak és Magyarország területi integritásának kérdése. (Az egyházak tevékenységek a nemzetiségek megnyerése érdekében. A nemzetiségi lelkipásztorok nemzeti törekvései. Az egyházak külföldi missziója az ország területi integritása érdekében. A megszállások hatása az anyaországi egyházakra.) A VI. fejezetben összegezte az 1918-as polgári demokratikus forradalom legfőbb egyházpolitikai jellemzőit.

A hézagpótló munka erénye a téma úttörő jellege, kifejtésének alaposága. A szerző a magyarországi katolikus, református, evangélikus, izraelita, ortodox és unitárius levéltárak mellett a Felvidéken és Erdélyben is kutatott, és a szakirodalom mellett a korabeli sajtót is átnézte. A kötet fogyatékoságai: Pontatlan a könyv címe, mert nem fejezi ki a tartalmát. Helyesen a következő: A magyar egyházak az 1918-as polgári demokratikus forradalom korában. A kötet „túlméretezett”, mivel a téma kifejtéséhez 250-300 oldal is elegendő lett volna. Az 1918-as polgári demokratikus forradalomnak csak egyik kérdése, s nem a legfőbb volt az egyházpolitika. Az átalakulás legfontosabb kérdései: a függetlenség visszaszerzése, a földkérdés és a nemzetiségi kérdés megoldása volt. Nem szerencsés, hogy a szerző témavezetője a jeles történész, Ormos Mária akadémikus, hisz ő nem foglalkozott egyházpolitikával. A doktori értekezéséként elfogadott (PhD) kézirat bírálóját, Hajdú Tibort, az 1918–19-es forradalmak legjobb hazai szakértőjét kellett volna lektornak felkérni.

A kéziratban számos stilisztikai hiba található. Például: Kormánybiztosok kinevezése az egyházi ügyek élére (113. old.). Helyesen: Az egyházi ügyek élére kinevezett kormánybiztosok. Az evangélikus ügyek kormánybiztosának kérdése (120. old.). Helyesen: Az evangélikus ügyek kormánybiztosa. Az egyház és az állam szétválasztásának kérdése (146. old.). Helyesen: Az egyház és az állam szétválasztása. Az 1848. évi XX. tc. végrehajtására irányuló törekvés. Helyesen: Törekvés az 1848. évi XX. tc. végrehajtására. Egyházi reformmozgalmak 1. A Papi Tanács: Előzményei, megszerveződése. Ez utóbbi helyesen: Megszervezése (331. old.). A megszállások hatása az anyaországi egyházakra (520. old.). Helyesen: A megszállás hatása az anyaországi egyházakra.

A szerző a kötet végén felsorolta az általa használt rövidítéseket, ahol a levéltárak sorában helytelenül szerepel az Országos Széchenyi Könyvtár. A rövidítések után a bibliográfia következik (Bibliográfiák, Adattárak, Névtárak, Lexikonok, Kronológiák, Forráskiadványok, Egyháztörténeti és egyházjogi művek, Történeti művek, Helytörténeti művek). Az utóbbiaknál szerencsésebb lett volna, ha a szerző különválasztja az önállóan publikált és a folyóiratokban, gyűjteményes kötetekben megjelent írásokat. Így három idézett tanulmánya sem került volna az önálló egyháztörténeti, egyházjogi munkák közé. Ugyanez vonatkozik a történeti- és a válogatott helytörténeti művekre is.

Mindezek nem csökkentik Tengely Adrienn érdemeit a grandiózus munka megírásában. A könyvet nemcsak a szakemberek figyelmébe ajánljuk, hanem mindazoknak, akik a magyar múlt iránt érdeklődnek.

Szecsó Károly

KORHECZ PAPP ZSUZSANNA

MATHIAS HANISCH KÉSŐ BAROKK VÁNDORFESTŐ
MATIJAS HANIŠ KASNOBAROKNI PUTUJUČI SLIKAR

Szabadkai Városi Múzeum / Gradski Muzej Subotica, Szabadka, 2013, 144 p.

A jelenleg Szabadkán látható *Mathias Hanisch pictor Imperio c.* vándorkiállításához kapcsolódva a kiállítás kurátora, Korhecz Papp Zsuzsanna negyedik kötetét veheti kezébe az olvasó. Az öt éve megjelent első kötet óta mindegyik hasonló (20,5 × 20,5 cm-es) formátumban jelent meg a Grafoprodukt nyomdában Szabadkán. Az első kötet címe –

Újjászületések – egy restaurátori ars poetica is egyben. Ez akár az újabb kötetének is lehetne a címe, hiszen Mathias Hanisch művei születtek újjá a könyvvel és az azonos című kiállítással. Második kötetéhez, a *Vitrázsok a Vajdaságban* (2010) és előző, harmadik kötetéhez, a *Stettner Sebestyén budai festőművész* (2012) címűhöz hasonlóan másfél évtizedes kutatómunkájának összefoglalása és legújabb kutatásai eredményei láttak napvilágot a legújabb kiadványban. A két kiállítás helyszínei is szinte ugyanazok a városok, és a látvány-restaurálásra most is sor került a Stettner-kiállításhoz hasonlóan, bár nem a kiállítás keretében, hanem még 2013. szeptember 16–20-a között Kalocsán, az Ars Sacra hetében, a Kulturális Örökség Napokhoz kapcsolódva.

A két festőt, Stettner Sebestyént és Hanisch Mátyást egy kápolna kapcsolja még össze: a bajai Szent Rókus-temetőkápolna, melynek főoltárképét Hanisch Mátyás festette, mellékoltárképét pedig Stettner Sebestyén. Hanisch és Stettner életpályája is kicsit hasonló, mert mindketten nyugatról érkeztek Magyarországra és itt telepedtek le. Míg Stettner budai polgárjogot szerzett, és csak néhány munkája miatt érkezett a Délvidékre, hogy helyben készítse el nagyméretű oltárképeit, addig Hanisch Mátyás életének utolsó évtizedeit Bács-Bodrog vármegye különböző városaiban élte le. Az életéről és művészetéről szóló könyvnek ezért lett *Mathias Hanisch pictor imperio*, vagyis Mathias Hanisch késő barokk vándorfestő a címe. Az 1754 és 1806 között élt festő utolsó képének tanúsága szerint Prágából került Magyarországra, és fennmaradt műveinek jelentős része a kalocsai érsekség területén található, itt is készítette őket. Legtöbb festménye a szabadkai ferences kolostorban maradt fenn, hiszen egy 35 képből álló ferences arcképsorozatot készített helyi donátorok megbízásából a kolostor díszítésére. Leghíresebb portréja Katona István kanonokról, történetíróról készült 1800-ban, róla ez az egyetlen életében készült arckép, melyet később többen másoltak. (A képről 1932-ben a Kalocsai Néplapban Timár Kálmán írt.) Ennek köszönhető a kalocsai érsekek portrészorozatát is és Szent István és Szent László királyokról készített festményeit, melyeket a Bácsország 2011/4. számából ismerhettünk meg. Hanisch Mátyást Hanik Mátyásként említették meg a Magyar Sion című folyóiratban halála után 50 évvel, mikor a kocsközi Mindenszentek-oltárképet mutatták be, és száz évvel később is csak ezt az egy művét ismerték, hiszen így került be Garas Klára Magyarországi festészet a XVIII. században című, 1955-ben megjelent könyvébe. A XVIII. századi délvidéki művészettörténet sokáig fehér foltnak számított, hiszen Garas Klára könyvében csupán Bács szerepel, a kalocsai érsekség területéről Hajós (hogy az érseki nyaraló emeleti dísztermének freskói elpusztultak) és Kalocsa érseki palotájának freskói.

A *Mathias Hanisch pictor imperio* című, 144 oldalas magyar és szerb nyelvű könyvből nemcsak Mathias Hanisch művészetét ismerhetjük meg, hanem azokat a délvidéki városokat is, ahol festményei megtalálhatók. A róla szóló iratok részleteit, a festő aláírását, a festményeinek mintát adó metszeteket, illetve leghíresebb kegyképének – az eddig ismeretlen művész alkotásának tartott –, a Baja melletti máriakönyvei vagy vodicsai kápolnának a kegyképét ábrázoló 19. századi kisgrafikát, melyet Bálint Sándor közölt a Boldogasszony vendégségében című könyvében még 1944-ben.

Műveinek tanulmányozását, személyes megismerését segíti a könyv közepén található katalógus rész, a restaurálási példák – melyben a restaurátor munkájába is betekinthetünk –, és a könyv végén a Részletek: néhány kiválasztott festmény részletével, egyben az olvasó számára ismétlés, rejtvény is: vajon felismeri-e, hogy mely képek részleteit látja.

Egy titok – a bajai Szent Péter és Pál plébániatemplom titka – látható a katalógusban a 74. és 75. oldalakon, ugyanis egymás mellé került a két Segítő Szűzanya-kép, melyből az

egyik a vodicei kegykép, a másik (a 75. oldalon) a bajai Szent Péter és Pál plébániatemplomban található. A két kép közül egyik sem másolat, hiszen mindkettő Mathias Hanisch műve. Melyiket festette korábban? Hogyan került a Segítő Szűzanya-kép a Szent Péter és Pál plébániatemplomba?

A vodicei kegyképet azóta többször restaurálták, a két kép hasonlósága a 43. oldalon lévő, 1940-ben készült archív felvétellel összehasonlítva látszik még inkább. Hanisch maga is restaurált képet: Paulus Antonius Senser Utolsó vacsora festményét a bácsi ferences kolostor ebédlőjében. Számos Keresztre feszítés képének párja a bajai Kálvária kápolna Fájdalmas Szűzanya képe. Ebben az esetben sikerült megtalálni azt a képet is, ami helyett rendelte a plébános Hanischtól a festményt, a bajai levéltár irataiból arra derült fény, hogy az új főoltárképért és Szentsírért 1804 augusztusában még 100 forinttal tartozott báró Bernátfy József plébános Hanischnak.

A könyvben először publikálja Korhecz Papp Zsuzsanna a bajai Páduai Szent Antal-templom elveszettnek hitt két oltárképét a 82–83. oldalon. Ezek a képek a Türr István Múzeum tulajdonában vannak, mégis a múzeum által kiadott háztörténet jegyzeteiben úgy szerepelnek, hogy ma már nincsenek meg. A Szent Anna-kép szembetűnő hasonlóságot mutat a jánoshalmi templom egykori oltárképével, mely ma a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen található. A másik kép, a Szűzanya-Vérkép (Re-i kegykép).

Az eddig megtalált 20 oltárkép és 40 portré közül 45 látható a vándorkiállításon. A könyv nemcsak a kiállítást segít majd felidézni, hiszen a képek egy része csak a szabadkai és a zombori kiállításon lesz látható, míg másik 15 kép csak Kalocsán és Baján. A kiállítás és a könyv együttműködő partnerei a Kalocsa-Kecskeméti Egyházmegye, a Magyarok Nagyasszonya Ferences Rendtartomány, a Szabadkai Egyházmegye, a Szent Cirill és Metód Horvát Ferences Tartomány, a bajai Türr István Múzeum és a Zombori Városi Múzeum. A könyv tehát összekapcsolja a *Mathias Hanisch pictor imperio* határon átnyúló kiállítás különböző helyszíneit. Remélhetőleg újabb Hanisch-képek megtalálásában, azonosításában is segíteni fog Korhecz Papp Zsuzsanna legújabb könyve.

Fábián Borbála